

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Research Library, The Getty Research Institute

MONUMENTA VETERIS ANTII

HOC EST

INSCRIPTIO M. AQUILII

ET

TABULA SOLIS MITHRAE

Variis Figuris & Symbolis exsculpta

*Quæ nuper inibi reperta , nunc prodeunt Commentario
illustrata , & accuratè explicata .*

ACCEDUNT DISSERTATIONES

DE BELENO

Et aliis quibusdam Aquilejensium Dii .

ET

DE COLONIA FOROJULIENSIS

AUCTORE

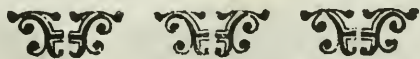
PHILIPPO A' TURRE

Ex eadem Civitate Forojulio .

ADDITA SUNT FRAGMENTA INSCRIPTIONUM

FRATRUM ARVALIUM

Recens in Agro Romano effossa .

ROMÆ , ANNO MDCC.

Novis Typis Cajetani Zenobii , propè Seminarium Romanum .
SUPERIORUM PERMISSU .

MONUMENTA
VETERIS ANTIQV

MOSES

INSCRIPTO M. AQUILA

ET

TABULA SOLIS MITHRAE

ET ALIA QVAE IN SYRIACA LINGVA

SCRIPTAE SUNT, NUNC PRIMUM

IN LUCEM PRODUCTAE

AB A. D. N. 1812

DE P. L. C. M. D.

ET ALIA QVAE IN SYRIACA LINGVA

ET

IN COLONIA FUR. M. D. C.

ET ALIA QVAE IN SYRIACA LINGVA

SCRIPTAE SUNT, NUNC PRIMUM

IN LUCEM PRODUCTAE

AB A. D. N. 1812

DE P. L. C. M. D.

ET ALIA QVAE IN SYRIACA LINGVA

SCRIPTAE SUNT, NUNC PRIMUM

IN LUCEM PRODUCTAE

AB A. D. N. 1812

DE P. L. C. M. D.

INNOCENTIO DUODECIMO PONTIFICI MAXIMO.

PHILIPPUS A' TURRE FELICITATEM.

*AXA hæc argu-
mentis profanæ an-
tiquitatis exsculpta, eorumque
mibi tentatam interpretationem,*

*Tibi PONTIFICI MAXI-
MO, & quæ augustior laus est,
etiam OPTIMO, offerre non
sum veritus, tuoque Nomine
inscripta veluti consecrare, quòd
sciam, vel ipsi Deo lapidem
olim erectum fuisse in titulum,
& nostra quoque sacra religioso
cultu lapidibus superimponi. Ea
quidem cum ex Antii ruderi-
bus, quæ in nobilissimi Portus
structuram migrare jussisti, nu-
per sint effossa, Tibi uni acce-
ptum referunt, quòd hac quan-
tulacumque lucubratione illu-
strata in lucem temporum pro-
deant. Ecquid verò debitem;*

BEA-

*BEATISSIME PATER, ne
ad MONUMENTA VE-
TERIS ANTII majestatem
aliquandò sis demissurus, qui ut
Antium ipsum ad prisce nomi-
nis famam revocares, omnes
Pontificiæ liberalitatis sinus ex-
pandisti? Nam ubi adhuc su-
persunt vestigia antiqui Portus
Neroniani, exaggeratis in ma-
ris lubrico immensis molibus,
pròduçloque in altum ingenti
quasi brachio, Portum Antio
reddidisti, jam expiato veteri
vocabulo nobis INNOCEN-
TIANUM appellandum. Se-
curitati porrò consului Propu-
gna-*

gnaculo constructo, quàm se Portus aperit; & Fonte per longa & abrupta itinera marmoreæ moli inducto, aquationum compendia navigantibus procurasti. Ità sanè, BEATISSIME PATER, dùm populis commercia recludis, admoves munificentia ingenio disjunctissimas terras; & parata navibus tutissima statione, Tyrrheni litora infamia naufragiorum absolvis. Ut jam nautæ res salvas, bona, vitamque ipsam tuo beneficio imputent; & denuò Antium in Te Fortunam suam, sed non ut pridem profanam &

impiam, nanciscatur. Præclara hæc quidem, & INNOCENTIO digna: at quibus, PATER SANCTE, Urbem exornas, & Orbem imples, illustriora sunt & maxima, quantum ipse Maximus es. Miramur & loquimur Ædificia publica immensæ molitionis extructa, Magistratus & Tribunalia certis sedibus donata, veltigalia remissa, auro interdictum dignitatibus, jura sanguinis posthabita, pauperes autem veluti in sortem Propinquorum vocatos, & magnificè habitare jussos. Prætereo innume-

*ra pietatis opera, vigilantiam
& nunquam fractum à curis
Apostolatus animum, clemen-
tiam, æquitatem, sanctimoni-
am, ceterasque virtutes supra
hominum conditionem amplissi-
mas. Ea enim propè divina
sunt, quibus Cælum ipsum de-
mereris: cùm regiones quam-
plurimas & provincias, tuis
auspiciis bello subactas, Chri-
sto asseris: magnum Principem
Sacris Romanis imbutum flo-
rentissimo regno inauguras: Ca-
tholicos domo & aris per sum-
mum nefas depulsos præsentì
subsidio foves: & ne fines tuæ*

pie-

pietatis simulque munificentiae
angustiores sint quam Mundi,
Evangelium, commeatu & lar-
go censu auctum, in remotissi-
mas Asiae & Africae oras trans-
mittis. Nimirum ita tuum est,
BEATISSIME PATER, de
toto Orbe terrarum benemereri,
ut crediderim, Deum O. M.
ideo potissimum Te incolumem
nostris votis nuper reddidisse, ne
hoc anno Seculari populis reli-
gionis causa undique in Urbem
confluentibus, alia manu quam
tua Caelum reseraret. Det verò
summus idem rerum Arbiter, ut
longum videas quæ nobis mu-

*nera contulisti , majoraque in
dies conferre possis : nobis ser-
vet magnum animum , magnas
virtutes , Maximum Pontifi-
cem : & INNOCENTIUS
XII. diù vivat , cui vivere be-
nefacere est .*

Romæ VI. Kal. Julias Anno MDCC.

Imprimatur,
Si videbitur Reverendiss. Patr. Mag.
Sac. Pal. Apost.

Dominicus B. de Bellis Episc. Melphit.
Vicesgerens.

Imprimatur,
Fr. Gregorius Sellari Mag. & Re-
verendiss. P. Mag. Sac. Pal. Apost-
Paulini Bernardinii Soc. Ordin.
Prædic.

PRÆFATIO.

ANNO superiore, quo per vernum tempus ani-
 mi causâ Antii degebam, cum jussu Princi-
 pis antiquissimæ urbis rudera in novî Portus
 structuram deportarentur, inventa sunt duo
 præclara vetustatis monumenta; ut grandia
 molimina Optimo Pontifici etiam cum pro-
 ventu literarum deberemus. Primum refere-
 bat Inscriptionem M. Aquilii, multiplici eruditionis caractere
 illustrem; alterum figuras quasdam & imagines, quarum faciem
 ac significationem lapis in plura fragmina dissectus curiositati
 subducebat. Exscriptum diligenter Aquilii elogium, sæpius ani-
 mo reputabam, num Eruditorum notitiæ exponerem, & bono
 fato ab ævi longioris caligine ereptum publicæ lucis usurâ dona-
 rem. Tot siquidem præclara dignitatum nomina, obscura & in-
 solens notarum quarundam forma, & Aquilius ipse nondum
 Orbi literario notus, industriam operamque sibi aliquam im-
 pendi, deposcere videbantur. Dum hæc mecum agito, atque
 otium quæro, quo à penso fermè diurno aliarum occupationum
 exolutus ad mitiores eruditæ antiquitatis curas traducerer;
 Eminentissimus meus Card. IMPERIALIS, ut cælo lætiori af-
 flictam valétudinem leniret, in Neapolitanum secessum digres-
 sus, mihi acerbam, Musisque ipsis ingratam, vacationem fecit.
 Quam uti mœrore ægram, ne etiam incertem ignavamque transi-
 gerem, jam liberio rem studiorum usum adeptus, non ultrâ distu-
 li meditatam opus pertentare. Interea Dominicus Quartironus,
 publicus in Urbe Matheseos professor, fragmenta lapidis Antiati-
 ni, quæ memoravi, cum aliis subinde eruderatis coacta, in inte-
 gram tabulam componit, ejusque typum concinnè delineatum
 mihi perhumaniter elargitur. Cum facillè intellexissem iis figu-
 ris & symbolis Solis MITHRÆ simulacrum repræsentari, jam-
 que Aquilium tunc impensius urgerem, Mithram quoque po-
 sterioribus curis destinavi, ut duo hæc MONUMENTA VE-
 TERIS ANTII sociâ veluti fœturâ in lucem prodirent. Quodd
 primam in M. Aquilium elucubrationem spectat, ea vario &
 multijugo eruditionis apparatu absolvitur; nam per singula ar-
 gumenta, quæ lapidi inscribuntur, ire oportuit, & vetusta Antii
 tem-

tempora, Accenforum genera, patrimonia Principum, opera publica, terrestrem militiam ac maritimam, coloniarumque patrocinia percensere, atque in unum corpus componere. In quibus sanè sive ordinem spectes, seu res ipsas, an quidquam publici saporis futurum insperferim, potius legentis iudicium expectabo, quàm anteuertam. Hoc unum tamen quammaximè ab illo postulo, ne crimini tribuat, quòd non semel ad aliena digressus extra chorum saltare videar. Siquidem historias non teximus, aut disputationem, in quibus nefas sit orationis cursum abruptum, & animum Lectoris intempestivis narrationibus dividere; sed philologicos commentarios scribimus argumenti multiplicis, quos ipsa rerum atque eruditionis varietas commendat. *Amœnitates studiorum quærimus*, aiebat Plinius in præfatione Operis naturalis, quas etiam per occasionem in diverticulo captare licet; ut iter agentibus evenire solet, qui à viâ in splendidas ædes, aut pratum floribus consitum defleunt. Si bona hæc sunt, ad quæ præter semitam ducere, pretium in facto est: si mala, quin prætereas, nemo vetabit. De Mithrâ qui secundam Operis partem complectitur, nihil hic præludii loco dixerim, cùm satis videri possint quæ initio dissertationis exposui. Cetera quæ in hoc volumine continentur, extrâ primarium argumentum, non tamen invitis Musis, sunt addita. Nam res patrias reparare, atque è tenebris vetustatis eductas in novo lumine collocare, sacrum id religiosumque est apud omnes, qui de literis judicant. Neque præterea in diversam omninò scenam transivimus. Prima dissertatio BELENUM narrat, Deum præsidem veterum Aquilejensium, de quo cum nonnulla olim in ad-versariis adnotassem, eadem modò novis accessionibus aucta, opportunè ob argumenti affinitatem post Mithram protuli; nam Belenus Apollo est, Mithra Sol, uterque verò unum idemque, apud Gentilium theologos numen. Belenum principem alii Aquilejenses Dii, veluti stipatores sequuntur; quibus saltem obscura quædam, neque adhuc evulgata insanæ divinitatis nomina pretium facient. Occasionem tractationis de Colonia FORO-JULIENSI in ejus limine indicavi. Porro hisce opusculis si quid gratiæ inest, id ex vetustis, quæ nunc primùm edita sunt, monumentis habent. Belenus alius prodit, quam hætenus antiquitatum scrutatores effinxerint; nisi dum è longinquo originem petit, ambitiosa ostentatione speciem veritatis corruperit. Quibusdam

dam saltem lemniscis ac parergis , quod in Deorum aris veteres factitabant, utcumque exornatum proferimus . In faxis aliorum Deorum hoc ipsum tentamus, additis scilicet adnotationibus ad eorum interpretationem opportunis. Coloniae Forojulienſis poemærio, at non provinciae Forojulienſis ſinibus exceſſi. Sanè illius tantummodo lapides cogitaueram , patriæ urbis priſca monumenta utcumque illuſtraturus ; ſed materiâ inter ſcribendum præter opinionem ſubnaſcente , Aquileja , & Concordia in conſortium vocatæ, uberiori ad metendum ſegete campum locupletarunt .

Hæc Operis totius occaſio eſt & ſeries . Quæ præfari nonnullis ſollemne eſt livori averruncando, & cenſuræ deprecandæ, mihi tranſmittuntur . Illud juxtâ ambicioſum exiſtimo ac laudem quærere: nam plurimùm de te ſentias neceſſe eſt , qui alios in invidiam te poſſe excitare putes . Cenſores non perhorreſco, ſi levia ſectentur , aut non jure arguant . Sin quid mihi dignum virgulâ eſt, manum non ſubduco . At verò molliori animadverſione mecum fortaiſſè agendum , quoniam primum ingenii monumentum hoc eſt, quo in acta exeo; & ab alienâ palæſtrâ in caſtra Muſarum veluti transfuga dilapſus ſum. Adde, quod exactis feriarum diebus, dum priores curæ identidem redeunt , ſtilus in diverſa jactatus præpopero curſu quamplurima ad extremum ceræ perduxit. Ut tamen fatear, inter has vel ingenii, vel temporis difficultates , levamentum opemque mihi non modicam attulit prompta facilisque copia librorum, quibuſcum intra eaſdem ædes veluti contubernio jungor . De Card. ampliſſimo JOSEPHO RENATO IMPERIALI nunc loquor , qui cùm magnas virtutes, & excelsas undequaque dotes in cenſu animi numeret , ut rem quoque literariam patrimonium ſuum faceret, Bibliothecam numero & præſtantiâ voluminum inſtructiſſimam , maximam, ſcilicet & nobiliorem celeberrimæ Sluſianæ partem, propriæ ſuperaddidit; ex qua cùm mea hæc omnia, tanquam è penu locupletiſſimâ, petita ſint, ut ſibi eadem accepta referrem, hac eximiâ liberalitate effecit. Tametſi plura ſunt & longè majora quæ Principi Eminentiſſimo debeo , quàm ut tenuem hunc obſcurumq; ingenii fœtum in ſuo natum fuiſſe, educatumque profitear . Dudum enim in Ferrarienſi ampliſſimâ Legatione, quam continenti famę præconio ultrâ ſexennium obivit, me audiendis judicandiſq; ejus vice forenſibus cauſſis præfecit; & nunc quoque in Urbe ſanctioribus

ribus studiis, quæ in judiciis sacrarum questionum versantur, operam meam qualemcumq; admovet: quæ sanè beneficentiæ argumenta, ad diutini obsequii gloriam exornandam, ampliora mihi aut cumulatora esse nequeunt. Verùm nec prolixa officia, neq; laudationes locus hic patitur. Interim dum instituti mei rationem expono, fortasse apud severiores homines offendam, quòd à feriis abductus ad inanes, uti vocant, literas, & inhospitam sterilemque antiquitatis solitudinem diverterim. Nolo viros doctrinà, pietate, rerum usu, ac dignitatibus illustres recensere, qui in veterum memoriis pervestigandis summam collocarunt operam, & volumina nullo unquam tempore interitura ediderunt; at profectò si graviora studia cum jucundioribus hisce distinguimus, animumque quandoque ad remissionum diverticula traducimus, quæ invidia aut reprehensio esse possit, nescio. Monitum Quintiliani sequimur, & defensionem, quâ ipse lib. 1. instit. orat. cap. 7. in fin. Tullium, Cæsarem, ac Messallam de rebus Grammaticis scribentes vindicavit, potiori jure usurpamus. *Non obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.* Quid verò de nostris censoribus judicabis, qui eas tantummodò occupationes in pretio habent, quæ lucrum faciunt, aut viam ambitioni parant; & per fastidium amœniorum artium supercilii auctoritatem quærentes, adeò rudes ineptique sunt, ut numerum ipsum Musarum ignorent, & barbaras terras Castalium nemus, bicipitemque Parnassum putent? Sed de his parcius, ne videar potiùs seculi genium, quàm hominum quorundam ingenia perstringere. Satis quoque ad præludium Operis; jam enim Inscriptionem M. AQUILII aggredimur, cujus literæ, in marmore tres pedes lato quatuor longo eleganti scalp pro exarata, hujusmodi sunt.

M. A Q V I L I O . M . F

F A B I A . F E L I C I

ACENSVS. EQVIT. ROMAN

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT

PROC. PATRIM. BIS. PROC. HERED

PATRIM. PRIVAT. PROC. OPER. PVB

PRAEP. VEXILLAT. P. P. LEG. XI. CL

☞ FR. PATRON. COL. OBMER. EIVS

ANTIAT. PVBL

*Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici , à Censibus
Equitum Romanorum, Praefecto Classis Praetoriae
Rauennatis, Procuratori Patrimonii bis, Procurato-
ri hereditatium Patrimonii priuati, Procuratori
Operum publicorum, Praeposito Vexillationibus,
Praeposito Legioni undecimae Claudiaae Fretenfi,
Patrono Coloniae, ob merita eius Antiates publicè.*

I

P A R S P R I M A
DE INSCRIPTIONE
M. A Q U I L I I
C A P U T I

Ab Antio initium operis . Ea Urbs olim Volscorum , hinc Colonia Civium Romanorum , deinceps veteranorum facta , unde Nummus Neronis exponitur . An Romanis novæ Colonie inductæ & quando . Antium natali Neronis , & Caligulæ nobilitatum , & Romanorum Principum secessu . Fortune Antiatis Templum celeberrimum . Q. Rustii denarius illustratur . Fortune Antiatinæ geminæ dictæ & Sorores . Nova explicatio Nummi C. Antii . Nomina familiarum a loco originis deducta . De Sardo Patre , & appellatione Sardinie , unde Bochartus correptus . Inter Penates etiam Dei majores a Romanis adscripti . Communis opinio de Fortune Antiatina sortibus reiicitur . Quo modo sortes redderentur . Locus Svetonii emendatus , vel explicatus . Nomen sortis sæpe pro oraculo acceptum . Cur Fortune Antiates geminæ . Fortune Equestris apud Antium . Cluverius notatus , & Tacitus defensus .

UONIAM mihi constitutum est inscriptionis M. AQUILII partes singulas continenti explicatione complecti , & lapidis literata veluti spatia stylo peragrarè , ab ANTIO initium ducam , cui & præclarum hoc monumentum ; & occasionem scribendi acceptam refero . At ex jis quæ alii de ejus antiquitate , celebri fama , rebusque gestis jam tradiderunt , pauca admodum decerpam . *Antium nobilissima,*

A

ma, ut ait Halicarnasseus initio lib. 8. quondam fuit Volscorum Urbs, quæ exinde sub Tarquinio Superbo in commune veteris Latii nomen concesserat, crebris bellis cum Romanis pro libertate confectis variâ fortunâ, demum in eorum potestatem devenit, Civiumque Coloniam semel iterumque recepit. Legimus apud Livium lib. 8. missam hanc novam Coloniam, cum eo ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi vellent. Quod in honoris atque existimationis argumentum factum fuit. Non enim semper veteres Cives, in Coloniarum deductione, mixtim sacra, & leges cum Romanis habere permittebantur. Tunc id concessum, cum jura Quiritium tributa, Coloniae scilicet Romanis, non Latinis. Itaque Antiatribus uti jure Quiritium, si vellent, permissum, uti explicat Sigonius de veteri jure Ital. lib. 2. cap. 3. Sane & supra ceteras aucta privilegiis, & honestata Antiatum Colonia fuit. Nam cum difficillimo Reipublicæ tempore etiam Coloni, qui *sacrosanctam vacationem* dicebantur habere, dare milites cogerentur, nullius præter Antiatem Ostiensemque vacatio observata est, apud eundem Livium lib. 27. At postea infrequentia Colonorum, ut indicat Tacitus lib. 14. annal. c. 27., laboranti subvenit Nero, adscriptis veteranis è Prætorio, additisque per domicilii translationem ditissimis primipilaribus, ex Suetonio c. 9. Quamvis insolens esset Romanis, in eam Coloniam, quæ esset auspiciatò deducta, Coloniam novam inducere, attamen ubi casu aliquo diminuta, vel exhausta reperiretur, novi in eam subinde Coloni iterum adscribebantur. Quod in Coloniae militaribus maximè obtinuit, quas, tradito primum exemplo à Sylla, Cæsar & Augustus post bella Civilia, ut emeritos milites agris donarent, frequentissimas, & sequuti deinceps Imperatores traduxerunt. Hujusmodi hæc ex veteranis ad Antium collocata Colonia fuit. Deductam verò ex legione IV. Italica conjicio ex numismate ejusdem Imperatoris apud Harduinum de Nummis populorum, & Urbium pag. 55. cum inscriptione:

COL.

COL. ANTIAT. LEG. III. ITALICA. Quod eâ occasione percussum facilè intelligo. Novos hos Colonos fortassè addidit Nèro, ut Patriam suam, infrequentiam detritam, illustriori Civium accessione celebrem florentemque redderet. Ideò enim, & veteranos è Prætorio, quod nobilissimum militiæ genus est, & ditissimos primipilares transmisit, quamvis irritò successu, *dilapsis*, ut ait Tacitus, *pluribus in Provinciis in quibus stipendia meruerant*.

At Urbis Patriæ utilitati, & splendori magnificentius hic Imperator consuluit, exstructo Portu, quem nisi *operis sumtuosissimi* tradidisset Suetonius cap. 9. satis superque ingentia, quæ adhuc extant, vestigia testarentur. Nunc liberalitate & providentiâ SS. D. N. INNOCENTII XII. in imaginem pristinæ magnificentiæ excitatus, denuò commercia populis, nautis securitatem restituit. Natum porrò Antii Neronem scribit idem Auctor, ideoque & hunc locum, *ubi ipse generatus erat*, puerperio Uxoris Poppeæ delectum, ibique ob natam filiam *ludicrum Circense Claudie Domitiæque genti* institutum, subdit Tacit. lib. 15. annal. cap. 23.

Verùm Imperatorum natalibus huic Urbi claritas jam effulserat. Nam & Cajum Caligulam *Antii* ortum ex actorum, & publici Instrumenti auctoritate, contra Plinium qui eum in Treveris natum scripserat, propugnat idemmet Tranquillus in vitâ cap. 5. Lipsius tamen ad Tacit. lib. 1. num. 14 1. in Plinii sententiam concessit, fortè ut proximæ genti Trevirorum hoc decus assereret. At Cajus *Antium*, omnibus semper locis atque secessibus prælatum, non aliter quam natale solum ità dilexit, testante eodem Suetonio, *ut etiam sedem, & domicilium Imperii tadio Urbis eò transferre destinaverit*.

Pridem verò Principum, & Senatorum otio, & secessui delecta fuerat hæc Colonia. Do verba Strabonis lib. 5. qui scripsit ævo Augusti : *Antiate opidum Principum otio atque vacationi ab Civilibus occupationibus dicatum est, ideo-*

que magnifica & splendida inibi sunt ædificia extructa per multa, excipiendis eorum secessibus. At sanè habet hodie Antium in nobilissimâ Villa Em. Cardinalis Costaguti, quo hanc veterum magnificentiam, & amoenitatem in invidiam provocare possit. Ita exinde & sequutis Principibus Antium in deliciis fuit. De Caio, & Nerone jam memoravimus. Franciscus Blanchinus Veronensis Canonicus Basilicæ S. Laurentii in Damaso, egregiis scriptis jam editis plurimum de remotiori antiquitate benemeritus, in eruditâ dissertatione de lapide Antiati L. Coccei, quam anno elapso emisit, suspicatur, Trajanum cum oram maritimam a Centum Cellis ad Bajas, quâ portubus, quâ viis, quâ ductibus aquarum, quâ Coloniais additis, vel restitutis exornaverit, etiam Urbi Antiati nobilitatem restituisse. Ostendit præterea Hadrianum, præ ceteris, Antii secessum excoluisse, atque inibi magnificentissimam Regiam, ad quam lapis Coccejanus pertinet, habuisse. Et ex Philostrato in vitâ Apollonii Tyanei docet, in eam regiam confluisse plures amicos & familiares ipsius Apollonii, qui incolas præceptis philosophiæ imbuebant.

Addiderim his Imperatoribus, qui vel Antiati secessu delectati, vel eam Urbem studio & beneficiis sunt prosequuti, Titum & Domitianum fratres. Primi indicium prodit nummus ipsi cusus ab Antiatibus, cum epigraphe: COL. ANT. Hunc Goltzius in Thesauro pag. 137. Colonia Antipoli tribuit, ab Harduino reprehensus pag. 55., cum Antipolis Colonia non fuerit. De Domitiano testatur Martialis lib. 1. epigr. 5. ubi loca recenset, quæ maximè secessibus suis frequentavit hic Imperator. Versus opportuniore sede mox reponam.

At famâ & celebritate hanc Urbem in primis illustrem reddidit apud veteres *Fortunæ* templum, atque *Sortes*, ideo *Antiatine* appellatæ. Horatius lib. 1. od. 35. *o diu agratum quæ regis Antium*; quo loci vetus Commentator, *hujus Fortunæ Templum maximè celebre multorum etiam Principum*,
viro-

virorum donis exornatum fuisse tradit . Alii *fortunas Antiates* plurali nomine efferunt, easque vocant *Sorores* . Martialis describens loca Domitiano ad delicias quæsitæ ait lib.5. ep.1.

Seu tua fatidica discunt responsa sorores

Plana suburbani quæ cubat unda freti .

Quas *Sorores* male ad Prænestinas Fortunas detorquet Be-roaldus , nam à Præneste longe abest mare . *Geminas* sane prodit nummus familiæ Rustiæ , cujus iconem æri incisam exhibeo in tabulâ numism.nu.1. Anticæ partis inscriptio est: Q. RVSTIVS FORTVNAE ANTIAT. & quia in aversâ parte expressa est Ara cum inscript. FOR.RE. hoc est *fortuna reduci* , & circa marginem CAESARI. AVGVSTO. EX. S. C. ideo duo ista simulacra *Fortunæ* nempe *reducis* , & *Antiatis* sive *Antiatinæ* hîc exhiberi putat Ursinus , qui eundem nummum profert in fam.Rustiâ pag.442. eaque in Augusti gratiam impressa à Q. Rustio , qui sub Augusto triumvir cudendæ monetæ fuit . Verùm Jacobus Oiselius in Nummis select. Tab.54. num.1.potius arbitratur , & meritò , duas illas figuras , cum Torrentio ad Horatium loco memorato , accipiendas ambas pro simulacris *Fortunarum Antiatum* , quæ nempe duæ fuerunt . Undè in veteri inscriptione apud Gruterum pag.72. num.3. FORTVNIS ANTIATIBVS M. ANTONIVS. RVFVS. AXIVS. donum dicat . Sic apud Tacitum ubi Neroni , ut retulimus , natam Antii filiam ex Poppæâ scribit, legere est decretum à Senatu, ut *Fortunarum effigies aurea in solio Capitolini Jovis collocarentur* . Sic Martialis *Sorores* vocat , & Macrobius *Fortunarum* apud Antium meminit, quæ demum *Sortes Antiatine* Svetonio dicuntur, locis postea expendendis . Has verò duas fuisse ostendit hic ipse Q. Rustii denarius . Huc usque fermè ex Oiselio .

Fortunas quoque Antiates in C. Antii nummo, cujus typus est in tab. num.11. ex Ursino pag.18; expressas videre mihi videor . In parte anticâ duo scalpta sunt simulacra
cum

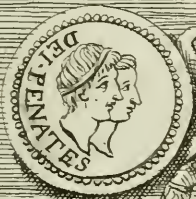
cum inscriptione DEI PENATES, in alterâ effigies *Herculis* clavâ, Leonis exuviis, & armorum spoliis insignis, addito C.ANTII nomine. Fulvius expressas Penatum imagines putat, vel quòd Antia familia Lanuvio, ubi simulacra Penatum servabantur, oriunda fuerit, vel quòd legem Antius tulerit, quæ ad augendam Religionem deorum Penatum pertinuerit. At ego Deos illos *Penates* ipsas esse *duas Fortunas* Antiates existimo. Gentem Antiam quamvis Lanuvio oriundam suspicetur Fulvius, rectius, uti opinor, Spanhemius differt.6. pag.535. ab Antio profectam, & appellatam tradidit. Nam & nomen ipsum id suadet, & mos pluribus Romanis familijs acceptus, quæ ortus sui memoriam non semel aut loci natalis appellatione, aut deorum Patriæ præsidum simulacris, voluerunt ad posteros propagari, ut congestis exemplis ostendit idem eruditissimus Auctor, aliaque profert Sigonius de nomin. Roman. pag.372. editionis Basil. an. 1559. Quod observatum & Britanniae incolis, qui testante Cæsare lib.5.de Bell.Gallic. *omnes fere iis nominibus Civitatum appellati quibus orti ex Ciuitatibus eò pervenerunt, & bello illato ibi remanserunt*. Hinc conjicias licet, Hortensiam florentissimam in Republicâ gentem ab Hortâ veteri Etruriæ & celebri opido, quod nomine derivativo, uti censet Cluverius, Hortanum Plinius lib.3. cap.5. vocat, traductam & appellatam fuisse. Ab Hortâ enim Hortensis est, sicut à Veronâ Veronensis, & à Viennâ Viennensis, & inde Hortensius, ex Romanarum gentium recepto more, quibus nomina perpetuo in IVS desisse docet Sigonius de nominib. Romanor. pag.367. Hunc reprehendit Spanhemius pag.523. quòd *perpetuò* id servatum dixerit, cum videamus Allienam, Betilienam, Cæcinam, & alias Romanorum gentes. At sanè acerbior hæc est in Sigonium nota: nam *amico suo summo viro auctore*, se eam sententiam protulisse ait, nec diffitetur tamen extra eam regulam nomina aliqua esse. Imò scribens emendationes in librum ejusdem tituli, *de nominib. Romanor.* Francisci Rober-

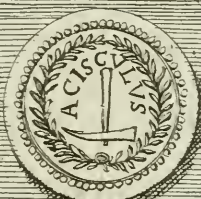
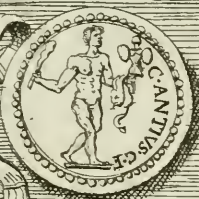
I

VII

II

VIII

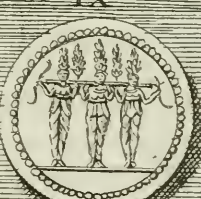
III

IX

IV

X

V

bertelli Utinensis, qui idem ille est tunc *amicus*, postea infensissimus adversarius, cap. 31. aperte tradit, non omnia nomina Romanorum in *Ius* terminata fuisse. Verum exiguus horum numerus non est, quod nos, frequentiore & pene perpetuam consuetudinem sequutos, à derivatione Hortensiae gentis deterreat. Præterea & in Hortali cognomine, quod Hortensiorum fuit gentile, ex Cicerone ad Atticum lib. 4. ep. 15. & Tacito lib. 2. Annal. cap. 37. hujus fortè originis ab Hortâ vestigium aliquod latet. Quæ dicta velim, ut gratiam ineam ab Illustrissimo Ferdinando Nuptio, Secretario, ut vocant, Congregationis Sac. Concilii, & post hæc scripta ad illustre Adfessoris S. Officii munus evecto, qui non tam Hortam patriam suam, quam Urbem cumulatissimis virtutibus exornat.

Itaque gens *Antia* nomen ab *Antio*, à quo profecta fuit, traduxit. Forte Valerius Antias vetustissimus rerum Romanarum Scriptor, toties Livio laudatus, & non semel etiam reprehensus, hujus profectiois auctor fuit, primusque qui familiam Romam inuexit. Simul ergo ac gens *Antia* Romam migravit, religionem quoque laribus domesticis detulit, *Fortunasque Antiates* inter deos *Penates* familiae præsides reposuit, dein cusis etiam numismatibus expressit. Pene id demonstrat adversa nostri denarii pars, in quâ *Hercules* cum suis insigniis sculptus est. Nam & hunc Deum coluit Antium, ut docet alter nummus ipsiusmet Coloniae Antiatis in nostram tab. insertus num. 111. ex Goltzii magnâ Græciâ tab. 17. num. 10. In anteriori parte depicta est imago *Herculis*, in posticâ *clava* & duo *Apri* capita (Parcant antiquarii de nummis coloniarum Italiae hîc litem movere) Ut igitur C. Antius parte unâ denarijs sui expressit *Herculem*, quòd numen patrium Urbis Antii esset; ita in aliâ, quâ sculpta duo mulierum simulacra sunt, *geminas Fortunas Antiates* repræsentasse, non ambigendum videtur. Mulierum ea simulacra dixi, ex specie oris & cultu capitis, non admodum dissimili ab alijs quæ non semel apud Ursum oc-

currunt. Nec quis ea componat cum fortunis Antiatibus alterius nummi, quem supra dedimus, quia non eadem aut figura aut ornatus, præsertim in nummis, uni alicui Deo ubique stetit. Ipsam fortunam variâ formâ veterum monumentis expressam spectamus. In unâ eademque tabellâ gentis Cæcilix apud eundem Fulvium, videas quam dispari habitu Romæ caput repræsentetur. Nisi velimus, C. Antium immutasse fortunarum peculiarem cultum, ut eas in speciem Penatium indueret. At verò Deos patriæ præsidēs, unde ortum duxerant, familias nummis consignasse, ex Spanhemio jam indicavimus. Illustre exemplum ad rem nostram exhibet nummus Copponiæ gentis, quæ, quoddam à Tibure ortum traheret, ubi *Hercules* præcipuâ religione colebatur, Deum hunc denariis signavit. Ita Petronia Sabinis oriunda *Feroniam* ejus regionis deam, & Mettia, Cornuficia, Pappia, Procilla, Roscia Lanuvij municipio traduces, numismata cum *Junonis* Lanuvinæ simulacris exsculperunt, ut videre est apud Ursinum. His addideram nummum Atii Balbi quem *Sardum* cognomine putabam, fretus auctoritate Patini, qui illum in indicē cognominum à se auctū obtrusit: suadebatque ipse nummus hanc notam SARD. in latere postico præferens, quo, ut ipse suspicatur, *Sardus* Sardinix numen repræsentatur. Hinc enim originem ejus familiæ à *Sardiniâ*, numenque patrium Romam traductum reputaveram. Verum postquam apud humanissimum virum, & rariorum numismatum studiosissimum collectorem Marcum Antonium Sabatinum, ipsum denarium conspexi, ab eâ sententiâ statim discessi. Hic denarius non SARD. ut Patinianus, sed expressis literis & maxime conspicuis, SARD. PATER. profert, ut ejus typus in nostrâ tab. nu. 4. demonstrat. Unde exsufflavi fictitium cognomen Patini; & cum in parte anticâ notam PR. absque intermediâ punctatione, quæ importune irrepsit in Patinianum, observassem, non amplius incertus hæsi, eâ Atium Balbum *Pratorem* designari. Præturam verò gessisse

fisse in Sardinia omninò verisimile arbitror, ideòque in aver-
so latere, quod Patinus ignorare se fateretur, numen ejus pro-
vinciæ tutelare expressisse, ut inferius demonstrabo. Quòd
hujus lapsum adscribentis genti Antię cognomen *Sardus* ar-
guerim, non semel id peccasse diligentissimum alioquin, &
eruditum antiquitatis Virum in eo Indice augendo scias.
Nam Domitiis Oscam familiam imposuit, cum Urbs ea sit
in Hispania, ut Urinus ipse, quem ignorare non debuerat,
disertè notavit. Calpurniis, & Pompeiis Numę cognomen
obtrusit ex denariis utriusque gentis; in quibus Numę ca-
put scalprum est, quia originem ab eo traductam profire-
bantur. Atque id generis alia ab eo errata observat Jaco-
bus Perizonius dissert. 3. de variis num. pag. 255.

Neque hìc prætereà, quoniam Sardinie nummus in
manu est, mihi temperare possum, quin succenseam Sa-
mueli Bocharto, qui parte secundâ Geograph. Sacr. lib. 1.
cap. 31. posthabitis veterum testimoniis Sili, Pausaniæ,
Solini, Martiani Capellæ, & Isidori, qui *Sardiniam* insu-
lam, ab *Sardo* de quo meminimus vocatam, uno ore tra-
diderunt, nescio quam appellationem à vestigio pedis hu-
mani perduxit, à quo quidem prisca Scriptores *Ichnussiam*
appellatam dixere nusquam Sardiniam: quod nomen po-
stea, eo depulso, adepta est. At ipse eà libidine, quā no-
mina regionum, populorumque origines ubique ab He-
breorum Phoenicumque linguâ accersere consuevit, quòd
invenerit in Hebræo *Saad* esse *gressum & vestigium*, inde
formatum *Sardinie* nomen commentus est. Non is ego
sum, qui pronus induam confictas plerumque, & turbidis
cenosisque fontibus haustas nomenclaturas populorum &
migrationes; at non abnueri priscis Scriptoribus auctori-
tatem & fidem, cum apud gentes aliquas propriæ originis
traditam opinionem, seu veram seu fabulosam, prodiderunt.
Apud Sardos satis constat, maximâ religione cultum fuisse
Sardum, vocatumque *Patrem*. Quippe in eâ Insulâ
locus fuit hoc nomine, *Σαρδονία* τοῦ πατρὸς ἰεγὼν apud Pto-
lo-

Ionemum Geogr. lib. 3. cap. 3. male vertente Petro Bertio . *Sardopatoris fanum* ; Nam , ut notat Salmasius exercitationum in Solinum pag. 99. Σαρδοπατωρ est Σαρδὸ Πάτερ , scilicet *Sardus Pater* . Concinit noster Nummus , ubi diserte legitur *Sard. Pater* , & alius quem Holstenius in annotat. ad Ortelium pag. 168. se vidisse apud Jac. Sirmondum testatur , cum inscriptione : ΚΑΡΔΟΥΠΑΤΡΟΣ . Filius hic tradebatur Herculis Lybici , à quo narrat Pausanias in Phocicis pag. 838. inter alios jam indicatos Scriptores , *Sardos* populos nomen accepisse , subditque suo exo Delphis stetisse ejus statuam ex ere , quam Sardi illuc in Templo Apollinis pridem transmiserant . Hinc quoque Atius Balbus ejus Provinciæ , in qua *Prætor* fuerat , religionem induens simulacrum *Sardi patris* nummis expressit . Eo modo quo Cornuficius , ut observat Fulvius , quia Africa Provinciæ præerat , Iovis Ammonis , qui in Africâ colebatur , imaginem cudit denario , qui apud eundem primus est in tab. pag. 93. Cùm itaque Sardinia populi priscam originem per annorum seriem traductam , & templo ac religione veluti consecratam , *Sardo* retulerint , auctoremque eum gentis , *Patris* nomine indito , testari fuerint ; mirum est profectò Bochartum unius voculæ , sanè detortæ , præsidio , & longius quesitâ analogiâ , tamquam si ab ove ovum ducere fas esset , aliam omnino originationem sibi fingere potuisse .

At verò ad Deos *Penates* nostri denarii redeo . Haud equidem velim , quis mihi dicam intentet , quòd *Fortunam* , majorum gentium Numinibus adscriptam , inter *Penates* rejecerim , quos Deos incertos , ignotos , & vel animas majorum , vel heroum , aut genios putavit antiquitas , privatoque cultu , & religione inter lares domesticos coluit . Nam statim profero testimonium Arnobii , qui libro 3. adversus gentes propè finem , ex Celsio prisco auctore , *Fortunam* ipsam inter Deos *Penates* collocat . In Nummo Pertinacis apud Oiselim tab. 42. num. 3. visitur *Fortuna* ,

cor-

cornucopiæ sinistrâ, dexterâ navis gubernaculum tenens, cum inscriptione DIS CUSTODIBUS, quo indicatur Fortunam locum inter Deos custodes & familiares habuisse. Hujusmodi ea quoque, ni fallor, erat Fortuna aurea, quam Imperatores in cubiculo detinebant, eamque mos erat, ut morituri ad eum transmitterent, qui esset successurus. Meminit Capitolinus in Antonino Pio cap. 12., & in Marco Philosopho cap. 7. ac Spartianus in Severo cap. 23. qui cum eam geminare statuisset, ut utrique filiorum relinqueret, *sed perurgeri se videret sub hora mortis, jussisse*, narrat historicus, *ut alternis diebus apud filios Imperatores in cubiculis poneretur*. Suetonius quoque tradidit Fortune simulacrum æneum, in parte ædium consecratum, Galbam coluisse, in vitâ cap. 4. Hujusmodi imagines *Cubiculares* vocabant veteres, quia eas in cubiculo unâ cum Laribus colebant, illudque idcirco dictum *Lararium*, cujus est mentio apud Lampridium in Severo Alexandro cap. 29. *Fortunam* ergò inter Lares repositam, idem est ac si dicas, ex Diis *Penatibus* unam fuisse. Ceterum & Deos alios *magnos* quidem, seu *μεγάλας*, *Penates* vocatos aliquandò memorat Macrobius lib. 3. Sat. cap. 4. & Arnobius, loco proximè adducto, inter *Penates* acceptos ait *Jovem, Minervam, Apollinem, Neptunum, & Cererem*. Hoc ipsum intellexit Bruto miles veteranus, qui rem aliquam dicavit I. O. M. DOMESTICO, lapide apud Smethium antiquitatum Neomag. pag. 96. Ejusdem JOVIS titulo CUSTODIS, lucernam exhibet Licetus de Lucern. antiq. pag. 595. Lucernæ diis *Penatibus* dicabantur, quod indicat & *Canis* simulacro ipsius Jovis suppositus. Græcos quoque Laribus conscripsisse *Castorem et Herculem* testatur Horatius lib. 4. Od. 5. loquens de Augusto.

..... et Laribus tuum

Miscet nomen, uti Græcia Castoris

Et magni memor Herculis.

Ne rem nummariam in quâ versamur, deferamus, familia

Rubria *Herculem*, & *Mercurium*, ut ex eorum appictis insigniis colligo, denariis expressit, apud Fulvium pag. 248. Julia caput *Mercurii*, aliorumque deorum Symbola pag. 136. Cordia duo capita juvenum, quos ex astro utrimque superimposito *Casforem* & *Pollucem* esse arbitror pag. 83. Non equidem ignoro Deorum nummos aliâ significatione sepius exsculptos: at hos præsertim, quos intactos Urfinus præterit, nil vetat ad Penates, ipsis familiis in præsidium & tutelam adoptatos, revocare: Quòd igitur *Antia* gens ab *Antio* profecta sit, Deosque majores ipsamque *Fortunam* inter *Penates* habitos, nummisque obsignatos constet, cur eandem gentem *Fortunas Antiaticas*, ut memoriam & religionem patrii numinis retineret, Diis *Penatibus* adscripsisse non liceat coniecere, earumque simulacra C. *Antium* denariis suis procusisse?

Invaluit opinio, in *Fortune*, de quo agimus, Templo apud *Antium* responsa petentibus reddita fuisse per *sortes*, uti & Præneste; ideoque *Antiaticas* dictas, quod vel unus Suetonii locus palam facere videtur. Etenim de Caligula ait: *Monuerunt et sortes Antiaticæ, ut à Cassio caveret*, in vitâ cap. 57. Mihi, quoniam semel audere coepi, ea sententia refellenda est. *Sortes* erant taleolæ, aut surculi, vel schedulæ, quibus literæ, sive notæ, ad divinandum insculptæ. Hæ, cum responsum edi oporteret, vel ex arcâ, ubi reconditæ, tollebantur, uti de Prænestinis tradit Cicero de divinat. lib. 2. cap. 41. vel ex tabulâ, apud oraculum Herculis Buriaci, ex Pausaniâ in Achaicis, vel ex urnâ, in Jovis Dodonæi templo, teste eodem Tullio lib. 1. & 2. de divinat; aut demùm ex quocumque alio loco, semper *trahi*, *tolli*: vel *educi* dicebantur. Unde oraculum Gerionis Paravinum *sorte tractâ* respondisse, refert Tranquillus in Tiber. cap. 14. Et *sortes* propriè vocatas quæ *ducuntur*, ait Cicero de divinat. lib. 2. cap. 33. At in Templo *Fortunæ Antiaticæ* responsa nullo ex hisce modis sunt reddita. Macrobius oculatus testis, Dei Heliopolitani si-

simu-

simulacrum à proceribus Provinciæ ferculo vectum ità narrat lib. 1. Saturnal. cap. 23. *ut videmus*, inquit, *apud Antium promoveri simulacra fortunarum ad danda responsa*. Vides, ab ipsis simulacris oracula reddita, non per schedulam, talos, membranas, vel quid simile *sortibus* propriè conveniens. Quod fieri potuit, ut dum simulacra *promoverentur*, & circumferrentur, responsa emitterent, seu verius Sacerdotes ponè ipsa latentes, ad modum quo vulgò oracula edebantur. Sane Tullius cap. 41. indicato, *clarissimarum Sortium quæ tradatur inventio* perquirens, Prænestinarum originem describit & deridet, nullâ prorsus mentione factâ de Antiatinis. Jmo subjicit ad finem capitis: *Ceteris vero in locis*, præter Præneste, *sortes planè refrixerunt*. Ergò tunc nullæ *Sortes* apud Antium. Et tamen *Fortunam* Antiatem ipso ævo Ciceronis celebrem fuisse, Horatius, loco jam adducto, testis est locuples, & nummus Q. Rustii sub Augusto cusus ostendit, quo tempore, ingentem in ejus Templo collectum fuisse ex denariis thesaurum refert Appianus lib. 5. bell. Civil. Quod indicio est, eam per *Sortes* propriè dictas omninò responsa non edidisse. Præterea comparat Macrobius *Fortunas* Antii cum Heliopolitano Deo. Is verò per *Sortes* non respondebat, sed ad modum oraculi, absentibus autem *rescribebat ordine ad ea quæ consultatione additâ* continebâtur. Tantùm abest, ut schedulas sortium redderet. Quod confirmat factum Trajani, eidem ibi narratum, Deum Heliopolitanum, ad fidem religionis explorandam, de suâ in Parthos expeditione consulentis. Parcat amicissimus Blanchinus, si hoc Heliopoli gestum monuero, non apud Antium, quod ipse ex Macrobio tradiderat, in sua eruditissimâ dissertatione jam laudatâ num. 7.

At quid de Suetonio, qui disertè *Sortes Antiatinas* commemorat? An ne locum corruptum fas sit dicere, & levi literarum permutatione *Sorores* reponendum, ut sic Tranquillo cum Martiali conveniat, qui eodem vocabulo

usus

ufuse est ? Rectius vocem illam expungendam intrepidè ajo, & legendum : *Monuerunt FORTUNÆ Antiatina* . Ex quindecim MSS. còdicibus Bibliothecæ Vaticanæ , quos consului, duo tantum habent *Sortes*, ceteri omnes *Fortuna*. Tres qui extant in locupletissimâ Otthobonianâ, alterque March. de Maximis concinunt . Torrentius hoc ipsum præferre Gallicos perhibet . Quo testium numero convulsam fidem impressorum nemo dubitaverit . Imò inter eos antiquissimus , quem edidit Mombricius anno 1475. sub ipsis typographiæ incunabulis, nostram lectionem retinet . Quamobrem si Suetonius *Sortes* non dixit , eas loco cadere necesse est , nullum enim alium ex antiquitate patronum laudare possunt , & proinde *Sortes* apud Antium nusquam fuisse .

Quòd si adhuc , invitis tot contrà argumentis , suam vulgatæ lectioni auctoritatem manere velis , & *Sortes* ipsas monuisse Caligulam contendas , nihil porrò ad convellendam nostram sententiam profeceris , cùm id ad *Sortes* non propriè dictas referri possit . Nam *Sors* sæpè ponitur pro *oraculo*: quo sensu hanc vocem usurpat Hyginus fab. 69. *Adrastus memor sortium suarum*, idest *oraculi*, ut est apud Euripidem rem eandem enarrâtem in *Phœniss*. 5. vers. 412. Virgilius lib. 7. *AEneid*. vers. 269. ait: *Non patrio ex adyto sortes*, ad quem locum notat Servius , *Sortes abusive pro oraculo dici*; & *Lycias sortes* idem lib. 4. v. 345. & Statius lib. 3. commemorant , cùm constet ex Festo Pompejo verb. *Lycii*, illud *oraculum* fuisse . Utramque significatorem unicâ sententiâ complexus Valerius Max. lib. 1. cap. 6. de prodig. num. 3. ait : *Legati ad Delphicum oraculum missi retulerunt præcipi sortibus* . Vides manifestò *Sortes* pro *oraculo* acceptas : Nam constat Delphis Pythiam Sacerdotem Dei afflatu correptam, ipsam responsa reddidisse , ferè metris Græcis , nusquam per *Sortes* . Hoc igitur sensu stant *Sortes* apud Tranquillum , si eum ita loquutum fuisse velis .

Interim moneo fortium prodigium, quod refert Livius lib. 22. his verbis: *In Antiates metentibus cruentas in Corbem Spicas cecidisse: Et in Faleriis Cælum findi visum sortes suâ sponte attenuatas, unamque excidisse ita scriptam: Mavors telum suum concutit*, perperam referri ad sortes Antiatinas ab Antonio Van-Dale de oraculis dissertat. 2. pag. 347. Nam de Faleriis loqui contextus verborum planum facit. Et quidem apud Falerios antiquitus *sortes* extitisse docet Plutarchus in Fabio. Qui etiam Van-Dale *exteniatas* optime Lysium emendasse censet lib. 2. elect. c. 12. ubi duo alia loca ejusdem historici restituit, & utrobique non *extenuatas*, vel *attenuatas* sortes, sed *exteniatas* legendum putat. At nostras eruditissimus Hieronymus Aleander junior, nil mutandum opinatur, peculiari dissertatione inter ejus MSS., de quibus alibi mihi sermo erit.

Porrò si queras, cur Antiates Fortunæ *gemine* habitæ fuerint, appellabo Raphaëlem Fabretum Canonicum Basilicæ Vaticanæ, præclarum illum fugientis antiquitatis vindicem, tum ob solertiam in perquirendis, cum ob eruditionem in explicandis veterum monumentis, qui in libro inscriptionum nuper edito cap. 9. pag. 664. ideo *geminas* dici, atque effingi *Fortunas* credibile asserit, ut altera bonorum eventuum auctrix sit, malorum altera, & propterea in lapide Antiati, quem exscripserat pag. 632. monumentum dicatum subdit FORTUNÆ FELICI, scilicet Dææ tantum beneficæ. Huic sententiæ præluferat Joseph Maria Svaresius de Fortunis Prænestinis loquens lib. 1. Prænestes antiq. cap. 14. Si mavis, dabo alium totius antiquitatis, præcipuè Nummariæ scientissimum, Philippum Bonarotam Florentinum, quem honorifico munere auctum, nuper Urbs patria nobis eripuit. Hic in opere Italico inscripto, *Osservazioni Istoriche sopra alcuni Medaglioni*, ad numisma XI. Macrini Imp. pag. 223. suspicatur, *geminas Fortunas* Antiates referri ad duas Nemeses, Nemesis scilicet ipsam bonorum remuneratricem, & malorum vindicem,

cem, & Adraſteam, hoc eſt inevitabilem ultionis Divinæ neceſſitatem. Utram velis doctiſſimorum Virorum opinio- nem ſequi, per me licebit.

Non tamen Cluverio ſubſcribam, qui in Ital. antiq. lib. 3. cap. 7. hanc eandem Fortunam *equeſtrem* cognomi- natam putat ex his Taciti verbis lib. 3. Annal. cap. 71. *In- ceſſit deinde Religio quonam in Templo locandum foret do- num, quod pro valetudine Auguſtæ Equites Romani vove- rant equeſtri Fortunæ. Nam eſſi delubra ejus deæ multa in Urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum eſt e- dem eſſe apud Antium, quæ ſic nuncuparetur. Ita donum apud Antium ſtatuitur.* Putat, inquam, Cluverius Templum hoc fortunæ *equeſtris* idem eſſe ac illud, de quo hucusque diſſeruimus, eandemque ipſam Fortunam vario cognomi- ne. Rem tamen diſtinctam credere, mihi eſt vero ſimilius. Nam Templum Fortunæ Antiatis ſatis ſuâ celebritate no- tum, nec opus fuiſſet perquiſitione, quam adhibitam in- nuit Cornelius. Et Deos priſcâ ſuperſtitione, quot cogno- menta tot Tempſa habuiſſe, palam eſt.

At Tacitum malè hoc loco habent eruditi. Cum enim Romæ fuiſſe Templum Fortunæ *equeſtris* meminerint prioris poſterioriſque ævi Scriptores, Livius, Valerius, Julius Obſequens, & P. Viſtor, non parcunt ipſi vel igno- rantie, vel incuriæ graviffimum Auctorem inſimulare. Ut nodum ſolvant, *ſequeſtri* Fortunæ, legunt Gruterus, Ro- bertus Titius, Pichena, & Gronovius, varièque id nomi- nis explicant. Quod non placet, cum *Equites* donum vo- viſſe *equeſtri* non *ſequeſtri* Fortunæ, res ipſa ſuadeat. Lipſius retinet *equeſtri*, at Tacitum penè indefenſum deſerit. Cujus honori nemo aptius, quantum in re difficultatis pe- nè nobis deploratæ obtineri poſſit, conſuluit, quam Frein- ſhemius, qui conjicit, potuiſſe Romæ antiquitus extru- ctam fuiſſe e- dem Fortunæ tali agnomine, quæ poſteâ ab- ſumpta incendio, demum poſt Tiberii tempora fuerit re- ſtituta. Hunc tamen expungit Theodorus Ryckius in ani- maduerſ.

madvers. ad Tacit. primisque accedit, quod sibi parum, verisimile videatur, si tale quid accidisset, summum historicum dissimulaturum fuisse. At is debuit, quod non erat, memorare, causam cur non esset, potuit filere.

Quod Plinius alicubi dixit, Fortunam rerum humanarum utramque paginam facere, non immeritò videtur alio sensu hic posse usurpari. Nam ea ipsa pagellas has nostras, quibus religio Antiatum exponenda erat, omnes prorsus exhaustit. Saltem in extremâ cerâ locum aliquem sibi poscit Æsculapius. Hujus Templum apud Antium stetit, celebri famâ anguis sacri, qui dùm Epidauro adveheretur, è navi prolapsus in proximum illius fanum irrepsit, & denuò ad navim se Romam ducendum restituit, ex Livio lib. 43. & Valerio Max. lib. 1. cap. 8. At Ovidius Templum illud, quo ea res accidit, non Æsculapio dictum fuisse ait, sed Apollini, Metam. lib. 5. Integra inter filium & patrem ejus fabulæ lis maneat. Præterea Strabo lib. 5. meminit delubri Dioscurûm in Coloniâ Antiæ collocati. Cultum quoque plurimâ religione Mithram fuisse, ejus tabula symbolica inibi reperta testatur. Sed cum hæc alteram partem nostri operis faciat, illic Antium in jura sua erit reponendum.

CAPUT II.

De Gente Aquilia apud Romanos. Ea variis cognominibus distincta. Aquilii Flori denarius, alique, familiarum Cognomina preferentes. An inde tessera Gentilitiæ, vulgò Arme parlanti. Sorores Phaëtonis in Larices arbores, non Populos, ut vulgò creditur, mutata. Acisculus explicatus, & nummi Gentis Valeriæ. De his Fulvii Ursini interpretatio rejecta. Ascia quid, & quotuplex. Aciscus Martyr Cordubensis. Unde Aquiliorum nomen? Stephanus Pighius notatus. Quisnam fuerit M. Aquilius, de quo in lapide Antiate, inquiritur? Ad tempora inferioris Imperii repouendus. Iterum Consul, & bis Consul, an equè ad puræ Latinitatis regulas scribi possit? Nonnulla de Tribu Fabia, in qua census Aquilius.

M. AQUILIO. M. F. FABIA. FELICI.

Marco Aquilio Marci Filio Fabiâ Felici.

AQUILIA Gens, quæ familias habuit Patricias, & Plebejas, dignitatibus, honoribus, rebusque gestis in Republicâ Romanâ floruit. Illustres jam ab ejus infantiâ Lucius, & Marcus Aquilii, Tarquiniâ sorore Collatini geniti, memorantur: at conjuratione factâ cum Vitelliis, & Tarquiniis, capite ob id damnati, generis nobilitatem infelici exitu labefecerunt. Inde quinque Consulatus ovationibus, & triumphis insignes, Proconsulatus, Præturas, cæteraque dignitatum egregia nomina posterius eorum in familiam intulerunt. Hos inter eminent M' Aquilius, qui reliquias belli Asiatici confecit, alterque Manius ob triumphum à Siciliâ clarus, & C. vel M' Aquilius, quæ Mitridates vinculis ac supplicio cruciatum necavit. At domi quoque juris scientiâ celebris C. Aquilius Gallus fuit, familiaris & collega.

Ci-

Ciceronis in prætura, quem ipse in oratione pro A. Cæcinnum. 77. & pro Q. Quinctio in princ. summis laudibus prosequitur.

In plures familias gentem Aquiliam discretam fuisse, distincta cognomina produnt. Inter patricias *Corvi*, & *Iusti* numerantur: plebejas cognomenta *Galli*, & *Flori* demonstrant. Hujus postremi nummus est apud Ursinum *de famil. Roman.* pag. 36. editionis Caroli Patini, singulari notâ commendatus. In alterâ enim ejus parte *Flos* impressus eminet, quo cognomentum ipsum *Flori* designari nemo ambigat. Ejus elegantem typum in nostrâ tab. videas nu. vi.

In eâ equidem sum opinione vanam esse eorum operam, qui Stemmaturum seu insignium familiarum, quæ sex penè abhinc secula usurpari cœperunt, usque ab heroum ævo, ne dum à Græcis & Romanis, originem accersunt. At vestigium porrò aliquod & veluti rudimentum hinc duci posse eorum Insignium, quæ *Arme parlanti* vocant, quòd imago scuto gentilitio impressa cognomen ipsum familiæ indicet, & veluti *loquatur*, facilè admiserim. Sanè nec Franciscus Menetrierius, nec alius, quem viderim, Artis symbolicæ familiarum scriptor, id animadvertit. quare pretium fortassè apud hos saltem mihi erit, si alia quædam, ex rei nummarie penu deprompta, ejusmodi exempla hic congefsero. In Pomponii Musæ denariis ad cognomen designandum simulacra omnium penè Musarum exsculpta videas, quarum quælibet insigne proprium, prout à Poëtis traditur, manu gestat, egregio spectaculo tum ob eruditionem, tum ob typorum varietatem & elegantiam. Eos tribus tabellis comprehensos profert Ursinus à pag. 223. qui tamen, licet sine dubio Q. Pomponium Musam cognominatum, & subinde in cudendis his denariis illud cognomen respexisse asserat, sibi nihilominus constans non est, & fieri potuisse subdit, ut Pomponius Gentilis alicujus sui in Poëticâ facultatē laudem celebrare voluerit, & Musarum simulacra huiusmodi in nummis signauerit. In quam opi-

nionem profusè delabatur Jacobus Perizonius in postremâ triadis dissertationum, quæ est *de variis antiquor. nummis* pag. 253. pro certo habens, cufos denarios effigie Musarum non aliâ de causâ, quam quia vel ille ipse Pomponius, vel quispiam ex majoribus ejus, Poësi, & Musarum cultu præcipuè delectaretur, cujusmodi viros Gens illa multos tulit, ex Macrobio lib. 6. cap. 9. Vellejo lib. 2. Plinio lib. 13. cap. 12. & Valerio Max. lib. 4. cap. 4. Quid in hac re potius sit censendum, eruditi antiquitatum videant, dùm ego certiora ad nostrum argumentum persequor. L. Lucretius quòd cognomen Trionis gereret, septem stellas, quæ *Triones* dicuntur, expressit duobus nummis pag. 160. Q. Voconius Vitulus descripsit *Vitulum* pag. 299. P. Accolejus cognomento *Lariscolus* denarium cufit, quo expressæ tres mulieres Phaëtonis sorores, quæ in arbores ejus nominis vertuntur. Nam eas Phaëtonis sorores, ut obiter adnotem cum Ursino, in *Larices* arbores conversas fuisse, vel ex hoc ipso denario, cujus alteram partem exsculpsi in tab. num. ix. discimus. Scio id averfis auribus acceptum iri ab his, qui ad vulgi opinionem facti, in *populos* mutatas, cum Virgilio *Æneid.* 10. vers. 190. non dubitant. Hic tamen alibi eum casum *alno* adscribit, *Eclog.* 6. v. 63. Ovidius solidam fabulam enarrans, genus arboris præteriit, *Metam.* v. At sanè in *Larice* lacrymas Phaëtoniadum invenimus. Nam teste Palladio ejus *Resina liquida est*, lacrimæ *similis*, & ex Vitruvio lib. 2. cap. 9. habet *Resinam liquidam mellis Attici colore*. Quod dici nequit de populo aut alno, liquore carentibus: & fortassis fabulæ ad Laricem aptandæ ea sola fuit occasio. Dixerat paullò ante idem Vitruvius, (ut de hoc etiam litem omnem antevertam) *Laricem notum nisi his municipibus, qui sunt circa ripam fluminis Padi, & littora maris Adriatici*. Benè ergò *Lariscolus* sorores Phaëtonis in *Larices* conversas nummis expressit, quo etiam indicare voluit, majores suos ex aliquo propè Padum fluvium loco oriundos, quæ Ursini conjectura est. Rursus Furii Craspedis

dis nummo *Pedem* adumbratum conspiciamus pag. 117. & Pobjicii Malleoli signatum *Malleum* pag. 215. Iis verò & Scarpum adjicio Pinariæ gentis cognomen, cui denotando in nummis pag. 207. *Manus* depicta est. Nam Græco vocabulo *χάπη* & *vola manus* significatur. Demùm & in nummis familiæ Valeriæ cognominis expressam imaginem reperiò, quibus, cùm ab explicatione doctissimi Antiquarii mihi sit recedendum, parum immorari liceat.

Sex denarios exhibet tabula illius familiæ pag. 281. impressos nomine L. Valerii *Acisculi*. Horum quinque declinatum ostendunt instrumentum quoddam fabrilè, quod ipse Ursinus *Malleum* esse putat. In nostrâ tabulâ numismatum superius cap. 1. pag. 6. alterum eorum excusimus, in quo ipsum instrumentum, inter cetera magis conspicuum & grandioris formæ, repræsentatur, circumscripto, in medio coronæ quercæ, vocabulo: ACISCULUS. Sirenem, quæ in secundo ex iisdem nummis visitur, à L. Valerio impressam existimat idem Auctor, ut eâ significaretur, Acisculos Acidis fluvii, atque ejus in Siciliâ regionis, quam Sirenes tenuerunt, accolæ aliquando fuisse, indeque profectos, Sabinum agrum primò tenuisse, deinde Civitatem Romanam adeptos esse. Ex *Mallei* verò signo conjici posse arbitratur, Valerium hunc Præfectum Fabrûm fuisse, cum illud ejus officii symbolum in veteribus monumentis observaverit. At hæc cognominis originatione longè fatis petita est, imò & durius detorta, ut videtur. In Glossis Isidori est *Asciculus*, *Asciola Dolabra*. Joannes Meursius par. 2. *exercitat. critic.* l. 1. cap. 10. rectè legit *Acisculus*. Hinc *Aciscularius* in glossis à Stephano editis dicitur *κατομ* & is nempe qui saxa in lapidicinis excindit. At verò eidem Isidoro paullò post *Asciscolum*, vel ut pariter emendat Meursius, *Aciscolum*, est *Malleolum* struكتورum: quamvis hæc verba omninò absint ab Isidoro, quo utor emendatissimæ editionis Colonienfis anni 1617. Quòd si *Acisculus* idem est ac dolabra, quomodo malleolum esse possit, nescio.

scio . Ab *Asciâ* utique nomen derivatum . At *Ascia* vel fabrilis instrumentum est ad ligna polienda & læviganda; vel ad macerandam & subigendam calcem . Priorem significationem deprehendimus in lege 10. duodecim Tabularum cap.2. *Rogum asciâ ne polito* . Utramque usurpat Vitruvius lib.7.cap.2. his verbis. *Sumatur ascia, & quemadmodum materia dolatur* (en dolabram ad ligna polienda) *sic calx in lacu macerata asciatur* : Neutra igitur malleo convenit . *Asciæ* figuram Cl. Raphaël Fabrettus exhibet, exsculptam veteri saxo cap.3. Inscriptionum, quas nuper publicavit pag.203.eam exscribo in tab.num.2.ad latus nummi vii. *Asciæ* hanc formam reperies etiam apud Gruterum Inscript.10.pag.664.9.675.& 9.682.& fortè *ascia* lignaria; non securis, ut placet ipsi Grutero, est illud instrumentum quod primum in tabula 2. pag.644. depictum conspiciamus, cum proximè imaginem reddat illius, quod hodiè etiam *Ascia* vulgò appellatur, convenitque descriptioni Isidori originum lib.19. cap.19. Itaque instrumentum in nummis gentis *Valeriæ* expressum, *Acisculus* est, seu parva *Ascia* poliendis vel dolandis lignis deserviens . Sanè idcirco *Acisculus* solitariè scriptus videtur in nostro denario, ut designaret nomen adiecti instrumenti . Perperam verò malleum esse putavit Ursinus, qui si denarios jam indicatos gentis *Poblicie* attentius observasset, figuram malleoli omnino ab acisculo diversam reperisset . Eam delineavi in tabula num 1. ut quisque cum acisculo comparare possit . Similis mallei forma passim Vulcano tribuitur in veterum monumentis . Et *Cabiros*, qui *Vulcani* filii sunt habiti, eundem plane gestare videas in duobus nummis *Thessalonice* apud Patinum de numism.Imp. p.290.& 291.Ab *Acisculo* igitur cognomen familiæ *Valeriæ* inditum, ideoque in nummis illud instrumentum fabrilis exsculptum . Porro & *Quintilianus* lib.6.cap.3. *Acisculum* inter cognomina Romana refert . idemque illud est nobilissimi martyris *Cor- dubensis*, de quo *Prudentius Peristephan. hymn.7. vers. 19.*

Cor-

Corduba Aciscum dabit, & Zoëllum. Gratiam ab Hispanis aliquam me initurum spero, si hunc martyrem genti Valeriæ, ex dictis, adscribi posse moneam. Sanè verisimiliori conjecturâ, quàm si ad Marcellam referamus, quod quibusdam inter ipsos scriptoribus placuit, ut videre est apud Joannem Tamayo in Martyrolog. Hisp. ad diem 17. Novembris tom. 6. pag. 207.

At in viam cognomina alia gentis AQUILIÆ nos revocant. Ea tamen cùm studiosè congesserit Glandorpius in Onomastico Romano pag. 111. & plura etiam unico intuitu videri possint in indice Gruteriano, recensere omitto. Tantùm ex nostro lapide, FELICIS accessione ejus gentis cognomenta locupletabo. Illud enim quod exsculptum post tribum Fabiam conspiciamus, annectendum est nomini, & legendum: M. AQUILIO FELICI. Qui mos in inscriptionibus sollempnis, ut passim videmus in Thesauro Gruteriano.

Porro *Aquiliorum* nomen deductum ab *aquarum fluxu* contendit Pighius in proëm. lib. 8. Annalium Rom. Hinc enim, ait, M. Aquilius antiquissimos asses æreos reliquit, in quibus seniores Janum expressit, Neptuni utrinque capillatâ barbarâque facie, in quorum altero latere prora navis extat cum anchorâ & tridente; in hunc modum Neptuni religioso cultui, Janum, qui gentis suæ peculiare numen fuit, applicans, & simul innuens ab *aqua* manante nomen suum derivari. Ineptâ sanè & aquis suis frigidior interpretatio. Quid enim prora navis, tridens, anchora, Neptunus, ad fluxum aquæ designandum? An non satis fuisset fontem, aut fluvium manantem, vel mare ipsum undis asperum expressisse? Quare rectius puto, eos nummos ad Manium Aquilium, qui ex Sicilia A.V. 654. triumphavit, ut testantur Fasti Capitolini, & Athenæus lib. 5. cap. 14. esse referendos, illisque signis & symbolis bellum feliciter confectum in eâ Insulâ, ad quam navibus transvehi opus fuerat, demonstrari, uti facitatum ab aliis, innumera apud

Anti-

Antiquarios, ob maritimas expeditiones & prælia, cusa numismata ostendunt. Et verò in ejusdem rei memoriam percussum nummum ab eodem M' Aquilio cum inscriptione SICIL. refert Urfinus de familiis Roman. pag. 36. Quod & rem mirè illustrat, ac Pighii sententiam evertit. Ceterum nec Aquilii nomen ab *aquis* promanat, cum Festus Pompejus, hoc verbo, apertè doceat, *ab aquilo colore, idest nigro dictum esse*. Sicuti & Aquilonem, nempe *Aquilum* ventum; Casco vocabulo *nigrum* appellatum, adnotavit Salmasius exercitationum in Solinum pag. 1258. primæ edit.

Nolo hîc leviolem litem agitare, num hoc vocabulum duplici L, vel simplici scribendum sit. Nummi & Fasti Consulares *Aquillium* exhibent, lapides plerumque, uti & noster, cujus exemplum sequemur, *Aquilium*.

Ab hac igitur illustri Aquiliorum gente, MARCUM AQUILIUM FELICEM, qui lapidem Antiatem amplissimis gestorum munerum titulis cumulavit, originem ducere, nullus, opinor, in dubium vocaverit. Cùm verò eam, familias habuisse patricias & plebejas, dixerimus, atque inter has medius ordo equestris consurgat, cuinam hic noster AQUILIUS adscribi debeat, nunc esset querendum. At quoniâ id alio argumento dignosci nequit, quam ex gestorum munerum sorte & conditione, cumq; de ipsis singulatim suo loco agendum sit, tunc etiam, ut cuncta suo ordine constent, hanc potissimam nostræ disputationis partem verfabimur. Nee tamen ità incertos lectorum animos dimittam, ut non etiam in antecessum, *Equitem Romanum* ex illustrioribus cum fuisse statim præmoneam. Quæ de AQUILII dignitate eorum mentibus præjacta opinio, ipsi fortasse proniorem voluntatem ac studium, rebus dicendis gratiam conciliabit. Interim ad alia transeo. Nam tempus, quo lapis incisus est, & AQUILIUS vixit, & an in veteri historia mentio ejus aliqua reperiri possit, remanet disquirendum. Omnia hæc incerta, & in obscuro, quæ tentando potius, quam conjectando timidè percurram.

Hoc

Hoc ergò satis certum , AQUILIUM sub Imperatoribus vixisse : nam munera & dignitates , quibus functum fuisse lapis monet, post Augustum ferè omnes institutæ. Sub ejus imperio duos Aquilios patrem & filium ab ipso necatos memorat Dio lib. 51. At hos Flori cognomentum, ut jam indicavimus , à nostro Aquilio distinguit : ita etiam Aquilium Regulum, quem Plinius lib. 1. epist. 5. *bipedum nequissimum* vocatum à Modesto refert , & apud Tacitum lib. 4. hist. cap. 42. Curtius Montanus truci oratione insectatur. Præterea duos invenio Aquilios absque cognomenti præfixione , quorum alterum , addito *Felicitis* vocabulo, fortasse nostrum fuisse quis suspicari posset . Aquilium Centurionem missum à Didio Juliâno qui *Severum occideret* , narrat Spartianus in utriusque vitâ cap. 5. & 2. Sed hunc *notum cadibus Senatorijs*, vix est ut credam Antiates sibi Patronum adscivisse , totque illustres dignitatum titulos promeruisse . Tacitus eodem lib. 4. hist. cap. 15. ab hoc alium Aquilium memorat, qui vigentè inter Vitellium & Vespasianum bello, apud Batavos dux militum, & primipilaris fuit. Sanè si literæ singulares P.P. quas effert lapis versu septimo, in Primipilarem vertendæ essent, non ultra videretur quærendum . Sed hanc lectionem suo loco discutiendam dimittimus . Interim nec eâ ratione noster Aquilius potuit in Batiâ Primopilaris fuisse. Nam legio xi. , cui ipse cum aliquo imperio præfuit, per id temporis longè ab iis locis aberat. Obstat præterea quòd noster Aquilius Procurator Patrimonii privati in inscriptione dicitur , quod munus sub Severo Imperatore institutum tradit Spartianus in ejus vitâ cap. 12. cujus testimonio si fides habenda sit , quod negat Salmasius , uti videbimus , ex superioris ævi gradu deturbandus est Aquilius . Non leves alias conjecturas sparsim in opere indicabimus , quibus Aquilium ad tempora inferiora , pertinere sit vero proximum. Ex formâ characterum, quibus lapis incisus est, nil certi assequi possumus . Literæ sunt grandiores , nitidæ , & affabrè scalptæ , adeo ut & seculum Au-

gusti, & multùm illo inferius fateri possint . CL. Fabrettus, qui versatissimus , ut cetera , in dijudicando ævo lapidum est, hìc hæstat, nec quicquam explorati habet .

Vir summus me monuit, nostrum lapidem temporali corruptæ latinitatis olere , quòd procuratorem patrimonii *bis* fuisse Aquilium, ausus sit prodere : veteres enim *iterum* Consulem, non *bis* dicebant . De re non disputo , cùm jam in confesso sim , lapidem ea tempora spectare ; at rationem tanti non habeo, ut pro eâ vadimonium deferere oporteat. Nam licet sanctioris latinitatis ævo dixerit Cicero *de divinat.* lib. 1. initio cap. 35. *Flaminius Consul ITERUM*, & in oratione pro Sextio, *Saturninus ITERUM Tribunus* , & alibi passim tam ipse , quàm alii sermonis Latii Dictatores; nihilominus id non ità religioni habitum, quin & *bis* aliquando usurpaverint . Ipsemet Tullius *de Amicitia* pag. 115. Editionis Venetæ Aldinæ 1583. hæc ait : *Vidimus Papum* (aliàs Paullum) *Æmilium C. Luscino familiarem fuisse BIS unâ Consules*. Alium ejusdem locum mox proferam. In lapide apud Gruterum pag. 255. 7. *C. Octavius Pater Augusti Tribunus militum, BISque Ædilis Plebis dicitur*. Sive is vivo ipso Octavio fuerit exaratus, sive cum Augustus in Patris memoriam posuerit , utique ad ævum purioris latinitatis referendus est . At antiquius testimonium profert inscriptio pag. 171. 8. in quâ L. Betilienum ob egregia merita Aletrini *Censorem fecere BIS* . Si gens Betiliena eadem est ac Bellicna, uti ex nummis asseruit doctissimus Spanhemius *de præstantia , & usu numismat.* dissertat. 2. pag. 91. Lucius hic Betilienus non alius censeri debet, quam L. Bellienus Prætor sub Mario in Africâ, de quo meminit Sallustius in bello Jugurthino. Sanè obsoleta vocum forma, quæ passim in eo lapide conspicua est , vetustissimam ejus ætatem prodit . Nam *Coiravit* pro curavit , *ubei* pro ubi, *ese jousit* pro esse jussit , aliaque id genus vocabula habet , qualia in Duillianâ Columnâ , seu verâ seu instauratâ, observamus, & in inscriptione Scipionis Barbati, quam primùm Jacobus Sir-

Sirmondus docto Commentario, dein noster eruditissimus Aleander junior brevi ad illud additamento, illustrarunt. Promiscuè igitur *iterum*, & *bis* antiqui dicebant. Adhuc utriusque formæ exemplum unico aspectu deprehendimus apud Valerium Maximum, qui cùm sub Tiberio scripserit, si non aurei, sane argentei ævi auctor audit, nisi postea, qui nunc extat, alienam manum passus fuerit. Igitur Valerius de Rutilio verba faciens in hunc modum loquitur: *ITERUM Censor creatus ad concionem populum vocatum, quam potuit gravissimâ oratione corripuit, quòd eam potestatem sibi BIS detulisset* lib.4. cap.1.

Quæ cùm ita se habeant, non tamen inconsultò & temerè modò hanc, modò illam vocem veteres usurpasse arbitror, cum utrique propria insit, & diversa significatio, & sensus. Quod aliis haud observatum, hic explicabo: rectè an secus, Grammaticorum sit judicium. *Iterum* propriè adverbium est temporis numero adjecti: ut cum dicimus, *Cæsarem iterum Consulem esse*, vel narramus rem actam eo *iterum Consule*, indicamus tunc temporis Cæsarem secundum Consulatum gerere, vel tunc, cùm ea res accidit, eum secundâ vice fuisse Consulem. At *bis* numerum simpliciter signat, nullâ temporis habitâ ratione, ut Cæsar *bis Consul fuit*, hoc est duabus vicibus eâ dignitate functus est. Ità Cicero, quo nemo melius vim, & proprietatem verborum assequutus est, cùm loco mox recitato Flaminium *iterum* Consulem scripserit, deinde alibi de eodem Flaminio ait, quod *BIS Consul factus sit*, Academic. quæst. lib.4. cap.5. Quorsum hæc diversa loquendi forma? Nempè in primo neglexisse eum narrat *signa rerum futurarum* tunc cùm secundum Consulatum gerebat, in posteriori verò postquam *legem agrariam inuito Senatû* tulisset, duabus vicibus Consulem esse factum. Hic numerus Consulatum, illic tempus secundi Consulatus, quo ea res acta, denotatur. Si repetas jam laudata exempla, utramque significationem statim offendes. At unum vel alterum adhuc profero Au-

storis licet inclinantis latinitatis, qui tamen, si quis alius, propriè & ad grammaticæ amussim scripsit, ut omnes critici fatentur. Is est Sveronius, quem *bis*, & *iterum* eo sensus discrimine usurpasse, quisque collatis inter se his locis animadvertet. *Tiberius*, ait in ejus vitâ cap. 5., *natus est Romæ M. Emilio Lepido ITERUM, L. Munatio Planco Coss.* Rursum in Caligulâ cap. 1. de Germanico: *Consul deinde ITERUM creatus &c.* At verò mutatâ phrasi de Claudio tradit, quòd eum *equestis ordo BIS Patronum elegit*, cap. 5. & *Messalinam Tauri BIS Consulis abneptem* vocat in Nerone cap. 35. Ab aliis nedum scriptorum, sed etiam lapidum testimoniis abstineo, ne lectorem, hisce grammaticorum tricis plus equo fortassis distentum, diutiùs fatigem. Quod verò rei nostræ erat, satis constare arbitror, Antiates optimè, & ad recti sermonis leges AQUILIUM Procuratorem patrimonii *bis* dixisse, quòd scilicet duabus vicibus eo munere functus fuerit; nec eam rationem solam esse posse, cur lapis noster ab ævo purioris latinitatis proscribatur.

Parum immorabor in vocabulo FABIA, quod inter nomen cognomenque Aquilii Felicis prostat. Locum illum, ut superius indicavimus, semper Tribus, in quâ quis censeretur, sibi vindicabat; efferebaturque ablativo casu. Exempla præter lapides, ubi passim occurrunt, suggerit Cicero. In Philippica IX. decretum quod à Senatu sanciri petebat, ita exorditur: *Ser. Sulpicius Q. F. LEMONIA Rufus*, & præmiò in Verrem num. 23. ait, *Q. Verrem ROMILIA. Lemonia*, & *Romilia* Tribuum sunt nomina. In inscriptionibus, plerumque Tribus significatur prioribus tantùm literis: in nostrâ omnes sunt expressæ. AQUILIUS igitur è Tribu FABIA fuit. Hæc inter rusticæ censebatur, sic dicta quòd in eam copiosissima ac nobilissima hæc gens se coniecerit, ut scribit Sigonius de antiq. Jure Civitatis Romanæ lib. 1. cap. 3. Cùm audis rusticam Tribum, ne eam nomine tenus æstimes. Nam apud Romanos

manos rusticæ Tribus urbanis honoratiores habitæ sunt, quod expressit Plinius lib. 18. cap. 3. his verbis : *Jam distinctio honorque Civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticæ Tribus laudatissima eorum qui rura haberent : Urbane vero, in quas transferri ignominia esset, desidiæ probro.* Urbanæ etiam ignominiosæ esse coeperunt, vel ex quo Q. Fabius Censor (hujus enim arbitrio Tribus assignatæ, nisi ipse Civibus potestatem fecisset, in quam vellent, transeundi, quod Appio Cæco Censore permissum) A. U. C. 449. humillimos homines omnibus Tribubus, in quibus dispersi erant, excretos in quatuor Urbanas coniecit, ex Livio lib. 1x. in fin. vel quia Libertini, qui Civitate donati erant, in eas detrussi, ut ab ingenuis segregarentur. Atque ideo frequenter ab ipsis ingenuis in rusticas est migratum, & rusticis eo nomine plurimum decoris & ornamenti adiectum. Hæc ferè ex Sigonio eodem cap. 3. & lib. 2. cap. 14. Videas idcirco nobilissimas familias rusticis fuisse adscriptas; imò & earum aliquibus nomen dedisse, ut traditum reperimus de Papiiâ, Corneliâ, Æmiliâ, Fabiâ, & aliis. Non tamèn quod hæc familiæ rusticis accenserentur, ideo rus incolere ipsis fuit necessum, sed in Urbe quæque pro suo libito habitabat. Ut verò ad Tribum Fabiam redeamus, ei maxima dignitatis, & nobilitatis accessio facta fuit, quòd tribulem suum Augustum Cæsarem numeraverit. Refert Suetonius cap. 40. in vitâ, hunc Imperatorem *Fabianis, & Scaptiensibus tribulibus suis die Comitiorum singula millia nummum* divisisse. Adstipulatur lapis Brixienfis apud Gruterum pag. 226. 3. C. JULIO. C. F. FAB. SCAPT. CAESARI AUGUSTO. Duas Tribus retinuit Augustus, unam scilicet gentilem familiæ Octaviæ, alteram Juliorum, in quorum nomen per adoptionem transierat. Cujus moris exemplum aliud profert epigramma Cordubense pag. 435. 1. inscriptum L. MANLIO. A. F. AN. GAL. BOCHO. Nempe ex tribu *Aniensis, & Galerii*. In partem honoris, quo Augustus tribum Scaptiam illustravit,

stravit , mea quoque Urbs patria *Forum Julium* accedit ,
in quam olim Colonia ex eâdem tribu fuit deducta . Dùm
lapides antiquos , qui apud nos extant , congefferam , sty-
lus in his diutius perductus , longè ab instituto distraxit .
Quare , ne meritum , qualecunque apud Cives sit hoc fu-
turum , labori depereat , consultiùs duxi , dissertatiuncu-
lam jam adornatam in alium locum seponere .

CAPUT III.

Cur vocabulum Acensus immutatum. Accensorum quot genera apud Romanos. Singula explicantur. De Accensis Velatis latius differitur. Sacrificantes velati. Scaliger notatus. Vela cubiculo Imperatorum obtenta. Magister Admissorum, & Admissionales qui. Praefectus cubiculo malè qui nunc Mastro di Camera. Ministri ad fores, & velarii, qui fortè & velati. Vela obducere hodiè Alzar la portiera. Tribunalia Judicium olim velo clausa. Statores qui apud D. Jo: Chrysostomum. Fidem Apparitores, & Accensi. Accensus est adscriptus, quæ alia nostra inscriptionis interpretatio. Tertia demùm, quæ vocabulum Acensus vertit in à Censibus, proponitur & explicatur. Censorum dignitas & nomen ab Augusto abolitum: res, & auctoritas mansit. Nomen etiam quibusdam Imperatoribus usurpatum. Dio Cassius arguitur. Censura quid avo inferiori. Munera Censoria privatis tributa. Quid esse à Censibus Equitum Romanorum, quo officio Aquilius functus fuit? de ordine equestri aliqua delibata. Equites adlecti, decuria Equitum. Lipsius reprehensus. Equitum transvectio, & probatio. Svetonius illustratus.

ACENSUS EQUIT. ROMAN.

A Censibus Equitum Romanorum

STATIM quis mirabitur, cur vocabulum ACENSUS licet in nostro lapide nullo literarum vitio corruptum appareat, nihilominus immutaverim, atque in A CENSIBUS abire jusserim. Nam *Accensorum* nomen & officium notum apud Veteres, quo functum fuisse AQUILIUM pronum sit interpretari. Ità sanè: sed & vocabulo vis esset facienda, & rei ipsi, si eam explicationem admitteremus

mus. Quò enim sensus locutionis legibus grammaticæ consentiat, *Accensus* nominandi casu in lapide exsculptus, in dativum migrare cogendus esset, poscente id AQUILIO, qui hoc eodem casu præfixus est inscriptioni, & proinde legendum: *Accenso Equitum Romanorum*. Vel subsidium relativi nominis esset quærendum, quo subintellecto, verba hoc modo efferri deberent: *qui fuit Accensus Equitum Rom.* accersito utrobique uno elemento, ne *Accensus* de jure suo duplicis C, quo Scriptorum omnium & lapidum testimonio semper usus est, decederet. A re ipsâ verò abhorret, AQUILIUM inter *Accensos* referre. Quod ut ostendam, singula eorum genera percurram. Nec operi pretium deerit, nam & eos antevertam, quibus contraria opinio aridet, & dignitati AQUILII consulam. Hinc aliam interpretationem, quæ merito suo ceteras antecellit, discutiam: demum nostram asseram & explicabo.

Romanos in Magistratibus, tum ad vim & potestatem Imperii exerendam, tum ad dignitatis honestamentum & decus, turbâ ministrotum usos fuisse compertum est. Hos inter numerantur *Accensi*, quorum munus erat *populum ad concionem seu conventionem vocare*, non solum *Consulis*, & *Censoris*, sed etiam *Quæstoris*, ut ait Varro de lingua lat. lib. 5. propè fin. undè *Accensus Consulis* in lapidibus apud Gruterum pag. 94. 11. & 460. 13. vel [ut legendum esse Salmasius de re militari Romanor. cap. 14. contendit, *Accensus Consuli*. Plinius hunc *Accensum Consulum* pronunciasse horam meridiæ, cum inter rostra, & Græcostasim, prospexisset Solem, refert lib. 7. cap. 60. quo illustratur versus comædiæ, quem citat Varro loco mox laudato: *ubi primum Accensus clamavit meridiem*. Subdit idem Auctor quòd in aliquot rebus idem ut *præco* *Accensus acciebat*, à quo *Accensus* quoque dictus. Exemplo esse potest indictio silentii, quam fieri ab *Accenso* innuit Cicero ad Q. Fratrem Epist. 1. lib. 1. at Livius Præconi attribuit lib. 7. *Tum Scipio silentio per Praconem factò*. Adde quòd & singulæ Tribus ha-

habuisse Accensum videntur, fortasse ut eas ad concionem, quisque scilicet suam, advocaret; in lapide enim Auximano 683. C. Oppius dicitur IN TRIBV. CL. PATRVM. ET. LIBERV. CLIENTIV. ADCENSVS. nisi accensus stet pro *adscriptus*.

Nec tantum in Vrbe, sed in Provinciis quoque, Consules, aliosque Magistratus stipabant Accensi, absque ullo tamen honoris, aut imperii insigni, quod permittebatur licitoribus, fasces suos ubiq; preferentibus. Cicero lib. 3. familiar. epist. 7. *A Pausania Lentuli liberti Accenso meo audiui*. Tunc Imperatorem agebat Tullius, & Laodiceæ morabatur, ut ex ipsâ epistolâ apparet. Livius lib. 3., de Magistratibus in Provinciâ loquens ait: *Collegis novem singuli Accensi apparebant, penes Præfectum juris fasces duodecim erant, fasces enim à licitoribus deferbantur*.

Quisquis ergo Accensum velit Aquilium, ut sicut Consuli, Prætori, ipsisque Tribubus Accensi ad munia, quæ retulimus, inserviebant, ita etiam equestris Ordo suos Accensos ad eadem officia obeunda, detinuerit, quos inter unus fuerit ipse Aquilius, eum profectò ipsorum conditionem & statum non advertisse necesse est. Accensi plerumque ex genere Libertorum erant, ut L. Mummius in lapide pag. 632. 2. C. Oppius 68. 3. & liquet ex Tullio locis indicatis. Hique ex infimâ libertorum sorde, quippe qui Licitoribus, Apparitoribus, & Præconibus pari gradu, & æquâ conditione censerentur, quos servos fuisse, & vilibus, abjectisque officiis addictos scimus. Videas absolutissimum Laurentii Pignorii opus de servis. Quis verò inter hæc sordida & proletaria hominum nomina projicere audeat AQUILIVM, quem statim Præfectum Classis Ravennatis, & tot præclaris dignitatum titulis perfunctum prodit nostra inscriptio? Nec, fieri potuisse, dicas, ut exinde ad majora, qui non insolens fortunæ jocus est, Reipublicæ munera conscenderit; nam anteaquam conditionis vilitatem potius silentio obvoluissent

Antiates, quàm publico testimonio ante omnium oculos protulissent.

Hæc eadem nos vetant, *AQVILIVM* secundo generi *Accensorum*, qui in militia Romana versabantur, adscribere. Hos duplici vocabuli significatione appellatos reperio. Alii ex quinta & infima Classe Civium Romanorum delecti extrâ legionem erant, lapidibus fundisque instructi, quare *minimæ fiduciæ manum* eos vocat Livius lib. 8. eoque & in postremam aciem reiectos fuisse ait, quo Rorarii & Ferentarii locabantur. *Adscriptitii* Festo dicuntur, quia supplendis legionibus adscribebantur, & in locum demortuorum militum subrogabantur. Hinc nec legionarii, nec verè milites erant. Sub extremâ Republicâ ordo hic militiæ obsolevit, unâ cum Velitibus, Rorariis, & ceteris levis armaturæ nominibus, qui primum Antesignani, & Vexillarii, postremò Armaturæ, & Excultores sunt vocati, ut Salmasius in opere posthumo de re militari Romana cap. 19. pluribus ostendit. Quæ etiam ratio est, cur *AQUILIUS*, qui ævo Impetorum floruit, inter hos Accensos nequeat reponi. Alii in militia *Accensi* dicti, qui deputabantur ad obsequia Judicum, & Tribunalium, teste Vegetio lib. 2. cap. 19. imò Consulium, & Prætorum, ex Varrone apud Nonium de propriet. sermon. verb. *Accensi: ut Consules, & Prætores qui sequuntur in castra Accensi dicti, quòd ad necessarias res sæpius acciantur veluti accensi.* Notabis Varronis inconstantiam in etymo hujus vocis. Rursus Accensorum ministerium latius patuit. Nam Decurionibus, & Centurionibus erant attributi, ut iidem auctores tradunt, & sequiori ævo *Optiones* dicti sunt, ex Festo. Plura de hoc postremo nomine in rem dicenda essent, sed ad alia properamus. Jam vides utramque hanc *Accensorum* speciem infimæ inter milites, & in castris notæ fuisse, indignumque *AQUILIO* vocabulum.

Tertium genus est *Accensorum Velatorum*. De his plu-

plurima mentio in inscriptionibus antiquis ; invenies etenim apud Gruterum pag. 479. 1. inscriptum saxum L. Valerio *Accenso Velato*, pag. 483. 3. L. Varronio Capitoni pag. 485. 6. M. Vesperio Jucundiano, & 624. 2. T. Statilio Apro, qui omnes sunt Cives Rom. adscripta enim est de more inter nomen, & cognomen sua cuique Tribus. Contrà, Libertos proferunt quatuor lapides apud Cl. Fabrettum cap. 6. pag. 433. postremi operis inscriptionum, quod nuper maximo literarum bono in lucem emisit, ubi & *Accensos Velatos* in Collegium coaluisse primus omnium observat. At eorum officium & munus nullus veterum tradidit. Festus Pompejus verbo *Adscriptitii*, eumque sequutus Salmasius de re milit. Rom. cap. 14. & 15. inter milites asciscunt, quos jure & merito coarguit idem Fabrettus, & *Accensos Velatos* ad sacra pertinuisse arbitratur. Hanc sententiam, quam sanè eo nondum viso animo versabam, ut paucis exornem, permittat doctissimus vir eâ humanitate, quâ me in limine ejusdem operis honorificè appellatum voluit. Ita tamen, ut aliò etiam transgredi liceat, quò pluribus locis pertentatis, alicubi latentem antiquitatem fortassè expiscemur. Interim AQUILIUM inter hos *Accensos* nemo putaverit, cum in nostro lapide absit ea *Velati* nota, quam ubique ipsis affixam comperimus.

Itaque *Accensos*, licet nusquam in sacris memoratos, tamen ratio ipsa suadet iis fuisse adhibitos ; cum ministerium, quod in magistratibus agebant, necessarium etiam in re sacrâ fuerit. Cieri quippe oportuit populum ad sacrificium, horam designari, & silentium, quo religionis majestas constat, indici. Quæ munia non aliis quam *Accensis* tribuenda, qui hæc eadem, ut vidimus, magistratibus commo-
dabant. Sanè Consuli, Prætori, ac Quæstori Liçtores, Præcones, & *Accensi* aderant. Primos reperimus etiam Sacerdoti apparuisse, quod testimoniis non eget, quare nec *Accensis* destitutum par est credere. Seneca in fragmentis quæ refert S. August. de Civ. Dei l. 6. c. 10. hæc à Paganis publi-

cata dementia officia diis suis præstita recenset : Alius numina Deo subijcit , alius HORAS Jovi nuntiat , alius Liſtor eſt &c. Quis ille Jovi horas nuntians, niſi *Accenſus* , quem eodem munere functum in re prophanâ, ex Varrone & Plinio jam diximus ? Profectò & ei jûngitur *Liſtor*, ut communia officiorum nomina ſcias. Hoc prætereâ ſuadet ipſum *Velatorum* nomen quo *Accenſi* vocantur. Nulli enim id magis congruit, quam rei ſacræ miniſtris. Quod cum oſtendero, ſimul & cauſſa appellationis ipſa ſe proder.

Sacrificulos antiquitus operatos capite adoperto, paſſim in nummis, in Columnâ Trajanâ num.76. & lapidibus apud Choul à pag.262. conſpicimus ; & quidem veſtibus ipſis ad aures abductis, quod & Servius notat ad locum Virgilii ſtatim producendum. Ejusmodi ritus originem *Æneæ*, Gentis & Religionis principi, referunt, qui cum ſacrificaret, & vereretur ne ab hoſte cognitus periculum ſubiret, itemque rem divinam interrompere ſummum neſas duceret, caput velamento obduxiffe narrant, atque ita pleno ritu ſacrâ perfeciſſe. Inde poſteris traditus mos ita ſacrificandi. Idipſum, *Æneam* ab *Heleno* hauſſiſſe innuere vult ſummus Poëtarum *Æneid.* lib.3. verſ.405. cùm hunc loquentem inducit.

*Purpureo velare comas adopertus amiſtu ,
Ne qua inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat , & omina turbet.*

In quem locum Servius ait : *Sacrificantes capita velare conſuetos ob hoc, ne ſe inter Religionem aliquid vagis offerret obtutibus.* Vellem , noſtri vero Deo ſacrâ peragentes diſcerent licentiam oculorum coërcere. Alia Poëtarum teſtimonia lubens prætereo.

Illud verò operimentum non ſemper togâ ad caput obductâ conſtabat. Sed magis propriâ vocabuli notione, *Velum* erat tenue & textile, quod *Flameum* appellabant. Seneca in *Oſtaviâ*, ſi modo is auctor *Tragædiæ*, act.2.ſc.1.

. . . . *Thura cum superis dares,
Sacrasque grato spargeres aras mero
Velata summum flameo tenui Caput.*

Ab hoc ritu capita flameolo velandi, tegumentum, quo operiebantur Sacerdotes, *Rica* fuit vocatum, quòd scilicet *Romano ritu femine cum faciunt, capita velant*, ut tradit Varro lib.4. de lingua Lat. De hoc vocabulo plura Andreas Dacherius in notis ad Festum pag.463. Male vero Scaliger in conjectaneis ad eundem Varronem pag.37. putat *Velatos* dictos, qui caput cinctum licio laneo habebant. *Velare* enim est à *Velum*, quasi *Velo tegere*, ut deducit Vossius in etymolog. & licet Flamines aliquando filo laneo caput religare consueverint, ut legatus ille apud Livium ab ipso Scaligero in testem adductus, id potius per licentiam factum, quia scilicet ob estum nimis illis molestum foret, pileum seu velamentum ferre. Et ipsa ritus origo jam tradita, docti viri sententiam convellit, Quò enim fieri poterat, ut *Æneas* hostibus sese occuleret, si filo tantum caput præcinxisset? Adde quod *velare* etiam de alio quovis membro, immo & toto corpore dicitur, exemplis mox recitandis.

Que de ritu capita velandi hucusque differuimus, licet verè ad Sacerdotes spectent, cum alii ministri coronati incederent, ut videre est in antiquis monumentis, & præcipuè in insigni lapide anaglypho apud Casalium de Imperio Romano. de sacrificiis cap.1. attamen *velatos* etiam alios, præter Sacerdotes comperimus, ut Trojani apud Virg. lib.3. v.545.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,
Et mulier pro Citharædo diis vota fundens, apud Juvenalem Sat.6.

. . . . *Stetit ante aras, nec turpe putavit
Prò Cithara velare Caput.*

Immo, & manus velatas supplicantes gestabant, unde *velatis manibus orare*, habet Plautus in Amphitruone. Et Romanos ideò libros Sybillinos *velatis manibus* inspexisse ait Vopiscus in Aurelian. cap.19. quam lectionem ità restituit Sal-

Salmasius, cùm vulgo legatur *veteranis manibus*. Demum nummus Lentuli Flaminis Dialis exhibet Camillum puerum ei præministrantem capite adoperto, ex Gutherio de vet. Jure Pontic. lib. 2. cap. 13. Et eundem Camillum videre est *velatum* seu vittatum in Columnâ Trajanâ num. 74. Eum vero morem in adulationem principum traduxit quicumque eos velut Deos colere volebat. Primus id instituit Vitellius cum *reversus ex Syria C. Cæsarem*, non aliter adire ausus est, quam capite velato, inquit Suetonius in Vitellio cap. 2.

Ad quem ritum forte respexit Plinius in præfatione historiæ naturalis, ubi alloquens Vespasianum *te quidem*, ait, in *excelsissimo humani generis fastigio positum summa eloquentia, summa eruditione præditum religiose adiri etiam à salutantibus scio*.

Quare fieri potuit, ut & *Accensæ* sacrificiorum, si non *velum* capitis, quod proprium Sacerdotum, vestem aliam ministerio peculiarem, ceterisque distinctam gesserint, eoque *Velati* appellarentur. Velati enim vestibus sacris quoquo modo induti dicebantur. Ovid. lib. 3. Amor. eleg. 13.

More patrum sanctæ velatæ vestibus albis,
Et lib. x. Metamorph.

Festa pie Cereris celebrabant annua matres

Illa quibus niueâ velatæ corpora veste.

Demum Virgilius Æneid. 12. vers. 120. describens ministrantes sacris, ait:

Velati lino, & verbenâ tempora vincti
vel ut alii apud Servium legunt *Velati limo*, quod genus est vestis quâ ab umbilico usque ad pedes Popæ tegebantur. Popæ ministri erant sacrificiorum.

An verò *Accensos Velatos* ità in templis certè deprehensos credamus? Sanè ut rem adhuc obscuram arbitror, sic eosdem etiam in palatiis quærere constitui. Cubiculi imperatorii foribus prætexta *Vela*, siue ut oculos arcerent, seu ad majestatem & venerationem, veterum testimoniis apertò liquet. Lampridius de Heliogabalo, seu mavis Ala-
gaba-

gabalo, scribens in vitâ cap. 14. *qui subito inquit militum strepitu exterritus, in angulum se condidit, objectuque veli cubicularii, quod in introitu erat cubiculi, se textit.* Etiam Caligula timore cædis perterritus *inter pretexta foribus vela se addidit*, teste Sveton. cap. x. Apud Persas quoque regii cœnaculi januæ obditum fuisse velum memorat Athenæus lib. 4. cap. 10. pag. 145. edit. Græcolat. Casauboni. *Vela igitur ad interioris cubiculi, quo aditum ad Principis consistorium patebat, fores prætendebantur. At proxima ante ipsum statio cancellis septa, clausaque erat. Intra hos cancellos admissus, adhuc velis à Principis aditu excludebatur; unde Sidonius lib. 1. epist. 2. turba, ait, satellitum immurmurat exclusa velis, inclusa cancellis.* Hoc spatium, intrâ cancellos & vela, interioris admissionis fortasse vocavit Seneca de Clement. cap. 10. lib. 1. & alio loco de domo privatâ loquens, in quâ deinceps, ait, multa sunt ostia quæ receptos quoque excludant lib. 6. de benef. cap. 23. Hinc Lampridius Severi Alexandri facilitatem laudat, quod salutaretur quasi unus de Senatoribus patente velo, admissionalibus remotis, aut solis qui ministri ad fores erant, cap. 4. Admissionales ad principis colloquium confluentes admittebant, unde nominis appellatio. Refert Plinius lib. 33. cap. 3. Claudii Libertos admissionem præ arbitrio dedisse. De admissionalibus extant leges 3. & 7. Cod. Theod. de privilegiis eorum, qui in Sacr. Palat. Eorum quatuor fuisse decurias scribit Salmastius ad Vopiscum in vit. Cari cap. 8. in fine adnotation. Omnes autem suberant *Magistro admissionum*, præclarum, & nobilissimum in aula Cæsaris officium & dignitas. Ejus fit mentio in lib. 12. Cod. Theod. de Senator. apud Vopiscum in Aurelian cap. 12. in fin. & Ammianum Marcellinum lib. 15. cap. 5. ubi notat doctissimus Valesius, cum viros honoratos in consistorium Principis introduxisse: ait enim Ammianus, *Ursicinum vocatum fuisse per admissionum Magistrum, qui mos est honoratior.* Sane reperio Senatores, & Legatos exterarum gentium ab hoc Magistro deductos ad Prin-

Principem, apud Cassiodorum in formulâ hujus dignitatis lib.6.form.6. ibique etiam appellatur *gloriosus donator aulici Consistorij quasi quidam Lucifer.* & Corippus de laudibus Justiniani lib.3.ait:

*Vt letus Princeps solium conscendit in altum,
Membraque purpureâ præcelsus veste locavit,
Legatos Avarum jussos intrare Magister &c.*

Hinc perperam, ut opinor, etiam viri docti, quem hodiè *Maestro di Camera* dicimus, eum nempe, qui volentes adire Principem, intromittit, *Præfectum cubiculo* vocant. Nam verè *Magstrum admissionum* appellandû ex jam dictis constat. Et Præfecti, seu Præpositi sacri cubiculi alia erat dignitas & diversum officium. Curam enim & custodiam ipsius cubiculi seu thalami (qua voce utuntur Græci scriptores) imperatorii gerebat, de quo videas Pancirolum in notitiâ Imperii Orient. cap.60. Bulengerum de Imperio Roman. lib.3.cap.29. & Gutherium de offic. domus August. lib.3.cap.29. ubi eum Gallis esse *Grand Chambellan* notat. Hanc Magistri admissionum dignitatem *tot titulis claram, tot insignibus opulentam*, ut verbis Cassiodori loco mox laudato utar, apud Sanctissimum D.N. INNOCENTIUM XII. implet & ornat Illustrissimus D. Franciscus Aquaviva Aragonius ex Atriæ Ducibus, in quo videas splendidissimum genus & præclaras virtutes veluti de principatu contendere.

Præter admissionales ante cubiculum Imperatoris vidimus à Lampridio memoratos *ministros ad fores*. hos puto observasse *vela*, eaque diduxisse, ut pateret aditus introcun-
tibus, quod hodiè dicitur, *alzar la portiera*: ideoque appellatos fuisse *velarios* in inscription. Gruterian. pag. 599.7. THALIVS. PRAEPOSITVS. VELARIORVM. DOMVS. AVGVSTAE. & num.8. L. FLAVIVS. SV-
PRA. VELARIOS. DE DOMV. AVG. Quamvis *ministros à foribus, à Velariis* distinguat Salmasius ad Lampridii locum recitatum, nullo certe testimonio. *Velarios* itaque ut ad rem nostram tandem accedamus, *Velatos* etiam dictos liben-

libenter coniicerem, eosque esse quos quærimus, *Accensos velatos*. Nomen *Accensi* non alienum videtur. Nam *Accensi* in militiâ idèò appellati, quòd ad necessarias res sæpius acciantur, veluti accersiti, quos nunc dicimus, deputati: Verba sunt Nonii Marcelli de proprietate sermon.verb.*Accensi* ex Varrone lib.20. Rhetoric. Quidni ergo & nostri, quòd sæpius accierentur, seù vocarentur ad obducenda *vela*, vel quòd ad ipsa essent deputati, *Accensi* dicti sunt? Imò etiam fortasse, quòd ad *vela* adstarent, uti mox videbimus. *Velati* porrò appellatio licet potiùs passionem, quòd scilicet quis *velo* sit indutus, quam actionem externam observandi *vela*, denotare videatur; non insolens tamen ea est notionis permutatio, cujus vel ipse *Accensus* exemplum suggerit, quem Varro loco jam adducto, dictum ait, quia *acciebat* populum: Et tamen *Accensus* passionem designat, ut scilicet potius ipse accieretur, ut supra ex eodem Varrone deduximus.

Verùm sub aliis fortè velamentis *Accensi* latent. ea itaque obducamus. Sicut Principis Consistorium, ita Secretarium & Tribunal Judicis *vela* claudebant. Causas de submersis navibus *velo levato* cognosci, decernunt Imperatores Honorius, & Theodosius in leg. ultimâ Cod. Theod. de naufragiis: & leg. primâ de officio Rectoris Provinc. ejusdem Codicis, *ne sit venale judicis velum*, jubet Constantinus. in quam rem plura eruditè congerit Jacobus Gothofredus in annot. ad hanc postremam legem pag. 41. & 42. tom. 1. Hinc *jude x veli* subscribit decreto Alexii Comneni in ejus Rationario, quod vulgarunt Monachi Benedictini S. Mauri in Analect. Græcis pag. 380. Velamina hæc per publicum statorem diducebantur, cùm sententia esset proferenda. D. Jo: Chrysostomus in Matth. cap. 17. homil. 56. *quemadmodum enim, inquit, cùm publicè sententiam judices prolaturi sunt, velamina statores contrahunt, ut ab omnibus videantur sic &c.* Hi statores in textu Græco Chrysostomi dicuntur *παρῆσῳτες* quæ vox derivatur à *παρίσῃμι*, hoc est *sisto propè*, seù *juxtà*, uti ostendit Henricus Stephanus in

Thesauro linguæ Græc.col.1777.tom.1.& *παῖς ἄται* est *præsto esse*, *apparere*, *apparitoris munere fungi*, ex Budæo in Comment.linguæ Græc.pag.217.edition.Parisiens.an.1548. unde *παῖς ὄρης*, qui *vela* iudicum obducebant apud Chrysostomum, ipsi erant *apparitores*; quo nomine etiam *Accensum* notabantur. Profectò Reinesius classe 1. inscript. 19. *Statorem* Civitatis Viennensis, de quo apud Gruterum pag 631. 3. esse *Accensum*, scribere non dubitavit. Ergò qui ad *vela* iudicum adstabat, verè *Accensus*, atque inde *velatus*, eâ ratione quam paullo ante reputabamus. Lapis est apud Gruterum p.1109. 5. in quo L.Largius dicitur VELATVS.IN. PRAET. Prætorium locus erat in provinciâ, in quo Prætor, sive Proconsul jus dicebat. Num igitur Largius ex his *Accensis velatis* unus fuit, qui ad Prætoris Tribunal adstabant?

At nos tandem ab hisce Velorum impedimentis extricemus. Puras, ac putas conjecturas dedimus, dùm *vela* tractavimus: at dùm *Accensos* tam in foro, quàm in militia illustravimus, ab eorum numero AQUILIUM nostrum vindicasse certis argumentis arbitramur. Secundam itaque vocabuli ACENSUS, quo noster lapis inscribitur, interpretationem aggrediamur. Ea commutationem casus, & literæ accessionem retinet, sed *Accensum* nomen adjectivum seu participans facit, eo sensu ut dicatur, AQUILIUM *accensum*, hoc est *accensitum*, seu *adscriptum* fuisse equitibus Romanis, profertque verba in hunc modum: ACCENSO. EQUITIBUS. ROMANIS. Lectionem hanc mihi indicavit vir summus, dignitate juxta ac doctrinâ sacrâ & profanâ eminentissimus, quam si paucis illustravero, id mihi in honoris præcipui argumentum vertam.

Sanè ipsa nominis originationo calculum conjecturæ maximum addit. *Adcensum* milites dicebantur, ait Festus verb. Adscriptitii, quod ad legionum censum essent adscripti, & verb. *Adcensum*, ita appellatos subdit, quia ad censum adjiciebantur. Ergò translatâ vocabuli significatione à militari ad equestrem ordinem, appositè dicimus, AQUILIUM *Adcensum*, seu

seu *adscriptum*, & *adjectum* fuisse ad *cenſum* Equitum Romanorum. Egregiè Varro & prope ad rem, *quosdam adcenſos equitibus* fuisse, ait, lib. 4. & simili phraſi Lactantius lib. 5. cap. 2. loquitur de Demosthene, *qui religioni, cui fuerat accenſus* &c. prout emendavit Janus Guglielmus in Plauri Menæchmos cap. 3. nam vulgò legitur *aſſenſus*. Fortaſſe etiam dici poſſet, extrà numerū Equitibus Romanis *adcenſum* fuiſſe Aquilium, quæ viſ & ſignificatio ejus vocabuli aliquando eſt, ut apud Vegetium lib. 2. c. 19. *deputabantur milites, qui vocabantur Accenſi, hoc eſt poſtea additi quā fuiſſet legio completa, quos nunc ſupernumerarios vocant*. Verūm hos ſupernumerarios qui non militabant, ſed in locum deficientium ſubrogabantur *incenſitos*, & *adcreſcentes* vōcatos fuiſſe putat Jac. Gothofredus in leg. unic. Cod. Theod. de Claſſariis to. 3. pag. 531. Ita ergò & AQUILIVS ſupernumerarius fuit inter Equites Romanos. Videtur enim ex Halicarnaſſeo præſinitus eorum numerus, licet Salmaſius repugnet.

Libenter equidem in hanc interpretationem, & maximi auctoris reverentiâ, & quòd egregiè in rem concinat, me deduci paterer, niſi alia expeditior, eaque nullâ literarum inverſione ad caſuum diſcrepantiam conciliandam adhibita, occurreret. Nam parcius, quam fieri poſſit, ea libido ſaxeas literas pro libitu recudendi, exerceri debet; & non niſi deſperatis rebus, itaut ſenſus & interpretatio lapidis aliter conſtare nequeat, quo melius fidei & diligentiae antiquorū conſulatur. Certè noſtra inſcriptio tam affabrè & ad politiorem delineandi regulam eſt incifa, ut vix credibile ſit Quadratarium in pinguem adeò errorem impegiffe, & ſemel iterumque in unâ eademque voculâ peccaſſe. Et quamvis ſculptores rude hominum genus fuerint, & ſæpè voces corruptiſſimè in lapidibus efformaverint, attamen à noſtro ea ſuſpicio amovenda, cum publico decreto in Coloniâ Urbis proximâ, & ſub oculis Curatorum ipſi operi à magiſtratu delectorum, fuerit conſcriptus; uti ad rem animadvertit Voſſius de arte Grammat. lib. 1. cap. vlt. pag. 163. Nec ſanè

deceptus sum in epigrammate legendo vel exscribendo ,
cùm characteres sint nitidissimi, & nullâ, post tot secula, la-
be corrupti aut protriti ; illudque modò etiam sub oculis
habeam, exceptum in chartâ papyraceâ ad modum , q uem
docet accuratissimus Fabretus in præfatione epistolari pos-
siremi Operis jam laudati .

At nos etiam in hanc legem peccavimus, qui vocem
ACENSUS in A CENSIBUS migrare iussimus . Verum
equidem fateor : sed cùm perpetuis veterum inscriptiones
abbreviaturis (parcant Grammatici) scateant, nostra non
vocabuli interversio , nec mendi grammaticalis correctio
est, sed simplex contractionis extensio & supplementum, il-
ludque ex re ipsâ promanans . Ostendam enim, præter alia
notarum contractarum exempla, quòd ubi in saxis vocabu-
lum *Acensus* à casu præscripto discrepans, & per unicum C
exaratum invenitur, semper in *à Censibus* sit permutandum.
Quod verò hoc officii genus , & quàm usurpatum Cæsareo
ævo fuerit , deinceps aperiam , quo magis magisque nostra
lectio , & AQUILII dignitas illustrabitur .

Quòd igitur primum spectat, statim profero inscriptione-
nem Gruterianam pag. 630.5.

L. POMPEIO. AVG. LIB
^{sic} FORTVNATO
N V M E N C L A T O R I
ACENSVS. LICTORI
AVG. III. DECVRIAR
POMPEIA. PIA
VXOR. VIRO
RARISSIMO FECIT.

Marmor ipsum cum suâ inscriptione ex hortis Julii III.
Pont. Max. delineatum, & æri diligentissime incisum exhibet
Boissardus tom.4. inscription. seu monumentorum pag.82.,
ne quis fidem scriptionis Gruterianæ in dubium revocare pos-

possit. Vides itaque nomen ACENSUS eo prorsus modo exsculptum ac in nostrâ inscriptione, unico C & casu nominatio, licet Pompejus & Nomenclator, quibus connecti debet, dativo efferantur. Quid ergo? Mendum & lapsum Marmorarii statim exclamabis? Non ita certè: sed hic etiam nomen est contractum, in A CENSIBVS resoluendum. Fidem alterius lapidis appello, à quo & hic ipse, & noster Antias lucem & explicationem mutuatur. Exstat apud Gruterum pag. 599. 4.

DIIS. MANIBVS
TI. CLAVDI. AVG. LIB
THALETIS. VINICIANI
NOMENCLATORIS
ACENSIBVS
THALLVS. ET. IANVARIA
LIB. DE. SVO. POSVERVNT.
Addo alium pag. eadem num. 5.
ZOSIMIANVS. AVG. LIB
NOMENCLATOR
A. CENSIBVS

Quid ultra quæramus? Nonne Nomenclator *acensus* idem est ac *à censibus*? Porro si quæras quid rei sit huiusmodi Nomenclator *à censibus*, docet aliud epigramma pag. 630. num. 3. L. VOLVSIO. VRBANO. NOMENCLATORI. CENSORIO. Et pag. 14. 13. idem fortasse L. VRBANVS. NOMENCLATOR. CENSORIVS. Cum enim apud Censores nomina sua uxorum, liberorum, servorumque, Cives profiterentur, Nomenclator eorum nomina ipsis Censoribus in memoriam revocabat, atque inde dictus *Censorius*. Translatâ verò in Cæsares Censoriâ potestate, Nomenclator *à censibus* appellatus fuit, ut notat eruditissimus Pignorius in tractatu de servis pag. 140. editionis Patavinæ 1656.

Adhuc lusisse marmora in hac voce comperio. Massiliense

liense pag.403.5. positum est L. DVDISTIO AD-
CENSVS. PROVIN. LVGDVNENS. Cernimus hic
etiam turbatam casuum concordiam: neque enim *adcensus*
Dudistio convenit. Non alio in Provinciâ Lugdunensi mu-
nere fungi hic potuit, quàm Tib. Antistius, cui in tribus
Galliæ Provinciis *primo unquam* EQ. R. A. CENSIBVS
accipiendis Lapis 355.6. inscribitur. Literas singulares ex-
plico, *primo unquam Equitum Romanorum*. Ergo *adcensus*
commutatur in *a censibus*, vel si malueris *ad census accipien-*
dos, quod idem est ac CENSITOR *Provincia Lugdunensis*,
in inscriptionibus pag.427.5. & 1025.2. *Censitor* provinciæ
census & tributa recipiebat. Palàm igitur est, ex primis po-
tissimum exemplis, in nostro lapide nomen *acensus* esse ver-
tendum in *a censibus*, & AQUILIUM fuisse A CENSIBUS
EQUITUM ROMANORUM. Quæ verò ea dignitas &
munus fuerit, nunc explico.

Nomen Censoris & dignitatem, quæ florebat Republi-
câ summæ auctoritatis erat ac honoris, Augustus Cæsar, ar-
repto imperio, abolevit extinxitque: potestatem verò &
vim Censoriam in se traxit, ut cetera *munia Senatus*, *magi-*
stratum, & *legum*, uti ait Tacitus lib.1. Annal. cap.2. Ita
ex privatis post P. Æmiliū Lepidum, & L. Munatium
Plancum sub ipso Augusto, nemo est amplius Censor desi-
gnatus. At neque Imperatores præter Domitianum, qui se
Censorem perpetuum dici voluit, eo nomine usi, cùm tamen
rem ipsam detinuerint. Hæc ex Dione lib.53. pag.509. &
lib.54. pag.321. editionis Hannovianæ gr. Latin. anni 1606.
quod semel sit præmonitum ad hunc Auctorem sæpius citan-
dum. Pridem verò Pompejus, dimissâ Censoris appellatio-
ne, corrigendis moribus delectus fuerat, ex Tacito lib.3.
An. cap.28. & Cæsar æmulatione Pompeji, an ad nominis
invidiam amolliendam, *Præfetti morum* titulo usus est, teste
Suetonio cap.76. unde per contemptum seu jocum *Præse-*
ctus moribus vocatur Ciceroni lib.9. epist. fam. 15. ad Papi-
rium. Sub Augusto ea Censoris potestas *morum legumque*
regi-

regimen dicebatur, ex nobili lapide apud Gutherium de offic. domus Aug. lib. 1. c. 40. Fallitur verò Dio, qui solum Domitianum inter Imperatores, qui post Augustum *Censoris* nomen usurparunt, neque illud exinde privatis permiffum, autumat. Nam Claudium *Censuram* gessisse, *Censoremque* appellatum testantur Svetonius cap. 16. & nummus apud Oiselim tab. iv. num. 3. cum inscriptione in aversâ parte CENSOR, binæque inscriptiones apud Gruterum p. 1131. & pag. 196. 4. quo liquet ipsum in publicis quoque monumentis *Censoris* nomen usurpasse. Ex privatis unâ cum ipso Claudio *Censor* fuit L. Vitellius apud Tacitum lib. 12. An. cap. 4. & hist. 1. cap. 9. in cujus rei memoriam Vitellius filius jam Imperator nummum cussit cum epigraphe: L. VITELLIVS CENSOR apud eundem Oiselim num. 2. Præterea Vespasianus, & Titus *Censores* inscripti occurrunt in lapidibus Gruterianis pag. 89. 10. & 176. 1. in nummis apud eundem tab. 3. num. 12. & tab. 4. num. 1. & passim apud Co: Mediobarbum à pag. 108. testaturque Svetonius in utriusq; vitâ cap. 8. & 6. At post tempora Dionis subolet etiam in Diocletiano vestigium aliquod gestæ *Censuræ*, qui cum omnibus gentibus advocatis daret ludos, *parcissimè usus est eâ liberalitate, dicens castiores oportere esse ludos spectante Censore*, uti narrat Vopiscus in Carino cap. 20. Et Delmatium Hanniballianum Constantini M. Fratrem *Censorem* discimus ex S. Athanasio Apologet. 2. quod perperam Delmatio filio tribuit Socrates hist. Eccles. lib. 1. cap. 27. ut probat Valesius in hunc locum, & ad Ammianum Marcellinum lib. 14. cap. 1. Itaut immeritò post eum dubitasse videatur Godefridus Hermantius in notis ad vitam S. Athanasii, Gallicè scriptam lib. 1. cap. 14. Pridem verò sub Deciis *Censoris* nomen auditum, & Valeriano adhuc privato traditum, ut refert Trebellius Pollio in vitâ cap. 2. Symmachus integro seculo posterior lib. 4. ep. 45. loquitur de repudiatâ censurâ, *quam totius Senatus fugavit auctoritas*: in quam rem sese orationem tenuisse meminit lib. 5. ep. 9.

Attamen rara hæc exempla & infrequentia : quo factum est, ut paulatim exolescente Censoris nomine & usu, demum etiam & memoriæ hominum penè exciderit. Nam, uti adnotavit Salmasius ad Capitolinum in vitâ Antonini Philosophi c. 22. scriptoribus ejus ævi *Censura*, prò gravitate vultus cum dignitate conjunctâ, accipiebatur, unde *oris censura*, quæ veteribus oris dignitas erat. Postea etiam pro ipsâ formâ, & pulchritudine oris : unde & *Censorium hominem* vulgò, qui pulcher esset, vocabant. Non omittam apud Gruterum pag. 343. num. 4. *Statuam auro superfusam locatam fuisse Anicio Paulino jun. Consuli ordinario ob meritum nobilitatis, eloquii, iustitiæ, atque CENSURÆ*. Hanc vocem prò severitate morum & exactiore disciplinâ hîc usurpatam arbitror, ex usu recentioris latinitatis, quem notavit Casaubonus ad proximum Capitolini locum. Anicius Paulinus junior Consulatum gessit anno 334.

Ceteri Imperatores, abjecto nomine, non semper sibi integram & perpetuam *Censoris* auctoritatem, & jus detinere; sed munera *Censoriæ* potestatis exercenda privatis etiam aliquandò detulerunt. Augustus ipse, qui dignitatem *Censoriam* sustulit, *Triumviratum constituit recognoscendi turmas Equitum, quotiescunque opus esset* (quod munus erat *Censorum*) aliaque indè potestatis *Censoriæ* officia inter plures divisit, testante Sveronio cap. 37. L. Volusius, sub Tiberio *Censoriâ potestate legendis Equitum decurijs functus* est, apud Tacitum Annal. 3. cap. 30: quo nil propius ad nostrum argumentum illustrandum, ut mox patebit. Exemplum aliud profero ex Dione in fragmentis lib. 78. pag. 882. ubi sub Caracallâ memorat, Ulpio Juliano commissas fuisse *Censiones*: quem locum perperam à Xilandro redditum, ita restituit Leunclavius ad marginem, doctis omnibus probatus. Porro *Censiones* facere pars erat *Censoriæ* dignitatis.

Ut verò hæc omnia in rem nostram vertamus, videtur certò asseri posse, non aliter intelligendam inscriptionem, quàm quòd Imperator aliquis, cujus nomen nobis divinare

non

non licuit, AQUILIO potestatem *consendi Equites Romanos* detulerit, eo prorsus modo, quo apud Tacitum Volusius eadem *Censoriâ potestate legendis Equitum decuriis* functus fuit. Quam AQUILII dignitatem & munus Antiates eâ formâ expresserunt, *A Censibus Equitum Romanorum*, pro more Cæsariani ævi, ut jam ex Pignorio notavimus.

Ergo esse à *censibus Equitum Romanorum*, idem est ac potestate *consendi Equites Romanos* fungi. Censebantur verò Equites, vel cum adlecti in eum Ordinem spectatâ census quantitate, vel cum ad militiam delecti, vel tandem cum in transvectione in ordinem redacti seu notati. Ut de his singulis aliqua attingamus, res ipsa, & AQUILIUS postulant. Censores sicuti ceterorum Civium censum æstimabant, ut in quem ordinem referri deberent, judicarent, ita etiam Equites ex censu in tabulas describi jubebant, unde Ordo equestris conflatus est. Ex hoc verò tantum priscis tēporibus Equites, qui equo publico mererent, & legionibus assignarentur, delecti. Postea ex plebe etiam ipsâ Censor eligebat, qui censum haberent equestrem, ut Equites fierent, & equi publici iis assignati, ut in legionibus militarent. Ita Salmasius de re militari Rom. cap. 21. putat interpretandum locum Polybii satis vexatum, ubi ait: *olim quidem equites solent legere, post pedites, nunc vero priores capiunt iuxta opes, secretionem eorum à Censore factâ*. Census equestris, etiam Imperatorio ævo, erat quadringentorum millium sestertiū. Martialis lib. 5. epigr. 16.

Quadringenta tibi non sunt, Callistrate, surge.
alia Scriptorum loca prætereo.

Legebantur ex singulis curiis, ex instituto Romuli, & aliqui equo publico donabantur, alii equo privato mererent. At gravis est quæstio inter doctos antiquitatum, num omnibus Equitibus publicus equus fuerit assignatus, an verò aliqui privato equo militarent. Sigonius de jure antiquo Civium Rom. lib. 2. cap. 3. Rosinus, & in eum Dempsterus antiq. Rom. lib. 1. cap. 17. putant Equites solos, qui Romæ in

equestrem Ordinem adlecti erant, opponebanturque Senatoribus, equo publico meruisse: illos verò qui in exercitu peditibus respondebant, equo privato. Salmasius loco indicato, tantum ab hac sententia abest, ut existimet, nullum Equitem fuisse, nisi cui equus esset publicus assignatus: ex eo verò numero lectos, qui legionibus adscriberentur, legionarios milites. Nullus idè erat, qui non equo publico mereret, etiam ex equitibus legionariis. Quid in hoc opinionum dissidio sit statuendum, non vacat ad examen vocare. Sanè passim in veteribus inscriptionibus equi publici mentio, idque inter ceteros honores accensebatur. Quod argumento esse videtur privato equo alios meruisse. Pueris etiam id honoris aliquandò tributum: ut de Marco Antonino adhuc *sexenni* narrat Capitolinus in vita cap.4. quem locum ita emendarunt Casaubonus, & Salmasius.

Censores itaque Equites legebant, qui militiæ nomen darent. Hinc Volusium *Censoriâ potestate legendis Equitum decuriis* functum ait Tacitus, loco semel iterumque laudato. Decuria Equitum tertia pars turmæ erat, quarum decem cohortem seu alam in unaquaque legione constabant. Lapis Reatinus 1028. 2. exsculptus est *L. Petronio equo publico ex quintâ decuriâ*, Norimbergensis 45.4. Veteranum præfett *ex decuriâ ala Tami*; alter 548. 10. *ex decuriâ ala primæ*. Et *decuriati* Equites apud Livium lib.22. quòd in *decurias* essent distributi. Hinc *decuriones*, qui decuriam regebant Tacito An. 13. cap.40. & hist. 2. cap.29. & aliis passim. Quòd itaque ipse Tacitus Volusium *decurias Equitum* legisse dicat, idem est ac *delectum Equitum* habuisse, ut in *decurias* legionum adscriberentur. Ita epigramma apud Panvinium de Civitate Rom. pag. 63. nuncupatur cuipiam, cujus nomen detritum, PRAEF. IVVEN. EQVO. PVBLICO. ADLECTO IN. V. DECVR. Obiter noto titulum *Præfetti juventutis*, nam Princeps juventutis ubique vocatur, qui equestris Ordinis primus. Novus hic titulus fugit diligentissimum Spanhemium, qui plura de hoc Principe juventutis refert in
differ-

differt. 6. de usu Num. pag. 664. Non moror Lipsium, qui in hunc Taciti locum dubitat, an potius Volusius *decurias Judicum* legerit, quod censorium olim munus erat. Quamvis enim iudices ex Ordine equestri sumerentur, in quo etiam variatum, nusquam tamen Equitum nomine sunt appellati. Id ex Plinio lib. 33. cap. 3. mihi apertè constat. *Divo Augusto*, inquit, *decurias ordinante, major pars Judicum in ferreo anulo fuit: itque non Equites, sed Iudices vocabantur.* Tacitus qui rem proximam ad Augusti tempora narrat, & Plinio fuit æqualis, Volusium dixisset perfunctum potestate legendi *Judicum decurias*, non *Equitum*. Ità intelligo, invitis licet Interpretibus, locum Suetonii in Tiberio cap. 41. ubi ait, eum regressum insulam Capream adeò Reipublicæ curam abjecisse, ut postea *non decurias Equitum unquam supplerit*, sequitur enim, *non Tribunos militum, Præfectosque*: quo patet utrobique de re militari, non forensi, sermonem esse. Nec censorium hoc munus erat: testante Tullio in Cluventianâ, Iudices à Præatore Urbano selectos fuisse, in quâ quidem selectione tantum abest, ut Censores quidquam juris haberent, ut nunquam sibi Prætores *Censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt*, quin ipsos Iudices seligere possent. Idem Cicero in 3. de legibus singulatim recitat munera Censorum, quæ inter hoc legendi Iudices nusquam reperies. De his largius loqui oportuit; quòd Taciti locus de Volusio assertus & explicatus lectioni nostræ de AQUILII munere lucem mutuam & fulcimentum præbeat.

Alterum Censoris munus, quo Aquilium functum fuisse putamus, auctoritate & dignitate præcipuum, *Transuetio*, & *Probatio* Equitum erat. Idibus Quintilis ab Æde Honoris Equites equis insidentes, prætextati & oleâ coronati, in Capitolium transibant; quam pompam describit Dionysius lib. 6. Id institutum Q. Fabii, teste Livio lib. 9. Valerio Max. lib. 11. cap. 11. Adsidebant in foro Censores, & Equites per Nomenclatorem citatos, equo adducto de stipendiis confectis interrogabant, addebantque examen morum, & vitæ.

Si quem non probatum invenissent, equo dempto, censoriâ notâ mactabant. Insignis locus est ejusdem Valerii lib.4.cap. 1.num.10. ubi Scipio Africanus Censor, centurias Equitum recognoscens, cùm nemo, qui accusarêt C.Licinium, inveniretur, & ipse sciret, illum verbis conceptis peierasse, ne Judicis & accusatoris partes ageret, *traduc, inquit; equum, & lucrifac censoriam notam*. Vides quam vitæ, morumque innocentiam Censores quæsierint. Equum porrò traducebat Eques & transibat, cùm nullius flagitii compertus, & intactis moribus esset, & inde *probatus* dicebatur. Ovidius veniam exilii ab Augusto deprecaturus, nullo se notatum probro ab eò in transvectione gloriatur, lib.11.de Trist.el.1.

*At memini vitamque meam, moresque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo.*

Et mox

*Carminaque edideram, cùm te delicta notantem
Præterii toties irrequietus Eques.*

Sanè Augustus Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis, inquit Svetonius cap.38. At Caligula, qui criminibus ipse & scelorum infamiâ vitam maculaverat, id in Equitibus Romanis non sustinuit, nam eos *severè curiosèque, nec sine moderatione recognovit, palam adempto equo quibus aut probri aliquid, aut ignominia inesset*, apud eundem Tranquillum cap.16. Narrat hic ipse diligentissimus Auctor Cæsarem *nudatos opere censorio restituisse*, in vita cap.41. Quod de equo adempto ob Equitum crimina commodè potest intelligi. Nam & Cicero lib.1.ad Attic. ep.13. *nudos equites* probri plenos vocat. Et quisquis re aliqua caret, *nudus*, & *nudatus* dicitur: Sicut idem Tullius ad Quirites post reditū se *nudum à propriis* queritur; & Rempublicam interitu Consulum *nudatam*, lib.10.famil.ep.17. quæ est Planci. Nisi *notatos* reponere velimus, quod proprium est in re censoriâ vocabulum, complectiturque tam Equites quàm ceteros Cives in quos nota censoria fuisset inusta. Eum vero etiam Equitem, qui haberet

ret equum gracilentum, aut parum nitidum, impolitiae seu incuria notasse Censores, memorat Agellius lib. 13. noct. Attic. cap. 12.

Porro tranvectionis, & recognitionis Equitum illustre monumentum nobis exhibet nummus Claudii apud Oise-
lium loco jam indicato. Cernitur Imperator pro tribunali
Sellæ Curuli insidens, & ante eum Eques equum adducens
cum subscriptâ epigraphæ CENSOR. ad designandum mo-
rem illum, quo Equites in publicâ recensione ad Censorum
Sellas venire solebant, equumque vel traducere, si innoxii,
vel notam subire, si culpæ rei inventi fuissent. Hanc verò
Equitum recognitionem, & recensionem privatis etiam de-
mandatam supra ostendimus. Quare eam egisse & nostrum
AQUILIUM, qui à censibus Equitum Romanorum fuit, ipsius
scilicet censendis præfectus, non omninò à verisimili alienum
puto.

CAPUT IV.

Nummi ad Urbem Ravennatensem pertinentes explicantur. Ejus Portus antiquis celebris. Svetonius defensus adversus Cluverium. Classes toto imperio dispersæ sub Augusto ad Ravennam, & Misenum collocatæ. An Liburnæ, vel Trieres in Classe Ravennate. Vegetius assertus. Num milites Legionarii Classibus impositi. Livius defensus. Iterum Vegetius à Lipsio reprehensus vindicatur. Ravenna rei Navalis studium, Neptuni Templum, Neptunalia festa, & Pharus in ejus Portu. Cur Classis Rav. Prætorica dicta. De Præfecto Classis. Nummi Sexti Pompeii novâ explanatione illustrati. An Cleopatra Præfecta Classis appellata. Præfecti Classis ex ordine equestri, cui AQUILIUS denuò accensetur.

PRAEF. CL. PR. RAVENNAT.

Præfecto Classis Prætoricæ Ravennatis.

LONGO itinere, quo Accensos in foro, in acie, in Palatio, equites in Urbe, & in Castris prosequuti sumus, fatigati, Portum Ravennatensem tenemus, quo mare superum in sinû nobilissimæ Urbis influit, & classis Prætorica Romanorum, tutissimâ statione collocatur. Huic Præfectum cum summâ potestate nostrum AQUILIUM convenimus, qui nos idcò, ut ejus dignitatem, Portum ipsum, classemque studiosâ antiquitatis investigatione contemplemur, aliquandiu moratos cupit. Urbis sanè ipsius vetustatem, splendorem, & decora prætermittam, cum ea prolixè Scriptoribus celebrata, aliorum curam & sollicitudinem liberent. Philippus Cluverius in Italiâ antiquâ lib. 1. pag. 301. & Hieronymus Rubeus hist. Ravenn. lib. 1. quidquid in hoc argumentum dici possit, penè exhausserunt. Attamen nummos aliquot, quos recens

in lucem prolatos ipsi videre non poterant, colligere, & levi explicatione illustrare non pigebit. Eos delineatos exhibet doctissimus Cangius de famil. Byzantinis in Mauritio, Heraclio, & Constantino. Insignior inter ceteros scalptum præfert *caput mulieris turritum*, vel ut ipse ait, *cum coronâ murali* additâ epigraphæ: FELIX. RAVENNA. In parte posticâ *Aquilam* habet alis expansis cum *Stellâ*. Ejus typum æri incisum exhibeo in tab. num. 5. ut præclarum hoc nobilissimæ Urbis monumentum nostris quoque scriptis præfulgeat. Alii produnt in latere averso Urbis monogramma **RE**: ceteri in parte inferiori hos characteres RAV. Percussos meritò suspicatur Cangius ab Exarchis dùm Ravennæ Græcorum Imperatorum nomine res Italas moderabantur. Ex quo dignoscimus in ea Urbe tunc monetariam fuisse institutam officinam; id enim ejus nomen ubique insertum indicat. *Caput mulieris turritum*, *Genium* Urbis designat apud omnes rei monetariæ peritos. *Felicitis* epitheton claræ Urbis sibi usurparunt. *Felix* Roma, Kartago, Berytus, & aliæ passim occurrunt. Id in adulationem aliquandò excogitatum: cum enim Civitates se ab Imperatore beneficio aliquo affectas testari vellent, percussio ære publico, *Felices* se ab eo redditas fatebantur. Is mos restauratarum potissimum fuit; ut cùm Carthaginenses vocat Tertullianus de Pallio, *vetustate nobiles*, *novitate Felices*, & nuper subjectarum Provinciarum, ut *Felix Dacia*, hoc est secundum antiquam Trajani inscriptionem apud Grut. 249. 4. *Cujus virtute Dacia imperio addita FELIX est*; *Felices* etiam Urbes dictæ magnitudine, & opibus florêtes. Quæ ex Spanhemio de numism. dissert. 8. p. 757. sunt deprompta. Ravenna itaque se, uti opinor, FELICEM prædicavit, quòd ceteris Italiæ Urbibus direptis, & barbarorum jugo oppressis (tunc enim Longobardi totam pene eam provinciam subegerant) sola Imperatorum præsidio servata fuisset. *Aquila* Imperium Romanum, sub quo eâ felicitate fruebatur, effingit, & quidem adiecta *Stella*, quæ Phosphorus, seu Lucifer, Orientis indicium, esse videtur, ipsum

Orien-

Oriente Imperium figurat, quod solum tunc Imperatores obtinebant. Ita numisma Leonis Imp. in quo *Stella* sculpta est, interpretatur Jacobus Chiffletius in Anastasi Childerici cap. 17. P. Harduinus in nummis antiq. populor. & urb. pag. 417. monetam Ravennatem ejusdem stemmatis describit, nisi quod *Aquila* adstant duæ *Stellæ*, non unica. Si eundem Chiffletium sequamur, ea percussa est sub aliquo Imperatore, cui utrumque Imperium suberat, & geminæ *Stellæ* Phosphorum, & Hesperum, Orientem scilicet, & Occidentem designant.

Ut verò rem nostram ingrediamur, situm Urbis Portumque Ravennatem præ ceteris graphicè describit Procopius rer. Gothic. lib. 1. cap. 1. cujus verba profero ex postremâ versione Maltreti. *Est Ravenna plano in Campo posita ad extremum sinum Jonium: à quo stadiis duobus distat. Neque enim maritima est, nec videtur adiri Classibus facile posse, imò nec pedestribus copiis. Quippe naves ad littus illud appellì nequeunt, prohibita brevibus, quæ in mare ad xxx. saltem procurrunt stadia, ac circuitu suo longissimè eos ipsos à littore submovent qui illud habent in conspectu proxime navigantes. Pedestrem verò excludunt aquæ, quibus Padus amnis, quem & Eridanum vocant è montibus Gallicis eò decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus, Urbem illam undique ambiunt. Inde narrat æstus marini reciprocationem, quæ naves ad Urbem vehabantur, & revehebantur. At Lectori prolixam fortè descriptionem pertæso, amœniorem elegantissimi Poëtæ Claudiani de 6. Consul. Honorii subijcio.*

*Dixit, & antiquæ muros egressa Ravenna
Signa movet: jamque ora Padi, portusque relinquit
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æstuat, & pronas puppis nunc amne secundo,
Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu
Deferit, Oceani Lunaribus æmula damnis.*

Lusit facètè, Urbem portumque ipsum describens, Sidonius lib. 1. epist. 8. ad Candidianum. Horum tamen scriptorum

ævo plurimum ab antiquâ amplitudine defecisse Ravennatem portum haud dubito. Nam illuvie fluminum, & maris arenam protudentis impetu, sensim ea loca opplebantur. Quo circâ Jornandes de rebus Get. cap. 29. ætate suâ, quæ Procopio par fuit, testatur, Ravennam, quò aliquando Portus fuerat, spatiosissimos Hortos ostendisse. Utinam hodie adhuc Hortos, non potius stagna & paludes infecundas ostenderet. Manet tamen nominis umbra, dum locus, ubi Portum novum servandæ Classi struxerat Augustus, eâdem Classis appellatione adhuc vocatur, nobilissimo Monasterio insignis. Quo eodem Classis nomine Procopio lib. 2. de Bell. Goth. & Paul. Diacono lib. 6. cap. 4. indigitatur.

Ergò situs, opportunitatem, & commodam navibus stationem nactus, *Populus Romanus*, ait Vegetius lib. 5. de re milit. cap. 1. aliàs lib. 4. cap. 31. *Classem semper habuit præparatam, nam apud Misenum, & Ravennam singula legiones cum Classibus stabant, ne longiùs à tutelâ Urbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent.* Tacitus lib. 4. Annal. cap. 5. recensens, quas Tiberius copias in armis retineret, *Italiam præsedisse narrat utroque mari duas Classès, Misenum apud & RAVENNAM.* At Cluverius pag. 305. carpit Suetonium, quasi dixisset, hoc fuisse inventum Augusti, cùm ante ipsum, teste Cicerone in orat. pro lege Manil. Pompejus *Italiae duo maria maximis Classibus, firmisque præfidiis* adornasset: & Vegetius jam recitatus non equidem Augustum, sed populum Romanum id fecisse tradat, Tacitusque nullam ipsius Augusti faciat mentionem. Poterat laudare & Appianum, qui lib. 5. de Bell. Civili pag. 717. editionis Græcolat. Henrici Stephani 1592. refert Augustum ante Actiacum prælium *Naues Ravennâ longas quamplures adduci curasse, ut eas adversus Sex. Pompejum Magni filium sisteret,* & pag. 718. Cornuficium à *Ra- uennâ Tarentum* eisdem traducere jussisse. Verùm Cluverius vel Tranquilli sensum non est assequutus, vel consultò

ei dicam impingit, ut conficti erroris triumphum canat. Ejus hæc sunt verba in Augusto C. 49. *Ex militaribus copiis legiones & auxilia provinciis distribuit* (Augustus) *Classem Miseni & alteram RAVENNÆ ad tutelam superi, & inferi maris collocavit.* Ante Augustum & Aëtiacum prælium vagæ erant Romanorum classes, eò occurrere jussæ, quò bellorum vices exposcerent: & toto Imperio distributæ, ut nationes nondum pace firmatas compescerent. Ità Polybius lib. 2. circa Dyrrachium habitam classem memorat: alias in Siciliâ, & Sardinia locat Livius lib. 23. easque *Provinciarum præsidēs* vocat. Et omnes Provincias, non tantum Siciliam, classes alere consuevisse, tradit Cicero in Verinâ quintâ. At Augustus, post Aëtiacam victoriâ, toto Orbe pacato, Classes sic antea dispersas & vagas in duas maximas veluti coëgit, & apud Ravennam & Misenum ad Imperii securitatem & præsidium disposuit, ut *inter se connexa*, uti ait Tacitus, utrumque mare clauderent, & inde ob stationis opportunitatem *sine mora ad omnes mundi partes pervenirent*; Nam *Classis Misenatum*, prosequitur Vegetius de hac Augusti distributione dubiò procùl loquens, *Galliciam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Classis autem Ravennatum Epyrum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, & Cyprum petere directâ navigatione consueverat.* Ex quibus verbis etiam liquet, nullas ad eas Provincias, ut antea, Classes relictas fuisse. Itaque Augustus primus quidē Classes, ex toto Romano Orbe collectas, Miseni & Ravennæ consistere jussit; fixasque & stabiles ordinavit: idque voluit Svetonius, nec aliter intelligendus est Tacitus, quem planum est, Augusti ordinationem respexisse; sub Tiberio enim nil immutatum, ut docent ejus verba sequentia. Porro Vegetius non nominat Augustum, sed populum Romanum, quia etiam eo cuncta ad se munia trahente, adhuc tamen majestas & nomen populi Romani prætendebatur. Et Cicero in oratione prò le-

ge Manil. Pompejum duo maria maximis Classibus adornasse ait, nullâ stationum, quibus essent infixæ, mentione habitâ. Imò eas ex variis Imperii locis collectas, opportune ita ordinaverat Pompejus contra piratas maria omnia directionibus infestantes, ipsique Italiæ imminentes. Unde num. 35. ait orator: *tria frumentaria subsidia reipublicæ, videlicet Siciliam, Africam, atque Sardiniam, firmissimis præsidij, classibusque muniuit, & paullo post num. sequenti: Missis item in oram Illyrici maris, in Achaiam, omnemque Græciam navibus, Italiæ duo maria maximis classibus, firmissimisque præidiis adornavit.* Ita Pompejus tumultuario & subito ad piraticum bellum apparatu, non certis & manfuris sedibus, Classes circa Italiam statuerat.

Porro eâ ratione, qua maritimas Classes opportunè locavit Augustus, *ex militaribus etiam copiis legiones, & auxilia provinciis distribuit.* Cùm enim prius quò bel-
lorum pericula vocarent, eò exercitus traducerentur, compositâ pace, legiones suis quæque provinciis designatæ sunt, ad limites tuendos, & reipublicæ robur & tutelam. Quod sanè consilium inter principatus arcana retulit Tacitus Annal. 1. cap. 9. *Dum mari Oceano, aut omnibus longinquis septum Imperium: legiones, provinciæ, Classes, cuncta inter se connexa essent.*

Imperatores post Augustum, optimum ejus consilium sequuti, Classẽ Ravennæ habuere. Meminit Tacitus bello Vitelliano histor. lib. 2. cap. 10. lib. 3. cap. 6. & 40. Spartianus sub Didio Juliano cap. 6. & Notitia Imperii, quam sub Honorio conscriptam eruditi censent. Conveniunt Navium ad Urbem Ravennatem fieri, nautasque traduci jussit Thèodericus ex Cassiodori epist. 16. & tribus sequentibus lib. 5. Nec lapidum testimoniis destituimur, quorum unicum ex Grutero pag. 359. 3. adscribam instar exempli: ceteros in ejus indice uno conspectu reperiēs.

T. APPEIO. T.F. VEL
 ALFINIO. SECVNDO &c.
 PRAEF. VEHICVL. SVB. PRAEF.
 CLASS. PRAET. RAVEN. &c.

Si quæras quo navium numero Classis Ravennas constaret, frustra auctores antiquiores sollicitaveris. Unus Jordanes sexti seculi scriptor, testimonium Dionis, quod nusquam hodie occurrit, nobis servavit. Ejus sunt verba de rebus Getic. cap. 29. ex recognitione Vulcanii: *Classem CCL. navium Dione referente tutissima dudum credebatur recipere statione*. Post Aëtiacum prælium cum experimento tanti certaminis patuisset, *Liburnorum naves*, quibus præcipuè victus fuit Antonius *ceteris aptiores*, similitudine & nomine usurpato ad earum instar Classem Romani Principes texuerunt. Ita Vegetius lib. 4. cap. 33. qui & Classem Miscenatem, & Ravennatem eodem genere navium fuisse instructam in superiori cap. 32. dixerat.

At epigrammata antiqua apud Cl. Fabrettum eas non *Liburnas*, sed *Trieres*, seu *Triremes* vocant. Tria Ravennensia exscribo ex cap. 5. pag. 365. Inscription. domesticar. alia Miscenatem Classem spectantia prætermitto.

T. FLAVIO. CANDIDIO
 MILITI. CLAS. PR. RA
 BEN. III. HERCVLIS
 NATIONE. SIRVS

Sècunda inscriptio exhibet militem CL. PR. RAV. III. AVG. tertia denique alium militem C. P. R. III. PACE. Quippe notam illam III. *Trierem* significare eruditus Auctor hìc indicat, & in Syntagm. de Colum. Trajana cap. 4. pag. 113. latius probat. Quo videtur Vegetius deceptus, cum Classem ex Liburnis constructam memoriæ tradidit. At diligen-

ligentissimus hic scriptor mihi est defendendus.

Quodcumque genus navis militaris sequioribus temporibus, cum fortè nostræ inscriptiones incisæ sunt, *Trieris*, seu *Triremis* nomine appellabatur. Livius lib. 33. cap. 16. Romanos ait cum Philippo convenisse, *ut naves omnes tetctas* (scilicet militares) *traderet*. Has Zonaras, rem eandem narrans *ἑμῆς*, *Tieres*, seu *Triremes* vocat, unde Hesychio *ἑμῆς*, *Triremis militare navigium quodcumque* dicitur. Sculptores igitur lapidum Rauennatum vulgato ejus temporis vocabulo usi, *Trierem* usurparunt pro omni genere navis militaris. Non tamen adedò obsoletum Liburnarum nomen, ut prorsus memoriæ hominum exciderit. Exstat inscriptio Rauennatensis apud eundem Fabretum in Syntagmate Columnæ Trajan. pag. 115., quo memoratur SVAVIS. DE. LIBVRNA. DIANA. Alias profert inscription. domesticar. lib. 5. pag. 366. quas inter eam quæ numer. 122. signatur ex Reinesio Caprulis exstare, à proximâ Aquilejâ illuc translatam fuisse oportet, nam ibidem olim positam in meis schedis reperio. De Liburnicis Classis Rauennatis mentio est apud Tacitum hist. 3. cap. 14. 42. & alibi. In Terracinæ expugnatione, quam idem Auctor describit cap. 77. Vitellianis Classem invadentibus *sex Liburnicæ*, inquit, *inter primum tumultum evasere, in quibus Præfectus Classis Apollinaris, reliquæ in litore captæ*. Tota ergo hæc Classis, quæ Misenatis pars erat, Liburnis constabat. Hinc apparet *Trieris*, & *Liburnæ* nomen promiscuè fuisse acceptum. Sane utrumque rem eandem designare tradit Svidas: *ἑμῆς*, *triremes*, *bellica navigia*, *quæ liburnæ vocantur*. At Vegetius licet scriptor posterioris ævi, cum tamen tempora Augusti respiceret, maluit eam appellationem, quam tunc usurpatam noverat, retinere, navesque Classiarias & militares, *Liburnas* vocavit. Et quidem Plutarchus quoque in Antonio, naves, quibus usus est Augustus bello Actiaco, *Liburnas* appellavit. At Vegetium ità vindicatum dimittamus. Porro III. *Hercu-*
lis

lis, Augusti, Pacis, Providentia, & cetera vocabula, nomen navis, seu insigne indicant, de quibus eo loco Frabrettus, Schefferus de militiâ naval. lib. 3. cap. 1. & Seldenus de DLS Syris, Syntagni. 2. cap. 16.

Militum Classiariorum mentio ingesta quæstionem excitat, num ii legionarii essent, vel deterioris in militiâ gradûs? Vegetius loco jam recitato disertis verbis ait, *apud Misenum, & Ravennam singulas legiones cum Classibus stetisse.* Hunc acerbius sugillat Lipsius de magnitud. Rôm. lib. 1. cap. 5. & classibus non legiones, quæ *Civibus* constabant, sed *Cohortes exterorum* militum impositas contendit. Tacitus enim non semel refert, Classarios militiam legionariam, ut honestiorem, petiisse, & aliquandò impetrasse. Et de Classe Ravennate loquens, *ambiguos, ait, militum animos, quod magnâ pars Dalmata, Pannonique erant.* Locus est lib. 3. hist. cap. 12. In Lipsii suffragium convolant Fabrettianæ inscriptiones, quibus milites duo natione *Cilices*, unus *Syrus*, alter *Ægyptius*, tres *Pannonnes*, alter *Bes-fus*, & postremus *Delmata* Classibus Misenensi, & Ravennati adscripti memorantur. At variatum, ut pleraque in militiâ Romanâ, in delectu quoque Classiariorum militum, mihi certum videtur, vel ob rerum difficultatem & opportunitatem, vel pro libitu Principum. Nec ea propter notandus Vegetius, qui ex more sui ævi, vel potius Augustæi, ad quod ejus verba referri debent, loquutus fuit. Nam hac ipsâ ætate Augusti certo testimonio discimus Legionem XVII. Classi adscriptam. Inter nummos M. Antonii, quibus legionum nomina scalpita sunt, unum conspiciamus cû hac inscriptione: *LEG. XVII. CLASSICAE.* apud Ursinum Patinianæ editionis pag. 31. Quæ eadem fortasse septima decima legio est, quam, tradente Tacito hist. 1. cap. 80. è *Coloniâ Ostiensi in Urbem acciri Otho jusserat*, ibi detenta ut Classi instruendæ præstò esset. Nam Ostiæ Classem habitam hoc ævo, satis est notum. Præterea *Legio Classica* est apud eundem lib. 1. hist. cap. 31. & *prima Classico-*
rum

rum Legio lib. 2. cap. 62. memoratur. Ut verò saxa Fabretti, quæ milites externos signant, alio lapide collideremus, opportuniè ante paucos dies in Portu Romano Trajani effossum est præclarum epigramma sepulcræ, quod manu CL. D. Bernardi Montfauconii, cujus alibi erit mentio, descriptum hic profero.

C. DOMITIVS. POLLIO
 PATER. VETER. AVGVSTI. EX
 CLASSE PRAETORIA. MISENAT
 FECIT. SIBI. ET
 DOMITIAE. C. F. PIAE. ET
 DOMITIAE SPEL. LIB. ET. CONIVG
 LIBERTIS. LIBERTABVS. POSTERIS
 EORVM
 HVIVS MONVMENTI. INTROEVNTIB
^{sic}
 PARS. SINSTERIOR. AD. FAMILIAM. LSS.--
 PERTIN
 IN. FR. PED. XVI. IN. AGRO. PED. XXXVIII.

Domitius Pollio (quod cognomen genti Domitiæ usurpatum fortasse alibi non reperies) *Pater* vocatur, quia ejusdem nominis filius tunc vivebat. Ergò hic miles erat *veteranus* ex Classe Prætoriâ Misenate, Legionarius utique, cum notas omnes Civis Romani præferat. De statu moveri nequit quæstio, indicio conjugis quæ etiam ejus liberta dicitur. Frequentissimum enim erat, ut herilis affectus in maritalem societatem coalesceret, ideoque passim iidem *patroni & conjuges* in marmoribus inscribuntur. Octo ejusmodi exempla producit idem Fabrettus cap. 4. p. 289. In antiqua quoque militiâ legionarii milites ad maritimas expeditiones cogebantur. Refert Polybius lib. 1. Claudium bello Punico primo, *remiges è vestibulo navibus imposuisse, cum selectis epibatis, qui ex universis Legionibus sese offerebant.* Et Livius lib. 36. cap. 3. ait Senatum decrevisse, *Colonis maritimis*

mis (qui cives Romani censebantur) cūm cogerentur in Classē , rei navalis vacationem non esse .

Ante quā pedem ē Classe efferam , idem Livius ab injuriā est vindicandus . Hæc ille scripserat lib.4. cap.33. *Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus , quidam in Annales retulere : rem æque difficilem ac incredibilem : ne nunc lato satis ad hoc amne , & tum aliquando , ut à veteribus accepimus , arctiore .* Tanaquillus Faber lib.1.epist. crit.47. oscitantix aut inscitix insinuat nobilissimum historiæ Romanæ conditorem . Si enim , inquit , scivisset , veteres *Classē* numero singulari vocasse , non modo exercitum navalem , sed terrestrem etiam ; in plurium verò numero *Classes* usurpasse pro *Equitibus* , seu *Equestribus* copiis , testantibus Virgilio , Festo , Agellio , Isidoro , & aliis , mirari tantopere defuisset , *Classibus* ad Fidenas pugnatum . Ejusmodi lapsus hinc fluxisse ait Carolus Datus in præfat. libri inscripti *Prose Fiorentine* , quod Livius , peregrinus homo cū esset , vim & sensum Romanę locutionis perfectè calere non poterat . Eoque tam grandi exemplo suos docere putat , nil hodiè quoque , nisi ex Arno cum lacte haustum , illime & purum fluere . At docti viri non animadverterunt ad integram narrationem prælii , in quo cū fuisset certatum tam pedestribus quā equestribus copiis , scriptores illi qui retulerant , pugnatum quoque *classibus* , non poterant eo vocabulo denuò *equites* significare , sed re verà de navali prælio intellexerunt . Quod cum vidisset Livius , *rem difficilem* credidit , nisi forte id gestum diceretur , ut subdit , *in trajectu fluminis , prohibendo aliquarum navium concursus .*

Tanta porrò rei navalis Ravennæ cura & nautarum frequentia fuit , ut Armamentarium extruendis navibus amplissimum in eā esset , teste Appiano lib. 5. bell. civil. pag. 718. quod tempore Theoderici adhuc manebat . Juber enim Rex epist. 18. lib. 5. Cassiodori , convenire *ad Urbem Ravennatam navigandi artifices , ut adventus eorum constructioni navium opportune videatur offerri .* Præterea &
Tem-

Templum Neptuno dicatum, & Neptunalia festa instituta fuere. Exstat Ravennæ, testante Rubeo lib. 1. hist. insignie antiquitatis exemplum, quo significatur, L. Publicium Italicum largitiones populo fieri jussisse IN AEDE NEPTV. QVAM IPSE EXTRVXIT. DIE. NEPTVNALIORVM. Illud recitat etiam Gruterus pag. 460. num. 3. Neptunum maris Deum præsidem omnes norunt. Neptunalia in ejus honorem Romæ celebrabantur x. Kal. Augusti, ut notatur in veteri Calendario. Festa hæc navigiis agebantur, teste Ausonio in Ecloga de feriis, & eo die ferias institutas docet Varro de ling. Lat. lib. 5. Immo ludis Neptunilibus varia spectacula edita intelligo ex Laëtantio lib. 6. divin. instit. cap. 20. quo loci Circenses Neptuno dicatos memorat. Eo ergo die, quo Romæ, etiam Ravennæ Neptunalia, de quibus in inscriptione L. Publicii, celebrata suspicari possumus, & simili, si non pari, spectaculorum genere & pompâ.

At hæc inania nautis præsidia, & vana falsi numinis religio. Portum Ravennatem brevia & syrtes ad triginta stadia, ut refert Procopius jam adductus, rer. Gothic. lib. 1. cap. 1, obsidebant. Quare Turris ædificata ad ejus ostium, quæ *Pharus*, ut celebris illa Alexandrina, vocabatur, teste Plin. lib. 36. cap. 12, ut perpetuo lumine inter cæcos viarum anfractus nocturnos navium cursus indicio opportuno dirigeret.

Cur vero Classis Ravennas PRAETORIAE illustri vocabulo in nostrâ inscriptione ornata? Nomen illud in Gruterianis quoque sese offert. Videas pag. 359. 3. pag. 383. 7. pag. 562. 5. & pag. 1031. 8. & Misenenfis Classis *Prætoria* identidem dicta pag. 521. 5. pag. 567. 4. & 1030. 3. Lipsius de magnitud. Rom. lib. 1. c. 5. ita vocatas putat Classes Ravennatem, & Misensem, dignitatis causâ, & quia inter minores alias, ut *prætoria* aliqua navis, eminent. Vel exemplo *Prætorianarum* cohortium sic appellatas, quia ad Italiæ, & Principis tutelam excubabant: quod ex locis

Taciti, & Svetonii superius adductis colligitur. Schefferus de militiâ naval. lib. 3. cap. 7. addit, Græcis postea *Imperatorias* appellatas, ex Leone Imp. & Constantino novell. 3. Quorum conjecturis oppidò acquiesco. Observat Fabrettus cap. 5. inter domestic. pag. 365. Castra Misenatium Clasiariorum, & fortasse etiam Ravennatium, Romæ Castris Prætorianorum militum admota conspici; nam legitur in inscriptione, Turri angulari eorumdem Castrorum inhærente C. . . . MISENATIVM. ET . . . Huic conjecturæ nostra accedat, quòd scilicet Prætorianis Castris ideò Castra Misenatium & Ravennatium adposita fuerint, quia pari nominis dignitate fulgebant: sicuti enim illi milites è Castris Prætorianis, ità hi milites è Classe Prætoria. At dum hæc sub manu Typographi sunt, ipse clarissimus Fabrettus, hac die vii. idus Februar. MDCC. fato non sibi jam octuagenario, sed literis immaturo, mortalitatem explevit. Post præclara volumina satis Orbi erudito notâ, spem præcidit alterius operis, cui adornando vegetam & validam ad extremum usque senectutem impendebat. Descriptionem *Agri Romani antiqui* moliebatur, cujus non locus, non situs, & penè dixerim saxum nullum est, quod ingenti plurium annorum labore non perlustraverit, & eruditâ meditatione ad vetustatis exempla non comparaverit. Non pauca jam ordine suo digesserat, mappam Chorographicam, & nonnullas Iconographicas tabulas adumbraverat; at pleraque adhuc informia & indigesta in adversariis jacent, præter ea, quæ autopsiâ quæsitâ animo & mente complectebatur. Mihi verò inter publica damna luctuosior amicissimi viri jactura est, qui me nunquam à congressu suo nisi cum fœnore dimittebat, addebatque animos in vetustatis amorem, & meam hanc lucubrationem proniori judicio exornaverat.

Ad dignitatem seu officium Præfecturæ, quod in Classe Ravennate noster AQUILIUS agebat, gradum faciamus. Florente Republica, vel unus ex Consulibus, vel
Duum-

Duumviri, vel Prætor, rei navalis imperium tenuisse satis ex Livio, & Polybio constat. Prima *Præfetti Classis* appellatio, ni fallor, apud eundem Livium occurrit lib. 26. cap. 40. Sub Augusto primum hoc imperium peculiare ac perpetuum cœpisse, cùm scilicet duas Misenatium, & Ravennatium Classes ordinasset, putat idem Schefferus lib. 4. cap. 5. additque nihilominus eum titulum Pompejo antea donatum, cùm ipsius potestati à S. P. Q. R. cuncta maria committerentur, idque dignosci ex nummo, in cujus uno latere insculptum est MAG. PIVS. IMP. ITER. in altero PRAEF. CLAS. ET. ORAE. MARIT. At nummus hic, & alter apud Fulvium Ursinum in secundâ tab. familiæ Pompejæ, non pertinent ad An. Pompejum Magnum, cujus tamen imaginem referunt, sed Sex. Pompejum ejus filium, qui Magni cognomine porrò usus est, ut idem Ursinus & Spanhemius differ. 6. p. 558. ostendunt. Hæret aqua eidem Ursino in explicandis duobus aliis nummis, quinto nempe & quarto ejusdem tabulæ, quorum Epigraphæ talis est: SEX. MAGN. PIVS. IMP. SAL. & alterius MAGNVS. SAL. IMP. ait enim in illis præter Pietatis signum *nihil quod notatu dignum videatur, impressum esse; nec enim de Salute dea quæ fortasse notâ illâ SAL. significatur, quicquam se legisse quod ad Sextum aliquo modo pertineat*, addit Patinus, *nisi quod profugos excepit & servavit*. At ego aliquid notatu maximè dignum in illis reperio, quodque Sexto mirum quantum conveniat. Ita enim eos interpretor: *Sextus Magnus Pius Imperator SALacius*. Narrat Appianus lib. 5. de bell. civil. pag. 729. Sex. Pompejum eò dementiæ venisse, ut se *Neptuni & Salaciæ filium* appellari sustinuerit. *Salaciam* antiqui Neptuni uxore à *Salo* dicebant, teste Varrone lib. 4. de lin. Lat. & Festus in verbo *Salacia*, ita vocatam, ait, *deam Aquæ, quam putabant Salum ciere, hoc est mare movere*. Cum verò Sex. Pompejus in nummo Q. Nasidii apud eundem Ursinum pag. 187. & in familia Pomp. num. 2. se *Neptunum* appellari passus sit, quocirca & ab

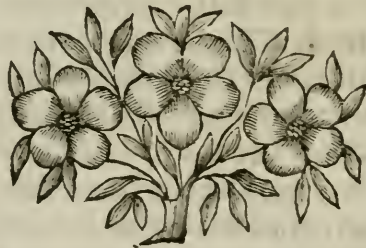
Horatio Epodon od.9: per derisum *Neptunius* dictus, quid mirum, quòd,cum & *Salacia* filium sese jactaverit, ipsum se quoque *Salacium* in nummis vocari voluerit? Primi nummi cætypum exhibui in tab.numismatum num.10.pag.6.

Sextus ergò Pompejus ex Senatus Consulto *Præfetti Classis* titulo ornatus fuit. Sub idem temporis, adversus eundem Pompejum, Præfectum Classis Calvisium constituerat Octavius, testantè Appiano lib.5. pag. 718. At non multò post eandem appellationem usurpavit M. Antonius, quamvis in supremo Imperii fastigio positus. Unum & alterum nummum exhibet Ursinus in duobus postremis tabulis familiæ Antoniae pag.32. quibus signatur caput ipsius Antonii & Cleopatæ, in aversâ verò facie navis cum inscriptione: PRAEF. CLASS. Licet obvia sit interpretatio, *Præfectus Classis*, ad M. Antonium referenda, attamen Patinus aliam obtrudit, & *Præfecta Classis*, legendum censeret, ut ad Cleopatram is titulus pertineat. Novum sanè vocabulum quod nonnisi mulier impotens comminisci, & amor vesanus pati possit: & audax conjectura, ut ipsemet fatetur, sed ità ut eam adoptare videatur, in Plutarchio rationem appellationis sibi fingens. Potius alia ejusdem explicatio arridet, ut M. Antonius se Præfectum Classis dici voluerit, quasi à Reginâ *Classi* suæ *præfectum*. Cuique conjectandi fas esto: nobis titulum, & dignitatem *Præfetti Classis* ante Augustum, ut proposueramus, in more positam satis fuit ostendisse. Ceterum ad ejusdem Imperatoris ordinationem, quòd Scheffero placuit, & nostrum argumentum attinet, videntur referenda verba Vegetii lib.4. cap.32. ubi ait: *Liburnis quæ in Campania stabant Præfectus Classis Misenatum præerat, ea vero, quæ Jonio in mari locata fuerant, ad Præfectum Classis Ravennatum pertinebant*. Et mansit nomen dignitatis in utraque Classe, Tacito non semel attestante locis inferius recitandis, & inscriptionibus quæ sunt incerti temporis. Has, ne paginam in re certâ lapidibus obruam, petere poteris ex Scaligeriano indice
apud

apud Gruterum, & nonnullas dabit Fabrettus . Porro *Præfectus Classis* propriè in milites Classiarios imperium exercebat, ne quis eum cum *Præfecto remigum*, cujus meminit Tacitus An. 13. cap. 30. confundat. Hunc tamen, ut & alios variis in Classe muneribus admos, illius dicto & supremo nutui parvisse, non ægrè credendum est .

Tandem, ut propius ad nostrum AQUILIUM oratio accedat, quæramus cujus ordinis & dignitatis Præfecti Classium haberentur . Tacitus nobis toties laudatus lib. 2. hist. cap. 100. Lucilium Bassum, Ravennati simul, & Misenati Classibus à Vitellio præpositum, ideo moliri defectionem Ravennatis aggressum fuisse narrat, *quod non statim à Vitellio præfecturam Prætorii adeptus foret*. Præfecti Prætorio ab ordine Equestri sumebantur ex Mecenatis consilio, quod Augusto dedit, teste Dione lib. 52. pag. 480. nec nisi sub Severo Alexandro id mutatum, *qui Præfectis Prætorio suis senatoriam addidit dignitatem*, uti refert Lampridius in vita cap. 21. & ut rem præter morem narrat noster Cornelius lib. 4. hist. cap. 68. Mucianum, qui ante adventum Vespasiani vim & potestatem principatus Romæ complectebatur, Aretinum Clementem Prætorianis præposuisse, *quamquam senatorii Ordinis* . At disertis verbis Suetonius de Tito ait cap. 6. *Præfecturam quoque Prætorii suscepit, nunquam ad id tempus nisi ab Equite Romano administratam* . Quod videtur contrarium testimonio Taciti nunc relato de Aretino, qui ante Titum Præfectus fuit. Cum itaque Bassus ex Præfecto Classis Ravennatis ad Præfecturam Prætorii evehi ambiret, tunc equestris Ordinis fuisse oportet . Ad id etiam ostendendum præluce ipsemet Tacitus hist. 3. cap. 12. quo loci Cornelium Fuscum Classi Ravennatensi Præfectum destinatum refert . Is vero Fuscus teste eodem historico lib. 2. cap. 86. *claris natalibus primâ juven-tâ, quietis cupidine, senatorium Ordinem exuerat* . Ergo inter Equites mansit, & Eques ad Præfecturam Classis evectus est . Rem verò mihi nullam facessit exemplum Aniceti

ceti Liberti, qui Classis apud Misenum Præfectus fuit, eodem Tacito auctore lib. 14. Ann. cap. 3. Nam Neronem qui Rem publicam pessundare, & cuncta susque deque versare inter Imperii jura recensebat, hoc etiam præter morem induxisse non est mirum. Non ita Augustus, qui bello civili Pompejano non sustinuit Menodorum Libertum, non Præfectum modò Classis, sed Præfecti Legatum constituere, nisi prius ingenuum declarasset, teste Appiano lib. 5. bell. civil. pag. 718. Stetit ergo Præfectura Classium Ravennatis, & Misenatis apud Equites Romanos, & quidem illustriores, & summis in Republica dignitatibus proximos. Hinc nemo dubitet, clarum natalibus, & inter Equites Romanos splendidissimum AQUILIUM affirmare, quem PRAEFECTVM CLASSIS PRAETORIAE RAVENNATIS inscriptio nostra pronunciat.

CAPUT V.

Procuratorum Caesaris varia genera. Patrimonium privatum, & publicum, quibus distinctus Procurator impositus, & quando id cœptum. Spartianus malè à Salmasio habitus explicatur & illustratur. Aquilius patrimonium publicum administravit. Quid sit: bona in formam patrimonii redigere, & publicare. Aquilius Procurator patrimonii in Urbe. Ejus officium, & auctoritas. Quo tempore illud finiretur.

PROC. PATRIM. BIS.

Procuratori Patrimonii bis.

ROCURATORES per provincias ab Imperatoribus constituti sunt, vel ut eas regerent cum potestate gladij, (quod dictum intelligas de provinciis minoribus, ut duæ Mauritanix, Rhætia, Noricum, & aliæ, quæ procuratoribus cōhibentur, inquit Tacitus lib. i. hist. cap. 11. qui etiam Præsides dicti, vndè in inscriptionibus *Procurator, & Præsides Alpium, Proc. & Præsides Sardiniae*) vel ut tributa exigere, quos idem Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 15. perstrinxisse ait Britannos, qui querebantur, singulos olim sibi Reges fuisse, nunc binos imponi, è quibus *Legatus in sanguinem, Procurator in bona sæviret.* quam apud Provinciales invidiam ut declinaret Antoninus Pius, procuratores suos modestè suscipere tributa iussit, teste Capitolino in vita cap. 6. Caveas Sponium, ut hic obiter cum P. Harduino moneam, qui libro Gallicè inscripto *Recherches de l'Antiquité* pag. 143. in hunc locum Capitolini intrusit, addiditque *ducentesima*, quasi auctor de tributis ducentesimis mentionem faciat, cum ne vestigium quidem ejus vocis sit, nec eam diligentissimi Casaubonus, &

Sal-

Salmasius, qui infinitos prope manuscriptos Codices excusserunt, usquam invenerint. Alij demum Procuratores impositi, ut possessiones & res Cæsaris in Provincia procurarent & hi *Procuratores patrimonii*, seu *rei privatae* vocabantur, de quibus sermo nobis est. At patrimonii Cæsaris nomen duplici subinde significatione acceptum fuit. Aliud enim erat patrimonium, quod propriam substantiam, & bona patrimonialia Principis complectebatur, aliud bona fiscalia: & utraque propria Principis erant. Hac tamen differentiâ, ut primi generis ea essent, quæ Princeps, uti privatus, nullo dignitatis respectu possidebat, & in eius heredes transibat, etiam si non successissent in Imperio. Huiusmodi erant agri, quos *raros per Italiam* tenuisse Tiberium, ait Tacitus Annal. 4. cap. 7. qui alibi *privatam Principis fortunam* vocat, cum Senecam criminationibus petitem Neroni opes suas offerentem inducit, Annal. 14. cap. 54. Augustus plurima bona propria Agrippæ donaverat, quæ ejus morte ad ipsum redierunt, uti refert Dio lib. 54. pag. 542., qui in fine libri pag. 495. eundem à Neapolitanis Capreas permutatione agri redemisse ait. Huc quoque referri debet *privatum patrimonium*, quod fratres suos, non regnum, sibi vindicare posse, ajebat Darius Persarum Rex apud Justinum lib. 2. cap. 10. Et rursus *patrimonium privatum*, quod Antoninus Pius *in filiam contulit*, qui etiam *in suis propriis fundis vixit, variè, & pro temporibus*, utrumque attestante Capitolino cap. 7. ejus vitæ. Hos sanè fundos passim *patrimoniales* appellant Imperatores lib. xi. Codicis Justinianæi tit. 61. 62. & 63. quos etiam *rei privatae* vocabulo designatos ibidem invenies, licet ejusdem vocis notio varia & inconstans sit, ut non semel adnotabimus.

Sub alio genere bonorum patrimonialium. censebantur *fiscalia*, quæ quidem Patrimonium Principis erant, sed non propriè, quia cum dignitate, vel ejus ratione, Principi accedebant. Res enim Fiscales *quasi* propriæ & privatae Principis sunt, ut definit Ulpianus in l. 2. §. 4. digest. ne quid

in locis publ. His adnumerabantur, præter vestigalia & tributa, bona damnatorum, vacantia, comissa, thesauri, quorum explicationem non vacat hoc loco aggredi. Rectè quidem diximus, distinctum fuisse patrimonium *principis*, & *fiscale*, & rursus utraque in Principis potestate & arbitrio. Nam & Dio lib. 53. pag. 511. in fin. licet agnoscat distinctam fuisse pecuniam Principis & publicam, fatetur tamen *satis se non videre inter hujus Principis, & publicum ararium quid interfuerit*. In hunc sensum intelligendus est Seneca ubi ait: *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum æ sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria*, lib. 7. de benef. cap. 6.

Utrumque patrimonium *Procurator* Cæsaris administrabat. Quod pertinet ad bona privata, extat tit. 19. lib. 1. digesti. inscriptus *de officio Procuratoris Cæsaris, vel Rationalis*, sub quo in l. 2. & 3. fit mentio bonorum Principi obvenientium ex hereditate, in quâ proprio & privato nomine institutum fuisse nemo dubitaverit. Eundem Cæsaris *Procuratorem* bona fisci curasse patet ex l. 5. dig. de jure fisci; nec aliis exemplis immoror. Porro patrimonium Principis tam privatum quam fiscale, sed illud magis propriè, sicut diximus, *privata res*, & *privata ratio* appellabatur; & hinc *Procurator privata rei* passim occurrit, qui posteriori Imperatorum ævo titulum *Comitis privatarum*, & *Comitis patrimonii* induit. Nos primam appellationem, quæ tempora nostræ inscriptionis respicit, prosequamur. Procuratoris patrimonii meminit Ulpianus in l. cum servus §. 10. D. de leg. 1. & Lampridius in Commodio cap. 20. *Privatæ verò rei Procuratorem ante adeptum Imperium fuisse Macrinum*, testatur Capitolinus in vit. cap. 7. & Procuratores rei *privatæ suffragijs abstinere* jubet Constantinus Imp. in leg. 2. Cod. de murileg. Quod est, uti explicat Cujacius in hanc legem par. 2. tom. 2. oper. pag. 165. Procuratores pretio, vel patrocínio non esse creandos. Ceterùm ejusdem notionis esse *rem privatam*, & *patrimonium*, constat ex leg. 3. C. de

fundis rei priv. tit. 66. & toto tit. 68. Cod. de agric. & mancip. Ævo sequiori, quo, ut supra monuimus, Procurator patrimonii vocabatur *Comes*, præter curam rei & substantiæ privatæ, solitudinem quoque parandi mensam Principis gerebat. Utrumque liquet ex Cassiodoro lib. 6. ep. 9. ubi formulam Comitum patrimonii recitat. Moremque notatu dignum addit, hunc scilicet, finitis epulis, privato Principis colloquio fuisse donatum: *Tempora nostra letitiæ, loquitur Rex, secretaria tua sunt, cum pectus redditur curis alienum: & tunc tribuitur suggerendi locus, quando cunctis adimitur. Merito, ut qui es Judex tanti apparatus & epularum, delinitus cibus tibi animus concedatur.*

Hæc procuratio privatarum rerum primùm sub Severo constituta est, ut narrat Spartianus in ejus vitâ cap. 12. invito Salmasio, qui in notis ad eum locum censoriam virgam in gravissimum historicum perstringit. Ait enim, jam ab Augusti temporibus, & rem & nomen ipsum fuisse cognitum cum à Strabone lib. 17. munus hoc appelletur *ἰδιότης*; hoc est ad verbum *privata ratio*, vel *rationis privata* procurator, qui bona caduca, & vacantia, ut *ῥήσκει* Cæsaris adnecterentur, curabat. Quod idem officium fuit ejus, qui procurator rei privatæ dictus est, etiam posteriorum Imperatorum ævo: & plura in hanc sententiam congerit. At Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Imperii Orient. cap. 87. putat, ita inteiligendum locum Spartiani, ut cùm antea Cæsares distinctos procuratores ad vicesimam hereditatum, & ad bona caduca haberent, tunc demùm Severus unicum procuratorem, qui non tantum hæc administraret, sed etiam bona damnatorum, de quibus est sermo apud Spartianum, invenerit.

Mihi aliter evolvendus hic nodus videtur, & historici famæ consulendum ex ipso contextu narrationis, qui talis est: *Interfectis innumeris Albini partium viris, inter quos multi principes Civitatis, multæque feminae illustres fuerunt, omnium bona publicata sunt, ærariumque auxerunt. In*
fiscum

fiscum ergo relata hæc bona, vel tamquam damnatorum, vel tamquam vacantia, & per Procuratorem Cæsaris, seu Fisci, qui pridem constitutus erat, administrata. Sequitur mox Spartianus: *Filijs etiam suis ex hac proscriptione tantum reliquit, quantum nullus Imperatorum, quàm magnam partem auri per Gallias, per Hispanias, per Italiam Imperator jam fecisset, tuncque primum privatarum rerum procuratio constituta est.* Jam intelligis, Severum bona alia, resque proscriptorum publicasse, & fisco addidisse, alia vero additis iis, quæ jam fecerat, in patrimonium suum privatum, & propriam substantiam retulisse. quod patet ex quo ea *filiis reliquit*, ut supra notavimus. Nova ergo procuratio respicit hæc propriæ substantiæ bona adjecta, & relicta filiis. Statim enim subjicit, *tuncque primum privatarum rerum procuratio constituta est*; atque ita cum antea tam patrimonium fiscale, quàm proprium, uno eodemque procuratore regeretur, ea officia & munia distinxit Severus, & antiquum procuratorem administrando fiscali patrimonio, novum verò à se institutum privato suo patrimonio, jam in immensum aucto, non tam ex bonis proscriptorum, ut voluit Pancirolus, sed ex auro per Gallias, per Hispanias, & per Italiam ante conflato, constituit.

Nec reprehendendus Spartianus, quòd privatarum rerum nomine privatum patrimonium, & proprium principis tantummodò designavit. Nam reverà, & propriâ vocabulî significatione, res privata & privatum patrimonium differt à patrimonio fiscali, quod improprie, & *quasi* privata principis res dicitur Ulpiano in recitatâ lege secundâ. Hinc Corippus de laudibus Justinî minoris, eâdem vocis notione usus, ait:

—— Nos quæ tua sunt privata vocamus.

quæ distinctio suffragio imperatorio munitur. Theodosius enim, & Valentinianus patrimonium fisco adjectum *sacrum* appellant in l. ult. Cod. de vestigal. cum iidem Imperatores privati patrimonii nomine designent agros, qui ad pro-

priam, & privatam substantiam pertinent in l. ultim. Cod. de agricol. & mancip. Ad quem eundem sensum nostram quoque inscriptionem revocamus: quæ cum **AQUILIUM Procuratorem patrimonii** præferat, & deinde Procuratorem *hereditarium patrimonii privati*, inter utrumque patrimonium discretam significationem ostendit.

Jam verò ex hac patrimoniorum distinctione ad ipsam nostræ ejusdem inscriptionis explicationem dilabimur. Et primum, quòd ea *Patrimonium* solitariè prolatum, & *Patrimonium privatum* rem diversam & distinctum munus & officium designet, eo tempore incisam jure & meritò suspicor, quo *Procurator* unus patrimonium seu sacrum, sive fiscale, vel denique publicum appelles, aliud vero *patrimonium* privatum, & substantiam propriam Principis administrabat. Præterea id constare arbitror, eo ævo *patrimonii* nomen simpliciter dictum, non hoc privatum Principis, sed publicum, & sacrum significasse; atque inde cum noster **AQUILIUS patrimonii Procurator** dicatur, hoc ipsum publicum rexisse & administrasse. Testimonium nostrorum in Jure consultorum, quo non majus ac illustrius, appello. Ulpianus in l. cum servus in fine d. de legat. i. hæc ait: *Sed ea prædia Caesaris, quæ in formam patrimonii redacta sub Procuratore patrimonii sunt &c.* Prædia & bona, quæ in formam patrimonii rediguntur, publica fiunt, & regali patrimonio, non privato, accrescunt. Hujusmodi sunt bona damnatorum, vacantia, caduca, & similia, quæ fisco accedere docent tituli in jure, *de jure fisci, ubi causæ Fiscales, de Advocato fisci*, & similes. Et tunc Bona incorporari dicebantur ex l. i. Cod. Theodos. de incorporat. Eaque fisco addici jubet Imp. Honorius in l. 23. ejusdem Cod. de bonis proscript. seu vindicari, & adnecti, ut in l. 4. & 12. ejusdem tituli. Hinc Hadrianus *damnatorum bona in fiscum privatum* (intelligo patrimonium privatum) redigi vetuit, *omni summâ in arario publico receptâ*, apud Spartianum in vitâ cap. 7. Scio scriptores, præsertim mediæ ætatis, abuti his
voci-

vocibus *fiscus*, & *erarium*, & privatum *erarium* aliquando privatum *fiscum* appellare. Sed magis proprie *fiscus* de principis *erario* dicitur, ut notavit Salmasius ad hunc Spartiani locum, & nonnulla habet Fabrettus inscript. cap. 3. pag. 196. Porro, quod bona redacta in patrimonium, publici Iuris fierent, *publicata* dicebantur. Tacitus Imperator *patrimonium suum publicavit, quod habuit in redditibus HS. bis millies octingenties*, ut narrat Vopiscus cap. x. Hoc est bona propria imperii dominio consecrare, & quod privatum erat, publicum & sacrum patrimonium facere, uti explicat Gutherius de offic. domus Aug. lib. 3. cap. 27. id vero Plinius, ut opinor, *ex patrimonio referre in Imperium* vocat, in Panegy. cap. 50.

Igitur ex relato Ulpiani testimonio duo elicimus; primum, quod bona in patrimonium redacta, publica sunt & fiscalia; alterum quod Procurator patrimonii is esse intelligitur, qui eadem bona curat & administrat. Constantius Imp. in l. 3. Cod. Theod. de bonis proscript. jubet, ut super occupandis rebus ob crimina damnati, officium *Procuratoris patrimonij* conveniatur. Sanè etiam posteriori ævo constare videtur, Curatorem alium constitutum privatæ & propriæ principis substantiæ, alium vero publicæ & fiscali. Exstat constitutio Justiniani l. 3. C. de quadrienn. præscript. in quâ Imperator apertè meminit Curatorum, *per quos*, inquit, *solemus substantiam nostram gubernare & mox nostros Curatores per quos res divinarum domuum aguntur*. Comitum privatæ substantiæ clarius explicant verba lib. 6. Basilic. idest eum qui curat res, *in privatos principis usus assignatas*. Idem ille est apud Zosimum lib. 3. *Præpositus eorum, quæ ad Principem propriè, & privatim pertinent*, & apud Procopium in Anecd. *Procurator privatæ Principis substantiæ*. Ab hoc ergò alius est *Procurator*, vel *Comes publicæ*, seu *fiscalis* substantiæ. Quæ sententia summo viro Jacobo Cujacio arrisit, qui in Paratitl. Codicis Justin. lib. 1. tit. 33. pag. 37. tom. 2. ex bonorum diuersitate duos factos esse

Comites ait, unum qui præflet fiscali substantiæ, alterū, qui propriæ; hunc *Comitem rerum privatarum* frequentius dictum, illum *Comitem sacrarum largitionum*. Eā quidem, notione sumitur officium primi apud Theodoretum hist. Eccles. lib. 3. cap. 12. *Elpidius*, inquit, *Præpositus privatis Principis pecuniis & possessionibus, Comitem privatarum vocant*. At, quod pertinet ad secundum, ejus munus aliquantō diversimodè explicat Guthenius lib. 3. cap. 16.

Nec ea distinctio perpetua & constans, sed utrumque patrimonium Procuratori privatæ rei, vel Comiti privatarum, ut loquuta est inferior ætas, aliquandò suberat. Id ultro fatemur, ut tamen nemo inficias eat, alternis hoc usurpatum: adeoque rectè explicari nostra inscriptio possit, & ad ea tempora referri, quibus distincta patrimonia, & diversa Procuratorum munia erant.

An verò noster AQUILIUS *Procurator patrimonii* Cæsaris in Urbe, vel in provinciis fuerit, meritò quis dubitaverit. Tàm enim si tempora priorum Imperatorum spectamus, Procuratores in provinciis cōstituti sunt, quos Capitolinus in Maximinis cap. 14. *Procuratores, & Rationales* vocat, passimque eorum mentio in libris juris habetur; tum etiam in ævum posterius Procurator Gildoniaci patrimonii, alijque lib. xi. cod. Justinianæ, & in Theodosiano memorantur. At in Urbe *Procuratorem* fuisse AQUILIUM, res ipsa mihi videtur ostendere. Cùm enim quis in provinciis hoc munereungebatur, nomen ejus provinciæ adnecti sollemne erat. Exempla ex ipsis inscriptionibus petamus. Apud Gruterum (non referam Procuratores provinciarum primi generis) pag. 774. 4. positus est lapis *Theopraepon. Proc. ad prædia Gallicana*, pag. 575. 5. *Fortunato Proc. fisci Asiatic.* pag. 411. 1. *Flavio Proc. xx. heredit. Umbriae Tusciae, Piceni, & similis* 493. 1. Undè in Notitiâ Imperii occid. apud Pancirol. pag. 73. Comes Gildoniaci patrimonii, & Procuratores rei privatæ per *Italiam*, per *Apuliam*, per *Dalmatiam*, & ceteras provincias, occurrunt. Porro

Pro-

Procuratoris, qui in Urbe rationes Patrimonii agebat, major auctoritas, & dignitas illustrior erat. Si enim idem ejus officium ac posteriori ævo Comitum privatarum, quod eruditus omnibus placet, Procuratores omnes & Rationales per provincias sub se habebat, appellationes ad ipsum deferrebantur, caduca, vacantiaque bona rei principis, seu fisco incorporabat, causas incæstum, sepulcrorum cognoscebat, quæ & alia plura ejus munia videas apud Pancirol. in Notit. Imperii Orient. cap. 87. & Guther. de offic. Dom. August. lib. 3. cap. 25. nos enim ad aliud Procuratorum genus properamus.

Attamen ne adhuc hinc abeamus, una nos vocula parumper detinet. Quod AQUILIUS dicatur fuisse *Procurator patrimonii BIS*, quæret aliquis, quo tempore hoc officium finiretur? Annale fuisse puto, saltem post Severum Alexandrum, qui *rationales cito mutavit, ita ut nemo nisi annum compleret*, teste Lampridio in vit. cap. 46. addebatque arcanum Principatus pessimi exempli, nam *eos, si boni essent, oderat, malum necessarium vocans*. Rationalis idem est ac *Procurator* eidem scriptori paullo antè c. 45. Sanè & inferiori Imperatorum ævo, cum nomen & munus *Procuratoris* patrimonii in *Comitem* rerum privatarum abierat, non ultra annum productum ejus officium haud modicâ perquisitione assequutus sum. Nam *Eulogius* Comes rerum privatarum fuit anno 395. ut apparet in leg. 10. Cod. Theod. de infirm. sequenti verò anno 396. idem munus exercuit *Apollodorus*, ex ejusdem Codicis l. 32. quorum appellation. Rursus ad ann. 397. *Cæfario*, & *Attico* Coss. *Hyperechius* Comes R. P. signatur in leg. 14. Cod. Justin. de iur. fisc. & leg. 12. de tiron. at iisdem Coss. lex 14. eod. inscribitur *Minervio* Com. R. P. In hujus locum succedit *Firminus* ann. 398. ut desumitur ex leg. ult. de domib. ad rem priv. & leg. ult. de conlat. fund. patrim. & perseverabat anno 399. ex leg. 25. de susceptor. quem demùm excepit sequenti anno 400.

Sal-

Salvinus cui inscribitur lex 27. de Annon. & Tribut. ejusdem Cod. Theod. Quibus testimoniis satis claret, Comitivam rerum privatarum annum non excessisse: quod ad hanc procurationem patrimonii, & ad aliam hereditatum, de quo nunc dicere aggredior, facile trahendi poterit.

CAPUT VI.

Qui Procuratores hereditatium. Malè cum Procuratoribus Viceſimæ hereditatium confunduntur. Quid hæc Viceſima, & quando ſublata. Hereditates, de quibus in lapide Antiatii, Imperatoribus ex privatorum teſtamenti obveniebant. Boni & mali Principes, diverſo tamen judicio & cauſâ, olim ad hereditates vocati, ex quo magna iis divitiarum acceſſio. In patrimonio privato computata, & peculiaris Procurator impoſitus. Differentia inter hereditates privati, & publici patrimonii ex noſtrâ inſcriptione. Cujuſnam conditionis Procuratores iis dati. Vulgaris error de Cornelio Tacito, detectus. Reineſius minus rectè Procuratores ſemper libertos fuiſſe arbitratur; nam variatum arbitrio Principis. Tacitus in referendis Conſcriptionibus nimium ſibi indulſit. Humphridus Prideaux notatus.

PROC. HERED. PATRIM. PRIVAT.

Procuratori Hereditatium Patrimonii privati.

POSTQUAM ſemel & iterum Patrimonium Cæſaris adminiſtravit AQUILIUS, procurationi hereditatium patrimonii privati admotus eſt. Hic aliquid novi mihi deprehendere videor, nec aliis hætenus explicatum. Procuratores hereditatium ſæpius ſanè offendimus in antiquis inſcriptionibus, at nuſquam inveni hoc additamentum patrimonii privati. Quærendum ergo eſt, quænam fuerint hereditates patrimonii privati. Primùm repetenda ſunt, quæ diximus ſuperiori capite de principis patrimonio privato, atque hinc hereditates, quæ Procuratoribus regebantur, in examen vocandæ. Procuratores hereditatum, ſeu hereditatium (utroque enim

modo eam vocem vsurpatam invenies in Pandectis , & in veterum lapidibus , uti Vossius quoque adnotavit de Analog.lib. 2. cap.14.) apud Gruterum reperire est hoc modo designatos: pag.590. 12. *Lemno Procuratori Patrimonii , & heredit.* eadem pag.num.7. *T. Flavio Aug. lib. adiutori tabulariorum rationis hered Cas. N.* pag. 346. 1. *Q. Ael. Januario Proc. hereditat.* pag.426. n. 5. *C. Junio Proc. hereditat.* Hos procuratores hereditatum eosdem cum procuratoribus xx. *hereditatum* ; remque vnam eandemque esse, putant Cujacius ad tit.33. lib.6. Cod.pag.826. tom.9. Pancirol. in notit. Imp.Orient. cap.74. pag. 122. Reinesius Class.vi.num.57. & Fabrettus inscriptionum cap.1. pag.37: *Præsignatorem hereditatum lapidis Ciampiniani ad vicesimam* pertinere arbitratur. At mihi à doctissimis viris liceat , etsi cum verecundiâ recedere , & ostendere hereditates Cæsaris , si ita simpliciter proferantur, toto cœlo distare à *vicesimâ* hereditatum .

Hæc quidem vestigal erat ab Augusto institutum ad alendas legiones , quo quisque heres, qui defuncto valdè propinquus non fuisset, vel hereditas nimis tenuis non esset, vicesimam solvere cogebatur, ut tradit Dio lib.55. pag.565. Fallitur Gutherius de offic. Dom. Aug. lib.3. cap.35. altius repetens ejus institutionem, ad P.Manlium scilicet , ex Livio lib.7. nam vicesima à Manlio inventa , non hereditatum , sed libertatum fuit , ut optimè animadvertit Cl. Fabrettus pag.35. Vicesimam , de qua loquimur, Nerva , & Trajanus in quibusdam arctarunt , quod Plinius in Paneg. cap.37.& seq.pluribus commendat,& alias de ea leges tulit M.Antoninus ex Capitolino cap.11. tandemque Gratianus penitus sustulit, laudatore ejus Ausonio testante. Huic vestigali Procuratorem constitutum tum in Urbe , tum in Provinciis, docent lapides apud Gruterum pag.411.1. pag.589.6. apud Reinesium Class. 6. 126, quem integrum exhibet Fabrettus pag.37. num.180, ubi alios videas. Hæc porrò *vicesima hereditatum* ab hereditatibus longè alia, & Pro-

Procurator utrisque diversus impositus. In lapide Romano 426. 5. C. *Junius* dicitur *Procurator hereditat.* & subindè etiam *Pro magister xx. hereditatium.* ergò res, & officium distinctum. *Pro magister* hoc loco vicem magistri, seu Procuratoris gerens intelligendus est. Ita *magister*, scilicet procurator, *rei privatae Africae* appellatur Dracontius in l. 4. de jure fisci Cod. Theod.

Ergò hereditates, quas noster lapis Antiatinus & similes proferunt, eæ sunt, meâ quidem sententiâ, quæ Imperatoribus ex privatorum Testamentis obveniebant, quibus administrandis Procurator peculiaris dabatur, idèd *Procurator hereditatium patrimonii privati* dictus. Ex Civibus enim plerique, qui amicitia principum florebant, grati animi significationem extremis tabulis testati, vel ex asse, vel ex parte heredes eos nuncupabant. Vellius Pollio inter Equites divitiarum nomine celeberrimus, *magnam hereditatis partem, & Pausylipum villam inter Neapolim, & Puteolos* jacentem *Augusto* legavit, uti refert Dio lib. 54. pag. 537. & Horatius Poëta decessit, ex Suetonio in ejus vita, *herede eodem Augusto palam nuncupato.* Qui Imperator hanc ab amicis mutuam benevolentiam exigere solitus fuit, & eorum *suprema iudicia morosissimè pensitavit, neque dolore dissimulato, si parcius aut citrà honorem verborum, neque gaudio, si gratè pièque quis se prosequutus fuisset.* Verba sunt ejusdem Tranquilli in Aug. cap. 66. Quod honoris testimonium etiam mali Principes expetivere. Idcirco Domitianum, quòd eum Agricola coheredem uxori & filia scripsisset, refert Tacitus cap. 43. in fin. *latatum velut honore, iudicioque.* At pessimum Imperatorem non idèd, ut amicitiam prosteretur, in partem hereditatis vocavit Agricola, sed quia eum metuérat, filiis ac propinquis hac specie honoris consulturus; unde acutissimus historicus subdit: *tam cæca & corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi heredem nisi malum Principem.* Eo consilio Annæus Mella frater Senecæ, mortem iussu Nero-

nis sibi consciscens, grandem pecuniam in Tigellinum, generumque eius Cossutianum Capitonem Codicibus scriptis erogavit, *quo cetera manerent*, inquit idem Cornelius Annal. 16. cap. 17. delinitum quippe hoc honoris testimonio Tigellinum, penès quem vis principatus tunc manebat, ceteris suis facultatibus diripiendis abstenturum sperabat Mella.

Frequens verò adeò erat principem testamento nuncupandi consuetudo, ut mali id in tyrannidem detorquentes etiam alienissimas hereditates confiscarent, vel existente uno qui diceret, *audisse se ex defuncto, cum viveret, heredem sibi Casarem esse*, ut de Domitiano prodidit Svetonius cap. 12. Cui præluserat exemplo Caligula, qui eodem teste cap. 38. *Testamenta primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii neque se heredem reliquissent, ut ingrata rescidit. Item ceterorum, ut irrita & vana, quoscumque quis diceret herede Casare mori destinasse*. Quod paullò secus narrans Dio lib. 59. p. 65 1. id etiam Senatus Consulto edictum fuisse scribit. Quo metu iniecto, prosequitur Tranquillus, *cum iam & ab ignotis inter familiares, & à parentibus inter liberos palam heres nuncuparetur, derisores vocabat, quòd post nuncupationem vivere perseverarent, & multis venenatas mactæas misit*. At boni Principes se nunquam ab ignotis heredes vocari passi sunt, benevolentiam & affectu honorem pensantes, neque si quis instituto Principe filios præterisset, ut de Augusto Suetonius indicato cap. 66. de Hadriano Spartianus in vita cap. 18. & de Antonino Pio Capitolinus cap. 8. tradiderunt. Ipseque Tiberius quamvis avidissime omnium hereditates, qui cum heredem dixissent, arriperet, ut ait Dio lib. 58. pag. 63 1. attamen eam moderatione semper usus est, ut nunquam easdem adiret, nisi cum amicitiam meruisset, ignotos & aliis insensos, eoque principem nuncupantes, procul arcebat, teste Tacito Ann. 4. cap. 48. Quæ tamen modestia Dioni ignorata, qui omnium indifferenter hereditates, qui cum heredem dixissent adiisse scripsit, loco

nunc

nunc relato ; *Nuncupatus* autem, ut statim subdit, *fuit heres à plurimis etiam iis fere, qui se ipsos interfecissent*, eo fortè consilio ita ab his vocatus, ne in filios & propinquos sæviret. Verba Taciti superius recitata eum pravissimum morem indicant, quo aliqui suis, & proximis legitimisque heredibus infesti & irati, principem testamento appellabant, ne ad eos, quæsito ad litem validiori adversario, hereditas perveniret. Quæ testamenta improbarunt jura nostra in l. 9 l. dig. de hered. instituen. & l. 22. de jure fisci, & cuncta hæc, quæ perditum superiorum temporum mores induxerant, summâ modératione complexus Pertinax Imperator, professus est, nullius se aditurum hereditatem, quæ aut adulatione alicuius delata esset, aut lite perplexa, aut legitimi heredes & necessarii privarentur, ut scriptum reliquit Capitolinus in vitâ cap. 7.

Itaque hereditates, seu à malis per flagitium quæsitæ, seu à bonis principibus amicitia & Civium amore promeritæ, eorum patrimonio ingentem divitiarum & bonorum accessionem constabant. Augustus, uti narrat Suetonius cap. 101. *Viginti proximis ante obitum annis quatuordecies milles ex testamentis percepit, quod penè omne cum duobus paternis patrimoniis, ceterisque hereditatibus in Rempublicam absumpsit.* Ingens ea summa triginta quinque, ut cum vulgo loquar, millions peræquans. Aliorum Principum nemo dubitaverit auctum & locupletatum fuisse patrimonium: quamvis enim, quod noverim, quid quisque ex testamentis privatorum ceperit, nullo Scriptore memoriæ proditum fuerit; attamen palam est nunquam defuisse, qui eis hereditates deferrent, quod usque ad Justinianum invaluisse superius vidimus. Deterioris conditionis Deos ipsos fecere, quos *Senatus Consulto, & constitutionibus Principum* institui heredes vetitum fuit, ait Ulpianus tit. 22. qui hered. instit. possunt, præter *Jovem Tarpejum, Apollinem Didymeum, Martem in Gallia, Minervam Iliensem, Herculem Gadianum, Dianam Ephesinam, Matrem Deorum Cybelem, quæ Smyr-*

Smyrnæ colitur, & Cœlestem Salinensem Carthagini. Hereditates ergò ex defunctorum supremo iudicio Imperatori acquisitæ patrimonio eius priuato & proprio accedebant, quod vel exemplo Augusti, paullo ante relato, patet, qui eas unâ cum paterno, certe proprio, patrimonio pro suo arbitrio liberaliter absumpsit. Iis vero curandis peculiaris administrator constitutus, ideo *Procurator hereditatum* dictus in nostrâ inscriptione ceterisque, quæ procuratoris hereditatum, nullâ aliâ adjectâ notâ, meminerunt. & fortassè lex 1. Cod. de Usur. inscripta *Procuratoribus hereditatum*, de his intelligenda est, non de hereditatibus *Fisci*, ut communiter interpretes; nulla enim in corpore legis *Fisci* mentio est. Eo ipso munere functum fuisse Antherû Tiberii Libertum *super hereditates*, Marcello Empyrico memoratum arbitror. Hùc etiam spectant inscriptiones pag. 589. 2. & 3. EXACTORI HEREDITATIUM LEGATORUM, & PECVLIORUM. Imperator enim legata, & hereditates, & peculia ex testamentis privatorum capiebat, quibus exigendis Servus præpositus, qui Procuratori hereditatum, ut conjicio, suberat. Alii etiam administri huic officio, ut ceteris, dati. *Tabularios*, & *Adiutores* reperies in lapide pag. 590. 10. T. FLAVIO. AVG. LIB. CHRYSOGONO ADIVTORI TABVLARIORUM RATIO NUM HEREDITATIUM CAESARIS N. nostri in septimâ verò p. 589, quæ signari debuerat 590, habes RATIONALEM. HEREDITATIVM. Hoc loco *Tabularii rationum* sunt, qui rationes scribunt, aliàs *Calculatores* dicti, de quibus Ulpianus in l. ult. in fin. D. si mensor fals. & in l. 1. §. 6. D. de varijs, & extraord. cogn. *Adiutorum* meminit Julianus Imp. in l. 8. Cod. Th. de numer. act. &c. Vide Pancirol. in notit. Imp. Orient. cap. 77.

Non pigeat scrupulosius investigare cur hereditates *patrimonii privati* appellatæ in nostra inscriptione, tamquam si aliæ essent hereditates publici patrimonii? Ita sane: Hereditates enim *Caducae* fisco, seu ærario publico lege

Papiâ deferebâtur, necnon *vacantes*, lege Juliâ. Hereditates seu Bona Caduca ea sunt, quæ jure relicta capaci, aliquâ ex causâ post mortem testatoris cadunt in Fiscum; quæ olim Augusto inventa, à Justiniano sublata sunt l. 1. Cod. de caduc. toll. Vacantia dicuntur intestatorum res, qui sine legitimo herede decesserunt, de quibus agitur in l. 1. Cod. de bon. vacant. Aliquandò tamen hæc bona fisco privato principis accessere, quod intelligendum ante incorporationem. *Procurator* peculiaris his caducis datus: quod discimus testimonio lapidum apud Fabretum cap. 3. inscript. 471. 473. & 475. Prima inscribitur ARRIO. PROC. AVGG. N N IN BETIC. HEREDIT. CADVC. secunda L. FLAVIO PROC. PATRIMONI DOMITIANI AVG. PROC. CADVC. BIS. in tertiâ denique distincte *Laberius* dicitur PROCVR. CADVCORVM. si ad hos lapides funiculum adhibeas, primùm mirari defines, *Procuratorem* peculiarem hereditatibus patrimonii privati, quas amplissimas ostendimus, datum, cùm etiam caducis fuerit impositus: deinde in secundo notabis, *Patrimonium Domitiani* dici, ut scilicet hoc esse privatum & proprium eius Imperatoris appareret, ad differentiam Patrimonii fiscalis & publici: & tandem Arrium in primo signari *Procuratorem hereditatum in Beticâ*, ut constet, quod supra dicebamus, in more positum, Procuratores in provinciis ipsius provincie nomine distinguere, secus ac Procuratores in Urbe qui solitariè efferebâtur. Alia fortè causa, cur ea nota *patrimonii privati* fuit adiecta. Heres aliquandò etiam Respublica nuncupabatur, & tunc hereditas publico ærario addicebatur. Illustre exemplum exhibet Capitolinus in Gordiano III. cap. 28. Misitheus socer huius Imperatoris *doctissimus*, *Præfectus Prætorio*, & *Parens Principum* dictus, heredem Romanam Rempublicam eâ conditione instituit, ut *quidquid eius fuerat, vestigalibus Urbis accederet*. De hoc Misitheo insigne extat testimonium in lapide Gruteriano pag. 439. 3. quo verba Capitolini illustrantur.

MISITHEO. PARENTI. PRINCIPVM. P.R. TVTORI. REIP. S.P.Q.R. Igitur hereditates patrimonii Reipublicæ aliæ ab hereditatibus patrimonii privati Principis. Sanè & fiscum proprium habuisse Populum Urbis Romæ putat Jacobus Gothofredus in Commentar. Cod. Theod. ad l. 1. de Decur. pag. 141. tom. 5.

Jam verò cùm nostrum **AQUILIUM** *Procuratorem patrimonii* fiscalis seu publici, capite antecedenti, hic autē *Procuratorem hereditatum* ostenderim, remanet inquirendū, cujusnam conditionis homines hisce officiis præponerentur, ut **AQVILIO** suū genus & fortunæ gradū inscribamus. *Procuratorum* Cæsaris conditionem disertis verbis tradit Tacitus in vitâ Agricolæ cap. 4. *Julius*, inquit, *Agricola veteri & Illustri Foroiulienſium Coloniâ* (ea est Galliæ) *ortus utrumque avum Procuratorem Cæsarum habuit, quæ Equestris nobilitas est*. Ipsum quoque Tacitum, qui sanè ex eodem Equestri ordine fuit, plerique omnes *Procuratorem rationum* in Galliâ Belgicâ faciunt, ex Plinio loco statim recitando. Et Reinesius præ ceteris inscript. 53. Class. 1, in quâ profertur **CORNELIVS. VERVS. TACITVS. RATIONATORIS. HONORE. VSVRV. SECVNDVM**, sibi impotentius plaudit, quòd *historicorum Latinorum nobilissimi memoriam, & verum eius nomen, quod per tot sæcula nos latuit, integrum nunc ediderit*. At demus, Tacitum, de quo Plinius, eum esse, qui hic *Ratiocinator* in Galliâ, nunquam tamen idem ipse est nobilissimus historicus. Verba sunt Plinii lib. 7. cap. 16. *Ipsè nos pridem vidimus eadem fere omnia, (puerum nempe in tria cubita, triennio adolevisse) præter pubertatem, in filio Cornelii Taciti Equitis Romani, Belgicæ Galliæ rationes procurantis*. Tacitus historicus in consulatu Agricolæ, dum ferè septimum decimum ætatis annum ageret, ut ex supputatione Lipsii in ejus vitâ colligo, illius filiam in matrimonium accepit, quod ipse testatur in Agricol. cap. 9. *Consul egregie tunc spei filiam juveni mihi despondet, & statim Britannie præpositus*

situs est. Consulatus Agricolaë, qui fuit ex suffectis, incidit in annum Ch. 77. ex Panvinio in fastis ad A. V. 830. & Britannica præfectura in sequentem 78. Atqui Plinius decessit in deflagratione Vesuvii, quæ peritioribus Chronologis consignatur ad annum primum Titi, scilicet Christi 79. Ergo non potuit *pridem* vidisse filium triennem Taciti historici, qui tantum ante biennium, hoc est anno 77. uxorem duxerat, & sanè primam, ut ejus ætas jam indicata suader. Si dicas, historici patrem illum Cornelium Verum Tacitum fuisse, non repugnabo.

At verò, ad rem ut redeam, hi Procuratores ex primo, vel secundo jam recensito genere, & proinde à nostris alii, fuere. Quæramus itaque *Procuratores privatae rei*, & *patrimonio*, seu publico, seu principum proprio, quod nostri argumenti est, præpositos. Reinesius Clas.9. num.45. *procuraciones rei privatae* tam in Urbe quam in provinciis semper commissas liberis autumat. In hoc sanè fallitur, quod *semper* id usurpatum putet, ut mox ostendam, & ipse haud sibi constans fateri videtur Classe eadem num.18. Profectò Antheros, quem supra hereditates fuisse meminimus, Libertus Tiberii fuit. Apud Cl.Fabrettus cap.3. inscript.482. occurit P. AELIVS PROCVRATOR. ALEXANDRIÆ. AD RATIONEM PATRIMONII num.481. LEMNVS. PROCurator PATIMONI ET HEREDITatum, & VLPIVS PROCVRATOR PROVINCIARVM PANNONIAE, & AFRICAE, omnes Liberti. Alios fuisse ingenuos ceteræ inscriptiones, quas eodem loco adducit, produnt; & pag.37. Stelenius PROC. XX. aliis illustrioribus officiis, quæ ingenuos decent, ornatus reperitur. At Procuratorum dignitatem evehit Opilius Macrinus, qui *privata rei* præpositus, mox Præfecturam Prætorii, & demum Imperium adeptus est. In Gruterianis pag.411. Flavius Germanus Proc. XX. HER. ET. PROC. PATRIMON. filios equo publico ornatos habuisse dicitur, quo fit ut ipse quoque Equestris Ordinis sit censendus.

Pag. 45 1. 3. L. Petronius Sabinus PROC. AVGG. STATIONIS HEREDITATVM. etiam Procurator Provinciæ Narbonensis signatur, quam dignitatem equestrem fuisse jam indicavimus. An hic ipse Petronius Vicarius Hispaniarum, ad quem extant rescripta Arcadii, & Honorii 1. unica tit. 21. & 1. 5. tit. 22. lib. 4. Cod. Theodosiani? Certè Vicario in provinciis tributariæ rei cura incubuit, cui cum affinis sit procuratio, ex uno ad aliud officium traductum Petronium non est inverisimile. Concinit & tempus, quo duo Augusti imperabant. *Statio* erat locus, in quo officiales susceptores tributorum consistebant, 1. 19. tit. 6. de suscept. Cod. Th. Hic de loco officialium ad hereditates suscipiendas intelligendum, seu de ipso officio, cui præerat Petronius. In memoratâ inscriptione 5. pag. 426. C. Junius *Procurator hereditatium* plura alia exercuit munera, quæ tantum Equitibus demandabantur. Præterea Claudius Imp. in oratione ad Senatum de Civitate Gallis dandâ *L. Vestinum*, ait, *Equestris ordinis ornamentum . . . in rebus meis detineo*. Interpretor, quod eum Imperator rei privatae familiari procurandæ imposuerit. Eam orationem tabulis æreis Lugdunenses consignarunt, quas demum superiori seculo in eâ Urbe repertas, exhibet Gruterus pag. 502. Tacitus Annal. 11. cap. 24. hanc ipsam orationem Claudii expressit, sed quantum à verâ, quam Imperator recitavit, deflectat, quisquis utramque inter se componat, facillè animadvertet. Longè diversus verborum contextus, sensus aliquot & sententiæ retentæ, plures prætermisæ vel detortæ. Et si mihi fas sit dicere, illa Imperatorem, quem *non infacundum, neque indoctum* tradidit Svetonius cap. 40, hæc Oratorem loquentem statim prodit. Quod obiter adnotavi, ut hoc exemplo deprehendas, quantum in Concionibus nobilissimus hic scriptor vera confictis commiscens ingenio suo indulserit.

Itaque hinc ingenui & Equites, inde Liberti procurationibus adhibiti. Quid ergo? Pro lubitu & ex ingenio Impe-

Imperatorum id factum arbitror. Si quæras testimonium, dabit idem Tacitus initio lib. 13. *Annal. Ministri fuere, inquit, P. Celer Eques Romanus, & Aelius Libertus rei familiari Principis (Neronis) in Asia impositi.* In eâdem provinciâ eandem procurationem simul agunt Eques, & Libertus. Claudius Imp. quem rei privatæ admovisse Vestinum Equitem Rom. diximus, non mirum si Libertos quoque rei familiari præfecerit, *cum eos sibi, & legibus adæquaverit*, ait Tacitus An. 12. cap. 60. At pejus acceptum hoc munus ab Heliogabalo, qui *Mulionem*, quo non aliud genus hominum abjectius, *vicefam hereditatium curare jussit*, teste Lampridio in vita cap. 12. Sanè Augustus apud Dionem lib. 53. pag. 506. Procuratores, qui publicos redditus colligunt, alios ex Equitibus, alios è Libertis elegit. Id etiam in hoc nostro procuratorum genere usurpatum. Quod malè in suam sententiam detorsit Humphridius Prideaux, qui in notis ad marmor Tingitanum inter Oxoniensia LXXXII. pag. 137. ex eo Dionis loco putat Procuratores publici Fisci ex Equitibus, privati verò Imperatorum patrimonii, ex Libertis delectos fuisse; nulla enim ibi distinctio, nec verbum de procuratore patrimonii. Imò idem historicus lib. 52. pag. 480. recitat orationem Mæcenatis, quâ inter plura reipublicæ administrandæ consilia, illud etiam Augustum monet, *ut erarii publici ac Fisci, prætereà negotiorum aliorum Romæ & per Italiam administratio Equitibus manderetur.* A quo tamen aliqua ex parte discessisse Augustum apparet. Promiscuè igitur Procuratores rei privatæ, & patrimonii Principis ex Equitibus, & Libertis accepti: quod nobis satis est, ne quis in dubium vertat, procurationes, de quibus loquimur, Equitibus Romanis frequenter impositas, quo nostri AQUILII Equestris dignitas, pluribus jam titulis asserta, hujus quoque accessione firmetur: ne si in Libertos semper collata appareret, ut placuit Reinesio, è gradu splendidissimi ordinis ipsum dejicere cogeremur.

C A P U T VII.

AQUILIO, ob curam Operum publicorum actam, illustre genus denuò asseritur. Vespasianus Capitolium restituit. Pugna inter Tacitum & Suetonium conciliatur. Tabula marmorea Fratrum Arvalium nuper reperta. Memorata his Capitolii restitutio an eadem cum Vespasiana. Titus Capitolium denuò concrematum restituere aggreditur, de quo silent scriptores? Domitianus absolvit. Aliqua, hætenus ignota, quæ iisdem Tabulis continentur, explicata. Fasti emendati. Plures Consules suspecti proferuntur. Dea Dia quæ fuerit, hucusque ignoratum. Famula Deæ, & Virgines Deæ. Loca in Amphiteatro adsignata post dedicationem. Arvales situ nobiliori, eorum Ministri inferiori spectabant. Quot ii numero fuerint, detegitur. Ante diem, num diem ipsum significet? Nummi, malè ab Antiquariis explicati, Arvalibus asseruntur.

PROC. OPER. PVB.

Procuratori Operum Publicorum.

T fortè nutantem adhuc, incertumque ex his, quæ diximus, de AQUILII conditione, præscriptus titulus inter aumi ambigua versari amplius vetat. Operum quippe publicorum curam clarissimis viris, genere & gradu commendatis, impositam, testimonio lapidum, & fide historiarum comperimus. Aulus Vitellius filius Consulis, & Censoris, quique postea Imperator, defunctus Proconsulatu Africæ, curam operum publicorum administravit, ex Suetonio in vita cap. 5. Flavium Sabinum, sive is frater fuerit Vespasiani Cæsaris, qui Urbis præfecturam gessit, sive hujus filius, qui Consul anno primo Domitiani consignatur,

ope-

operum publicorum Curatorem nobis indicat lapis Romanus 2. pag. 128. Inde, ut temporum seriem sequamur, apud Cl. Fabretum inscriptio 470. cap. 3. nuncupatur *P. Metilio Procuratori operum, locorumque publicorum Imp. Caesaris Trajani Hadriani Aug. Legionis III. Aug. & exercitus Africani Legato*. Sub Antonino Pio C. *Popilius Carus Pædo Curator operum publ.* scribitur in 6. pag. 457. Gruteri, & simul *Legatus* ejusdem Imp., & *legionis X.* aliisque gestis muneribus clarus. Septimii Severi ævo lapis Romanus pag. 171. 7. exhibet *T. Arrium Bassianum C.V. CVRatorem OPERum PVBLICORVM.* Literæ singulariæ C.V. designant *clarissimum Virum*, quo titulo Senatores honestatos, testis est Lampridius in Severo Alex. cap. 21. & in Elagabalo cap. 4. Imò hunc T. Arrium Antoninis adscribendum jure arbitrator, quod cognomen familiam Arriorum gestasse, ex Spartiano infert doctissimus Casaubonus in notis ad eundem, in Hadriano cap. 24. Poterat nominare & Capitolinum, qui initio vitæ Antonini Pii Arrium Antoninum huic Avum maternum fuisse scribit. Bassiani verò cognomen eidem quoque genti insertum reperio apud eundem Spartianum in Severo cap. 10. quo loci ait, hunc Imperatorem filium suum majorem Bassianum appposito Aurelii Antonini nomine Cæsarem appellasse. Nostro demum AQUILIO dignitatem splendoremque accersunt duo illustria patriciarum gentium nomina quæ præfert lapis Romanus incerti ævi pag. 93. 1. M. SVLPITIVS LEPIDVS. CN. OCTAVIVS CELSVS CVRatores OPERum PVBLicorum.

Et sanè decebat illustres viros iis operibus curandis præfici, quæ augustis Deorum, aut Cæsarum nominibus consecrabantur. Vespasianus initio Imperii *Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum* (quem superius à Claudio familiarissime habitum vidimus) *equestris Ordinis, sed auctoritate famæque inter Proceres,* contulit, ait Tacit. hist. 4. c. 53. additque sollemnia dedicationis pro restitutione templi peracta fuisse à Vestino *XI. Kal. Julias*. Tunc aberat Vespasianus,

uti

uti conjicit Savilius ad hunc Cornelii locum. At Suetonius in vitâ cap. 8. tradit, Vespasianum *rueribus purgandis manus primum admovisse, ac suo collo quedam extulisse*. Quod mirè torquet Lipsium, qui nil nisi pugnam manifestam videt, & lubens conciliantem se auditurum profitetur, in notis ad eum librum Taciti num. 83. Nescio, an post doctissimos viros eam pugnam liceat mihi levi manu dissolvere. Tacitus præter loci & aræ dedicationem nil nisi jacta fundamenta memorat; at cum *Haruspices*, ut ipse ait, monuissent, *ut reliquia prioris delubri in paludes aveherentur*, non ante id factum fuit quam præsens Vespasianus esset, & reliquias ipsas, seu, ut vocat Suetonius, *rudera* primus efferret. Atque ità intelligendus est etiã Dio, seu Xiphilinus qui lib. 66. pag. 749. ait: *Templum in Capitolio statim edificare cæpit* (Vespasianus) *primusque inde terram extulit*. Utrumque verò gestum primo Vespasiani anno: unde Eusebius in Chron. malè id ad quartum refert, ingenti triennii metachronismo, ut notat Scaliger num. 2088. Quod indicavimus ex eodem Tacito sollempnia restitutionis Capitolii absoluta fuisse *undecimo Kal. Julias*, non convenit cum alio monumento, quo *vota* nuncupata ad ejusdem Capitolii restitutionem & dedicationem *VII. Idus Decembris* consignata sunt.

Nuper viâ Ostiensi quarto ab urbe milliario aliquot marmorum fragmenta defossa sunt, quibus sacrificia & acta fratrum Arvalium continentur, qualia videre est apud Gruterum à pag. 117. Sponium in Miscellan. erudit. pag. 5. & Fabrettum cap. 6. à pag. 442. At sanè hæc nostra non pauca eruditæ antiquitatis argumenta recondunt, quæ in illis frustra quæsieris. Ea iussu Eminentissimi Cardinalis Petri Otthoboni, in quo dignitatem intuemur, amorem literarum, magnificentiam, ceteraque animi præclara ornamenta suspicimus, in ædes Cancellariæ translata, doctis omnibus, copiam faciente Illustrissimo D. Ludovico Sergardio non minus ornatu morum, quam eruditionis, bonarumque artium

artium famâ commendato , patent . In alterâ igitur earum tabularum hæc incisa leguntur : M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS. DECEMBER. IN. CAPITOLIO. IN. AEDEM. OPIS. SACERDOTES.CONVENERVNT.AD.VOTA.NVN-CVPANDA. AD. RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB. IMP. T. CAESARE. VESPASIANO. AVG. In *Collegio adfuerunt &c.* Quòd hæc votorum nuncupatio ad Vespasianæam , in quâ versamur, Capitoli restitucionem pertineat, nomen ipsum ejusdem Imperatoris, quem etiam Titi prænomine usum aliqui putant, quos inter Panvinus de nominib. antiq. pag. 71. & Rupertus observation. ad Synopsin Befoldianam in Vespasiano, suadere videbatur . Consules præscripti indicium nullum facere possunt, cùm sint ex suffectis , nec quo anno magistratum gesserint, uspiam constat . At eam nuncupationem filio ejus Tito adscribendam omninò arbitror. Mos enim Arvalibus fuit , filium solum , non patrem , Titi prænomine indigitare . Quod patet ex tabulâ apud Fabretum cap. 6. pag. 442. ubi primùm vota nuncupantur *pro salute Imp. Vespasiani Caesaris Aug.* & paullò post , *pro T. Imp. Vespasiano Caesare Aug. F.* Ex nostrâ verò sic deducimus: Capitolium quod bello Vitelliano conflagraverat, restitui coeptum fuisse à Vespasiano , Tacitus & Svetonius meminerunt, ut vidimus . Solus Plutarchus in vitâ Pöblicolæ ab eo etiam absolutum tradidit . Denuò inde nobilissima arx Imperii, simul atque decessit Vespasianus , hausta incendio est , teste eodem Plutarcho , qui consentiente Svetonio cap. 5. Capitolium à Domitiano *expletum & dedicatum* fuisse scribit . Puto ergo, quod nemo unquam Scriptorum memoravit , Titum , statim ab hac ultimâ post excessum patris conflagratione, Capitoli restitucionem fuisse adgressum , fatis verò subitò abreptum , fratri Domitiano perficiendum reliquisse . Hinc hujus tantum apud auctores mentio . Igitur ipse Titus manum operi admoturus , de-

more vota prius nuncupari Diis Imperii præfidibus jussit, quæ expleta ad diem *vij. Idus Decembris* per Sacerdotes Arvales docet nostra Tabula, & forte ab aliis quoque Sacerdotum Collegiis. Vota certè nuncupabantur initio rei gerendæ, ut benè cederet, ipsâ verò perfectâ solvebantur. Ejus nuncupationis, ne à Capitolio discedamus, formulam refert Tacitus in priori Vespasianæ: *Jovem, Junonem, Minervam, præsidesque Imperii Deos precatus, uti coepta prosperarent, ædesque suas pietate hominum inchoatas divinâ ope attollerent*. Quod verò nostra hæc Arvalium nuncupatio ad Titum sit referenda, licet satis ostendat hoc ipsum prænomen, quod in lapidibus & nummis, ipsi, non patri, dabatur, ut monuit Pagius in Critic. Baron. ad annum 77. attamen cum hæc Titi Capitolina restitutio nulli veterum scriptorum tradatur, eam ex ipsa quoque actorum, quæ in nostrâ tabulâ consignantur, serie demonstrare juvat. Quo etiam obiter rara quædam & non prius nota, in cruditorum gratiam adnotabimus: veniam interim deprecantes si parum ab instituto recesserimus.

Vespasianæ votorum nuncupatio Tacito affigitur; uti vidimus, undecimo Kal. Julias, nostra verò VII. Idus Dec., quod diversam arguit. Hanc eandem nostram sequitur statim *piaculum factum in loco Deę Dię per calatorem, & publicos XVIII. K. Februarii*. L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. ASINIO. POLLIONE. VERRV-COSO. COS. Hi Consules ordinarii processerunt Kal. Januarii anno V.C. 832. Christi Domini 81. & postremo Titi, ut inferius patebit. Eos excipiunt alii Consules L. VETTIVS. PAVLLVS. ET. T. IVNIVS. MONTANVS ad Kal. Majas, & inde L. AELIVS. PLAVTIVS. LAMIA, & Q. PACTVMEIVS. FRONTO; quos suffectos fuisse silentium fastorum evincit. Primus horum is fuit Ælius Lamia, quem, abductâ pridem uxore, Domitianus interfecit, ex Svetonio in vitâ cap. 1. & 10. & meminit Juvenalis Sat. 4. Ejus hic habes prænomen, & alterum

rum cognomen, quæ alibi non reperies. Sub posterioribus iisdem Consulibus adnotatur in tabulâ, Fratribus Arvalibus *loca adsignata fuisse in Amphiteatro ab Laberio Maximo Procuratore Praefecto Annonæ*. Fuit hic procurator Vespasiani in Judæa ex Plinio lib. 10. ep. 16. & initio Hadriani *suspectus Imperio*, in insula exulabat, teste Lampridio in Hadrian. cap. 5. Porro hanc adsignationem Arvalibus fuisse factâ statim ac Titus Amphiteatrum dedicavit, nullus dubito. Ea dedicatio, cujus meminit Svetonius in vit. cap. 7. incidit in annum postremum Titi, ut notat Eusebius in Chronico. Quamvis verè ex contextu Dionis lib. 66. pag. 757. aliqua dubitatio suboriri possit, id factum anno antecedenti. At series temporum nostræ tabulæ secus suadet. Et quidem Dio ipse satis obscure loquitur; nam *in sequenti anno, dedicatis*, inquit, *iis quæ supra dicta sunt, mortuus est*. Narraverat ludos in Amphiteatro, aliosque alibi exhibitos. Ergo videtur dedicatio facta anno ejus emortuali. At prosequamur nostram Tabulam, in qua post adsignationem locorum recensentur vota nuncupata pro salute Imp. Titi his verbis:

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO COS
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO COS

III. Nonas Ian.

Magister. C. Iunius. Tadius. Mefitanus. Collegi. fratrum. Arualium. nomine. vota. nuncupavit. pro. salute. Imp. Titi. Caesaris. Diui. F. Vespasiani. Aug. Pontif. Max. Tribunic. potest. Cos. VIII. et. Caesaris. Diui. F. Do-

mitiani. Cos. VII. et. Iuliae. Aug. Libe-
 rorumque. eorum. Victumis. immola-
 tis. &c. Deinde vota concepta recitantur: Iuppi-
 ter. O. M. Si. Imperator. Titus. Caesar.
 Vespasianus. Aug. &c. Similem formulam

aliæ tabulæ exhibent, meminitque Tertull. de Coronâ
 c. 12. Vota nuncupabantur annuatim stato hoc die, ut est in
 veteri Kal. Titus divi filius hic expressè appellatur, & con-
 signantur iidem Consules anni eius postremi, ne ambigere
 possis acta omnia, quæ in hac tabulâ recitantur, ad eiusdem
 Titi Imperium esse revocanda: nuncupationem quidem vo-
 torum prò restitutione Capitolii ad annum Christi 86. la-
 bentem, VII. Idus Decembris, cetera verò continenter ad
 sequentem, quo Titus ipse idibus Septembris fato cessit.
 Habes ergo, restitutionem Capitolii ultimo incendio ab-
 sumpti à Tito cœptam fuisse, quam historiæ partem à Scri-
 ptoribus prætermisam, nostris Arvalium tabulis debemus.

Ut vero promissi fidem liberem, singularia quædam
 ex hisce tabulis decerpta, Eruditis hic seposui. In primis
 Fasti hujus anni, hucusque corrupti, vel supplentur vel re-
 stituuntur. Græci & Cuspinianæ apud Panvinium Consu-
 les exhibent *Silvanum*, & *Pollionem*. At Panvinius ipse,
 dum prænomen, & gentes addere attentat, omnia fædus
 depravata obtrudit. Reposuit enim *M. Plautium Silva-*
num, & *M. Annium Pollionem*, eisdemque ad ipso mu-
 tuatus Leunclavius præfixit lib. 66. Dionis. Eminentissimus
 Cardinalis Norisius, in quo, singulos laudum, titulos, &
 summum locum doctrinâ sibi vindicante, amplissima digni-
 tas accessio est, in Epistolâ Consulari pag. 50., eos restituit
 ex arâ apud Gruterum pag. 1040. 1. à Canulejo dicatâ Kal.
 Novembris SEX. ANNIO SILVANO, & T. ANNIO.
 VERO POLLIONE. COS. Fidem lapidi Gruteriano non
 abnue-

abnuerim : at certè, postquam nostræ tabulæ emerferunt ; fatendum est, aut exscriptorem nomina depravata tradidisse, vel hoc par Consulum ad fastos hujus anni non pertinere, eosque inter suffectos incerti ævi ablegandos esse. Quod sane magis arridet, cum vix credi possit, exscriptorem adeò rudem & imperitum fuisse, ut nomina toto asse discrepantia præbuerit.

At nostros Consules fuisse ordinarios patet. Nam sub ipso exordio anni, quem Consules ordinarii aperiebant, ad diem nempe tertium, & decimum quintum Januarii, notantur. Quare ad annum postremum Titi, Urbis 834. Christi 81. qui Baronio est 83. Consules restituendi sunt : **L. Flavius Silua Nonius Bassus, & Asinius Pollio Verrucosus.** Quæ eadem nomina reperies apud Dionem, seu ejus exceptorem Xiphilinum, qui lib. 66. pag. 757. hoc ipso anno Titi emortuali reponit Consules Flavium & Pollionem. Unde frustrà est Leunclavius, qui in notis pro primo reposuit *Plautium*, verum hoc esse ejus Consulis nomen autumans. Hunc ipsum non ambigo fuisse *Flavium Siluam*, qui apud Josephum lib. 7. de bello Judaico cap. 28. defuncto Basso administravit Judæam, & reliquias belli capto munitissimo Castello Massadâ confecit. Itaut post decem annos Consulatum adeptus fuerit, nam in annum Chr. 71. Massadæ oppugnatio incidit. Dubitat Glandorpheus in Onomast. Rom. pag. 345. nùm rectius apud Josephum legendum sit, *Plautius Siluanus*. Scrupulum, illi fortasse ex vulgatis Fastis haustum, nostri emendati depellunt. Hinc etiam corrigendus venit Usserius qui ad an. 73. *Publium Siluam* vocat. Sanè in Græco Frobeniano, & Græcolat. Genevensi 1634. est Φέβλιος: at Latinis omnibus, quos vidi, *Flavius* dicitur. Dissensus hic inter utriusq; linguæ scripturam impulit, ut Vaticanos Mss. Codices consulerem. Ex Græcis satis antiquus sub n. 984. fol. 337. 2. habet Φέβλιος Σίλας. cujusmodi est alter inter

Urbinate. Rursus in veteribus, Vaticano num. 148. fol. 203. Palatino 284. & Urbinate 85. scribitur $\Phi\lambda\epsilon\iota\sigma\iota\lambda\beta\alpha\varsigma$. Demum recentior Vaticanus habet $\Phi\lambda\epsilon\iota\sigma\iota\lambda\beta\alpha\varsigma$. At omnes Latini constanter præferunt, *Flavius Siluas*, quos inter duo sunt antiquæ & probatæ notæ nu. 1992. fol. 164. & num. 1997. fol. 324. sex reliqui recentiore manu sapiunt. Nec dubito ita scripsisse Josephum ejusque Interpretem, qui Rufinus Aquilejensis putatur. Nam vero similis est, imperitos amanuenses potius in Græcis characteribus exscribendis peccasse, quam Latinis. Præsertim cum non sibi consent Græci Codices, Latini ubique eandem vocem præferant. Quæ omnia ex nostris quoque tabulis firmanur. Habes etiam alterius consulis genuinum nomen, seu dixeris cognomen, in fastis consularibus Anonymi, quos Em. Norisius è Codice ms. Bibliothecæ Cæsareæ publicavit, additâ eruditissimâ dissertatione. In his enim annus Chr. 81. Coss. *Silvâ & Pollione* notatur.

In nuncupatione votorum prò salute domus Augustæ hoc anno signatur Titi Consulatus VIII, & Domitiani VII, licet eos Consulatus gesserint anno superiori, more Cæsaribus accepto, qui tamen ignoratus etiam doctis antiquitatum aliquando imposuit. Rursus inter septem illos Consulatus Domitiano inscriptos numerari etiam suffectos scias, qua de re videas doctissimos viros dissidentes, Card. Norisium in epistolâ mox laudatâ, & Pagium in dissertat. Hypaticâ pag. 64. & Crit. Baron. ad an. 83.

Præter Consules suffectos jam memoratos, alios etiam ejusdem notæ invenies in nostris tabulis. In secundâ nempe imperante *M. Aurelio* $\equiv \equiv \equiv$ *Antonino Aug.* signantur *L. Tullius Pontianus*, & *Gentianus Cof. VI.* Id. Febr. & in tertiâ *M. Herennius Secundus* *M. Egnatius Postumus*, III. Id. *Maji*. Locus inter nomina Aurelii & Antonini detritus, poscit Commodum. Ejus enim nomen post mortem, *alienis operibus incisum Senatus erasit*, teste Lampridio in vita cap. 17. & cap. ultimo Cingium Severum in Senatu cen-

fuit.

fuisse, ex Mario Maximo tradit, *nomen eius ex omnibus privatis publicisque monumentis eradendum*. Lollianus Gentianus Consularis, de quo meminit Capitolinus in Pertinace c.7. fortasse ipse est Gentianus, quem Consulem notat sub Commodो nostra tabula. At non is esse potest Gentianus ultimo Severi anno Consul, ut putat Casaubonus in notis, quia sub Pertinace eum non vocasset Consularem Capitolinus.

DEAM DIAM, in cuius luco ab Arvalibus *piaculum factum* indicavimus, quæque passim in nostris, & aliorum tabulis memoratur, *JUNONEM* esse certò deprehendimus. Nam in tertia semel & iterum immolatae dicuntur *Junoni Dae Dae oves II*. Quo videas egregiè deceptum Sponium, qui in Miscellaneis eruditis pag.6. *Deam Diam* Opim, seu Rheam esse sibi à Basileensi amico suaderi passus est; non alia ratione, quàm quia frugibus præsideret. A quâ notâ libens exsolvo amicissimum olim Frabretum, quamvis *Deam Diam* dixerit Heben Inscript. cap. 6. pag. 481.; Nam sibi auctorem habet Strabonem, qui libro 8. Heben Phliunte, & Sicyone sub *Dae* nomine cultam scriptum reliquit. Equidem Δῖς Græcis pro *divinus* accipitur, scilicet *habens divinum* aliquid, quo excellit. Quare sicut *Dia* antonomasticè dicitur *Junō* quasi excellentior aliis in *divinitate*, & veluti *Dearum Dea* & *Princeps*; ita Hebes *Dia* poterat appellari ob excellentem *pulchritudinem*, ob quam verè juventuri præpositam, ipsamque juventutem vocatam fabulantur Poetæ. Undè Eustathius δῖα καλλῶ ob pulchritudinem de quibusdam scribi dicit: Helena apud Homerum Odyss. lib. 15. v. 106. δῖα γυναικῶν, appellatur, hoc est *egregia* seu *divina mulierum*, & Calypso Nympha eidem est δῖα θεῶν, *diva dearum*, Odyss. lib. 1. vers. 14. & alibi sæpius. *Dia* etiam dici potuit Hebes, quia filia *Dae* hoc est *Junonis* sicut Δῖς appellatur, qui Jove progenitus est. Immolatum etiam reperies *Famulis Divis Verbeces II*. Nescio, an id intelligendum de *familiaribus Divis*, nam statim sequitur, *Laribus Verbeces II*. Vel in ple-

be ultimâ Deorum etiam *famulos Divos* commenta est superstitiosa Gentilitas. Sanè nusquam id nominis observare licuit. Prætereà & *Virginibus Divis oves II.* immolantur, quod vocabulum insolens porrò est.

Verba ipsa, quibus loca in Amphiteatro Arvalibus adsignata jam indicavimus, huc transferre liceat, quoniam quid simile nusquam apud antiquos traditum fuit. Præfigitur hic titulus literis grandioribus. **LOCA ADSIGNATA IN AMPHITEATRO.** Inde statim sequitur: **L. AELIO. Plautio. Lamia. Q. Pactumeio. Frontone. Cos. Acceptum. ab. Laberio. Maximo. Procuratore. Praef. Annonae. L. Vennuleio. Aproniano. Mag. Curatore. Thyrsio. L. . . . Fratribus. Arualibus. Meniano. I. Cun. XII. Gradib. marm. VIII. Gradui. P. V. Gradu. III. Ped. V. S. F. Ped. XXXXIIS. Gradu. I. vno. P. XXIIS. Et. Meniano. Summo. II. Cun. VI. Gradib. marm. IV. Gradu. I. uno. P. XXIIS., & Maeniano. Summo. in. ligneis. tab. LIII. Gradibus XI. Gradu. I. Ped. V. -- S. -- Grad. XI. Ped. V. S. -- C. F. Ped. LXIIIS. -- Summa. Ped. CXXVIIIIS. --** Colligas igitur, ut quidem opinor, statim in dedicatione Amphiteatri loca singulis Magistratibus, Collegiis, Corporibus, ceterisque Ordinibus fuisse destinata, idque per Præfectum Annonæ. Nam eo ipso anno, Titi postremo, quo dedicatio peracta, ut diximus, etiam lo-

ca Arvalibus tradita leguntur in nostra tabula . Et sanè nobiliora, in Mæniano scilicet primo, quod idem ac Podium, præeunte Lipsio de Amphith. cap. 11, esse arbitror. Ad Podium enim spectare solebant primi è Senatu, unde enatum adagium . Certè Fratres Arvales è nobilissimis familiis sumebantur, ut videre est in nostris, & aliorum fragmentis . *Mænianum* aliud in summo in ligneis tabulis notatur: quo locatos puto calatores, publicos, aliosque ministros Collegii Arvalium . Quippè in summo Amphiteatri sedisse viliores, tritum est. Quòd plures gradus in Mæniano Arvalibus assignati sint, si ceteri etiam Magistratus illustriores, & primi è Senatu è Mæniano seu Podio spectabant, necesse est, ut omnes caperet, hoc in orbem productum fuisse, & totum inferiorum ordinum spatium occupasse . Hinc lucem mutuam tribuit & accipit lapis Eugubinus pag. 172. 14. in quo Sulpitius theatrum **PODIO CIRCVMSCRIPSIT.**, eo nempe constructo per ambitum ipsius theatri . Præterea ex spatio Arvalibus permissio putare poteris, quot hominum numero eorum Collegium constaret . Nam si ex calculo Torelli apud Lipsium de amphit. extra Rom. cap. 3. singulis pes, & dimidius tribuatur ad sessionem, in spatio pedum 129. sedere poterant 86. homines, quos omnes ad Collegium Arvalium pertinuisse facile judicaveris: non enim vero simile est, loca ultra numerum tributa . Hoc sanè intelligas velim non tantum de ipsis Arvalibus, quos duodecim fuisse non me latet ex Agellio lib. 6. cap. 7. sed de omnibus eorum Collegio ministrantibus .

Dubitaverant nonnulli viri docti, an eâ loquendi formâ apud veteres frequenti, *Ante Diem*, puta *decimum*, dies ipse decimus, vel antecedens significaretur. Card. Norisius profusâ eruditionis copiâ, quam ceteris operibus suis doctissimis, tum sacris cum prophanis, ubique florentem miramur, ipsum diem notari demonstravit, in Cenotaph. Pis. dissert. 2. cap. 17. à pag. 342. Placet ex nostris tabulis, quibus nec scripturæ error, nec vitium ævi affigi potest, hoc

hoc ipsum certo ac luculento testimonio docere . In tertiâ fratres Aruales indicunt *sacrificium Deę Dię peragendum ante diem XVI. Kal. Junias Romę: ante diem XIII. Kal. Jun. in Luco*. Exinde paullo inferius hæc consignata leguntur: *XVI. K. Jun. in domum Licini nepotis mag. fratres Aruales prætextati sacrificium deę diæ ture, & vino fecerunt &c.* Recitantur alii ritus sacrificii & nomina Arvalium, qui interfuerunt; & statim hæc habentur: *XIII. Kal. Jun. in Luco deæ diæ Q. Licinius nepos Mag. ad aram immolauit &c. Antè diem igitur sextum decimum, & quartum decimum ipse est dies sextus decimus, & quartus decimus.*

Antequam fratres Aruales deferam, operæ pretium me facturum existimo, si iisdem nummos aliquot, qui hucusque perperam explicati sunt, asseram. Urfinus Patinianus in familiâ Mussidiâ pag. 182. denarium profert, cui Imago Cereris binis spicis conspicua impressa est, in posticâ verò parte *spicea Corona* cum epigraphe in ejus medio: *L. Mussidius Longus*. Hanc profero in tabulâ numism. pag. 6. Eum Urfinus ad frumentariam aliquam Mussidii procurationem pertinere arbitratur. Olim monuerat me Io: Franciscus Sinibaldus Auximas morum suauitate, & literarum studio, bonorum omnium amorem promeritus, eam effigiem ipsius Mussidii esse, spiceamque coronam unum ex fratribus Arvalibus indicare. Gavisus sum cum in nostras tabulas incidi, quarum tertiâ conjecturam hanc penè demonstrat. Ex eâ hæc verba describo: *Sacerdotes Aruales in retrastulo consederunt, & ex Sacrificio epulati sunt, sumisq; prætextis, & coronis spiceis vittatis &c.* Hoc ipsum illustrat Agellius noct. Attic. lib. 6. cap. 7. ubi ex Massurio Sabino ait: *Cujus Sacerdotii (fratrum Arvalium) insigne est spicea corona, & albæ infula*. Additque Plinius lib. 17. cap. 2. Spiceam coronam, quæ vittâ albâ colligaretur, & Sacerdotio huic insigni data esset, primam apud Romanos coronam fuisse. Libenter igitur Ursino consentiam, effigiem sculptam in nummo esse Cereris, de quâ Ovid. lib. 4. factor.

Tum

*Tum demum vultumque Ceres animumque recepit,
Imposuitque suæ spiceaserta coma.*

Nam & imago Mussidii longè ab hac discrepat, ut videre est in sexto nummo. At coronam spiceam in parte aversâ, non procurationem frumentariam, quæ duobus tantummodo spicis notatur in sexto nummo familiæ Calpurniæ, & alibi, sed sacerdotium fratrum Arvalium, quo Mussidius fungebatur, significare omninò verum puto. Eòdem spectat denarius quintus familiæ Juniæ pag. 144. qui idem ac primus Postumiæ est pag. 231. Vittam eo prorsus modo, quem Plinius describit, coronas colligantem utrobique advertas. Sanè passim cernere est scalpita insignia, & instrumenta sacra, Sacerdotium ejus, cui nummus impressus est, denotantia. Quo non mirum est Mussidium sui sacerdotii insigne, coronam spiceam, in nummis descriptum gestasse.

CAPUT VIII.

Rursus de Operibus publicis . Horum Procuratores à Curatore Aquæductuum, Viarum, Alvei Tiberis, & statuarum distincti. Quinam curator operum nitentium, unde Valerius notatus . Curatores opera publica aliquando dedicabant ; & locum iis ædificandis assignabant . Epocha temporum Cæsarianorum, in lapide Cælonii Albini notata, inquiritur, & Scaliger ac Pagius corriguntur . Nomen Operibus publicis inscribere vetitum, nisi extructis propriâ impensâ . Architectis hoc etiam denegatum . Tubi plumbei Antii, & Puteolis effossi, quorum occasione nonnulla de Acte Neronis Libertâ .

DE Operibus publicis institutum argumentum, quod saxa Arvalium interceperant, prosequamur . Procuratoris Operum publicorum nomen, & Curatoris promiscuè veteres usurparunt . Primum nostra inscriptio, Gruteriana pag. 307. 5. & Fabrettiana supra indicata 470. retinent; secundum passim in ceteris inscriptionibus, & in libris Digestorum, & Codicis utriusque reperies . Hoc officium ab Augusto institutum tradit Svetonius in vitâ cap. 37. *Quòque plures inquit, partem administrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis &c.* Officium, seu magistratus inventus ab Augusto, non res ipsa, aut munus . Pridem enim hæc omnia ad Censores pertinebant, vel Ædiles . Augustus singula distinxit, & pluribus administranda tradidit . At Pancirolus in Commentar. ad Noticiam Imp. Occid. cap. 15. , ait, olim Aquæductus non habuisse distinctos Curatores: vnus enim Curator Operum publicorum vocabatur, l. i. D. de oper. publ. Fallitur: nam Ulpianus in hac lege apertè munus Operum publicorum distinguit à curâ aquæductuum . Tantum innuit, constitutum in vno etiam alterum posse suscipere . Hic

Comes Formarū inferiori ævo dictus, & alius est à Curatore operum publicorum in eadem Notitiâ. Nomen à *formis* quæsitum, quæ erant conceptacula aquarum, quibus aquæductus distinguebantur. At rursus dubium instaurat lapis Romanus pag. 93. 1. qui à Curatoribus operum publicorum dedicatur NYMPHIS. LYMPHISQVE. AVG. DVLCISSIMIS. OB. REDITVM. AQUARVM. PLACIDE. PROSILIENTIVM. AB. POPVLO. ROMANO DIV. DESIDER.... Cura ergo aquarum deducendarum, quod est aquæductuum, ad ipsos pertinebat. Observo adjectas in fine epigrammatis literas singulares D. S. I. P. C. nempe *de suâ impensâ poni curarunt*. Ex ærario publico impensæ fiebant, quibus in provinciis tertia pars reddituum destinata erat, ex præscripto Arcadii & Honorii in l. ne splendidissimæ 11. Cod. de op. publ. At aliquando privatâ liberalitate opera publica complebantur. Zeno Imp. in l. unicâ Cod. de ratiocin. oper. publ. jubet *provinciarum Rectores, & Præsides discutiendas publicis operibus, vel aquæductibus* (notanda distinctio, de qua nunc loquebamur) *qui ex Civilibus redditibus vel à quolibet spontaneâ munificentia facti sunt abstinere*. Ità in hac inscriptione ideo nomen Curatorum insculptum, quia *propriâ impensâ* aquas deduxerant. Inscriptionem verò tunc privatis quoque permissam mox ostendam.

Curam *viarum*, & *alvei Tiberis* segregat Tranquillus à curâ *operum publicorum*. Quod servatum sequentis temporibus. Plinius lib. 5. ep. 15. memorat, Cornutum Tertulum accepisse Æmilie viæ curam. Hinc in nostris saxis pag. 446. 9. *Curator viæ Flaminie*, pag. 463. 4. *Curatori viæ Salaria*, aliarumque viarum, de quo consulas indicem Gruterianum. Hi singularum viarum curam gerebant: at omnium simul Plotius ille apud Statium lib. 4. Silv. 9.

*Te Germanicus arbitrum sequenti
Annonæ dedit, omniumque late
Præfecit regionibus viarum.*

108 DE INSCRIPTIONE
alia exempla ex eodem indice haurire poteris .

Curatoris *riparum* , & *alvei Tiberis* , cui annexæ frequenter *Cloacæ* , sæpius meminerunt Inscriptiones, uti pag. 381. 3. 454. 5. 498. 5. 1028. 5. In Notitiâ Comes *riparum* , & *alvei Tiberis* , & *Cloacarum* nuncupatur. Invenio etiâ distinctâ fuisse curam *Bibliothecarum* , licet hæ inter opera publica numerentur à Victore . Apud Fabretum cap. 3. inscr. 478. T. *Ælius* eques Romanus dicitur Procurator BIBLIOTHECAR. IVRIS PVBLICI ... PRIVATI .

Rursus peculiarem *Curatorem statuarum* , quæ sane inter opera publ. censebantur, refert Notitia sub dispositione P.V. Ejus munus erat noctu Urbem circumire , manu militum adhibitâ , & prospicere ne statuæ devastarentur, aut furto tollerentur . *Romæ enim quidam populus copiosissimus statuarum* , greges etiam abundantissimi equorum erant , ut phrasi utar Senatoris lib. 7. epist. 13. ubi hoc officium describit sub nomine *Comitiuæ Romanæ* . Hic videtur deceptus doctissimus Henricus Valesius , qui in annot. ad Marcellinum lib. 16. cap. 6. hunc Comitem confundit cum *Centurione rerum nitentium* qui in Notitiâ *Tribunus rerum nitentium* vocatur . Equidem eundem esse *Centurionem rerum nitentium* Marcellini, ac *Tribunum* Notitiæ assentior; at hos diversos à *Curatore statuarum* , seu *Comite Cassiodori* , ex eadem Notitiâ manifeste apparet . Puto nomen ipsum discretum munus & rem designare . Tribuni seu *Centurionis rerum nitentium* sollicitudo erat , ut *Ædes Sacræ* , *Basilicæ* , *Fora* , *Balnea* , *Circi* , *Theatra* , *Viæ* , *Bibliothecæ* , & omnia denique loca publica nullis fordibus vitiarentur , sed *nitescerent* , ut notavit Pancirolus cap. 19. At *Comiti Romano* , seu *Curatori statuarum* , nil , nisi earundem statuarum custodia , ad furta & damna compescenda , & jurisdictio in earum violatores commendata erat , ut patet in memoratâ Cassiodori formulâ . Illam *rerum nitentium* Pancirolis explicationem eâ observatione illustro, quod sæpius, ad splendorem & ornatum operum publicorum connotandum, simi-

similis loquendi forma usurpata fuerit, ævo præsertim quo scribebat Notitiæ auctor. *Venas nitentium saxorum*, scilicet marmorum, invenies in l. 2. de Metall. *Ædificia ad statum pristinum nitoris adducere* in l. 20. de oper. publ. & *publicis nitoribus faciem aspectus deterioris inducere* (quod est opera publica deturpare) in l. 25. eod. tit. ex Codice omnes Theodos. Denique Cassiodorus lib. 3. ep. 9. *que situ*, inquit, *fuerant obscura antiqui nitoris possint recipere qualitatem.*

Cetera ergo *Opera publica* Curatori, de quo nobis sermo est, committebantur. Ea passim memorata videas in libris Pandectarum, & utriusque Codicis sub titulo *de operibus publicis*. Inter hæc præcipua sunt *Ædes sacræ*, *Templa*, *Prætoria*, *Thermæ*, *Theatra*. At Urbis mænia, & *Amphitheatra*, & quædam alia, *maxima* dicebantur, iisque proprius Curator datus in Notitiâ. Officiû nostri *Curatoris* erat incumbere, ea integra servari, collapsa restitui, & nova redemptoribus facienda locare. Verba ex prædictis libris iuris, quibus hæc munia indicantur, non exscribo, ut tædio legentium parcam. Alia tamen ipsis intacta ex nostris inscriptionibus delibo, quò etiam constet, quantum ad veterè eruditionem præclara hæc lapidum monumenta conferant.

Primum inter egregia Curatorum munia fuit *Operum publicorum* dedicatio. In Rom. inscriptione pag. 171. 7. hæc habentur: DEDIC. XV. K. FEBR. PER T. ARRIVM BASSIANVM. V. C. CVRatorem OPERum PYBLICORVM. ANVLINO. II. ET. AVFIDIO. FRONTONE COS. Quodnam fuerit hoc opus ab Arrio dedicatum, non satis liquet: licet enim inscriptio exsculpa sit in sinistro latere Lapidis, cui alia Vettii Probiani Præfecti Urbi *ad statuum in Basilicâ Iuliâ adiectam* superscripta legitur; attamen ex prædictis Consulibus prima ad Imperiû Septimii Severi, secunda ex caractere, ut ibi notat illustris collector, ad ævum Constantinianum pertinere dignoscitur. Unde pater, Arrium non dedicasse statuum, quæ imposita antiquo ejus lapidi (ut non semel ævo sequiori factum obser-

vamus) Vettii Probiani dedicatione publicata fuit. Ex hoc marmore fortè restituendum cognomen Probiani Vectio Præfecto Urbi, de quo Panvinus in fastis ad annum V. 1087. Ergò Arrius *Curator*, nescio quod aliud opus publicum dedicavit. Quod intelligendum de dedicatione in sensu profano, uti *domum Neronis dedicatam* legimus apud Svet. Neron. cap. 31. *Patinam Vitelli* apud eundem in eius vita cap. 13. & *Pontem Puteolanum* in Calig. cap. 32. Non enim sum nescius, Templâ & Ædes sacras dedicandi ius apud Pontifices, & Imperatores stitisse; cuius exempla, præter ea quæ habet Emundus Figrelus de statu cap. 29. videre poteris apud Tacitum Annal. 2. cap. 49. sub fin. & Ciceronem in orat. pro domo sua, & ad Attic. lib. 4. ep. 2. Privatis nonnisi decreto Senatus, cui aliquando iussus populi accessit, dedicare fas fuit. Consule Gutherium de vet. iure Pontif. lib. 3. cap. 12.

Præterea si cui Templum vel Ædem sacram excitare in animo erat, non id licebat, quin *Curator operum publicorum* locum ad construendum circumscriberet. Romanus lapis pag. 26. 3. LOCVS ADSIGNATVS. AEDI. OPIS. ET. SATVRNI. L. MVNATIO. VERO. ET. C. TERENTIO. FELICE. CVRAT. OPER. PVBL. Magistratum hunc duobus viris conflatum ex hac, & aliâ proximè referendâ inscriptione apparet. In alio Romano lapide pag. 128. 2. *Negotiatores Frumentarii Templum extruxerunt ex auctoritate Imp. Caesaris Titi Vespasiani Aug. in LOCO qui erat DESIGNATVS. per Flavium Sabinum Operum publicorum Curatorem*. Sub Tito Templum extructum: at locus pridem designatus erat, opere fortassis per bella civilia intermisso. Quo licet conijcere, hunc Sabinum ipsum fratrem Vespasiani fuisse, bello Vitelliano obtruncatum. Et quidem Templorum curam eos egisse, improbum Vitellii facinus demonstrat, quem operum publicorum Curatorem, ut superius indicatum est, dona, atque ornamenta Templorum surripuisse & commutasse, quadam quoque au-

ro & argento stannum, & aurichalcum supposuisse, ferente famâ narrat Suetonius in vitâ cap.5.

Quamvis cura collocandi statuas, iussu publico præclaris viris decretas, Curatoribus statuarum incumberet, locus tamen, quo ipsæ ponendæ essent, per *Curatorem operum publicorum* designabatur. Utrumque discimus ex illustri inscriptione Ceionii Rufii, quæ cum apud Gruterum pag.387.3. & Panvinium in Fastis ad A.V. 1087. fœde corrupta legatur, integram & emendatam proferimus ex tom.4. pag.492. Analectorum Clarissimi Mabillonii, qui eam ex antiquo Einsidlensi membranaceo Codice descripsit. Et ne de Germanico exemplari quis dubitare possit, eandem prorsus similem ex autographo Joannis Marcantoniæ, qui primus omnium veteres inscriptiones colligere aggressus est, Venetiis exscriptam, mecum communicavit ornatissimus vir, & in literarum studio optime versatus, Apostolus Zenus. Ea verò sic se habet: *Ceionium Rufum Albinum V.C.Consulic Philosophum Rufi Volustiani bis ordinarii Consul. filiū Senatus ex Consulto suo quod eius liberis post Cæsariana tempora, idest post annos CCCLXXX. & I. auctoritatem decreuerit Fl. Magnus Ianuarius V.C. Cur. statuarum. Locus adsignatus ab Nigro & Cosciano Cur operum publicorum*. Hæc postrema verba, quæ ad nostrum argumentum attinent, licet apud Mabillonium ab aliâ inscriptione intercepta legantur, tamen sic coniungenda sunt ex Grutero, qui vitium sanè in scriptione, incorrecto exemplari usus, admiserit, in hoc fortè deceptus non est, cùm & res ipsa suadeat, ea verba ita solitariè stare non posse. Hoc Romæ: at in Coloniis & Municipiis locus ponendæ *Statua* designabatur vel à Decurionibus, quod notant hæc literæ singulariæ L.D.D.D.hoc est. *Locus datus Decurionum decreto*, in inscriptionibus frequentes, ut pag.404.1. & alibi; vel ab ipsis Duumviris ex pag.355.1.

Cum præclaram illam Epochæ Cæsariæ Chronologicam notam, quâ recitatum saxum Albini Consulis signa-

signatur, perperam versaverint insignes temporum Magistri, parcat Lector si rursus diverticula persequor. Scaliger in notis Eusebianis num. 1969. explicaturus hanc ipsam inscriptionem, quam mutilam & incorrectam producit, Epocham Monarchiæ Julii Cæsaris alligat Æræ Antiochenæ, (scilicet anno V. C. 706. Per. Julianæ 4666.) quam cum præcessisse XLVIII. annis Epocham Christi dixisset, his deductis ab annis CCCLXXX. colligit annum Christi CCCXXXII. quò iste honor Cejonio Rufio Albino habitus est. Labitur vir doctus prochronismo trium annorum. Certum enim est lapidem incisum, & cum honorem delatum fuisse Albino, seu ejus liberis, eo anno, quo ipse Consulatum agebat: legitur quippe in nostro emendato statim ab initio: *Cejonium Rufum Albinum* V.C. CONSulem. Qui Consulatus, Collegà Constantio, incidit in annum Christi 335. Urbis 1088. Unde ergò illi peccandi causâ? Fortasse Panvinium sequutus est, qui computavit tantummodo annos 380, abiectâ unitate. At profectò Scaliger non excusandus, dum in ipso exemplari, quod profert, ea unitas caractere grandiori exaratur. Quâ ratione saltem colligere debuerat annum Ch. 333. à cuius Autumno inchoabatur annus 381. æræ Cæsarianæ. Ita enim computus ab eo initus per detractiōnem est intelligendus. Nondum verò assequimur Consulatum Albini, qui decurrebat anno Ch. 335. De hoc redibit sermo cum Pagium excutiam. Interim eundem Scaligerum malè coniunxisse æram Cæsarianam cum Antiochenâ est demonstrandum.

Primus errorem invexit Auctor Chronici vulgò Alexandrini, quod Paschale vocat Cangius in ejus editione paucis ab hinc annis adornatâ. Chronologi verba sunt ex translatione Raderi ad annum Olympiadis CLXXXIII. *Incipit Antiochiæ annus primus . . . à primo anno C. Julii Cæsaris, & quatuor interjectis paginis: A primo anno C. Julii Cæsaris, Lepido & Planco Cos. sue XII. Maii Antiocheni auspiciantur suam Æram.* Pessimè primum annum Cæsaris

faris iis Consulibus signat, ut jam viri docti observarunt. At non melius Æram Antiochenam cum eodem primo anno componit. Quod statim ostendo. Hujus Æræ initium, maximis Chronologis vario fato exagitatum, Langio, Scaligero, Usserio, Hervuarto, aliisque, demum post Petavium Card. Norisius in elaboratissimo opere de Epochis Syromacedonum differt. 3. cap. 4. innumeris & invictis tum veterum scriptorum, tum Numismatum apud Antiochiam percussorum testimoniis, statuit in Autumno A.V. Romæ 705, Periodi Julianæ 4665, ante Epocham Christianam vulgarem 49. At certum est, Cæsarem labente æstate A.V. 706 Pompejum Pharsalicâ pugnâ profligasse, unde illi singularis dominatûs fundamenta sunt jacta, & Monarchiæ constituendæ magnus dies indictus. Nequit ergò in annum antecedentem, quo nondum Pompejum devicerat Cæsar, initium ejus Imperii conferri, & cum Antiochenorum Epochâ comparari.

Non æram falsam Antiochenam Scaligeri sequitur, sed ad idem tempus exorditur Epocham Cæsaris Antonius Pagi in Crit. Baronianâ ad ann. 314. explicans eosdem hos nostri Lapidis chronologicos characteres. Nimirû eam deducit ab anno Urbis 706. quò pugna Pharsalica fuit habita, atque hinc additis annis 381, provehitur ad annum Christi 335, & annum Urbis 1087, *qui in eo, ait, anno Christi inchoatur*. Nec pensi habet particulam POST in inscriptione notatam, *post annos CCCLXXX. & I.* cum modus hic loquendi *apud antiquos plerumque aliud non designet quam annum inchoatum*. Rectè quidem notam eam numeralem ad annum 335. Consulatus Albini consignavit vir optimè de temporum doctrinâ meritis; at manifestè lapsus est in putandâ annorum ratione. Nam si Epochæ Cæsarianæ init à pugnâ Pharsalicâ, quæ labente æstate, seu initio Autumni A.V. 706. decertata est, additis annis 381, non provehimur ad annum Christi 335, sed 334. completum in Autumno. Et mirum est profectò, Pagium dixisse

annum Urbis 1087. inchoari anno Christi 335, cum in tabulis Chronologicis, puta Petavii & Brietii, quas nunc ad manus habeo, pateat, eum concurrere cum anno 334, æræ vulgaris Dionysianæ, qua & ipse utitur. Sed dum sugillat Onuphrium, qui malè unitatem ab Inscriptione detraxerat, ut annos Cæsarianos aptaret anno V.C. 1087. Christi 335, ab eo hos eosdem annorum characteres transcripsit; non advertens ideo Onuphrium eos annos Urbis & Christi coniungere, quia æram Christianam auspicatur ab anno V.C. 753, vno scilicet anno ante vulgarem. Sanè ex suismet hypothesibus poterat Pagius lapsum antevertere. Nam cum in Apparatu num. 59. connectat annum V.C. 706. cum anno Periodi Græco Romanæ 5446. si addamus annos 381, emergit annus Per. Græc. Rom. 5827. qui apud ipsum in Criticâ pag. 108, est annus Christi 334. Idem obtinebis ex numeris Periodi Julianæ. Anno Urbis eodem 706. labebatur annus Per. Jul. 4666, cui si addas 381. hujus postremus definit in Autumno anni 5047. ejusdem Periodi, qui est Christi 334. Cum ergò in Autumno hujus anni 334, jam exactus esset annus 381 Epochæ Cæsarianæ, sequenti anno 335, quem aperuerat Albinus Consul, decurrebat annus ejusdem Epochæ 382. Hinc Pagius perperam in annum 335 Consulatus Albini contulit annum Cæsaris 381. Et hinc rursus falsa videtur nostra Inscriptio, quæ eundem annum Cæsarianum Albino Consule notavit.

Ut nodum solvam, & fidem lapidi asseram, revocanda est particula POST, quam Pagius abjecerat. Verba inscriptionis hæc sunt: POST. *Cæsariana. tempora. idest. post. annos. CCCLXXX. & I.* liberis Albini Consulis Auctoritatem decrevit Senatus. Modus hic loquendi, in sensu naturali & proprio, designat tempus jam decurrens *Post* annum 381 completum. (Quod non negavit Pagius, cum dixit *plerumque* annum inchoatum connotare.) Sola enim consuetudo induxit, ut in hanc significationem denotandi annum inchoatum abiret. Sic *ante diem & post diem* ex usu diem

diem ipsum designat, non sermonis proprietate. Paulus I. C. in L. anniculus 132. D. de verbor. signif. *Anniculus*, inquit, *ammittitur qui extremo anni die moritur. Et CONSVETUDO* loquendi id ita esse declarat, ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum, neque utro enim sermone undecima dies significatur. Hujus Legis malam literam, uti vocat Accursius, eruditis concertationibus agitarunt doctissimi viri Card. Norisius in Cenotaph. Pis. dissert. 2. cap. 17. Baluzius, Toinardus, & alii, qui notas ediderunt in aureum libellum Lactantii de mortibus Persecutorum cap. 2. postremæ edit. Ultraject. an. 1693. Igitur vi consuetudinis factum est, docente Paullo, ut eâ formulâ, *Post diem decimum*, dies ipse decimus, non undecimus, significaretur. Ceterum ex naturâ suâ eadem particula *Post* tempus jam expletum connotat. Non aliud quam alterius Juris-Consulti testimonium vocabo. Pomponius in l. si ita fuerit 41. D. de manumiss. testam. *multum interesse*, ait, *inter hos sermones, duodecimo anno, & post duodecim annos*. Nimirum primo annus duodecimus decurrens, secundo exactus designatur. Quod exemplo sic explicat: *ut si testator dixerit, servus meus triennio POST, quam ego mortuus ero, liber esto. Non potest is servus, nisi triennio præterito liber esse*. Eadem prorsus loquendi formâ usus est Auctor nostræ inscriptionis. *Post Cæsariana tempora, idest post annos 381*. Annos istos numeratos ab initio Epochæ Cæsarianæ, necesse est fuisse completos, cum honor filiis Albinii habitus fuit: sicut triennium à morte Testatoris præteritum esse debuit, ut servus libertatem consequeretur. Quod ita, necessario explicandum est, cum ostenderimus, ipsum annum 381. coeptum anno Christi 333, exiisse in Autumno anni 334, atque idcirco nullo modo referri posse ad Consulatum Albinii, qui cum sequenti 335. concurrir.

At nondum acquiesco Æræ Cæsarianæ à Pagio, & Scaligero in Autumnum anni Urbis 606. coniectæ. Licet enim à pugnâ Pharalicâ Monarchiæ fundamenta, ut ante

indicavi, posuerit Cæsar, exinde initum non fuisse cardinem temporum Cæsarianorum existimo, sed à proximis Kalendis Januariis, quò civilem annum exordiebantur Romani. quod exemplis, & ratione ostendo. Cùm Octavius Cæsar, firmato sibi à Senatu Imperio, die 17. Januarii fuisset appellatus Augustus, non tamen ab hac die desumptos annos, sed à proximis Kal. Jan. quibus inchoabatur annus civilis, refert Censorinus de die natali cap. 21. his verbis. *Annus Augustorum CCLXV. perinde ex Kal. Januariis, quamvis ex A.D.XVI. Kal. Februarii Imperator Cæsar D. F. sententiâ L. Munatii Planci à Senatu ceterisque Civibus Augustus appellatus est.* Quod idem Auctor tradit de Alexandrinis, qui Epocham in honorem ejusdem Cæsaris institutam à primâ die mensis Thoth, unde iis erat initium anni, auspicati sunt. Justinus Junior medio Novembri Imperium accepit; attamen non nisi à Kal. Januariis proximis, quibus novum Consulatum exorditus est, annos Imperii numerari voluit, ex Corippo lib. 4. de ejus laudibus, ubi hæc ait loquens de processu ejusdem Consulatus.

Hinc vester primus feliciter excipit annus,

Votaque plura tuis celebret nova Roma triumphis.

Quod igitur Kal. Januariæ A.V. 707. propinquiore essent victoriæ, quam de Pompejo retulerat Cæsar, ab iis initium Cæsariæ Monarchiæ desumptum verisimile videtur. Sane Kal. Jan. ejusdem anni Dictaturam annuam extra exemplum sibi delatam apud Alexandriam iniit, & Consul solus processit: quo rationem & jus Monarchiæ & legitimi Principatus steterisse nemo non videt. Unde tunc verè, ut ait Eusebius in Chronico, *singulare arripuit Imperium* & tunc carente Aufonio in Cæsaribus.

Imperium binis fuerat solemne quod olim

Consulibus, solus Julius arripuit.

Ita etiam cum Octavio, ut mox memoravi, nomen Augusti à Senatu tributum firmatumque Imperium fuisse, ex ea die, inquit Orosius lib. 6. cap. 20. *summa rerum &*
pote-

potestatum penes unum esse cœpit & mansit, quod Græci Monarchiam vocant. Cui sententiæ de initio Juliani Imperii præluferat Joannes Heruvartus cap. 217. novæ Chronolog. paucis hisce verbis : *Verissimum est anno V.C. 705. desinente debellatum fuisse à Cesare Pompejum Magnum, sed tamen dicendum est annum primum Imperii seu Monarchiæ C. Julii Caesaris coincidere anno V.C. 706. proximo.* Computat hic Auctor annos Urbis Capitolinos, non Varronianos, qui vulgò usurpari solent, & idedò unum annum antevertit. Itaque ducto primordio *temporum Cesarianorum* à Kal. Jan. anni V.C. 707, annus qui labebatur post tercentesium octogesimum primum ab iisdem Kalendis, ipse est annus Consulatus Albini, V.C. 1088, Christi 335, quò noster lapis fuit inscriptus.

At, dimissis hisce Chronologicis tricis, viam nostram jam expediti abeamus. Ubi in Operibus publicis signatum videas *Curatoris* nomen, id, ut supra monuimus, eâ tantum ratione factum intelligas, quòd, vel ipse de pecuniâ suâ illud excitaverit, vel quòd titulum officii præsignet. Nam cùm aliquandò ea ambitionis vefania quorundam ingenia invasisset, ut Operibus publicis tamquam auctores, nullâ Imperatorum quibus impensa steterat, mentione factâ, se ipsos inscriberent, fancivit Theodosius, ut *si qui judices operi suum potius nomen quam Imperatoris scripserint, majestatis teneantur obnoxii*, in l. 31. Cod. Theod. de oper. publ. Judices sive Rectores in provinciis etiam operibus publicis erant præpositi, ut in Urbe Curatores. Hanc vanitatem, quam *indomitam* subscribendi *licentiam* vocavit Horatius lib. 3. Od. 24. carpit Marcellinus lib. 27. cap. 3. in Lampadio Præfecto Urbi, qui *per omnia Civitatis membra, quæ diversorum Principum exornarunt impensæ, nomen proprium inscribebat, non ut veterum instaurator, sed conditor.* Quod in privato aucupari, fœda ambitio, in Principe respuere, summa laus erat. Hinc magnum illud fuisse in Severo Spartianus cap. 23. ait, quòd *Romæ omnes ades publicas,*
quæ

quæ vitio temporum labeantur, instauravit, nusquam prope suo nomine scripto, servatis tamen ubiquè titulis conditorum. Immò etiam in conditis à se operibus, præter aquæductus & Urbes quasdam, quas suo nomine appellavit, titulos non amasse Hadrianum, memoriæ tradidit idem Historicus in vit. cap. 20. Potiori sane laudis merito, quam Trajanus, quem ideo *herbam parietinam* jocando cognominatum ait Marcellinus loco jam indicato. Ergo ea, quæ augusto Principis titulo consecrari oportebat, indignum erat nomine privatorum, veluti maiestatis dispendio, corrumpi. Nisi tamen, ut innuimus, quisquis operi perficiendo præpositus, officii nomen & curam impensam inscripserit. qua ratione verba memoratæ legis Theodosianæ ita rectè refinxit Tribonianus in l. 10. Cod. Justinian. cod. tit. *si qui Judices perfecti (publicis pecuniis) operi suum nomen, sine nostri nominis mentione, inscripserint*, ut observavit doctiss. Gothofredus in notis ad eam legem trigessimam primam.

Quod sane vetitum, ut vides, in operibus publicâ pecuniâ extructis. Nam si muneris sollicitudinem liberalitate cumulasset, & in Urbis ornatum & decus Curator, vel alius quispiam impensâ suâ ædificia publica excitasset, tunc nomen inscribere & titulum dicare, nec jura antiqua nec posteriora Imperatorum rescripta intercessere. Hinc adeo frequens in inscriptionibus ejus formulæ mentio, *de pecuniâ suâ, impensâ suâ* &c. operibus quoque publicis superpositæ. Unum non ad eò vulgatum exemplum proferam, quod Vesontione tunc repertum Cl. Mabillonius in itinere Germanico an. 1683. tom. 4. Analectorum præfixo, publicavit. DEO MERCVRIO. CISSONIO. DVB-TEATIA. CASTVLA. NATIONE. SYRIA. TEMPLVM. CONLABSVM. DENVO. DE. SVO RESTITVIT. Quotidiè nobis sub oculis versatur M. Agrippæ nomen, quo Pantheon, seu ut antiquariis placet, ejus Porticum à se extructam inscripsit.

At non idem juris artificibus & architectis, quibus,
licet

licet opus aliquod publicum impensâ suâ excitassent, nomen imponere haud permittebatur. Narrat Plinius lib. 36. cap. 5. in fin. *Sauron & Batrachum* Lacones Architectos *templa Octaviae porticibus inclusa suâ impensâ construxisse, inscriptionem spernantes. Quâ negatâ, hoc tamen alio loco & modo usurpasset.* Nam in columnarum spiris insculpta nominum eorum argumenta, rana atque lacerta. Hanc quippe Græci *σάων*, illam *βάτραχον* vocant. Hinc Canonicus Blanchinus in commentario lapidis Antiatis nobis cap. 1. laudato, severitatem ejus moris, quo architectis & artificibus nomen scalpere interdicebatur, eâ observatione confirmat, quod à tot millibus earum inscriptionum, quas Gruterus, & ab eo proximi descripserunt, vix aliud reperias exemplum, quam Puteolanæ pag. 227. 2. & alterius Veronensis 186. 4. in quâ *L. Vitruvius L. Cerdo Architectus* locum obtinet nominis incidendi. Notatu præterea dignum est in Romanâ 330. 7. non ausos architectos nomen suum proferre, ita enim literis Græcis exarata est: *Sapientem inter viros Augurem virum maximum Quintum Julium Miletum Artifices statuerunt.* Cui literis latinis subscriptio adjacet: *Q. Julius Faensis Alumnus cum Artificibus posuit.* Basis est prægrandis, cui fortè statua Julii Mileti erat superimposita. Quem metum prodit etiam ipse lapis Antias à Blanchino illustratus in quo nomen Artificis L. Coccei insculptum solo latitans adhærebat.

Suspiciatur idem eruditus auctor, hanc nominis occultationem indicium esse morum ac temporis Hadriani Imperatoris, à quo architectorum ausus usque ad necem coerciti, ideoque & dedicationes operum per literarum compendia obvolutas: permissum verò nomen artificis lateribus consignari, quorum exempla aliquot promit. At architectos operibus publicis inscribi pridem ante Hadrianum interdictum, ut vidimus: ne scilicet publicas ædes, magnificentia & nobilitate conspicuas, titulus vilissimorum hominum affixus fœdaret. Contrà eorum nomen occulto &

obscuro loco incidi, haud vetitum, prout nequè operibus privatis vulgarisque notæ & æstimationis. Ideo non tantum lateres opificis signaculo insculptos reperimus, sed regulas quoque, aqueductuū tubos, figlina, lucernas, aliq; id genus, quorum quædam Gruterus à pag. 182. non pauca Fabrettus cap. 7. pag. 542. plura Smetius in antiquitat. Neomag. pag. 165. suppeditant. Locum hìc poscit tubus plumbeus Antii, me præsentē, in extremitate veteris portus defossus, qui hos characteres non leviter injuria ævi consumptos præferebat L. T. FLAVIVS FORTVNATVS FECIT. Notabis duobus prænominibus *Lucii & Titi* inscriptum hunc Fortunatum, quod non insolens Romanis fuit, uti notavit Spanhemius dissertat. 6. pag. 511. Integrum nomen occurrit apud Gruterum pag. 796. 3. in epitaphio *Juliae Triphosæ* coniugi posito. Exinde alia quoque sunt inibi effossa fistularum fragmenta. Unum hæc habet: STATIO. VRBANA. AVG. N. *Statio* officinam quæ tubi conflabantur, designat. Apud Gruterum 11. 5. *Stationis marmorum* mentio est. Ea tamen in Urbe erat, unde tubi Antium delati, ideo *Urbana* vocatur. *Augustus noster* fortè Vespasianus, qui in altero obsignatur. Alterius hæc est inscriptio: M. A. CAIVS. PERITVS. FEC. Primæ literæ indicant *M. Aurelium*, ex alio simili. *Cajus* nomen Servi, post libertatem in cognomen transiit. Haud vulgare porrò est, hujusmodi artifices *Periti* nomine insigniri. Etiam in alio visitur: SX. *Egnatius Peritus Fec.* Postremum PROSIAE. CRISPINAE, cujus erat officina, nomen prodit. Cum propè vetus Antii portum omnes hi tubi fuerint reperti, eò aquam derivasse non dubito. Memorat Capitolinus Antoninum Pium *Antiatum aqueductus* restituisse, in vitâ cap. 8. Hæc quoque laus est SS. D. N. INNOCENTII XII, qui nobilissima magnificentiae argumenta inter ipsas Antii ruinas molitur. Dum enim hæc scribimus, actò sub terram ingentis altitudinis ob solinæ aequalitatem cuniculo, plurimam aquæ copiam ex longin-

ginq̃uo fonte ad portum Antiatem à se nuper extructum, in nautarum confluentium commodum, magnis impendiis perduxit. Utrique operi Eminentiss. Card. Pamphilius ab optimo Principe præfectus, consilio, sollicitudine, & industriâ munus prolixè complevit; jam morum innocentia, multiplici literarum & doctrinæ cultu, maximisque virtutibus dignitatem ipsam supergressus.

Dùm tubos aquæductuum tractamus, duo non sunt prætermittendi, paucos ab hinc dies Puteolis prope mare reperti, quorum primus ita inscriptus est: CLAUDIÆ AVG. L. ACTES: secundus verò literis inversis ΓΑΥ. ΣΕΥΟ. ΙΔΑΥΤΟ. ΙΤ. Eorum typum vidi, cui additæ erant anonymi, antiquitatum, ut videtur, studiosi, breves notæ. Vir eruditus suspicatur eos tubos per montis declive, quò plura veterum monumenta spectantur, impetu decidentium aquarum ad mare delatos. Pertinere autem ad aliquem aquæductum operis publici nō ambigit, & obseruatione dignum subdit, quòd operibus publicis nomen *Actes* Libertæ fuerit impositum. Nil tamen mirum hanc Libertam, Neronis gratia florentem, ut testantur Tacitus, Svetonius, & Dio, ausam fuisse publicum aquæductum olim à Claudio extructum, ut inscriptio alterius tubi indicat, à se restauratum, titulo nominis inscribere. Coniecturis manus addo. Attamen opus, illud publicum fuisse nil nos cogit fateri. Cùm Puteolis, & in proximo Bajano litore nobilissima ædificia, & villæ amœnissimæ Romanis essent, quisque privato sumptu & opere aquarum copiam ad usum & delicias derivabat. Nec cuiquam vetitum operi à se extructo, non tam privato sed & publico, titulum insculpere, ut vidimus. Potiori jure id usurpatum in his tubis, vilioris notæ operibus & in occulto latentibus. Potuit verò nomen Claudii, alteri fistulæ obsignatum; denotare, eo imperante aquæductum conditum fuisse, ut moris erat notas Consulum, & Principum ejusmodi operibus,

bus, quod superius observatum, conscribere. Hincinde coniectando ludimus.

At ferio auguror, virum illum egregiè falli, cùm certò se deprehendisse autumat, ex quo Acte *Claudia* nomen præferat, eam *Claudii* Imperatoris, non Neronis libertam fuisse. In id enim non cogimur ex *Claudia* nomine, cùm hoc & Nero, in eam familiam à Claudio per adoptionem insertus, gesserit, ut passim nummi & veterum saxa testantur. Neronem verò libertate donasse Actem planè suadet profusus in eam amor, quam & paullo abfuit quin justo matrimonio sibi conjungeret, auctore Svetonio in vita cap. 28. utque improbas nuptias Regiæ originis titulo honestaret (non tantùm amoris violentiâ abductus, quæ Xiphilino Dionis epitomatori causâ traditur) eam in familiâ Attali, quippe ex Asia emptam, retulit. At rem extrâ controuersiam sistunt duæ Inscriptiones apud Fabretum cap. 3. num. 29. & 38. Prima hos characteres præfert.

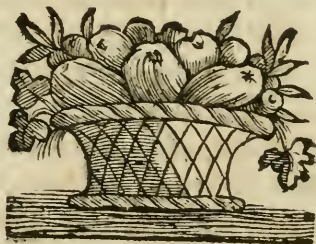
DIIS. MANIBVS
HELIO
ACTES. AVG. L
LIBERTO
A CVBICVLO

Alia in hæc verba scribitur.

THELYCO
EVTYCHI
ACTES. AVG. L. L
ALVMNO. A MANV
VIXIT. ANN. XX

Helius, & *Thelycus* erant *Liberti Actes Augusti Libertæ*. Alios *Libertos Actes* ceteri lapides, ibidem Fabretto relati memorant. *Libertos* non potuit habuisse *Acte*, nisi cum opibus & potentiâ floureret. Florebat autem sub Nerone, non sub alio Imperatore. Porro *Augusti* nomen non nisi Imperato-

ratori viventi tributum fuit, ut versantes vel leviter priscam eruditionem norunt. Cum ergo Actes *Liberta Augusti* vocetur, non is alius quam Nero tunc vivens, à quo in perditum amoris argumentum, divitiis & turbâ servitiorum auctam par est credere. Hinc horti & villæ apud Putolos, in quibus aquæductuum tubi ejus nomine obsignati jacebant, vel à Nerone donatæ, vel ab ipsâ emptæ & comparatæ sunt. Actes nomine dicatum fuit templum Pisis, ubi adhuc hoc lapidis fragmentum visitur: RERI. SAC. AVG. LIB. ACTE: *Gereri sacrum Augusti liberta Acte.* Card. Norisius in Cenot. Pis. diss. 3. cap. 1. dubitat, num Neronis liberta hîc designetur, quod eo nomine diversorum Cæsarum libertæ nuncupatæ fuerint. De nostrâ haud ambigendum puto.

CAPUT IX.

*Quid Vexillarii in militiâ Romanâ? Salmasius adversus
Lipsum acerbior emollitus, & inconstantia notatus. Tur-
nebi sententia de Vexillationibus perstricta. Num hæpe-
ditum, vel equitum? ex milite legionario, vel externo?
Deducta de loco ad locum; cuinam generi Vexillationum
AQUILIVS præpositus.*

PRAEP. VEXILLAT

Praeposito Vexillationibus.

T ab Urbe ad Castra nos revocat AQUILIVS,
& inter pacis opera versatos, denuò ad belli
militiæque munera tractanda deducit. Has com-
pendio literas incisas prodit noster lapis:
PRAEP. VEXILLAT. Quem alius apud Gru-
terum pag. 407. 1. expressis penè omnibus elementis ita
explicat: PRAEPOSITVS VEXILLATION. Aliæ quo-
que inscriptiones, quas in hujus capitis decursu afferam,
Vexillationum meminere. Ergò his *Praepositus* noster
AQUILIVS. Quid verò *Vexillationes*, quodve genus mi-
litiæ fuerit non satis veteribus traditum, nec recentioribus
explicatum. In id contendam, ubi aliqua de Vexillariis
tradidero. Nam res utraque mutuam sibi invicem depo-
scit opem atque lucem.

Vexillariorum plurima apud Tacitum est mentio. Lib. 2.
hist. cap. 100. *Vexillarii Legionum* Equites sequuntur ad
occupandam Cremonam, statimque prima Italica cum
Vexillariis trium Britannicarum Legionum incedit. Hos ef-
se putat Lipsius ad hunc locum eosdem milites, qui An-
nal. 1. cap 17. queruntur, *ne dimissis quidem finem esse mili-
tia, sed apud Vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labo-
res*

res perferre ; traditque duplicis generis fuisse , prius è veteranis , qui stipendiis peractis , idest vigesimo militiæ anno absoluto , sub vexillis habebantur , donec præmium & emerita acciperent ; alterum ex electione in necessitate aliquâ , cum certâ manu ex legionibus decerptâ sub vexillo in provinciis mittebantur. Has nugas esse audacter inclamat Salmasius ad Vopiscum in vitâ Probi c.6. & vexillarios legionum pro certo habet eos fuisse , quos triarios vocabant veteres , eosque ferè ex veteranis , qui sub vexillo retinebantur , aliorum omnium munerum immunes præterquam propulsandi hostis : nullam verò fuisse legionem , quæ non haberet hoc veteranorum vexillum. Livius enim lib.8. *primum* , ait , *vexillum triarios ducebat , veteranum militem spectate virtutis* , qui idem paullò post *vexilla* vocat istos triarios. Eadem retexit Salmasius in Firmo c.4. At deinceps nil sibi constans , in opere postumo de re militari Rom. cap. 19. longè diversam sententiam sequutus est . Eos enim apud Tacitum *vexillarios* legionum esse ait , qui in antiquiore militiâ *velites* , postea sub Cæsare *antesignani* appellati sunt . Ergò *vexillarii* ab ipso Salmasio de gradu dejecti , & ex veteranis , quo robur militiæ constabat , in levis armaturæ militiam detrusi . Et sanè hæc mihi opinio verior videtur. Nam ipse Tacitus *vexillarios* leviolem & debiliolem legionis partem apertè esse indicat hist.2.cap.66. *Præcipua* , inquit , *quartadecimanorum ferocia , qui se victos abnuebant , quippe Bedriacensi acie , vexillariis tantum pulsos , vires legionis non affuisse* . Velites verò eo vocabulo appellati , quia cùm olim sine vexillis & ordinibus vagantes passim ac discurrentes , postea sub signa reducti operam eandem velitarem & procuratoriam præstiterunt . Quæ ulterius confirmo ex eodem Cornelio An.2. cap.78. ubi de Pisoni loquens ait , *concurrentes desertores per manipulos componit , armat lixas traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Syriam euntium intercipit* . Ergo tirones , qui inter velites computabantur , sub propriis vexillis erant.

erant. Inde quis dubitet vexillarios dictos? Cùm hìc videas tirones, seu vexillarios in provincias deductos, Salmasio non permittas in Lipsium debacchari, quòd vexillarios certam manum in legionibus in provincias missam dixerit. Cæsarem adhuc appello in Lipsii causam, cujus sunt verba lib. 6. de bell. Gall. *Erant inquit, in castris ex legionibus agri relictì, ex quibus qui hoc spatio dierum convalescant, circiter trecenti sub vexillo unà mittuntur*, En milites sub vexillo missos, atque inde vexillarios. Porro locus Livii superius à Salmasio laudatus, ad ostendendum veteranos vocatos vexillarios, quòd sub vexillo essent, nil probat. Nam ibi historicus aliis etiam infimæ fortis militibus vexilla tradit; statim enim sequitur, *secundum rorarios, minus roboris ætate factisque, tertium accensos minimæ fideiæ manum*. Hi omnes sub suis vexillis: ergò non tantum triarii seu veterani. Ceterum hi vexillarii legionum. Sunt enim eodem nomine apud Tacitum etiam milites auxilarii, Antonio, inquit hist. 3. cap. 6. *vexillarios è cohortibus, & partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus*. Auxilia in cohortes divisa erant, cohortes in vexilla.

At verò qui *Vexillarii*, & *Vexilla* Tacito, *Vexillationes* aliis, & præsertim sequiori ævo, dictæ sunt. Svetonius in Galba cap. 20. narrat omnes milites opem ferre eidem Imperatori recusasse, exceptâ *Germanicorum vexillatione*. Turnebus adversar. lib 5. cap. 2. in fin. hanc *vexillationem* cohortem militum putat, qui confectis & emeritis stipendiis sub vexillis etiamnum habebantur, usque dum commoda & agros acciperent. In hoc falli videtur: quia tantum legionarii milites in commoda, & agrorum distributionem admittebantur, nisi de aliis præmiis intelligat. At Germani inter Auxilia Romanorum fuere, & in *Vexilla* distribuebantur; nec opus est, tunc solum, ut commoda expectarent, eos sub vexillis locare. Hæc ipsa *Germanica Vexilla*, quæ Tranquillus *Vexillationes* vocat, in eadem
 sedi-

seditione Galbianâ , diu nutasse ait Tacitus hist. 1. cap. 31. *inualidis adhuc corporibus, & placatis animis, quod eos à Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longa navigatione agros, impensiore curâ Galba refovebat* . Idcirco tandem opem tulerunt: nō verò sub vexillis detenti præmia præstolabantur. Eodem lib. cap. 70. *Germanorum vexilla præmittit Cæcina, quæ alia à superioribus erant, nam ab ipsâ Germaniâ in Italiam traducta* . Porro eam Germanicorum *vexillationem* pedestris militiæ fuisse , ex ipsâ Tranquilli & Cornelii narratione coniicio .

Sed posteriori ævo *Vexillationes* constanter de equitibus sunt acceptæ . Vegetius lib. 2. cap. 1. *Equitum alæ dicuntur ab eo quod ob similitudinem alarum ab utrâque parte protegant acies, quæ nunc vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est flamulis utuntur* . In Notitia Imperii plures *vexillationes* enumerantur . Palatinæ quinque , Comitantes septem , aliæque . Omnes militiâ equestri constabant , non legionanâ sed externâ . Hoc sensu *vexillationum* meminit Marcellinus initio lib. 25. & Diocletianus , & Maximianus in l. 2. Cod. de his, qui non implet. stip. leg. 9. quando provoc. est necess. & Constantius l. 2. de heredit. decurion. Jam *vexillationes* prius promiscuè equites peditesque , deindè solos Equites significare habes , pro variâ temporum consuetudine. Sanè Vegetius loco proximè recitato, alas Equitum *vexillationes* vocari , novitium ferè institutum apertè indicat . Eodem modo variatum in militum conditione. Nam olim , sicuti de vexillariis diximus , etiam vexillationes tam ex legionariis militibus, quàm externis seu auxiliis constabant , donec tempore Notitiæ sola auxilia continebant . Quod spectat superius ævum , in lapide pag. 256. 8. VEXILLATIO. LEGION. XX. Imperatori Hadriano monumentum nuncupat . At in 5. pag. 425. C. Julius inter alia militiæ munera etiam PRAEF. VEXILL. DACOR. PARTHIC. dicitur . Hic vides externum militem, illuc legionarium .

In hac tam variâ *vexillationum* acceptione , quid de-
 mum de nostro AQUILIO statuamus ? Eo sane ævo præ-
 positum *vexillationibus* crediderim, quo nomen illud pro-
 miscue pedestrem & equestrem militiam designabat . Qua-
 re utri earum ejus præfecturam affigas, nil morabor . Quòd
 verò frequentius *vexillationes* auxiliaribus copiis constan-
 rent, his præpositum fuisse libenter annuerem . Profectò
 hoc munere functum putat Pertinacem Salmasius , de quo
 narrat Capitolinus cap.2. per Claudium Pompejanum *ve-*
xillis regendis ascitum , additque eo munere approbatum,
 inde in Senatum lectum fuisse . Videas quo loco id officii
 habitum , & dignitatem AQUILII hinc conjicias . Subdit
 Salmasius , *vexillationibus præpositum* in saxis Ducem au-
 xiliorum vocatum . Addo , & fortasse *Præfectum* Auxilio-
 rum , ut in tribus inscriptionibus Vario Clementi dicatis
 pag.482. PRAEF. AVXILIORVM. IN. MAVRET.
 TINGIT. ET. HISPANIA. MISSORVM. Nam auxi-
 lia , & legiones ipsæ ab unâ ad aliam prouinciam , prout
 bellorum necessitas exigeret, traducebantur . Et quidem si
 legio integra & solida esset, suo Legato regebatur: cùm ve-
 rò aliqua ejus pars decerpta aliò mitteretur, quòd sub pro-
 priis *vexillis* incederet, ideo *vexillatio* nuncupabatur . Ita-
 que , ut opinor, in frequentiori significatione *vexillationes*
 dictæ, cùm vel auxilia, vel legionis pars de loco ad aliũ lo-
 cum transferretur ; tuncque ad eas deducendas peculiaris
Præpositus, seu *Præfectus* destinabatur . In eam sententiam
 ut abeam , suadent frequentia lapidum testimonia , quibus
Præpositum vexillationibus, id muneris in earum deductio-
 ne explevisse memoratur . Romanus pag.407. 1. inscriptus
 est CILoni Imper. Aurelii Antonini Aug. PRAEPOSITO
 VEXILLATIONIBVS PERINTHI. PERGENTIBVS.
 Sæpinatensis pag.441. 4. L. Neratio Proculo *Missò*
ab Imp. Antonino Aug. Pio AD DEDVCENDAS VEXILLATIONES in Syriam ob bellum Parthicum . In alio
 Romano Attius Senecio emissus à Divo Hadriano in expe-
 ditio-

ditione Judaica AD VEXILLATIONES (ut supplet Reinesius Class. VIII. nu. 9.) DEDVCENDAS. Subditque ad cohortes vexillares, seu auxiliarias deducendas Attium fuisse missum, & *Præpositum vexillationum* idem esse ac Auxiliariorum in equitibus, horum enim tantum vexilla. Demum Abelinus 6. pag. 1096. sculptus est Cn. Martio Plaetorio PRÆPOS. NVMERORVM *tendentium in Pontum ab Saro.* Numeri vocabulo hic intelligendę sunt vexillationes ex legionariis militibus. Numeri enim sunt legiones; qua de re consulas Salmasium ad Vopiscum in vitâ Probi cap. 14. Quamvis alii aliter sentiant. At numeros idem denotasse, ac *vexillationes*, Joannes Voëtius de jure milit. pluribus ostendit ex l. 8. C. de erogat. milit. annon. Porro adhuc incertus agor, an AQUILIUM deducendis *vexillationibus* delectum liceat conjectare, cum id in nostro lapide expressum haud legam. Sive hoc velis plurimo exemplo instructus, seu stato imperio in exercitu eas rexisse dicas, nulla religione in utram partem teneri te scias.

CAPUT X.

Varia sigla P.P. & notæ FR. interpretatio. Præpositus legionis in saxis, & apud Scriptores. Quod munus in undecima exercuit AQUILIUS. Unde Legio XI. Claudia appellata. Dio Cassius falsus. Læsius prolixè refutatus. De Provinciâ Commagenâ, quæ postea Euphratensis, & Euphratesia, addito Augustæ cognomine. Locus Concilii Calchedonensis, & alius Seleuciensis emendantur. Undè nomen Euphratensis, & Augustæ accessio: Pancirolus & Lupus notati. Plura de Legione decimâ Fretensi, cui appellatio à Freto, fortè Gaditano. Eadem conjectura de nomine Fretensis nostræ undecimæ attributo, suadente præsertim Galieni nummo, qui cum aliis illustratur.

PR. LEG. XI. CL. FR.

Praeposito Legionis undecimæ Claudiaæ Fretensis.

IV multumque hæsisse me fateor in hoc versiculo, quod sigla P.P. & nota compediaria FR. variis interpretationibus animum in diversa distraherent. Etenim PP. *Præpositum, Primipilum, Propræfectum*, & denique *Propratorem* designare posse, eaque nomina in Legionibus usurpari, animadvertēbam. Per singula breviter excurram. *Praefectum* Legionis X. C. Junium tradit inscriptio pag. 194. 2. & L. Vocontium Leg. VI. pag. 286. 4. *Propræfectus* ejus locum, & vices in Legione explebat. At *Praefectus* non simplici P. in saxis expressus fuit, sed hac notâ PRAEF. ut in duobus nunc memoratis, & in 1. pag. 347. necnon 5. pag. 1099. utrumque una inscriptio Romana pag. 487. 6. luculenter ostendit: P. VIBI. PRAEF. LEG. II. ITAL. P. P. LEG. III. GALL. Neque ad *Praefectum*, nec ad *Propræfectum*

Et legionis ea sigla duplicis P. traduci potest, ob diversum scripturæ modum. Hoc ipsum de *Pratore* legionis, cuius meminerunt epigrammata pag. 1102. num. 3. & 4. statuendum arbitror. *Propator*, aliâ quidem notione, passim hac notâ PR.PR. signatur. Adhærebam *Primipilo*, quem aliquando duplici P.P. indicatum, observat Eques Ursatus in notis Rom. simulque resolutâ ultimâ notâ FR. ita hunc versum, quem sollicitamus, legebam: *Primipilo Legionis XI. Claudie frumentario*. *Primipilus Centurio erat dignior in legione, qui non solum Aquila præerat, verum etiam quatuor Centurias gubernabat, caputque totius legionis censebatur*, uti ait Vegetius lib. 2. cap. 8. Centurionis *Frumentarii* mentionem ingerit lapis Fulginas pag. 347. 1. L.ÆLIO. Marcello . . . Cent. frum. Expressum verò, quamvis in milite, ejusmodi munus legitur in Romano pag. 530. 7. T. Aurelio Pio milit. Leg. VI. Vict. Frumentario. Officium frumentariorum fusè explicant Salmasius in Hadriano Spartiani cap. 11. & Bulengerus de Imp. Rom. lib. 6. cap. 42. At AQVILIVM, post exactas amplissimas dignitates *Primipilatum* gessisse, non admodum verisimile mihi est. Quamvis enim id muneris *dignius* in legione dicatur Vegetio, hoc sanè rectè, si *Primipilum* cum aliis Centurionibus componas: nam *Tribunum*, *Præfectum*, *Legatum* legionis ei prælatos nemo negaverit. Porro *Frumentarii* officium, seu annonæ militari transvehendæ impositum dicas, seu ad res novas, & ea quæ in Provinciis gerebantur, Imperatori nuncianda, nunquam nisi infrâ dignitatem & gesta ab AQVILIO munera reputabis. Tantùm obest allatus Rom. lapis 6.487. in quo P. Vibium, post illustria munera, *Frumentarii* officium exercuisse intuemur. Ita enim se habet: P. Vibius Praef. Leg. II. P.P. Leg. III. 7. *Frument.* hoc est *Centurio Frumentarius*. Equidem animadverti in inscriptionibus non semel ordinem graduum & dignitatum haud servari, sed de nostrâ id mihi adhuc persuasum esse nequit, nitente contra aliâ lectione, quam modo exponam.

Itaque hunc versum ita legendum arbitror: PRÆPOSITO LEGIONIS VNDECIMAE CLAVDIAE FRE-TENSIS. Non moror, si statim quæras, cur in antecedenti versiculo PRAEP. primis literis distinctis insculptus appareat, hic verò sub ejusmodi Siglæ involucro delite-scat. Singula verba dum expendam & explicabo, quibus argumentis & conjecturis nostra hæc lectio obfirmetur, constabit. Quòd literas singulares P. P. attinet, magnum Indicis Gruteriani Compilatorem sequor, qui ubique eas in *Praepositum* resoluit, cùm *legioni* annectuntur, exemplis plus septem, quæ videas cap. 6. militari, & 20. de abbreviaturis. Et si expressum nomen *Praepositi* cupias, lapis Strigoniensis pag. 164. 4. votum expediet: FOSCANVS PRAEPOSITVS LEGIONIS. I. MARTIORVM. Nec historicis ignotum nomen ipsum & munus. Suetonius in Tito cap. 4. *ex quaestura*, inquit, *honore legioni Praepositus* &c. & Spartianus de Severo hæc ait: *legioni IIII. Scythicæ deinde Praepositus est circa Massiliam*, in vit. cap. 3. jam Legationem Proconsularem aliaquæ egregia munera Severus expleverat, quod *Praepositi* legionis dignitatem arguit. Eam legionem Scythicam circa Massiliam stationem habuisse, subdubitans Salmasius legit, *circa Syriam*. Prius *Moesiam* reposuerat Casaubonus: at Gruterus *Massiliam* retinuit. Sanè Salmasio favet Dio, qui ad hæc tempora scripsit, Legionem IV. Scythicam in Syria steterisse lib. 55. pag. 564. Hinc *militum praepositura* etiam Lampridio memoratæ in Severo Alex: cap. 46. & *Praepositos militum* vocat Suetonius in Othone cap. 1. & Marcellinus narrat Petronium ex *Praeposito Martensium militum* repentino saltu Patricium effectum lib. 26. cap. 6. ubi vide notas Valesii. Hos verò non solidæ legioni, sed certo militum numero vel generi præfectos fuisse apparet. Nobis satis hic est demonstrasse, nomen in militiâ frequenter fuisse usurpatum. Jura etiam nostra *Praepositi* meminerunt, quem à *Tribuno* distinguunt in l. unic. Cod. Theod. de Comit. & Tribun. & in

& in l. 1. de erogat. militar. annon. & *Præpositi legionum*, uti legit Gothofredus, non *largitionum*, mentio est in l. 10. de veteran.

Præpositorum munera passim indicantur in eodem Codice Theodosiano. Loca haud profero, ne crebris citationibus lectorem onerem. Videri poterunt congesta ab eodem doctissimo huius Codicis illustratore Gothofredo in Paratit. lib. 7. pag. 257. tom. 2. Hoc mihi prætermittendum non est, *Præpositos* frequenter *Tribunis* comparari, modò tamen iis præponi, modò postponi, ut idemmet Auctor notavit. Quod indicio est, eorum dignitatem non multum à Tribunatu discrepasse. Parum abest, ut credam, *Præpositos legionum* alio etiam vocabulo *Præfectos* vocatos, remque unam eandemque fuisse. Refert Lampridius in Helio-gabalo cap. 6. perditissimum hunc Imperatorem omnes reipublicæ dignitates postituisse, *militaribus etiam Præposituris, & Tribunatibus, & Legationibus, & Ducatibus venditis*. Nulla hic mentio de *Præfecturis*, quas primæ notæ in legione Helio-gabalum præteritisse, ad pinguius lucrum caprandum, non est verisimile. Quare eas sub *Præpositurarum* nomine latere coniicio. Sanè & eadem utriusque vocabuli vis est & notatio. Tacitus hist. 4. cap. 68. Varum Arrium prætorianis *Præpositum* memorat, quem antea *Præfectum* Prætorii appellaverat. cap. 2. Nostrum itaque AQVILIVM *Præpositum legionis XI. Claudie* si sculptam in saxo notam spectemus, at si rem ipsam *Præfectum* dicere pro libito erit.

Porro legionem hanc *undecimam*, sicut & septimam, *Claudiam* appellari voluit Claudius Imp. quòd adversus se in seditione à Camillo Scriboniano Delmatiae Præfecto concitæ non rebellasset, ut refert Dio lib. 55. pag. 664. & lib 60. pag. 674. Hoc posteriori loco subdit historicus, Scribonianum cum milites dicto non audientes metueret in *Issam insulam delatum*, ibi mortem voluntariam oppetiisse. At Tacitus hist. 2. cap. 75. in eadem seditione, cuius
etiam

etiam meminit lib. 1. cap. 89. & Annal. 12. cap. 52. *sub Claudio interfectum* scribit, ipsumque *percussorem* nominat *Volaginium*. Suetonius in Claud. cap. 13. *oppressum* ait *intra quintum diem*, quæ loquendi forma Tacito accedit. Apertius loquitur epitomator Aurelii Victoris in Claudio: *Hujus tempore*, inquit, *Scribonianus Camillus intra Delmatis Imperator creatus, continuò occiditur*. Falsus itaque Dio, qui eum sibi ipsi manus intulisse tradidit; nam certè Tacito, qui proximus rei gestæ, amplior fides adhibenda est, in partes ejus Suetonio & Victore euntibus. Nec verò fortasse in Interpretem labem refundas, quòd malè Græcam vocem reddiderit. Nam hæc verba Dionis: ἐν ταῦτα ἐξῆς, αὐτὸν δαυε, de morte sibi illatâ intelligenda esse non dubitat à me consultus Bernardus Montfauconius è Congregatione Parisiensi S. Mauri O. B., cujus, præter omnigenam eruditionem, in linguâ Græcâ peritiam testantur edita nuper ab eo absolutissima S. Athanasii opera, iterque Italicum susceptum lustrandis & colligendis Græcis M. SS, sicut quatuordecim ab hinc annis eandem operam latinis navavit Joannes Mabillonius Socius alter ejusdem celeberrimi Coetus, doctrinâ & editis libris Orbi jam notus. Par hoc doctissimorum hominum libenter nomino, quòd primum, plurimâ ab eo familiaritate donatus, nunc Romæ præsentem colam, alterius absentis benevolentiam literarum commercio comparaverim.

Legionis *undecimæ Claudie* frequens in Gruterianis inscriptionibus mentio habetur, ubi etiam *Pia*, & *Fidelis* vocatur, quæ nomina Senatus addidit teste Dione, lis prætermisiss, quæ obviæ sunt in indice Gruteriano, Aquilejenses tres, quòd nondum sint editæ, in gratiam eruditorum hic proferam.

I

D. M.

AVREL. DIZO. MILEX
 LEG. XI. CLAVD. VIXIT
 ANN. XXVII. MILIT. ANN
 QVINQVE. OBITVS. IN
 MAVRETANIA. BENE
 MERENTI. CIVES. ET
 COMMANIPVLI, DE. SVO
 FECERVNT

In quadam domo Capituli.

2

L. POMPONIVS
 SILVANVS
 MILES. LEG. XI
 H. S. E

3

D. M.

AVRELIVS. SVDLCEN
 T. CVS. MILEX. LEGIO
 NIS. XI. CALVIE

Utini ex Aquileja apud Nobb. Gurgos. Olim in ædibus V. Capitanci.

Postrema hæc ita fædè corrupta, cùm Aquilejæ amplius non extet, cum suis plagis relinquenda fuit.

Optanda nunc Accii Navii manus, quâ cotem secuit, ut lapidis nostri difficilem notam F R. in partes explicando dissolvam. Eam in hanc vocem FRETENSIS traducendam jam indicavi. Sanè ubi Legioni decimæ affixam legimus, semper ita interpretatam observamus. In lapide 2. pag. 442. signatur LEG. X. FR. quæ alibi expresse LEG. X. FRETENSIS. dicitur, pag. 354. 5. 457. 6. 480. 6. At novum & insolens hoc cognomen; nec uspiam legio vndecima ea appellatione notata invenitur. Fateor equidem: sed neque sextam decimam nisi in 1. pag. 407. cum appositâ eadem notâ FR., neque duodecimam cum expresso cognomine FRETENSIS. nisi in 30. Class. VIII. Reinesii legimus. Quare, ut iis ejusmodi denominatio rata manet, frustrâ ipso Reinesio ut solet mendum in numero XII. somniant; ita nostræ non est invidenda. Potuit enim eadem nominis causa & ratio adfuisse. Quod ut pervestigemus, prius de decima, cui id vocabuli certum, paullo diligentius est agendum.

La-

Lazius lib. 5. de Rep. Rom. cap. 17. appellationem legionis X. *Fretenfis* se acceptam referre ait Eutropio in historiâ Vespasiani, ubi hæc verba scripta ipse reperit: *Trachea, Cilicia, & Commagene, quam hodie Augusto Fretensem nominamus, quæ sub Regibus amicis fuerant, tunc primum rediere in provinciarum formam.* Ita Legio *Fretenfis* à Provincia Augusto *Fretenfi* nomen sumpsit. Porro se invenisse autumat, illam usque ad seculum deflorescentis Imperii in Palæstinæ stativis mansisse eodem *Fretenfis* cognomento, ex Codice Notitiarum. At pluribus peccat hic Auctor, qui aliunde non leviter in antiquitatum Romanarum studio versatus fuit. Primum eam vocem *Augusto Fretensem*, à qua legionis decimæ denominationē accersit, ex corruptis exemplaribus hausit; non quidem veri Eutropii, & qualem postea edidit Vinetus, à quo eadem vox omninò abest, sed ex historiâ Miscellâ, quam Paullus Diaconus, seu quisquis fuerit, non tam ex ipso Eutropio, sed aliis etiam superiorum temporum historicis consarcinavit. In hac siquidem historiâ lib. 8. genuina lectio habet *Augustophratensem*; quod vocabulum ipsius Miscellæ auctor addidit ex Aurelii Victoris epitome in Vespasiano, cuius sunt verba: *Syria, seu Palæstina necnon Cilicia, Trachea, & Commagene, quam hodie Augustophratensem nominamus, provinciis accessere.* Jacobus Gothofredus ad l. 2. Cod. Theod. tit. ne Comit. & Tribun. in victore legit *Augusteuphratensem*; eandemque vocem restituit Valesius in notis ad Marcellinum lib. 14. pag. 42. qui hoc loco ait: *Commagena nunc Euphratenfis clementer assurgit.* At rectius ad fidem veterum monumentorum illud vocabulum in duo est secandum. Nam in l. ult. Cod. de divers. offic. Leo & Zeno Imp. appellant Comitem *Augustæ Euphratenfis*, & in Synodico, quod post Christianum Lupum edidit V. C. Stephanus Baluzius Tomo primo, & adhuc postremo, novæ collectionis Concilior. pag. 699. subscribunt Theodoretus Episcopus Cyri *Augustæ Euphratesis*, & Meletius Episcopus Cæsareæ

rex *Augusta Euphratesia*. Porro, ut vides, hæc provincia promiscue *Euphratenfis*, & *Euphratesia* appellatur. Primæ nomenclaturæ exempla alia, præter Marcellini mox laudatum, habes in Codice Theodosiano leg. 2. ne Comit. & Tribun. & lege itidem 2. de venat. ferar. ubi limitis *Euphratenfis*, & Præsidis *Euphratenfis* fit mentio. Provincia *Euphratenfis* dicitur in l. 10. Cod. Justinian. de ædific. privat. & in Notitia Provinciarum, quæ extat Tomo secundo postumo Antiquit. illustratæ Emanuelis Schelestrate pag. 712. Secundæ appellationis unum & alterum testimonium ex Synodico supra recitavimus. In eodem Synodico cap. 183. laudatur Flavius Lybianus Præses *Euphratesiæ* Provinciæ, & cap. 81. Alexander *Euphratesiæ* Provinciæ Metropolitanus. Adde etiam cap. 7. ac 13. necnon Notitias apud eundem Schelestratum pag. 651. & 685. Hæc verò differentia non ex libito Scriptorum, sed à proprietate diversî idiomatis profluxit. Nam quæ *Εὐφρατινία* Græcis, *Euphratenfis* Latinis dicitur, ut observavit Lucas Holstenius utriusque linguæ peritissimus in notis ad Stephanum de Urbibus verb. *Germanicia*; addiditque ideò malè apud Nicephorum *Εὐφρατινία* verti in *Euphratesia*. Hinc allata omnia exempla, quæ ex Græcis monumentis translata sunt, veniunt rrigenda. Sanè eam legem servarunt doctissimi viri Jacobus Gothofredus, & Henricus Valesius, qui in suâ quisque Philostorgii versione, ubi lib. 3. cap. 8. & lib. 11. cap. pariter 8. in Græco est *Εὐφρατινίαν*, ipsi transtulerunt *Euphratensem*.

Optimè notavit idem Valesius loco mox allato Marcellini, corruptam esse subscriptionem Concilii Calchedonensis, ubi legitur *Augustus Euphratenfis*, quasi Episcopi nomen sit, cum sit provinciæ. Corruptius adhuc idem vocabulum exhibet editio Labbeana Conciliorum tom. 4. col. 788. *Augustus Euphrastensis*. Reponendum itaque *Augusta Euphratenfis*, vel *Augusteuphratenfis*. Sed quid nomen hoc Provinciæ in eo Concilio nudum & solitarium,

absque Urbe, absque Episcopo? Nil ultra Valesius tentavit. Quare mihi castigandus is locus est, & veræ lectioni restituendus. Subscriptiones exhibet Labbeus loco indicato ex apographo Sirmondi, qui eas olim descripserat Romæ ex antiquissimo mille annorum Codice. Distributæ sunt per Provincias, & unusquisque Episcopus post suum Metropolitanum subscribit. Laterculum, quod rem nostram spectat, oculis subjicimus ex eadem col. 788.

Provincia Arabiæ Episcopi XV.

Constantinus Bostren.

Eulagius Philadelfiensis

Proclus Adraonensis

Theodosius Canothasiensis

Ormisdæ Philippolitanus

Flaccus Geronosotanus

Augustus Eufraasiensis

Stephanus Hierapolitanus

Sequuntur alij septem, *Samosatenus*, *Cyropolitanus*, *Germaniensis Doliches*, *Zeugmatos*, *Perrensis* & *Neocæsariensis*.

Falsus in primis est titulus: nam post Constantinum Bostrensem, quinque tantum qui sequuntur Episcopi ad Provinciam Arabiæ pertinent. Hos statim excipit *Augustus Eufraasiensis*, & inde subsequitur *Stephanus Hierapolitanus*, alijque septem Antistites. Bostra Metropolis erat *Arabiæ*, Hierapolis *Euphratesiæ*, ut cuilibet Geographiam sacram versanti patere potest. Itaque duo hic Metropolitæ, *Bostrensis*, & *Hieropolitanus*. Quare duæ Provinciæ sunt distinguendæ. Si ergo ubi *Augustus* tamquam Episcopus *Eufraasiensis* collocatur, levi adhibitâ castigatione legas, Provincia *Augusta Euphratenensis*, jam habebis secundam Provinciam, sub quâ, ordine non immutato, agnosces rectè consignari *Stephanum Hierapolitanum* Metropolitanam, & ceteros Episcopos, qui re vera omnes eidem suberant. Ita non tam explosus *Augustus* fictitius Episcopus, sed etiam sui Antistites Provinciæ Euphratenfi & Metropolitano

tano restituti, qui antea perperam Arabiæ accensebantur.

Discedam hinc, ubi alterius Concilii simili labe depravatum locum emendavero. In Seleuciensi anni 359. Episcopi Ariani expositionem fidei emittunt, cui inter alios subscribunt: *Cyrion Episcopus Doliches, Augustus Episcopus Euphratesia*. En Augustus importunè rem iterum niscet. Quem si Episcopum patimur, jam Euphratesia Urbs est, non Provincia. Arbitror unum tantum hinc esse Episcopum *Doliches*, adjectâ Provinciâ, in quâ verè ea Urbs sita est. Quare expunctâ voce illâ *Episcopus* secundo loco positâ, omninò legendum: *Cyrion Episcopus Doliches Augusta Euphratesia*. Qua eadem subscribendi formulâ usos Theodoretum, & Miletium Episcopos ejusdem Provinciæ, jam vidimus. Miror oculatissimum Baluzium, qui eam expositionem fidei primus edidit in citatâ collectione col. 66. hoc mendum non advertisse, cùm profectò doctissimam operam, ut ceteris suis præclaris operibus, in his sacræ antiquitatis monumentis castigandis & illustrandis contulerit.

Ex tot igitur illustribus veterum scriptorum testimoniis planè constat, deceptum Lazium, qui, ut nomenclaturam legioni decimæ assereret, Commagenem *Augustam Frentensem* dictam existimavit. Sanè si ad hujus Provinciæ situm parumper animum intendisset, vel Procopium consulisset, veri nominis causam edoctus, haud ægrè errorem poterat exuere. Commagena, quæ Syria secunda est, ad Euphratem porrigitur, cujus Urbs olim illustrior Samosata ponte jungebatur, atque exinde appellationem *Euphraten-sis*, & Græcis *Euphratesia* adepta est. Profero verba Procopii lib. 1. de Bello Pers. cap. 17. ex postremâ versione Maltreti. Porro, inquit, *plagam quæ à Samosatis trans Euphratem est, vocarunt veteres Commagenen, nunc à Fluvio ductâ appellatione, dicitur Euphratesia*. *Euphraten-sis* reddere debuerat interpretes. *Augustæ* nomen additum putat Pancirolus in Comment. ad notit. Imp. Orient. cap. 113. ab *Au-*

gusto Cæsare, quando Armeniam cum signis M. Crasso adeptis recuperavit. In quam sententiam abripi se passus est etiam Christianus Lupus in notis ad cap. 183. Synodici supra laudati tom. 2. variar. epistol. pag. 534. At ea nomenclatura recentior est, quam ut Augusto adscribi possit. Suetonius cap. 8. *Vespasianus*, ait, *Thraciam, Ciliciam, & Commagenem* ditionis Regiæ usque ad id tempus in provinciarum formam redegit. Verba eadem penè descripsit Aurelius Victor, quæ jam retulimus, nisi quod de suo addidit, *quam hodie Augusteuphratensem nominamus*. Ergo post Tranquillum enatum hoc nomen, & non longè à Victoris ævo, qui sub Juliano Apostata scripsit. Quo eodem tempore simili phrasi usus Marcellinus, *Comagena nunc Euphratensis*, indicavit, recentem fuisse hanc quoque Euphratensis appellationem. Quò recidit etiam Procopij loquendi forma. Sane nusquam apud veteres scriptores Strabonem, Plinium, Tacitum, Ptolemæum, qui Commagenes meminerunt, *Euphratensem* vocatam invenies.

Rursus quod in Palæstinâ *Legionem X. Fretensem* collocet Notitia, non idèò Lazius in causâ suâ proficit. Nam cum eadem Notitia inter provincias sub dispositione Comitum Orientis recenseat *Euphratensem*, dici nequit, legionem *Fretensem* ab hac eadem provincia nomen derivasse. Et prætereà Lazius perperam confundit *Fretensem*, quæ in Palæstinâ stativa habuit, cum *Ferratensi*, seu *Ferratâ* Judaicâ, quia hæc sexta apud Dionem loco non semel relato, & in marmore Capitolino, in quo singulæ legiones profant pag. 513. 2. illa decima erat.

At cur vim nomini inferamus, cum ipsum se statim prodatur, originemque suam præseferat? *Fretensis* legio, ait ipsemet Lipsius Analect. de militiâ Rom. lib. 2. Dial. 5. quia *Freto* assita: vel à *Freto* aliquo undè extracta est, uti suspicantur Pancirolus in Notit. Orient. de Duce Palæstinæ pag. 217. & Turnebus adversarior. lib. 18. cap. 10. Cum Lipsio, opinor: nam plerumque legiones à loco stationis appellatæ, uti

uti *Macedonica*, *Mæsiaca*, ne alias referam. Et quod proximum ad rem nostrā exemplum est, *Ripuarienses* legiones passim in Notitia, & l. 14. Cod. de re milit. quòd in *ripis* fluminū essent locatæ, vocantur. Quodnam verò illud *Fretum*, à quo legio decima nomen mutuavit? *Fretanam* legionem in Apuliâ apud Plinium loco non indicato, videre sibi visus est Pancirolus mox allegatus, eòque à vicino freto Siculo fortè appellatam dixit. Vèrum Plinius nusquam id habet, ut evoluenti magnum indicem Harduini, in quo non res tantum sed vocabula penè omnia & voces digessit, apparebit. Puto, doctissimum virum vel corrupto Codice vsum, vel memoriâ lapsum, *Regionem Fretanam* in Apuliâ, cujus quidem meminit ipse Plinius lib. 3. cap. 11. in *Legionem Fretanam* commutasse. Mihi ad *Gaditanum fretum* eam nominis originationem referre omninò arridet. Nam certum est, sub Augusto Legionem X. in Hispaniâ constitutam, diu in eâ provinciâ excubasse: & illinc tandem à Ducibus Vespasiani accitam, ut refert Tacitus hist. 4. cap. 68. dum in Italiam iter pararet, in Germaniam divertisse, ubi Cerealis exercitum supplevit, eodem historico testante l. 5. cap. 19. Cùm ergo in Hispaniâ manserit, quid vetat opinari, stativa ad ipsum *Fretum Gaditanum* traxisse, atque inde *Fretensis* nomen fuisse adeptam? Certè cùm tres legiones, tertia, sexta, & decima Hispaniam tenuerint, solam hanc *decimam*, Lucejo Albino Mauretaniæ Præposito hostilibus signis, *Hispania augustò freto diremptæ*, imminente propinquare litori, ut fretum ipsum *transmissurus jussit* Cluvius Rufus, uti narrat Tacitus hist. 2. cap. 58. Quod eam haud longè ab ipso Freto locatam arguit. Cur enim hanc potius, non alias *propinquare* jussisset Rufus? Ceterum non abnuerim, legionem decimam Hispanicam Geminam, utcumque appellatam, id enim non uno lapidum scriptorumque testimonio docemur. At *Fretensem* nihilominus etiam dictam, asserere non dubito. Extant exempla vetustatis in Germaniâ, quibus insculpta est **LEGIO X. FRETEN-**

TENSIS; scilicet paginâ 354. 5. pag. 475. 1. pag. 1068. 2. quæ quisque consulere poterit. Ea ergo legio decima, quæ ex Hispaniâ in Germaniam traducta fuit, ut vidimus, *Fretenfis* appellabatur. At quæ in Palæstinâ excubabat *Fretenfis decima*, aut ex ipsâ Hispanicâ olim divulsa, nomen simul in Judæam transvexit, vel ipsa Germanica inclinante Imperio eò deducta, & veteri decimæ addita fuit. *Decumanos fortenses* memorat Marcellinus sub finem lib. 18. eosque ex legione *Fretensi*, quod nomen in *Fortensem* degeneravit, esse alii putant. Id negare non ausim, cum non vacet rejicere. At video in Notitiâ, & *Fretensem legionem*, & *Fortensem* memoratam, quod argumento est, discrimen inter ipsas intercessisse.

Ergo ne longè conquisitis etymî argumentis pretium quoque rei pereat, *Fretenfis* vocabulum à *Freto* simpliciori derivatione formaveris. Nec à nomine purioris seculi auctoritas abest. Illud enim ipse Tullius usurpavit lib. 10. Epist. 7. ad Atticum ubi ait, *Adriatico mari Dolabella, Fretensi Curio*. Quam lectionem quibusdam suspectam firmat Turnebus loco superius indicato, amplectitur Bosius, nec Lambinus damnat in notis ad hanc uterque epistolam. Quare ut *decimæ* legioni ab Augusti ævo, ex Hispanicâ ad *fretum* statione, id nominis quæsitum; ita sequiori Imperio nostræ *undecimæ*, quantum conjecturâ assequi possumus, similis appellatio ob eandem causam indita fuit. Nam non semel, prout hîc illîc, bellorum necessitate poscente, variis stationibus hæc mansit, ita nomen quoque commutavit, sicuti de aliis legionibus legimus. Stante Republicâ adversus Annibalem in Africâ fuit, teste Livio lib. 30. inde dicta *Africana*: Postea *Macedonica* nomen adepta est, quod in hanc Provinciam eam Cæsar deduxerit, ut ipse narrat lib. 3. bell. Civil. Post Pharsalicam pugnam in Dalmatiam proximam Macedoniæ regionem transmissam verosimile est; nam sub Claudio Imperatore, cum Scribonianum nova molientem deseruit, inibi degisse jam vidimus, appel-

appellationemque *Claudiæ* suscepisse . Inde in Italiam traducta fuit jussu Othonis adversus Vitellianos, teste Tacito hist. 2. cap. 11. ubi cum è *Delmatiâ*, & *Pannoniâ* motas legiones ait, *septimam Galbianam*, *undecimam*, & *tertiamdecimam*, hæc *undecima* ad *Delmatiam* est referenda, quod distinguere neglexit historicus . Unde Lipsio error, qui nunc eam *Delmaticam* facit, postea *Mœscam*, perperâ intellectis hoc ipso & aliis proxime afferendis Taciti locis, de Repub. Rom. lib. 5. cap. 18. Denuò autem suis hibernis redita fuit, ex eodem Cornelio lib. 2. c. 67. quam tamen perfectionem non expleffe puto, cùm paullò post ceteris Vespasiani copiis adjunctam scribat lib. 3. cap. 50. Tunc cùm ex *Delmatiâ* in Italiam profecta est, aliquandiù *Aquilejæ* moratam fuisse non dubito; sicuti non de *Mœsicis* tantùm, sed de hac etiam quæ adventantem exercitum conflabat, innuere videtur Tacit. lib. 2. cap. 46. unde militibus inibi tunc fato functis lapides emortuales, quos adduximus, positos fuisse suspicor . At tempore Dionis, scilicet sub Severo Alexandro, stativa in *Mœsia* agebat, ideoque & *Mœsica* eidem appellatur . Nolo hìc miscere quæstionem, an legionum stativa Dioni recensita referenda sint ad tempora Augusti, vel ad ea, quibus ipse scripsit . Hoc mihi verius est: nam præter argumenta Casauboni exercitat. 14. cap. 10. & Reinesii ep. 31. ad Rupertum pag. 163. cur Dio, si ævum Augusti respexisset, nostram undecimam *Claudiam* appellasset, quod nomen nondum enatum erat? Ad Hispanica stativa, quod in rem nostram est, tandèm traductam, omninò evincit Notitia Imperii Occidentalis, penès quam *Undecumani* sub spectabili Comite Hispaniarum recensentur. Additque Pancirolus cap. 23. hos esse ex legione *undecimâ Claudiâ* in *Mœsiâ* olim collocatâ. Quod si in Hispaniâ, cur non etiam ad *fretum* Gaditanum excubasse, indeque nomen *Fretensis* traxisse divinare nobis non liceat?

Sanè ea à Gallici ævo maritimæ alicui oræ imposita fue-

fuerat, adeoque jam à statione Mœsiacâ, quæ regio tota mediterranea est, recesserat. Nam Vaillantius tom. 2. numismat. Imp. pag. 168. profert nummum ejusdem Imperatoris, cui in aversâ parte sculptus est *Neptunus* dextrâ *Tridentem*, sinistrâ *Delphinum* gestans, cum hac epigraphe: LEG. XI. CL. VI. P. VI. F. scilicet *Legio undecima Claudia sextum pia, sextum Felix*. Has ultimas notas numerales ita ab Harduino expositas pag. 298. de Nummis populor. nolo ad eruditorum tribunal vocare. Cum decem & octo alias legiones iisdem signatas apud Vaillantium videam, nescire me fateor, cur omnes in eundem numerum conspiraverint. At hoc extra aleam nostram. Illustre illud symbolum usurparunt Laodicensēs in nummo Alexandri Theopatoris, apud eundem Vaillantium, sed alio opere, historiæ scilicet Regum Syriæ pag. 262. inscriptis hisce verbis ex Græco: *Laodicensum qui sunt ad mare*. Alia numismata Urbium maritimarum cum iisdem insignibus, vel cum Delphino, passim videre est apud rei monetariæ scriptores. Potuit ergo quod oræ maris, seu freti accubaret *legio undecima*, Neptunum delphino, & tridenti insignem gerere. Certè inter numismata unius & viginti legionum, quæ inibi exhibet Vaillantius, sola hæc eo symbolo utitur: quod indicio est, illud singulare & proprium undecimæ fuisse, & nonnisi à maritimâ statione acceptum. Utrique & *mare* ipsum, latiori vocabuli significatione, passim à Poëtis, & non semel ab alijs scriptoribus, *fretum* vocatum scimus. Quare quacumque statione ad maris litora nostram legionem locemus, ab eo *Fretensem* dictam suspicari fas erit. Ut verò obiter lucem aliquam ipsis numismatibus afferam, tunc ea à Gallieno percussa crediderim, cum demens Imperator, interfectis apud Byzantium rebellantibus militibus, quasi magnum aliquid gessisset, vesanâ pompâ, & novo genere ludorum & voluptatum decennia celebravit. Quæ sollemnia Trebellius Pollio in ejus vita cap. 8. fufius enarrans *vexilla centena*
sub-

subdit, & præter ea quæ collegiorum erant, dracones, & signa Templorum omniumque LEGIONUM ibant. Hæc signa legionum certè non alia quam quæ iisdem nummis, tunc sanè cufis, expressa conspiciamus; *Capricornus* videlicet primæ Adiutrici attributus, *Mars galeatus* primæ Augustæ, *Neptunus* cum delphino & tridente nostræ undecimæ, ceteraque videnda apud eundem celeberrimum Antiquarium.

Adhuc per immensa pelagi spatia nos legio undecima traducit, ut aliud cognominis indicium persequamur. Reinesius Class. 8. num. 17. hanc inscriptionem Vicentiæ, seu rectius Vicetiæ in Venetis, extantem, sibi quæ à Cl. Bartholino traditam profert.

M. BILLIENV. M. F
ROM. ACTIACVS
LEGIONE. XI. PRAE
LIO. NAVALI. FACTO
IN. COLONIAM. DE
DVCTVS. AB. ORDI
NE. DECVRION. ALLEC
... O ... ERVC. ...
COSS

Jacobus Marzarius lib. 1. hist. Vicetinae p. 37. legit in secundo versu: *Romac. Leg. XI. &c.* omittitque ea vestigia Consulium. Sed alius potuit acutiori oculo uti. Reinesio sunt hi Consules: *Sossius Falco* & *Erucius Clarus*, qui Consulatum inierunt A. V. 496. Christi 193; quo scilicet *Pertinax* & *Didius Julianus* occisi sunt, & *Septimius Severus* ad Imperium evectus. Prælium navale, cujus in hoc lapide fit mentio, illud esse subdit vir doctus, quo Byzantini obsessi à Severianis, & fame coacti, se navibus, ut effugerent, crediderant, quibus confractis & submersis ad unum omnes interfecti sunt, eamque cladem mox sequuta, est deditio Urbis. Si clausis oculis Reinesio manus darem, compendio rem meam agerem. Statim enim Le-

T

gio

gio XI. ideo *Fretensis* esset, quòd prælium hoc ad *fretum* Byzantium feliciter gesserit. At magis est, ut veritatis obsequio alucinacionem Reinethi detegam. Septimius Severus inclinante anno eodem 193. rerum poritus, bellum adversus Pescenium Nigrum movit, & subinde Byzantinam Urbem, quæ ab ejus partibus stabat, obsidione cingi jussit; quæ tandem nonnisi post triennium capta est, dum ipse in Mesopotamiâ degebat, ut narrat Dio l. 74. p. 847. Hæc quidẽ gesta esse jam elapso Consulatu Falconis & Erucii, nemo est qui dubitet. Quamobrem Billienus, qui post prælium navale rediit in patriam, & honore quoque à decurionibus suæ coloniz honestatus, lapidem sculpsit iisdem Consulibus, hæc postremæ ad Byzantium pugnæ interfuisse non potuit, immò neque initia obsidionis vidisse. Præterea idem historicus pag. 846. disertè ait, Byzantinos eâ clade vi tempestatis obritos fuisse, *nullo factò prælio navali*. Ad horum Consulum tempora, vel paullo ante, aliam pugnam navalem commissam non reperi. Erucium alterum, fortè hujus patrem, signant Fasti Consulem cum Claudio Severo sub Antonino Pio an. 146. cui ætas lapidis alligari posset, si expeditio aliqua maritima simul occurreret. At verò, quocumque velis loco aut tempore, certo discimus ex hac inscriptione, Legionem XI. prælio navali aliquandò decertasse, & sanè victoriam fuisse adeptam; neque enim, si secus, rei malè gestæ memoriam Billienus saxo inscripsisset. Ob eam igitur causam *Fretensis* dici potuit, nomine à maritimâ expeditione traducto; & simul maritima symbola, quæ scalptra nummo Gallieni memoravimus, usurpasse. Id quippe in more positum alia ejusmodi numismata ostendunt. Apud Oiselim tab. 36. 10. nummus est M. Agrippæ, quo Neptunus dextrâ Tridentem, sinistrâ Delphinum præfert. Ejusdem schematis alter videtur Augusti, nisi quod Neptunus dexterâ, pro Delphino, acrostolium navis detinet. Uterque victorias navales his signis denotare voluit.

Scrupulus adhuc remanet dissolvendus . Quid nempe sibi velit interpunctio illa , seu signum ∇ quod ubi fractus est noster lapis , ante notam FR. incisum conspicitur ? illud esse ex iis , quæ pro marmorarii libito frequenter in inscriptionibus offendimus , nihilque omnino significant , arbitror . Plura ejusmodi exempla apud Gruterum , & Fabretum reperies . Hic cum in angulo, oscitantia fabrilis, spatium vacuum fuisset relictum, signum illud loco implendo exsculptum divino .

C A P U T XI.

Mos cooptandi Patrones à Romulo . Formula rogati , & suscepti patrocinii . De Municipio Circuliano in Africa . Vaillantius & Harduinus erroris , quem sibi invicem regerunt , ambo notati . Tabula patrocinii in domo suscipientis asservata . Quoddam Patronorum munus . Hi aliquando in tutelam, & mox in fraudem tributorum . Etiam femina in Patronas Urbium electæ . Statua plerumque Patrono posita , quæ Aquilium ab Antiatis donatum verisimile est .

PATRON. COL. OBMER. EIVS. ANTIAT. PVBL

Patrono Colonie ob merita ejus Antiates publice.

PRIMA tantum hujus postremi nostræ inscriptionis versiculi pars nobis nunc versanda est, cum aliam, quæ Coloniam Antiatensem spectat, olim in ipso limine dissertationis abundè fuerimus prosequuti . Cum Antiates pridem in Patronam Colonie M. A Q V I L I V M adoptassent, isque eos beneficiis, & collatis tutelæ præliis jugiter demeruisset, lapidem hunc, tot inscriptis dignitatum titulis illustrem, decreto publico posuerunt, quod ultima ejus particula indicat .

T 2

Eum

Eum quoque pro ædibus publicis locatum fuisse pronum est credere. Quo argumento publicum aliquod ædificium stetisse eo loci, quo repertus fuit, non malè conjicio. In nobiliori Urbis parte, quâ in subjectum portum aspectus patet, visitur porticus subterranea lunato fornice in orbem à circulari deflecentem, ad modum amphitheatri, producta, in cujus medio satis ampla ejusdem figuræ area supernè expanditur. Substructionem hanc putaverim ad sustinendum ædificium, quod eandem aream circumplectens, columnis per ambitum dispositis porticus publicas, ubi Aquilii monumentum fuerat positum, efformabat. Etenim stylobatæ, capitella ordinis Corinthiaci eleganter elaborata, epystillia, aliaque columnarum fragmenta inibi jacent, pristinam magnificentiam loquentia. Has fuisse *publicas porticus*, opinor, quas Neronis *Libertus*, cùm daret *Antii munus gladiatorium*, investivit *picturâ*, gladiatorum, ministrorumque omnium *veris imaginibus redditis*, ut memoriæ prodidit Plinius lib. 35. cap. 7. Antii porrò non tam gladiatorii, sed alia quoque ludorum genera per triduum agebantur. Cicero ad Atticum, se Antium profecturum scribit, *ludi enim*, inquit, *Antii futuri sunt à IV. ad pridie Non. Maii*, lib. 2. ep. 8. Quamquam eos spectare noluit, ut vitaret *omnium deliciarum suspicionem*, sequenti ep. 10. Domum quippe Antii secessus causâ possidebat Tullius, cujus sæpè meminuit in epistolis ad eundem Atticum: ibique librorum *festivam copiam* paraverat, eodem libro ep. 6. Quam postea domum Lepido vendidit, ex ep. 47. lib. 13. Hæc quoque auctarii loco accedere velim ad ea quæ capite primo de Romanorum apud Antium secessibus notaveram.

Ejusmodi aliarum Urbium grati animi, quem ergà Aquilium Antiates produxerunt, in Patronos suos monumenta, sub hac eadem verborum formulâ, plurima reperire est in magno Gruteri Inscriptionum thesauro, quæ passim occurrentia consulas. Sollemne enim Coloniis, & Municipiis fuit, se in præpotentium Civium Romanorum clientelam

Iam adscribere. Quam consuetudinem Romulus ipse in Rempublicam invexit, teste Halicarnasseo lib.2. pag.85. editionis Francofurdien. an.1586. *Nec tantum, inquit, in ipsa Urbe plebs sub patriciorum erat patrocinio, sed & Coloniarum, & sociarum, atque amicarum Civitatum, & bello subactarum, suos quæque habebat tutores, & patronos quoscumque vellet è Romanis; & sepe numero Senatus controversias Civitatum, ac gentium ad earum patronos remisit, eorumque iudicia rata habuit.* Eminentissimus Norisius in Cenotaph. Pisan. dissert.2. cap.7. in fin. plures Urbium, ac Provinciarum Patronos, Cives Romanos, produxit, quo aliorum diligentiam studiumque occupavit. Formulam etiam, quâ Civitates suos sibi Patronos cooptabant, integram ex Grutero pag.362. recitat, aliaque id genus decreta apud eundem indicat, ex quibus demonstrat, Patronos nobilissimorum Civium, immò ipsorum magistratuum legatione destinatâ, Civitatum tutelam suscepisse, in quorum etiam Palatiis Cives, si quando Romam venirent, hospitarentur, is enim honor erat tessera hospitalis.

Purpuræ pannum assuam, si post summum dignitate & doctrinâ virum, aliqua in hoc argumentum addidero. Et primum ne, dum de Patronorum cooptatione agimus, lectoris curiositatem aliò ablegemus, unam ex formulis hîc exscribam, eamque ipsam Gruterianam jam indicatam, tùm quia inter alias fortè illustrior, cùm etiam quòd ejus authographum in fragmêto laminæ æneæ apud Cl. Fabretum viderim, unde ipse correctiorem in opere suo inscriptionum cap.5. pag.364. traduxit, suppletâ ex Grutero ea parte, quæ in eodem authographo confraçto desideratur, hîc designatâ minutioribus characteribus.

PRAESIDI. PROVINCIAE. *Val. Byzac.*
 DD NN CRISPO. ET. CONSTANTINO *iunior*
 NOBILISSIMIS. CAES. S. COSS. IIII. Kal. Sep
 MVNICIPES. MVNICIPII. AELII. *Hadriani. Aug. Civi*
 LITANI. Q. ARADIVM. RVFINVM. *Valerium. Proculum*
 V.C. LIBEROS. POSTEROSQVE. *eius. sibi. liberis. poste*
 RISQVE. SVIS. PATRONVM. *cooptauerunt. tesseram*
 QVE. HOSPITALEM. CVM. *eo. fecerunt*
 Q. ARADIVS. RVFINVS. VALERIVS. PROCVLVS. *liberi*
 POSTERIQVE. EIVS. MVNICIPES. MVNICIPII. *Aeli. Ha*
 DRIANI. AVG. CIVIVLITANI. LIBEROS. *posterorq. eorum*
 IN. FIDEM. CLIENTELAMQ. SVAM. RECEPERUNT. *in. quam*
 REM. GRATVITAM. LEGATIONEM. SVSCEPERUNT
 INSTEIVS. RENATVS. ET. APOLLONIVS. *Gallentius &c.*

Vaillantius de Coloniis to. 1. edit. 2. p. 169. & to. 2. p. 31. inscriptionem hanc *municipii Civilitani*, ut malè ex Grutero legit, intelligendam esse ait de Opido Plinio Cullu vocato, & Chulli Antonino, quæ Urbs est Numidiæ litoralis, & huc etiam revocandum nummum Antonini Imp. cum epigraphe AEL. MVNICIP. COEL. nempe *Ælium Municipiū Coelli*. Eum ob id acerbè perstringit Harduinus in Anthirretico de Nummis antiquis p. 84. & vicem reddit ab eo reprehensus quòd scripsisset in notis Plinianis p. 496. illud Municipium, nostræ inscriptioni memoratum, ad *Cibilitanos* Lusitanæ Populos spectare, quam porrò sententiam mordicè defendit. At dum Adversario, in quem integer ille libellus calamo plus nimium atrociori conscriptus est, oculos configere vult, suos ipse confodit. Videre siquidem poterat in ipsâ Inscriptione Gruterianâ, quam citat, literis penè uncialibus in fronte hæc verba, quæ jam retulimus, exarata: *Valerio Proculo V.C. Praefidi Provinciae Val. Byzac.* Sed laboris fortè pertæsus in evoluendo grandi illo Inscriptionū volumine, cōtentus est nil ultra scivisse, quàm quod ab aliis didicerat. Ergo ex recitato titulo constat, Municipium *Civilitanum* (seu verius *Civiulitanum* ex authographo

pho Fabrettiano) in Byzacenâ Provinciâ fuisse, cujus Præsidem Valerium Proculum in patronum adoptabat . Nam, & dùm munus hoc ageret Proculus , aliæ quoque Colonia ejusdem provinciæ honorem hunc ei detulerunt, *Adrumentina* scilicet, *Mercurialis Theanites*, & *Zama* regia, ut eadem paginâ, & duabus sequentibus apparet . Quorsum igitur Harduinus , similitudine nominis fretus , Municipium *Civilitanum* ex Africâ in Lusitaniam transplantavit ? Vidit Vaillantius eam epigraphem , & elogium *Præfidi provinciæ Byzacenæ* dedicatum falsus fuit, sed nihil profecit. Nam *Civilitanum* Municipium ex Byzacenâ in proximam Numidiam traduxit , & in *Coellitanum* , seu *Coellutanum* migrare jussit . Vellem doctos hos viros , & de antiquitate nummariâ plurimum meritos , manu ducere in celeberrimum conventum Carthagine habitum ab Episcopis Catholicis diversarum provinciarum ad fidei rationem Hunerici regis Vandalorum Ariani jussu reddendam . Ibi digito ostenderem , inter Episcopos Byzacenæ provinciæ, Fortunatianum *Cilitanum*, quam Urbem haud negaverint, opinor, eandem esse *Civiulitanam* nostræ laminæ , adeoque ex hac etiam ejus nomen corrigendum . In collatione quoque Carthaginienſi cap. 128. memoratur Tertiolus Episcopus plebis *Cillitanæ* . Et, si Antoninum in Itinerario sequi non pigeret, eis occurreret *Cilio* inter Suffetulam & Meneggerem, quæ Byzacenæ provinciæ sunt opida , nam & eorum Episcopi Praesidius & Servus in eadem provinciâ locantur proximè ad Cilitanum. *Cilio* verò corruptû esse ex *Civiulio*, à quo *Civiulitani*, faciliè mecum consentient . Catalogus ille Episcoporum conventus Carthaginienſis proſtat apud Labbeum tom. 4. Conciliorum pag. 1142 , Ruinartum in historiâ persecutionis Vandalicæ pag. 123, & Scheleſtræ tom 2. postumo antiquitatis illustratæ pag. 656.

Revertamur unde divertimus . Decretum, quo Urbes & Colonia Patronum eligebant , tabulâ æneâ incidi curabant, eamque per Legatos, ut permitteret suis , Ædibus reponi,

poni, Patronum rogabant. In Romano lapide pag. 456. 1. Ferentini *Pomponium Bassum* in Patronum hac decreti formulâ adoptant: *Placere Conscriptis legatos ex hoc ordine mitti ad T. Pomponium Bassum clarissimum Virum, qui ab eo impetrent in clientelam amplissimæ domus suæ Municipium nostrum recipere dignetur, Patronumque se cooptari tabulâ hospitali incisâ in hoc decreto in domo sua posita permittat.* In his postremis verbis Hypallage est pro, *decreto hoc tabulae hospitali inciso.* Hinc ejusmodi tabulæ ferè Romæ repertæ sunt, quod à Legatis deferebantur in domibus Civium clientelas suscipientium. Animadverti omnes jam memoratas *Aradii Proculi* fuisse eodem loco in Cælio monte inventas, ubi dubio procul domus ejus sita erat. Duas quoque profert æneas idem Collector pag. 470. 1. 2. & quatuor *Tomasinus de Tesseris* hospital. cap. 2. *Brixia* effossas in Vico S. Zenonis, quod à totidem Municipiis Africanis fuerant transmissæ ad C. *Silium Aviolam* ab ipsis in Patronum delectum. Mos idem Collegiis & Corporibus Artificum fuit usurpatus. Docet decretum pag. 1101. 1. quo Collegæ *Fabrûm*, & *Centonariorum Regiensium* *Ju. Silium Julianum* sibi Patronum cooptantes *tabulam æream cum inscriptione hujus decreti nostri domo ejus poni censuerunt.* Scilicet cum Urbes, & Collegia non tam tunc electum, sed etiam *liberos posterosque ejus* Patronos adsumerent, clientelæ & hospitalitatis sancitæ perenne testimonium apud ipsos manere volebant. Susceptas in tutelam Civitates & Populos apud Senatum & Magistratus, quodcumque res & negotia eorum postularent, Patroni defendebant fovebantque. *Halicarnassæus* loco proximè recitato, munera, quibus Patroni ergâ clientes in Urbe adligabantur, & vicissim quid clientes ipsis præstare tenerentur, describit. Quæ etiam Patronis, clientibusque *Coloniæ* & *Urbium*, communia fuisse indicat.

Aliud Patronorum genus inclinante Imperio, memorat *Valesius* in notis ad *Marcellinum* lib. 19. cap. 11. Cum
enim

enim in exigendis tributis susceptores avaritiâ & rapacitate cuncta miscerent everterentque, moris erat ut provinciales sese in potentiorum ac militarium maximè ducum, patrocinia conferrent, ut sibi adversum susceptores auxilio forent. Verùm id sensim in fraudem versum, quod prætermisit doctissimus vir adnotare; nam etiam, ut justas tributorum exactiones declinarent, agricolæ & rustici in potentiorum tutelam confugiebant. Quare severissimis poenis ejusmodi fraudulenta patrocinia coercita sunt & verita, primò per Constantium, deinde per alios Imperatores. Ad eas, si lubet, eorum leges congestas in Cod. Theod. lib. 11. tit. 24. de Patrociniis vider. easque eruditè exornatas à Jacobo Gothofredo in Commentariis. Patrociniis quoque, quæ potentiores negotiatoribus in fraudem Fisci, seu lustralis collationis præbere consueverunt, occurrunt leges 12. 15. & ult. tit. de lustral. conlat. ejusdem Cod. Theodosiani.

Porro non tam Civitatibus honor, quòd Optimates earum tutelam susciperent, sed ipsis etiam Optimatibus hoc patrocinii munus dignitatis accessio fuit. *Curatores* enim, quos sub *Patronorum* censù refero, idcirco Marcus Antoninus Imp. multis Civitatibus è Senatu dedit, ut notat Capitolinus in ejus vita cap. 11. quòd *latius Senatorias tenderet dignitates*. At mirum, feminas ipsas & nobilissimas matronas in Urbium populorumque *Patronas* adoptatas, decreto publico, legatione illustri, ceterisque præclaris ad dignitatem & honestamentum argumentis. Extat insigne exemplum apud Grut. pag. 443. 6. in quo Peluinales in Vestinis *Nummiam Variam Sacerdotem Veneris, Patronam fieri decernunt*, eique pro splendore dignitatis suæ, *patrocinium offerre, petique ab ejus claritate, & eximia benignitate, ut honorem oblatum libenti, & prono animo suscipere dignetur*. Neq; in ejus Clientelam se, remque publicam eorum nomine tantum, & titulo tenus commendatam profitentur, sed ut in quibuscumque ratio exegerit intercedente

auctoritate dignitatis suæ, tutos defensoresque præstet. In alio pag. 322. 2. videas Cantiam Saturninam Patronam Coloniae Ariminensis, & num. 8. Albinam Balbinam Municipii Pitinatium Pifsaurensum Patronam, utrasque Sacerdotes Flaminicas. Quid verò feminæ præsidii & tutelæ clientibus suis præstare poterant, quibus nec causas agere, nec Senatui publicisque negotiis immisceri permissum? Sanè in potentiam & ambitionem feminarum Severus Cæcina acerbè invehitur apud Tacitum Annal. 3. cap. 33. cùm legem à Senatu ferri censuit, irritum tamen conatu, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur. Inter cetera queritur quod, mulieres Oppidis quondam aliisque legibus constrictæ, nunc vinclis exolutis, domos, fora jam & exercitus regerent. At hæc ad invidiam sexus exagitata. Inter monstra est, quòd Alagabalus matrem in Senatu rogari jussit, teste Lampridio in vita cap. 4. quo interfecto, ne probum in posterum exemplo esset, cautum fuit ne unquam mulier Senatum ingrederetur cap. 18. Matronas, in quorum patrocinium memoratæ Coloniae venerant, Sacerdotes fuisse observo. Quare non tam natalium splendore & familiæ merito, sed etiam, ut ipsum Peluinatensium decretum indicat, Sacerdotis dignitatis intercedente auctoritate apud Senatum, magistratus, summosque in republica viros officiis & commendatione Clientibus suis prodesse poterant. Nemo ignorat quanta Vestalibus auctoritas & gratia apud Romanos inesset. At honores, tùm feminis Cæsarum sanguine & affinitate conspicuis, cùm aliis quoque matronis habitos, fusè prosequitur Spanhemius de præst. numism. dissert. 7.

Ceterum Patronis suis Urbes, & Provinciae plerumque statuas ponere consueverunt. Exempla inscriptionum Grutero debemus pag. 446. 1. & 2. pag. 491. 1. 2. & 3. & alibi. Manlium Theodorum æreo signo Patronum restata est Africae provincia, quam proconsulari Imperio rexit.

rat. Claudianus in panegyrico de ejus Consulatu vers. 24. hæc ait:

*Hic te pars Lybiæ moderantem jura probavit,
Quem nunc tota probat, longi sed pignus amoris
Exiguæ peperere moræ, populumque Clientem
Publica mansuris testantur vocibus ÆRA.*

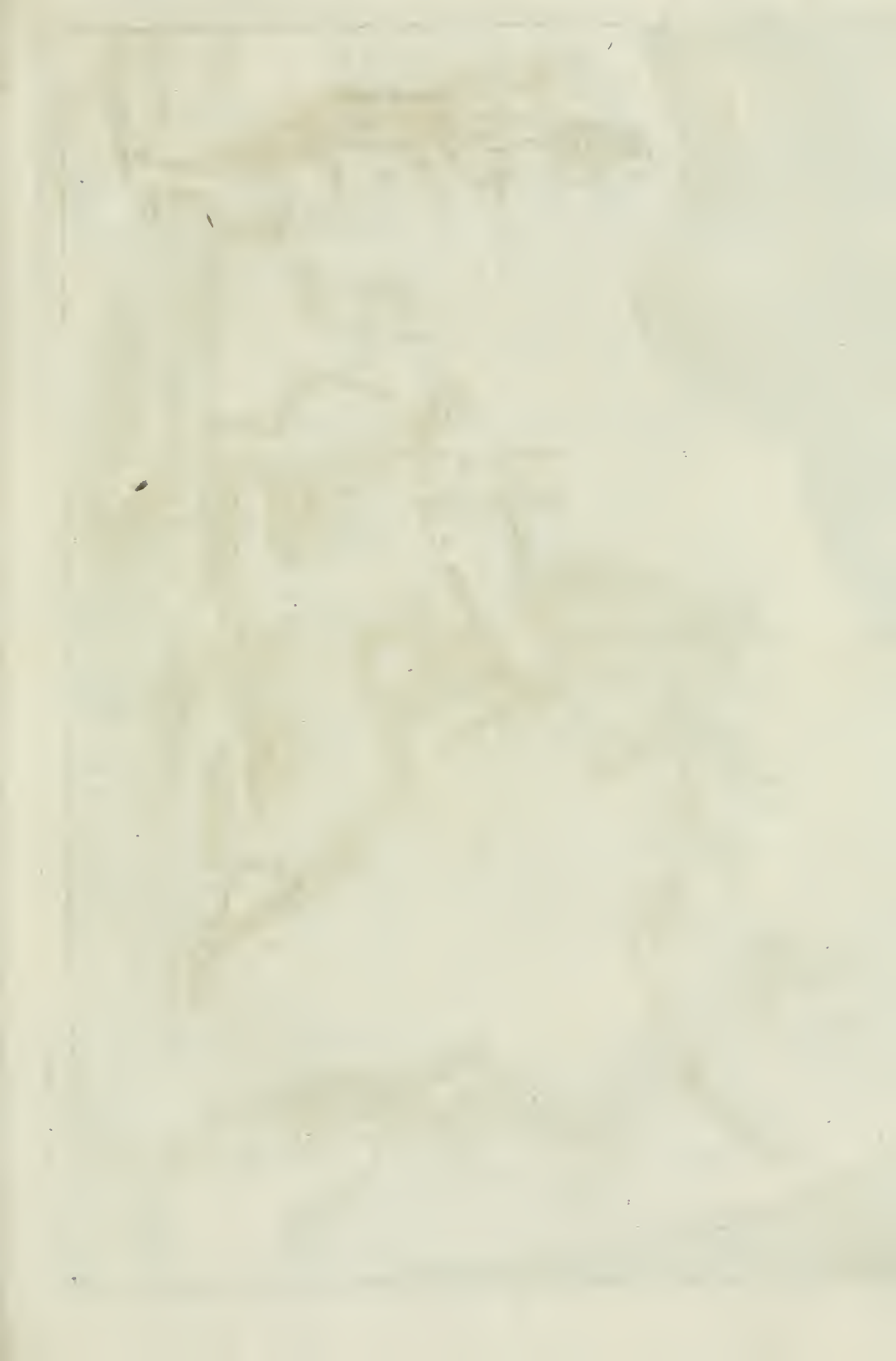
Postremum enim hoc verbum de æreo simulacro Manlii, potius quam cum interprete ad usum Serenissimi Delphini, de tabulis æreis, quibus inscriptæ res ejus, intelligo. Nam & Virgilius Æneid. 6. *sprantia mollius æra* dixit, & Horatius Epist. 1. *Lysippo duceret æra*, & Claudianus ipse eadem significatione illud non semel usurpavit in Eutrop. v. 71, de primo Consul. Stiliconis v. 177. Appulejum ita adloquuntur magistratus Hypatæ Civitatis, Metamorph. lib. 3. *At tibi Civitas omnis pro ista gratia honores egregios offert. Nam & Patronum scripsit, & ut in ÆRE stet imago tua decrevit.* Auctor est Cicero in Verrem art. 4. Siculos posuisse statuas Marcellis, ut Patronis. Qui Philip. 6. indignatur, statuam L. Antonio tamquam populi Romani Patrono politam fuisse: *Adspicite, inquit, à sinistra illam equestrem statuam inauratam, in qua quid inscriptum est? Quinque & triginta Tribus Patrono Populi Romani. Igitur est Patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem.* In id fortè Catonis in censurâ vociferationes erant, *Mulieribus Romanis in Provinciis statuas poni*, ut narrat Plinius lib. 34. cap. 6. Nam & ipsas Patronas adscitas jam vidimus.

Ea verò veluti lex & perpetuus mos Urbibus populisque fuisse videtur, ut statim ac Patronum sibi aliquem decrevissent, statuam quoque in tutelæ susceptæ argumentum ipsi publicè ponerent. Indicat hoc Plinius, qui de origine & honore statuarum loquens: *Prius, inquit, bonos Clientium instituit sic colere Patronos* lib. 34. cap. 4. in fin. & ad finem itidem cap. 6. *passimque, ait, Clientes* (aptius alii legunt *gentes*) *in Clientelas ita receptæ.* Scilicet dedica-

tione *statuarum*. Simul se Patronum à Capuanis appellatum, donatumque statuâ innuit Cicero in Pisonem his verbis: *Me inauratâ statuâ donarunt, me Patronum unum adsciverunt, à me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrantur.*

Antiates statuam AQVILIO Patrono suo collocasse, hæc omnia suadent. Nunc marmor tantumodò, quod amplissima dignitatum ejus ornamenta & gesta officia complecteretur, inscripserunt. Nempe statuam, delatâ statim clientelâ in patronatus testimonium, Inscriptionem postea, cum in suscepto munere plurimis magnisque beneficiis Civium animos provocasset, merita ejus, & decora posteritati tradituri, dedicarunt.

PARS ALTERA DE MITHRA

EJUSQUE TABULIS SYMBOLICIS .

C A P U T I

Figura simulacri Mithriaci in lapide Antiate exculpta describuntur . Indicatis locis , ubi similes tabulae exstant , notatur symbolorum inter ipsas diversitas . Quid his repraesentaverint veteres ; unde falsa quorundam opinio arguitur .

IMULACRUM MITHRÆ, quod hîc spectas æri eleganter incisum , idem est quod in præfatione ex Antii rudibus effossum dixeram . Eodem fato & tempore , post diutinas ævi intercurrentis tenebras , cum *M. Aquilio* luci traditum , par erat eadem manu & consorti curâ illustratum , utinam non potius fœdatum , in literatorum conspectum prodire . Scio equidem doctos viros de Mithrâ ejusque tabulis jam olim dicere occupasse , sed scio iterum , ex his neminem earum symbola & significationes per partes singulas explanare fuisse adgressum ; ita ut penè integrum hoc argumentum reliquerint , & plura etiam de Mithrâ vel non observata , vel secus explicata nobis , qui spicas colligimus , dimiserint . Quare æqui bonique consulant eruditi , quorum manibus , si tanti res erit , meam hanc lucubrationē versari cōtigerit , cū vel quædam prius dicta vel alia minus fortasse ad seculi palatum cōposita , offenderint . Nam omnes , qui in hæc studia incumbimus , ex iisdem veterum

terum fontibus nostra haurimus, eademq. omnes refundere cogimur. At sanè, præter novam ferè symbolorum explicationem, in id curam proferre conatus sum, ut Mithram toties ab aliis, ut ita dixerim, recusum, ad gratiam novitatis revocarem, vel superfusâ obscuris luce, vel evolutis plerisque quæstionibus, aut tandem rebus suo ordine digestis, & in integram & justam de MITHRA commentationem compositis. Nam licet suscepti operis occasio intra explanationem tabulæ Antiatis nos cogeret; attamen non tam ad alios similes lapides stylum produxi, sed etiam universam, quantum ingenii exilitas ferre possit, Mithræ causam & argumentum complexus sum. In quo nescio an liceat mihi præfari, quod Plinius initio naturalis historiæ usurpavit: *Res ardua vetustis novitatem dare, novis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem, omnibus verò naturam, & naturæ suæ omnia. Itaque etiam non assequitis, voluisse, a bunde perpulchrum atque magnificum est.*

Itaque quamvis oculos non fallat appositus nostræ Tabulæ typus, ejus nihilominus partes & figuras describam; tum ut fax veluti prælata lucem dicendis ingerat, cum etiam ut aliorum qui alibi extant, lapidum Mithræ discrimina quædam & varietates facilius internosci & distinguere queant. Adstat juvenis, ut vides, fusâ in auras chlamyde, succinctus veste breviori, recurvâ tiarâ seu mitrâ Persicâ, *Tauri* jacentis tergum premens sinistro genu, altero pede ad caudam dejecto. Dexteram manum, cujus partem extremam longa ætas detrivit, ad collum admovet, sinistrâ dexterum cornû apprehendit. Adfiliunt ad caput *Tauri Canis* erectus & *Serpens*: sub ventre *Cancer* reptat. Ab unâ parte caput *Juvenis* radiatum, *Sol* scilicet, sub quo geminæ *Aves*, & inferius *Puer* tunicatus & mitratus facem demittens, quem propè ad pedes *Vas* quoddam informe jacet. Ad sinistram stat *Puer* alter, eodem habitu, facem erectam tenens, supra quem pars lapidis fracta

Lunæ

Luna effigiem abstulit. Tabula marmorea est, figuræ semiextantes, seu operis anaglyphi, satis affabre exculptæ. In longum ad sex palmos protenditur, latera tres & dimidium complent.

Quinque ejusmodi thoremata, ut vocat Sponius (an satis recte?) describit Gruterus pag. 34. Capaccius in historia Neapol. lib. 1. cap. 14. & Summontius lib. 1. pag. 77. postremæ editionis, alterum delineatum exhibent. Laurentius Pignorius in auctario ad Cartarium pag. 294. aliud producit, rudibus typis excusum, quod idem antea retulerat Marlianus lib. 7. Topograph. Urbis p. 153. Et quoniam tam Gruterus, quas exponit, quam alii Scriptores plures *Mithræ* tabulas Romæ extare testati sunt, ita iis conquirendis incubui; ut tandem, amicorum monitu vel propriâ diligentia, octo fuerim nactus, locis tamen diversis omnes quam quæ iisdem Auctoribus notantur. In Palatio Pincianæ nobilissimæ Principis Burghesii Villæ tres adsunt externis parietibus infixæ: prima ad latus septentrionale, in occiduo altera, tertia ad ortum. Rursus alia in palatio Ducis Matthæi, Ducis Sanesii secunda, & in ædibus Burattianis ad S. Angeli Custodis harum postrema. Tandem sub pariete internum viridarium ejusdem Pincianæ Villæ ambiente, duo non operis anaglyphi, ut cetera, sed solida & extantia *Mithræ* simulacra reperies. Has inter tabulas, binas æri incidendas curavi: Burattianam quòd detrimenta longioris ævi felicius evaserit, & in figuris quædam à nostrâ diversa ostendet. Nam *Mithra* stat in rupe excavatâ, seu antro, Tauri humerum parazonio feriens: Canis ac Serpens ad vulnus adfiliunt, manantemque sanguinem lambunt, & pro Cancro Scorpius adest, qui videtur Tauri testes chelis circumplecti, quod in Burghesianis duabus manifestè deprehenditur. Alterius ad latus occiduum, in ipsâ scilicet facie & prospectu Palatii Pinciani, ætypum exhibui, quòd singulare aliquid, nusquam in aliis expressum, nec scriptoribus memoratum re-
præ-

præsentet; Mithram nempe puerumque faciem gestantem *alatos*. Cum hoc simulacrum æri jam mandassem, incidit dubitatio, num verè Mithram exprimat, quòd species oris & mammilla exerta mulierem prodere videatur. Cogitabam Victoriæ effigiem esse, quæ ubique alata pingitur. Nam & in nummo aureo Augusti, quem vidi in Museo Illustrissimi Leonis Strozii, variis & pretiosis cimeliis referatissimo, Victoria taurum procumbentem calcatur, cum epigraphæ: *Armenia capta*. Quomodo taurus Armeniam figurer, videas apud Oisclium, tab. 19. num. 2. At sanè in nostro lapide taurus parazonio petitus, & puer faciem præferens, propria sunt Mithræ symbola, cui alæ quoque conveniunt quam maximè, ut alio loco explicabo. Quid ni etiam liceat augurari, quâ parte marmor est mutilum, alium puerum sterisse, & fortasse cetera quoque Mithræ signa. Potuit ergò opifex, ut Mithram juveniculum fingeret, ita lascivienti scalpro indulgisse, ut propè in feminam emolliret; detracto etiam capitis integumento. Liberum sit eruditis decernendi arbitrium. Ceteris tabulis manet antrum, & Mithra feriens: *Canis* solus in Burghesiana vulnere incumbit: aliæ *Cancrum* retinent. In Sancesianâ *Tauri* cauda in spicas definit, ut in Neapolitanâ Capaccii. Burghesiana ad latus septentrionale eadem est quæ apud Gruterum 4. pag. 34. Adhuc in ventre *Tauri* exsculpta prostant verba: DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE, & ad collum: NAMA. SEBESIO. *Sol* specie juvenis quadriugès agitur, *Luna* sub formâ mulieris bigâ vehitur: quos inde *puer* nudus antecedit. *Arbores* tres in summo antri frondescent, *Corvus* crepidini infidet. Adstantes pueri erectam faciem ambo gestitant. Deraferat edax vetustas caput Mithræ partesque nonnullas hujus lapidis, quas recentior manus sarcivit. Iconem hîc profero ex munere egregii viri Dominici Montelatici, qui cum plurima signa, statuas, aliasque antiqua monumenta, quæ in memoratâ Burghesianâ Villâ magnificè sanè ac splendidè habitant, tabulis æreis incisa

cisa, dum hæc scribo, evulgaverit, hanc ipsam perhumaniter mihi largitus est.

Neminem arbitror non secum statim reputaturum, tot varia & inter se diversa symbola & simulacra, non casu aut ex arbitrio ficta, sed ad occulta mysteria gentilitatis, vel ad rerum naturalium causas significandas, sic in unum fuisse composita & concinnata. Quare facturum me operæ pretium existimavi, si singula diligenti examine discuterem, & ex arcanæ antiquorum philosophiæ penu interpretationem depromerem. Sanè, ut antea monui, plures viri docti hisce tabulis *Mithram* seu *Solem* repræsentari rectè animadverterunt, sed neque solliciti de ceteris symbolis, nec de mysticâ significatione, penè tantum, quæ ad *Mithram* spectant, veterum testimonia congesserunt. Marlianus tabulam, quam excusam prodidisse diximus, munus optimi Agricolaë significare arbitratus est, & figuras singulas in hanc explicationem aptavit. Ea tunc opinio viguit: nam Joannes Macarius in libello, cui titulus *Abra-xas* pag. 14. memorat fuisse editam Romæ imaginem tabellæ fictilis, eique nomen inditum, *Typus Agriculturae*; idemq. tradit Joannes Chiffletius, in commentariis ad eundem Macarium, cap. 3. pag. 71. & Pignorius loco superius indicato. At eam interpretationem explodunt, illumq. esse typum *Mithræ*, seu *Solis* optime censent, ceteris figuris pene delibatis. De his neque laboravit, ad alia properans, Gisbertus Cuperus in eruditissimo Opere de Harpocrate, contentus pag. 65. Camerarium, non satis feliciter de Agriculturâ hanc *Mithræ* picturam explicantem, notasse. Capaccius denique eundem errorem induens, partes singulas ad Agriculturam refert, sed verbis tenuis & ex ingenio, nullo fultus veterum præsidio, utpote qui omnia ex Marliano hauserat.

CAPUT II.

Mithra Inviētus Deus; quem è petrâ natum tradidit antiquitas. In eam rem versus Commodiani à Hieronymo Aleandro explicati. Mithra boum fur habitus, unde Julius Firmicus à Barthio expostulatus defenditur. Mithra idem ac Sol, primùm Persis, deinde ceteris Gentilibus. Divino cultu acceptus ab iisdem Persis, non tantùm civili, ut Auct̃or nuperus opinatur. Mithra Sol est in numeros resolutus. Cur Mithra alatus? Diverso nomine appellatus, unde explicantur gemmæ Basilidianorum. Difficilis locus Herodoti expenditur. Hinc lux Julio Firmico. Vetus Inscriptio explanata. Cur Mithra Inviētus?

IHI igitur singula, quæ in Mithriacis tabellis scalp̃ta sunt simulacra, interpretanti, primùm ea tradenda sunt, quæ fabulosa de Mithrâ prodiderunt veteres, mox mythologica & physica referabo. Commodianus Poeta Christianus, ævo Constantini Magni, in libro cui titulus est *Instructiões*, primùm à Rigaltio edito an. 1650. in Instruct. 13. hæc ait, *mediocri sermone quasi versu*, plane ut de eo scripsit Gennadius,

Inviētus de petrâ natus, si deus habetur

Nunc ergò retro vos de istis date priorem,

Vicit petra deum, quærendus est petræ creator.

Idem Rigaltius in notis putat, his versibus respexisse Commodianum ad historiam Agdestis, qui fuit Magnæ Matris filius, Agdi petræ in Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vastitatis nepos, uti tradit Arnobius lib. 1. adversus Gentes ex Timotheo Theologo, nec aliunde petendam esse hisce versibus lucem; *Inviētum* tamen deum & *Mithram* fuisse appellatum, cùm eo nomine in antiquis in-

inscriptionibus donetur. At Hieronymus Aleander Junior in primâ ex dissertationibus philologicis quæ manu ipsius exarata, ut alibi memoravi, extant in Bibliothecâ Barberinâ, *Inuictum* hunc deum esse *Mithram* pro certo habet. In apographo Commodiani, quod ei Jacobus Sirmondus commodaverat, legebatur, *de Patre natus*; at ipse restituendum omninò, *de petra natus*, putavit. Quam correctionem fortassè amico Sirmondo communicatam, ab hoc Rigaltius hausit, & editioni suæ postea inservit.

„ Itaque, ait Aleander, ex *petra* genitum fuisse *Mithram*
 „ fabulati sunt veteres. S. Hieronymus lib. 1. adversus
 „ Jovinianum: *Narrant & gentilium fabula Mithram &*
 „ *Erichthonium, vel in lapide vel in terrâ, de solo astu li-*
 „ *bidinis esse generatos*. Ideo in Mithræ mysteriis enuncia-
 „ ri solitum erat *Θεὸς ἐκ πέτρας*, quod profanum ap-
 „ pellat sacramentum Julius Firmicus lib. de errore pro-
 „ phanæ Relig. Signum hoc prophani sacramenti esse pu-
 „ tat Petrus Faber lib. 3. Semestr. cap. 2. pag. 37. lapidem
 „ *tetragonum* Arabibus cultum, testante Maximo Tyrio
 „ orat. 38. quem *informem* lapidem vocat Arnobius lib. 6.
 „ advers. Gentes. Porro *Mithram* ortum fuisse è petrâ re-
 „ tulit quoque Justinus Martyr in Dialogo cum Triphone
 „ pag. 296. *quando illi qui Mithræ initia tradunt, è petrâ*
 „ *eum natum esse memorant &c.* Hunc Deum, pergit Ale-
 „ ander, ex petrâ ortum, si Mithriaca adyta penetrabi-
 „ mus quem dicemus, nisi ignem è silice excussum? Nam
 „ & Persarum Mithriaca mysteria nil aliud quam ignem
 „ respiciebant, testante eodem Firmico: *Sacra ejus ad*
 „ *ignis transferunt potestatem*. Subdit præterea ex Stabone,
 „ & Q. Curtio *Mithram* ignem fuisse interpretatum apud
 „ Persas, eosque Solem, *Mithram*, ignemque in invo-
 „ cationibus annectere solitos. Quæ testimonia alibi affere-
 „ mus. Sed quoniam fabula fabulam gignit, nil mirum si
 „ Mithras, qui ex petra ortum traxisse dicebatur, filium
 „ quoque ex petra progenuit. Id tradidit Plutarchus in

„ libello de fluminibus , ubi de Araxe loquitur : *Mithras*
 „ *filium habere cupiens , & perosus muliebre genus , cum pe-*
 „ *trâ quadam concubuit , ea vero pręgnans effecta , post sta-*
 „ *tutum tempus juvenem progeniuit nomine Dıorphum .*
 Obiter addo , hunc locum illustrandum ex notis Mussaccii
 quas in calce Operum Plutarchi edit. Parisiens. Gręcolat.
 pag. 83. T. 2. reperies . „ Dum vero , prosequitur noster
 „ Auctor , ait Commodianus ,

—— vos de istis date priorem .

Vicit petra deum , quęrendus est petrę creator ,
 „ hoc utique voluisse videtur : Vos Ethnici , qui Mithram
 „ vestrum , sive Inviclum ex petra natum fatemini , dicite
 „ per vestram fidem , quisnam prior antiquiorq. fuit , In-
 „ victus an petra ? Certe ipsa petra Inviclum vincit . (sic
 „ fortasse legendum) ætate nimirum vincere necesse erat ,
 „ quę ortum dei dederat . Non equidem ignoro diversa
 „ significatione vincendi verbum usurpari solitum ; quod
 „ docet Servius ad XI. Eneid. *Veteres , inquit , vivendo*
 „ *vincere dicebant supervivere : ut multa virum voluens*
 „ *vincendo sæcula vincit , nam & in Togatis victrices ap-*
 „ *pellantur , quę viros extulerunt .* At non miror , bellum
 „ hunc poetam novam ejus verbi notionem excudisse ;
 „ cum acrostichidis lege coarctatus non *pariendi* , non *gi-*
 „ *gnendi* verbo , aliove hujusmodi uti posset : nam *vincendi*
 „ verbo simpliciter uti pro eo quod est ætate antecedere ,
 „ haud ita facile videtur concedendum . Fortassis etiam
 „ elegans illi jocus visus est , *victum* dicere , qui *Invictus*
 „ audiebat . Postquam verò fateri coegisset deum illum
 „ ætate posteriorem esse petrâ genitrice , nunc (subdit)
 „ quęrendum superest , quis petrę ipsius Creator fuerit
 „ atque opifex . perinde atq. vellet per hosce gradus
 „ Ethnicos ducere ad veri Dei cognitionem . Ita Alean-
 der : cujus opera inedita licet brevi lucis usuram adeptura
 speramus , attamen pauca hæc , quę nostrum argumentum
 spectant , eruditis veluti pręgustanda obtulisse , haud
 alienum duximus .

Tra-

Tradidit præterea fabulosa antiquitas, Mithram *Boum furem* fuisse, eosque in speluncam raptos abegisse. Sanè in nostris tabulis, quæ Mithram sub antro bovem cornibus per vim torquentem, inflictoque vulnere veluti prædam mactantem, repræsentant, id expressum designatumque videretur, nisi cetera Symbola mysticum aliquid arcanumque denotari suaderent. Quod tamen Gasparem Barthium in animadversion. ad Statii versus, quos inferius proferam, induxit, ut calumniam fingeret Julio Firmico, quem, quòd viderit imaginem Mithræ in antris taurum cornibus ducentis, ideo ait commentum fuisse ipsum furem & *boum abactorem*. Parcerem viro doctissimo, & conjecturam alucinationis utcumque probarem, si Firmicus id dixisset solus. At Commodianus, post versus superius exscriptos, Ethnicos redarguens hoc ipsum tradit.

Insuper & furem adhuc depingitis esse

Cum si deus esset unquam non furto vivebat.

Terrenus utique fuit, & monstrivora naturâ.

Vertebatque boves alienos semper in antris,

Sicut & Cacus Vulcani filius ille.

Quòd si aliquem ex Gentilibus id fatentem posceret, Porphyrium profero, doctissimum superstitiosæ religionis æque ac veræ infensissimum, cui Mithras *boum fur deus* diserte dicitur, in libello de Antro Nympharum apud Homerum pag. 262. inter ejus opera ab Holstenio latinitate donata, & impressa Cantabrigiæ an. 1655. Quod moneo, quia sæpius deinceps erit mihi hic auctor appellandus.

Mithra itaque qui in nostris hisce tabulis, ceterisque antiquæ gentilitatis monumentis frequenter memoratur, cujusque ortum & studia mox retulimus, *Sol* ipse fuit habitus, vel sanè epitheton nomenque, quo *Sol* significabatur. Docet in primis lapis Burghesianus, cui sub ipsâ Mithræ imagine sculpta est epigraphe: *Deo Soli Invi-eto Mithrae*. Plura id genus vetustatis exempla describit

Gru-

Gruterus pag. 33. & 34. quorum hîc duo apponam , quòd mentionem Spelæi præferant .

I

DEO. SOLI. INVICTO. MITHRAE
FL. SEPTIMIVS. ZOSIMVS. V. P

^{fic}
SACERDVS. DEI. BRONTONTIS

^{fic}
ET ÆCATE HOC SPELEVM
CONS TITVIT

2

SOLI INVICTO MITHRAE
TIBERIVS. CLAVDIVS. TIBERI. F. THERMODORVS

^{fic}
SPELEVM CVM SIGNIS . . . CETERISQ.
VOTI. COMPOS. DEDIT

Vocabulum hoc & significatio primùm à Persis accepta, quibus *Mithras Sol* est, teste Hesychio, Suida, Strabone lib. XV. pag. 732. edit. Paris. 1620. aliisque. Hinc non malè conjicit Salmasius ad Vopiscum in Aureliano cap. 5. Solem pateræ, quam Persæ Aureliano donaverant, eo habitu insculptum, quo colebatur in eo templo, quo mater ejus fuerat Sacerdos, eundem hunc fuisse Mithram, facie leoninâ, cum tiarâ seu mitrâ. Nam Persæ eo Leonis vultu Mithram colebant, apud Luctatium seu Lactantium veterem Commentatorem Statii, & in ejus sacris multa Leonis mentio. Mithram tamen Medum facit Lucianus in dialogo, quod *Deorum concilium* inscripsit, ubi Momum inducit deastrum hunc barbarum facetissimè ita irridentem: *Aut etiam Mithres illæ Medus, qui indumento Persico amictus, & tiarâ redimitus est, neque Græcam vocem sonans, adeo ut si quis illi nectar propinet, præbibentem non intelligat.* At gens utraque, uti sub uno imperio, ita eidem religioni addicta, & ut ait Strabo eod. lib. 15. *Persici mores cum Medis iidem sunt.* Quæ verba oscitanter omissa in memoratâ edit. Græcol. extant apud Casaub. in notis, & in aliâ

aliâ Latinâ. Equidem & origo vocis petenda à Persis, si credimus Scaligero, qui lib. 6. de emendat. temp. pag. 588. *Mithri*, *Mithir*, aut *Mether* iisdem esse *Dynastam* ac *Dominum* scribit. Quò referri poterit testimonium Hesychii, qui *Mithren* apud Persas *πεῖτον* deum vocari tradidit: primum scilicet, seu majorem ac si dixeris inter deos *Dynastam*. Ad hæc appositè observo inscript. 1. pag. 36. *Mithra aram* dicatam, cum ornamentis, & tabellas, ut corrigit Gutherius, *insignia DOMINI*, nempe ipsius *Mithræ*, habentes. Et Solem seu *Mithram* passim vocat *Dominum*, & *Regem* Julianus orat. IV. Si Persicum vocabulum ad Græcam significationem fas esset traducere, plausu exciperem commentum Tristani Santamantii, qui in præclaro opere Gallico ad Historiam Imperator. explicans nummum Aureliani pag. 245. Tom. 3. Persas ait, Solem (qui *Mithra* est) vocasse *Κύειν*, hoc est *dominum*, indeque *Cyro* nomen inditum ex Plutarcho, cujus locus, ab eo non citatus, est in vita *Artoxerxis*. Sed *Tristanus* de suo addidit, apud Persas vocem *Κύειν* esse *dominum*, nisi eo jubente Græcam civitatem aliquando fuerit adepta: nec *Plut.* id somniavit. Ceterum quod *Mithra* præcipuus inter deos haberetur, sollemne Persis erat illius numen juramento contestari, ut de *Dario* idem *Plutarchus* in *Alex.* de *Cyro* *Xenophon* in *œconom.* lib. 5. & de *Tyridate* *Dio* lib. 63. memorant. Ejus verò nominis vestigium hodie quoque inesse libris Persarum, quibus *Sol* dicitur *Mibr*, testatur *Spanhemius* in notis Gallicè scriptis ad *Cæsares Juliani* pag. 317.

Cùm huic lucubrationi fastigium imposuisssem, animadverti, *Mithræ* de statu quæstionem moveri, ranquam Deus apud Persas non fuerit, neque divinis honoribus cultus. Cogor itaque vestigia relegere, & pauca raptim adnotata, nam *Typographus* à tergo instat, in ejus causam hoc loco attexere. Inter *Diaria* erudita *Amstelodamensia*, vulgò *Novelles de la Republique des Lettres*, proximè

ximè elapsi Decembris , hic titulus prostat : *Historia Religionis veterum Persarum , eorumque Magorum . Ubi etiam nova Abrahami , & Mithræ , & Vestræ &c. historia . Auctore D. Hyde Linguarum Orientalium in Academiâ Oxoniensi Professore .* Egregium Operis specimen duorum capitum brevis conspectus præbet ; nam eruditus Auctor se demonstraturum promittit , *cultum divinum apud veteres Persas datum fuisse Soli Deo : Mithræ & Igni cultum tantum civilem , & falli contrarium affirmantes : atque Sacerdotum eorum ad hoc responsum : Mithram præterea ab ipsis nunquam vocatum Deum , uti neque Ignem , nec necessitatum petitiones eis unquam exhibitas .* Nescio quid vir doctus sit prolaturus : at scio equidem disertis verbis inter alios Hesychium , loco jam indicato , tradidisse , Mithram Deum habitum apud Persas , & profectò non vulgarem , sed *supremum & maximum* . idque non apud vulgus tantùmmodo , & recenti religione , sed ab antiquissimo tempore , quo scilicet Zoroaster , primus Persarum magister , Mithræ cultum induxit . Ille siquidem *antrum in Perside in honorem creatoris patrisque omnium Mithræ consecravit ; ita ut conditi à Mithra Mundi figuram præberet ;* inquit Porphyrius , alibi productus , ex Eubulo , qui luculentissime de cultu & mysteriis Mithræ scripserat . At quomodo fieri possit non video , ut Mithra Deus non fuerit à Magis Persarum habitus , quem omnium creatorem & patrem mundique opificem credebant . Præterea & Deum putasse , ac in necessitatibus invocasse palam est , nam *mediatorem* inter Oromazam & Areimanium , bonum malumque deos , statuebant , eique *motivæ & pro gratiis agendis oblatas victimas* immolabant , ex ejusdem Zoroastris instituto , teste Plutarcho de Iside , & Osiride pag. 396. quem locum inferius laudavi . Rursus si Mithra Sol est , ut nemo dubitat , utique Persæ *Solem unum Deum esse credunt , & equos eidem Deo sacratos ferunt* , ait Justinus ex Trogo lib. i. cap. 10. De Massegetis , quæ natio fuit Persis contermina , idipsum tradit

dit Herodotus lib. 1. cap. 116. & Strabo lib. 11. pag. 513. Obiter notabo, Vossium eorum testimonia perperam de Persis citasse, lib. 2. de Idololatr. cap. 9. Necessitatum quoque petitiones fuisse exhibitas, ostendit Darius Solem, Mithrem, sacrumque, & aeternum invocans Ignem, dum esset cum Alexandro congressurus, ut militibus dignam vetere gloriâ majorumque monumentis fortitudinem inspirarent, apud Curtium lib. 4. cap. 50. Ex quo loco & Ignem invocatum discimus, & proinde Deum habitum. Accedit vetustissimum Herodoti testimonium. qui libro 3. cap. 16. Persæ, ait, *Deum Ignem esse arbitrantur*. Ideoque & cadavera ab ipsis non cremabantur, quia nefas esse Deo dicebant depasci cadavere hominis. Recentior testis est D. Joannes Chrysostomus in homilia 4. de patientiâ & tolerantiâ: *Deus apud Persas Ignis esse putatur, ipsumque multo cultu venerantur*. Uti etiam Sidonius Appollinaris, qui in Panegyr. Anthem. v. 84. ait: *Magis juratur ab illis-Ignis & unda Deus*. Necnon Theodoretus lib. 5. hist. cap. 39. & Evagrius lib. 5. cap. 14. ubi Persis ignem Deum habitum prodiderunt. At his non immoror, cum antiquioribus exemplis res sit agenda. Originem religionis repetit Clemens à Nemrothe, qui Persas docuit ignem colere, lib. 1. Recognitionum in Bibliothecâ P. P. tom. 2. part. 1. pag. 391. Et lib. 4. pag. 423. hæc subdit: *Busti cineres tanquam fulmine ignis reliquias colligentes hi qui erant primitus decepti, deferunt ad Persas, ut ab eis tanquam divinitus è cælo lapsus ignis, perpetuis consecraretur excubiis, atque ut cœlestis Deus coleretur*. Lapsum hunc ignem, focolisque sempiternis custoditum memorat Ammianus Marcellinus lib. 23. cap. 6. Foculos vocabant *Pyraa* & *Pirathæa*, de quibus plurima est mentio apud Scriptores. Adeo autem ceteris Diis Ignem præferebant Persæ, ut unicuique Deo sacrificent, primum Igni preces faciunt, ut emendavit Casaubonus, nam Xylander imprecationes verterat; apud Strabonem lib. 15. pag. 733. ubi & sacrificia Igni exhibita, ejus-

que sacra describit. Nam sacrificiis Ignem apud Persas fuisse cultum, docuit etiam Laërtius in proœmio sub initium. Petitum porrò precationibus ostendit insanus & ridendus mos Persarum, cùm ignem ad fluvium delatum,mersuros se aquâ minarentur, ni voti compotes fierent, ut narrat Plutarchus de primo frigido pag. 970. Quæ fortasse tantummodò in vulgus credita. Nam facilè assentior, Sapientes Persarum & Sacerdotes non aliter Ignem hunc terrenum divinis honoribus coluisse, nisi quia cœlestem Ignem, nempe Solem, repræsentaret, unde originem duxisse putabant, ut vidimus. Auctorem habeo Maximum Tyrium, qui in dissertatione 38. quæ est de statu Diis dicandis, ait Persas Ignem coluisse veluti *imaginem seu statuum Dei*, unde eos increpat, quod *elemento immanissimo omnium violentissimoque* adhæsisent, cùm Deum aliis signis repræsentare potuerint. Loquitur Philosophus in suum argumentum, quo conatur ostendere, statuas omnes quas veteres Diis dicabant, positas fuisse, ut Dei memoriam mentibus revocarent. Clemens quoque Alexandrinus admonit. ad Gentes pag. 43. ex Dinone refert, Magos Persarum *sacrificare sub dio, sola Deorum simulacra Ignem & aquam putantes*. Itaque Magi cultum ignis ad Deum referebant. Deus verò non aliis ipsis quam Mithra seu Sol, cujus portio Ignis hic terrenus & *quotidianus*, uti vocat Tyrius eodem loco, credebatur. Quodnam fuerit illud *Sacerdotum responsum* à viro clarissimo doceri cupio. Nisi intelligat de responso regi Persæ à Magis reddito, cùm ab Euthalitis captivus detineretur, quo videntur comparasse adorationem Regis & Solis. Rem narrat Procopius de bello Persico lib. 1. cap. 3. in fin. Sed non is Magorum fuit sensus. Ceterum cùm non ignorem, plerisque Gentilium sapientibus, tam Græcis quàm Romanis, imò & Barbaris, ratione magistrâ paruisse, unum esse Deum, rerum principium & moderatorem, neque in divinitatis consortium corpora creata, Solem, Sidera, hominesque, esse

esse adscribenda; eodem modo & Persarum Magos de Deo cogitasse libenter addiscam. Adhuc tamen & demonstrandum est, publicum cultum Mithræ & Soli tributum, fuisse tantummodo civilem. Nam is non congruit rerum mundique Opifici, qualem Magi Mithram putabant; & sacrificia precationesque divini & lateutrici honores sunt. Ea nihilominus de clarissimi viri doctrinâ opinio mihi est, ut non ambigam promissis liberaliter responsurum, meque in ejus sententiam pleno suffragio concessurum.

Quod Solis appellationem spectat, Basilidiani superstitosâ numerorum resolutione Mithram in Sole quærebant, teste D. Hieronymo in cap. 3. Amos: *Basilides*, inquit, *omnipotentem Deum portentoso nomine appellat Abraxas*, & eundem secundum Græcas literas & annui cursus numerum, dicit in Solis circulo contineri; quem Ethnici sub eodem numero literarum vocant MITHRAM. Abraxas Græcis literis redditus statim producit numerum 365. quot diebus cursus Solis completur. Non ita Mithra, quem Hieronymus Latinis literis & inflexione concludens, negotium curiosis faceffivit. Siquidem Joannes Macarius de Abraxis num. 3. ex Græca voce ΜΙΘΡΗΣ efformans numerum 365, necesse habuit tribuere θ numerum 8. & η numerum 7. contrâ rectam numerandi rationem. Kircherus Oedypi Ægyptii part. 2. tom. 2. class. XI. cap. VI. felicius Mithram hisce elementis Græcis extulit, quibus ad amussim respondet numerus 365. simul & Abraxas resolutum in numeros conspicias.

$$\begin{array}{ccccccc} M & E & I & \Theta & P & A & \Sigma) \\ 40 & 5 & 10 & 9 & 100 & 1 & 200) \end{array} \quad 365$$

$$\begin{array}{ccccccc} A & B & P & A & \Xi & A & \Sigma) \\ 1 & 2 & 100 & 1 & 60 & 1 & 200) \end{array} \quad 365$$

Mithra quoque Solem monstrat in gemmâ , quæ *contra Solem variè refulgens Mithrax Persis* appellabatur , teste Plinio lib. 37. cap. 10. Vulgati codices legunt *Mitrax* absque aspiratione , quam reponendam rectè censuit Salmasius in exercitat. ad Solinum pag. 712. Ipsi Solino *Mithridax* mendosè dicitur , uti adnotavit idem celebris Criticus .

Præterea Gentiles per symbola Mithræ physicas Solis affectiones expresserunt . Illustre exemplum præbet marmor Burghesianum in parte inferiori secundæ nostræ tabulæ delineatum , in quo *Mithra* , (si Mithram esse consentias , ut superius monui) vulnus Tauro intentans , *alatus* repræsentatur . Solis enim simulacra veteres *pinnata fingeant* , *quæ res monstrat ejus velocitatem* , inquit Macrobius lib. 1. saturn. c. 19. & Martianus Capella de nuptiis Philolog. pag. 20. *pennata vestigia* eidem tribuit . Eodem recidit puer , qui cum diem figuret face elatâ , merito fugientia tempora *alis* indicare conjicias . Cuperus in Harpocrate pag. 34. ectypum juvenis *alati* producit , quem *Mithram* esse arbitratur . *Solem* libenter fatear eo symbolo expressum , non *Mithram* : cum ex ejus signis , præter tiaram capitis , nullum ostendet . Nam sub diversis figuris diei lucisque dispensator pingebatur . Hinc licet *Solem* dicat numisma Melitense apud Sponium libro Gallicè inscripto *Recherches curieuses. d' antiq.* dissertat. 28. cum juvenem *alas* quatuor humeris gestantem præferat ; non tamen *Mithram* , ut ipse cum amico , qui sibi ejus copiam fecerat , opinatur , monstrare crediderim . Quippe tiara seu mitra bifida & superne secta in acumen desinens , ad modum prorsus episcopalis phrygii , quâ caput ornat , non convenit *Mithræ* , qui Persicam mitellam , qualem in nostris tabulis conspiciamus , sibi vult . Præterea juvenis ille sinistrâ flagrum , dexterâ baculum seu sceptrum gerit , quibus insignibus Sol quidè , sed sub nomine *Abraxas* seu *Jao* depingi solet , ut videre est in quamplurimis gemmis

Maca-

Macario & Chiffletio allatis. Nonnulla Imperatorum numismata Solem flagello armatum exhibent. *Alis* etiam ea imaginum portenta donantur, ut in gemmâ Chiffletianâ secundâ. & Harpocrates, qui Solis significationem assertam eidem doctissimo Cupero debet, in *alutam* effigiem confurgit. Attamen nemo suspicetur, me communionem significationis & rei velle discindere, cum Mithram, Abraxam, Harpocratem, & si quæ sunt alia vesanæ superstitionis ejusmodi monstra, inter se difformia & diversa, pronunciavi. Nam id intelligendum ratione habitâ ad varios gentium populorumque mores & ritus, quibus Numen unum idemque frequenti nominis & appellationis diffensu colebatur. De Sole accommodè ad rem nostram hæc habet Capella lib. 2. de nupt. Philologiæ pag. 43. edit. Plantin. 1599.

*Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim,
Dissona sacra Mithram, Ditemque, ferumq; Typhonẽ.
Attis pulcher item, curvi & puer almus aratri,
Ammon & arentis Lybies, ac Biblius Adon.
Sic vario cunctus te nomine convocat Orbis.*

Unde apud Nonnum in Dyonisiac. lib. 40. vers. 405. Mithra, seu Phaëton πολωνομῶν *multinominis* dicitur. Quod etiam de Iside tradidit Appulejus in Milesiis seu Metam. lib. 11. pag. 241. *cujus numen unicum, multiformi specie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis.* Exempla aliorum deum passim reperies. Nec ideo tamen minus rectè, ni fallor, prædixi, imaginem & effigiem, quâ Abraxas, Harpocrates, & similes repræsentantur, eam ipsam Mithræ non esse, licet omnes ad unam Solis significationem revocentur, & ob hanc rursus naturæ communionem etiam inter se conferri, & alter alterius notionem induere possit.

Nimirum hac quoque viâ evolves difficilem locum, qui crucem eruditis imposuit, apud Herodotum lib. 1. cap. 331. ubi ait: *Vocant autem Assyrii Venerem Mylittam, Arabes*

bes eandem Alitam appellant, Persæ Mitram. Ex quo fortasse hausit D. Ambrosius lib. 2. contra Symmachum p. 840. T. 2. Editionis P. P. Benedictinorum: Cùm Cælestem Afri, Mithram Persæ, plerique Venerem colunt, pro diversitate nominis, non pro numinis varietate. At Strabo lib. 15. pag. 132. Mithram apertè vocat solem, deamque ab eo distinctam apud Persas Venerem facit; Colunt Solem, quem Mithram vocant, item Lunam, & Venerem. Et veteres penè omnes non alium quam Solem fuisse Mithram apud Persas pronunciant. Petrus Faber Semestr. lib. 3. cap. 2. pag. 35. cùm in textu Græco Herodoti observasset scribi Mitram absque aspiratione, eandem lectionem esse quoque reponendam apud D. Ambrosium asseverat. Ita ut Persæ Mithram & Mitram coluerint: Deum Solem, Deamque Venerem. At lubricum iter pergit doctus vir unius literulæ, imò aspirationis, indicio. Barthius ad Statium pag. 249. Herodotum ceteris contradicere negat, sed Persas, ait, masculo Soli etiam feminam deum Mithram adjecisse, cum non sit verisimile in sexu tam crassè errare ipsum potuisse. Huc recidit sententia Thomæ Gatakeri, qui in Adversariis miscellan. cap. 21. pag. 238. existimat apud Persas Mithræ nomen & Soli & Veneri tributum fuisse, sed de illo formâ masculinâ usurpari consuesse, de ipsâ feminâ. Unde Herodoto pro linguæ suæ ratione nomina effermanti Sol Mithras seu Mithres, Venus Mithra sive Mithre dicta fuerit. Rem hanc disquirendâ relinquit Cuperus in addendis ad Harpocratem pag. 53. Animadvertēbam utrumque Scriptorem, Herodotum & Strabonem, eadem fermè de Persarum religione tradidisse. Ille enim in hunc fermè modum loquitur: Persis neque statuas neque templa, neque aras extruere consuetudo est. Et post pauca: Editissimis montibus Jovi hostias immolant, omnemque gyrum Cæli Jovem appellantes. Soli, Lunæque sacrificant, & teluri, igni, aquæ, atque ventis. Urania quoque sacrificant, sic nimirum ab Assyriis, Arabibusque edocti. Vocant autem

Assy-

Affyrri Venerem Militiam, Arabes eandem Alitam appellant, Persæ Mitram. Verba Strabonis hæc sunt: *Persæ nec statuas, nec aras erigunt: sacrificant in loco excelsa: Cælum Jovem putant, colunt Solem, quem Mithram vocant; item Lunam, & Venerem, & ignem, & tellurem, & ventos, & aquam.* Rursus eundem Strabonem in Perside fuisse versatum notavi, religionemque Persarum curiosè peruestigasse. Nam paucis interjectis lineis, describens eorum sacra & ritus subdit: *Ista nos vidimus.* De Herodoto id compertum non habemus, sed ex Græcis scriptoribus, quæ de Persis scripsit, sumpsisse videtur, uti observat Gatakerus, qui & linguæ Persicæ ignorantiam in ipsum effundit, plura ab eo errata recensens. Potior itaque fides Straboni testi oculato esse debet. Qui dum Venerem Persis cultam refert, non omisisset, eam quoque Mithram vocatam docere. At Herodotus cum vulgatissimam apud Persas Solis appellationem silverit, vero admodum simile est, memoriâ lapsus, vel falsâ traditione deceptus, Mithræ nomen, quod Solis erat, Veneri tribuisse.

Ad Solem itidē eū cecutiisse oportet, cum narrat lib. 7. cap. 37. Xerxe in Græciam exercitum ducente, Solem subito sereno cælo disparuisse. Quod ostentum cum Rex à Magis quæsiisset, quid portenderet, illi, inquit, *responderunt, Deum significare Græcis civitatum defectionem, quod dicerent, Solem Græcorum, Lunam ipsorum (Persarum) esse præsidem.* Etenim nihil profectò certius est, quam Solem, non Lunam Persis summum deum præsidemque stetisse. Imò ipsemet Herodotus mox recitatus digniori loco apud Persas Solem collocat. Sanè vel comicus Aristophanes historici lapsum coarguit. Cum enim tempore belli Peloponnesiaci Sol & Luna defecissent, inducit Trygæum vinitorem, qui grande arcanum Mercurio aperiens, Solem & Lunam, ait, propitia Persis, à quibus colebatur, numina consilia in necem aliorum deorum agitaſſe, ut perditâ deletâque Græciâ ceteris numinibus sublatiſ sibi solis

lis cultus haberetur . Verba ipsa lepidissima ex Comœdiâ,
quæ *Irenes* seu *Pax* inscribitur , pag. 649. edit. 1607. hîc
in scenam producam .

TYG. *Nam Luna jam pridem atque Sol nefarius
Consilia vestrum moliuntur in caput ,
Qui Grâciam omnem prodiderunt Barbaris.*

MERCVR. *Quidnam ista faciunt?* TR. *Quod solemne,
per Jovem,*

*Litare vobis subque placare , ijs solent
Voluntque Barbari : inde iure postulant
Omnes semel nos funditus perbitere :
Quo nempe sacra cœlitum cedant sibi.*

MER. *Ergo dierum hinc illa diminutio ,
Et prava detrita orbitæ aurigatio .*

Quòd si adhuc rem salvam velimus Herodoto, Mi-
thra esse non potuit Venus , ut paullò ante memorabam ,
nisi participatione virtutis , & similitudine potestatis , quâ
Venus quoque rerum genitrix , uti mox exponam , fuit ha-
bita ; ideoq. eadem res ac numen cum Mithrâ seu Sole
censebatur . Quæ explicatio lucem affundit Julio Firmico
de errore prof. religion. cap. 5. ubi hæc ex Persarum do-
ctrinâ profert : *Hi itaque Jovem in duas dividunt potesta-
tes , naturam ejus ad utrumque sexum transferentes , &
viri & feminae simulacra ignis substantiam deputantes : &
mulierem quidem triformi vultu constituunt , monstrosas eam
serpentibus illigantes Virum vero abactorem boum co-
lentes , sacra ejus ad ignis transferunt potestatem Hunc
Mithram dicunt .* Feminæ hanc potestatem triformem ,
Lunam fuisse vel Isidem , inferius ostendam . Rursus pate-
bit , utroque nomine etiam Venerem fuisse appellatam .
Quare Herodotus unam ex his potestatibus , feminam sci-
licet , potuit Venerem indigitare , eique ob virtutis com-
munionem cum viro , qui altera socia potestas Firmico est ,
idem quoque Mithræ nomen affigere . Et verè utraque
cùm

cùm ad ignis communem *substantiam* referatur , eadem censerì poterat . Ipseque ignis nil aliud quam Sol , fons luminis & caloris , à quo generationum omnium est principium . Porro Jupiter , ut rerum auctor , in *duas* hasce dividitur *potestates* , quia Sol ad ipsum refertur , ex Oraculo apud Iulianum Orat. 4. pag. 254. edit. Petavii an. 1630.

Unus Jupiter , unus Pluto , unus Sol est Serapis .

quo nomine & Venus generationis præsens , seu Luna , sive Isis in idem consortium assumitur . Hinc quoque hæsitare desinat Nicetas , qui sibi dubius , quodnam numen Mithra fuerit , hæc ait ad Stelitteuth. r. Nazianzeni ; *Mithram alii Solem , alii renem ignis , nonnulli peculiarem quandam potestatem esse volunt* . Nam quodcumque ex his Mithram esse putes , sub diverso nomine rem eandem invenies . Ceterum non is scrupulus est Eliæ Cretenſi & Nonno , qui in scholiis ad eundem Nazianzenum alibi producendis discrete Mithram Solem asserunt .

Quòcumque igitur rem vertamus , nil tandem *Mithra* nisi *Sol* est , vel potestas aliqua ad Solem referenda , ubi alio nomine & appellatione notatus reperiatur . Quare cogor discedere a Cl. Muratorio qui ad vers. 112. postremi poematis S. Paulini , quod cum aliis , duos ab hinc annos , maximo literarum bono , ex Bibliothecâ Ambrosianâ in lucem protulit , & eruditis annotationibus exornavit , fretus testimonio Nicetæ & Firmici , in saxo Gruteriano pag. 22. num. 12. D. I. M. ET. SOLI SOCIO. SAC. nempe *Deo Inviſto . Mithrae & Soli socio sacrum* , arbitratus est , Mithram aliud numen esse à Sole diversum , non ipsummet Solem *tanquam alienigenam* , ut parum rectè , inquit , opinatur Reinesius ad inscript 48. Class. r. Dixerat doctus hic Auctor , singulare esse hominibus Romanis Mithræ tanquam extero à Persis accepto , Solem veluti proprium & indigenam jungere , quasi diceretur *σύνθερον σύνναον* . Quæ vocabula explico , *Assessor* , seu *in eodem throno sedens* , & *in eodem templo cultus* . Nec sanè ita malè Reinesius ,

fius. Potuit enim Romanus ille, qui lapidem exsculpsit, ob nominis differentiam, alium populari opinione Michram à Sole putare. Cum verò sciret etiam utrique eandem inesse potestatem & consortium religionis, idcirco *socios* eos appellavit. Quâ profectò ratione Julianus Imp. in orat. 4. mox indicata, Apollinem vocat Solis *assessorem* σύνθετον pag. 269. & pag. 285. *regni consortem* & *SOCIVM* συμβασιλεύων uti has voces vertit ejus interpret Petavius. Quia Apollo idem est cum Sole physiologicè, ratione potestatis & significationis, diversus fabulosè, & ut deus animalis, quâ de re nos fufius in dissertatione de Beleno.

At quid si literas illas singularias alio modo explicando, litem omnem & scrupulum, quamvis cum Mithræ injuriâ, succidamus? Mihi sanè arridet hæc lectio: *Deae Isidi Matri & Soli socio sacrum*. Isis celebre & æquè infanum numen apud Ægyptios fuit, in Romanam Urbem, omnium gentium superstitioni servientem, invehum, uti omnes norunt. Passim cum Serapide *junctâ religione colebatur*, ait Macrobius in fine cap. 20. lib. 1. Saturn. idemque produnt gemmæ utriusque effigie scalptæ, apud Chiffletium num. 112. 113. & 114. & nummus Juliani Imp. apud Oisellium tab. 47. nu. 7. Pausanias in Corinthiacis pag. 151. memorat erectum Serapidi & Isidi fanum; ut & Romæ quoque aderat. Porro Serapis idem omnino est ac Sol, ut sæpius docet Macrobius eodem capite, & versus Oraculi apud Julianum, quem paullò ante exscripsi. Rectè igitur Sol, qui Serapis est, *Socius* Isidis in lapide, quem exponimus, appellatur. De nomine *Matris* Isidi attributo non est cur ambigamus. Siquidem expressis verbis apud eundem Reinesium Class. 1. inscript. 213. legitur: ISIDI. MATRI. Quod nomen ideò tributum, quòd Isis *Terra sit & natura rerum*, ex eodem Macrobi capite & sequenti, Julio Firmico in libello sæpius citato, & Isidoro ex Servio lib. 8. cap. 11. Terra autem passim rerum omnium *Mater* vocitatur, ut in lapide 38. Class. 1. apud Reinesium, & *Ter-*

*ra uni rerum naturæ partium . . . nomen indidimus mater-
næ venerationis*, ait Plinius lib.2.cap.63. Quamobrem for-
tasse in Gruteriano epigrammate pag.82. num.2. *Iſſi* dici-
tur *Dea quæ eſt omnia*. Igitur ex ea inſcriptione nihil pro-
ficat Muratorius, ut Mitrham à Sole ſejungat. Allata ab
eo Herodoti & Nicetæ teſtimonia jam expoſui.

In veterum monumentis frequentiffimè & penè indi-
viduâ appellatione Mithra vocatur INVICTVS. Binas in-
ſcriptiones jam dedimus ex Grutero, qui alias profert
pag.33. apud Reineſium quatuor extant Claſſ.1.à num.45.
Plerumque Soli jungitur hoc modo: SOLI INVICTO
MITHRAE. Quod nomen utrique alligatum invenies.
Nam Sol idem ac Mithra. Huic ſolitariè tributum docuit
Commodianus, & Julianus Imperator, plureſque inſcri-
ptiones. Soli autem monſtrat inſcriptio 236. Claſſ. 1. apud
Reineſium; SOLI. INVICTO. PACIFERO. In nummis
Gallieni, Quieti, Aureliani, Probi, aliorumque Imperato-
rum, Sol gradiens ſpecie juvenis, vel in quadrigis, aut ca-
pite radiato, nudus, dexterâ elatâ, ſiniſtrâ globum geſtans,
cum ſtellâ, & epigraphe, SOLI INVICTO, repræſenta-
tur. Non ſemel ſolus titulus cuſus, ut in numiſmate Vi-
ctorini, in quo juvenis eodem typo ac in alijs, niſi quod
ſiniſtra ſagrum quatit, cum inſcriptione INVICTVS. Im-
mo & Imperatores ipſi *Invicti* nomen uſurparunt, quorum
eruditum indiculum texit Cl. Bonarota in ſuo numiſma-
tum præclaro opere pag.359. Tradit Reineſius ad inſcri-
ptionem poſtremo loco laudatam, nomen hoc Soli tribu-
tū fluxiſſe ab illo Homeri & Heſiodi ἡλιος, ἀκαμας, ἀκάμαν-
τος, quod continenter laborans laborem non ſentiat: vel
quod nunquam in ſuo curſu victus vel interceptus fuerit.
Vnde Triſtanus tom.3. pag.54. ait, Imperatores cuſis his
nummis, ſibi auguratos eſſe, Solis præſidio, eandem felici-
tatem adverſus hoſtes. Id illuſtrat exemplum Aureliani, qui
templum Solis Heliogabali Emefſæ ſitum maximis donis
ornavit, quia *illic eam formam numinis reperit quam in bel-*

lo sibi faventem vidit, inquit Vopiscus in vitâ cap. 25. Aliam causam appellationis alibi attingam. At de his hæcenus.

C A P U T III.

Progressus ad symbolorum interpretationem, quæ singula ad rerum generationem & cōservatōnem referri ostenditur. Mithra Tauri cornua contorquens, & cur sub Antro? Sol seu Mithra siderum moderator. Locus Porphyrii productus & illustratus. Quid Mithra fur boum? Taurus Lunam figurat, quæ cum Sole vires socias habet; unde explicatur vetustum simulacrum, & locus Julii Firmici. Taurus signum Veneris, quæ eadem ac Luua & Isis: eo etiam Terra designatur. Quid Mithra Taurum feriens, & animalia sanguinem lambentia?

UM Mithram esse Solem jam constet, ad tabulæ explicationem progredior, quæ ipsius Solis lumine perfusa & illustrata symbola in obscuro arcanæ significationis latentia in conspectum educit & prodit. Nam statim GENERATIONEM rerum iis figurari contendo, Mithræ Solis vi & potestate cuncta ad productionem agente, & vivificâ virtute fouente, cōservationem. Primum itaque MITRHA & TAVRVS sub antro occurrunt, cujus ille, specie juvenis, cornua per vim torquet. Rem hanc, non secus atque sculptor in lapide, nobilissimus Poëta Statius versibus expressit in fine libri primi Thebaidos, ubi Adrastus Solem inuocat variis nominibus appellatum.

*Adsis ò memor hospitii, Junoniaque arva
Dexter ames: seu te roseum Titana vocari
Gentis Achemeniæ ritu: seu præstat Osirim
Frugiferum: seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua MITHRAM.*

Hunc

Hunc locum Lactantius, aliis Lucatius vetus Statij interpres, ineunte hoc seculo ex Bibliotheca Francisci Pithoei editus, ita explicat, ut prorsus ad nostram tabulam illustrandam scripsisse videatur. *Perse*, inquit, *in spelæis coli Solem primi invenisse dicuntur. Et hic Sol proprio nomine vocatur Mithra. quique eclipsim patitur, ideoque intra antrum colitur. Est enim in spelæo Persico habitu, Leonis vultu cum tiarâ utriusque manibus bovis cornua comprimens, quæ interpretatio ad Lunam dicitur. Nam indignata sequi fratrem occurrit illi, & lumen subtexit. Sol enim Lunam minorem potentiâ suâ & humiliorem docens taurum insidens cornibus torquet, quibus dictis Statius Lunam bicornem intelligi voluit.* Profec̃dò in spelæo jacentem Mithram & nostræ tabulæ repræsentant. Perperam Pierius Valerianus Hieroglyph. lib. 3. qui alios etiam seduxit, putavit bovem cornibus arreptum eductum fuisse ex antro in sacrificium; atque in id detorquet versus Statii proximè recitados. Addit Marianus Victorius in Notis ad S. Hieronymi epistolam 7. & contra Jovinianum lib. 2. taurum excaptatum carminibus à Sacerdote ex antro prodiisse ad victimam. Nemo veterum id docuit. Alia siquidem & magis arcana ejus rei fuit ratio, quam modò indicabam, & nunc uberius explicare pergo, Porphyrius in libello de antro Nympharum gag. 254. *Zoroaster*, ait, *primus omnium montibus Persidi vicinis antrum nativum floridum fontibusque irriguum in honorem creatoris patrisque omnium Mithræ consecravit. Ita ut antrum conditi à Mithra mundi figuram ei præberet: ea vero quæ intra antrum erant certis invicem intervallis disposita, elementorum climatumque mundanorum symbola seu figuras gererent.* Infana hæc mendacia & commenta, apud Gentiles Mithræ rerum creationem tributam ostendunt. Postrema verba illustraveris ex Origene, qui lib. 6. contra Celsum, *Mithræ sacris*, inquit, *apud Persas duplex stellarum circumactio prætenditur, affixarum & erronum, & per has animarum transitus. Ideo scala erigitur*

in septimæ portæ aditu . Pergit portas enumerare , atque alia ad symbola Porphyrio indicata fortassis pertinentia . Porro & in antris sacra Mithræ agebantur , plane nonnisi ex Zoroastris instituto , & in argumentum rerum *generationis & creationis* Mithræ attributæ . At de his alibi .

Ceterum ut Lactantii interpretationem illustremus , Sol seu Mithra Lunam, *cujus exaltatio est Taurus*, notante Porphyrio pag. 262. indignantem sequi, trahit veluti cornibus apprehensam , & motu suo moderatur , non secus ac alia sidera . Unde Claudianus lib. 1. de laudibus Stiliconis ait :

Et vaga testatur voluentem sidera Mithram .

Et egregie Martianus Capella de nupt. Philolog. lib. 2. pag. 53. de Sole loquens :

*Nam medium tu curris iter, dans solus amicam
Temperiem superis , compellens atque coercens
Sidera sacra deum, cum legem cursibus addis .*

Hinc Sol Ciceroni in somn. Scipionis dux, princeps, & moderator luminum reliquorum vocatur . Quem locum explicans Macrobius cap. 20. hæc scribit ; *Moderator reliquorum dicitur , quia ipse cursus eorum recursusque certâ spatii definitione moderatur . Nam certa spatii definitio est , ad quam cum unaquæque erratica stella recedens à Sole pervenerit, tanquam ultrâ prohibeatur accedere , agi retrò videatur , & rursus cum certam partem recedendo contigerit , ad directi cursus consueta revocatur .* En aberrantis Lunæ aliorumque luminum conatus à Solis vi & potestate subactos & perdomitos . Ideo INVICTI nomine passim , ut diximus, donatur Mithra & Sol; & apud Persas Leonino vultu effingitur, quòd hic deus, ait Lactantius, *ceteros sui numinis & potentie impetu excellat, ut inter ceteras feras Leo .* Mithram, Leonis vultu apud Persas , dum Romani in suam religionem inve-xissent, satius duxerunt in humanam effigiem mollire, ut videmus in nostris tabulis : neque tamen Leonina symbola in ejus sacris neglexerunt, ut postea explicabo.

Ex

Ex hac Solis & corporum cœlestium pugnâ, omnia in sublunaribus generantur, efficiente caloris vi & potentia. Nam & Mithra aliquando ignis appellatur apud Q. Curtium, qui de Dario loquens ait lib. 4. cap. 50. *Solem Mithrem sacrumque invocans ignem*, quasi hæc omnia unum sit numen & res eadem. Et Firmicus *sacra ejus*, inquit, *ad ignis transferunt potestatem*. Ideo de petra natum dixerat Commodianus, quo nihil aliud significari nisi ignem è silice excussū, ex Aleandro supra monuimus. Et sane omnia, quæ Mithræ tribuuntur symbola, ad rerum GENERATIONEM referri, docet Porphyrius p. 265, ubi describens animarum generationem, earumq; ascensum & descensum per portas cœli variè apud Romanos & Ægyptios acceptas, subdit hæc verba, quæ mirè tabulas Mithriacas illustrent: *Quocirca Mithræ peculiarem sedem juxta æquinoctia attribuerunt: Ideo Arietis, Martii signi, gladium gestat, vehiturque Tauro signo Veneris; nam Mithra æque ut Taurus AVCTOR PRODVCTORque rerum est, & GENERATIONIS dominus*. Concinnant quæ de Sole, quem Mithram etiam appellat, differit Julianus orat. 5. pag. 322. ex versione Petavii: *in primis quod à terrâ Sol trahat omnia, quod ea velut fomento quodam & admirabili calore suscitet ac vegetet*. Idque moliri Solem subdit *per arcanam corporisque prorsus expertem ac divinam sinceramque radiis illius insidentem naturam, fierique in mundo nostro tum soleat, & dies esse longior nocte, quando Arietem permeare rex Sol incipit*. Latentem & occultam hanc Solis generandi virtutem ut exprimerent mythologi, Mithram *boum furem* finxerunt, quod scilicet clanculum GENERATIONEM promoveat, inquit Porphyrius pag. 262. Nam quemadmodum quod agunt fures, clam agunt, ita vivificus & genitalis calor sensim permeans, rerum generationem furtim & latenter promovet. Porro bos quoque ad generationem pertinet, nam ex eo procreantur apes, quæ sunt animarum symbola, ut pergit differere idem Philosophus. Si vero velinus ad Taurum

in

in nostris tabulis expressum iterum respicere, eo nomine *Lunam* vocatam ait, *GENERATIONIS præsidem*. Nam Luna cum sit bicornis, ut dixit Lucretius, Tauro significatur. Unde Orpheus in hymno Dianæ, Bovis cornua Lunæ fuisse gratissima scripsit; & in nummo Caracallæ apud Patinum de numism. Imp. pag. 296. Luna vehitur bigâ, quam gemini Boves trahunt; idcirco *Boum agitatrix* dicta Nonno in Dionysiac. lib. 8. Immò *Hecate*, quæ Luna est, *Tauri nomine fuit appellata*, inquit Porphyrius de abst. lib. 3. cap. 17. Hinc duo hæc *Mithræ*, & *Bovis* symbola in nostris faxis, Solis, & Lunæ efficientiam declarant, qua cuncta generantur & conservantur & utriusque beneficio, ait Macrobius in somn. Scip. lib. 1. cap. 19. *hæc nobis constat vita, quâ fruimur*. Quem inter hæc cœlestia lumina nexum & societatem, ad rerum perpetuitatem significandam, produxit antiquitas in illustri simulacro, quod delineatum exhibet Spanhemius in notis Gallicè scriptis ad Cæsares Juliani pag. 460. Mulier veste longiori stans, dexterâ puerum radiatum sustinet facem manu præferentem, sinistrâ puellam Lunulâ bicorni capiti insidente pariter cum face, peplo seu velo à dexterâ ad sinistram supra caput ipsius mulieris circumvoluto, ita ut circulum quendam constituat. Subiecta est inscriptio, quam nusquam antea editam clarissimus Auctor profert pag. 485, eamque hic libenter exscribo, quod novum sit Mithræ monumentum.

M. POPILIVS. M. F. OVF. LVPERCVS. SACERD
D. SOL. INVICT. MITHR. ET LVNAE
AETERNÆ. VOT. SVSCEP. L. M

Eâ mulieris figurâ *Æternitatem* designari ait vir doctissimus. Sanè reperio in nummo Hadriani apud Oisellum tab. 105. num. 8. eâdem planè formâ mulierem stantem, alterâ manu Solem, alterâ Lunam præferentem, cum inscriptione: AETER. AVG. & tab. 106. num. 4. mulier simili prorsus specie velum ad caput in orbem circumvoluit,
adje-

adjectâ epigraphæ: AETERNITAS. Hinc apud Gruterum pag. 32.9. extat saxum, AETERNITATIS. SACR. SOLI ET LVNAE. Nam veteres *Ævum designantes, Solem & Lunam pingunt, quod aeterna sint elementa*, ait Horus Apollo in Hieroglyph. in princip. Circulum verò *Æternitatem* monstrare, fatis est notum. Ita Mithra & Luna, quorum Sacerdos erat Popilius, sociâ virtute cuncta *generando & conservando*, rebus omnibus, ut erat falsa quorundam antiquorum opinio, *Æternitatem* inducunt. Rectè hæc quidem: at liceat aliam interpretationem asserre. Mulier Juno est, aerem figurans; nam Juno ipsa est aer Poëtis, qui ut eleganter ait Firmicus, *effeminarunt hoc elementum*. In aere collocata sunt duo lumina, Sol & Luna, ideo Junonis manibus imposita. Supra aerem cœlum, in gyrum protensum, *velo* seu *peplo* Junoni circumducto, (nam & Juno *peplum* gestat apud Martianum lib. 1. pag. 18.) designatur. Ideo & *Cœlum dictum Templum*, ait Varro lib. 5. ob concavam convexitatem, templorum concamerationi similem. Servius ad illud *Æn.* lib. 1. vers. 507. *mediâ testudine templi, testudine* inquit, *camerâ incurvâ, vel fornicatâ, quæ ideo sic fit, ut simulacro cœli imaginem reddat*. Et ad formam hanc in gyrum ductam respexit Regius Vates, cum inquit Ps. 103. v. 2. *qui extendis cœlum sicut pellem*; ad modum scilicet tentorii militaris incurvi, quod pellibus tegebatur. Hinc idem Varro lib. 6. de ling. Lat. *cœlum cortinæ Apollinis* assimilat. In plerisque nummis antiquis hæc cortina exhibetur modò formâ sphaeræ dimidiatâ, modò veluti sphaera integra. Demum hanc interpretationem digito monstrat Porphyrius in sæpius laudato libello pag. 259. *antiqui*, ait, *ipsum cœlum PEPLVM vocarunt*. Itaque *velum* seu *peplum* simulacro aeris seu Junonis circumdatum *cœlum* ipsum est. Quod ideo sub figura *veli* expressum, ut denotaretur à cœlo corporum *generationem & conservationem*, Sole & Lunâ agente, derivari; unde Homerus dixit, Nymphas in Antro *texere purpureas telas*; ut interpretatur

eodem loco Porphyrius, qui subdit, ea de causâ ab *Orpheo Proserpina*, *omnium ex semente nascentium præses*, *telam texens inducitur*. Quare Popilius eo simulacro Mithram & Lunam, omnium in mundo tam cœlesti quàm terreno *generationum auctores*, potuit designasse.

Eandem Mithræ & Lunæ sociam virtutem contexere veteres sub iis geminis utriusque sexus potestatibus, in quas Jovem divisisse diximus ex Firmico. Virum aperte *Mithram* cognovimus. Mulier vero *triformi vultu* quid aliud est quam *Luna*, *triformis* passim appellata? Subdit Firmicus, *monstrosus eam serpentibus* illigasse. In tabulâ Mithriacâ apud Marlianum lib.7. Topograph. Urbis visitur figura mulieris alata, quam serpens à pedibus ad humeros circumambit: eademque extat in schemate Mithræ Burghesiano, quod delineatum profert Begerus in Spicilegio antiquo pag.97. Quis statim non sibi persuadeat, hanc ipsam esse mulierem Firmici *monstrosus serpentibus* illigatam, quæ cum sociam habeat potestatem cum Mithrâ, ideo in ejus tabulis repræsentetur? Huc referas, quod Hierapolitani juncta Solis simulacro statuunt *signa feminarum*, quæ *cingit flexuoso volumine draco*, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 17. In gemmâ abraxæâ 57. apud Chisletium extat monstrum triformi facie manibus *serpentes* gestans. Quidquid hoc portentosum simulacrum fuerit, certè in speciem nostri effectum apparet. At in tabulâ Bembinâ *serpens* Isidis capiti est impositus. Ejus tabulæ eruditus explanator Pignorius pag.26. docet ex Æliano lib.10. cap.32. Ægyptios Isidis simulacra *serpentibus* coronasse. Unde Flaccus lib.4. Argon.de Iside canit:

————— Et procul Jo
Spectat ab arce Poli jam Divis addita, jamque
Aspide cincta comas, & ovanti persona sistro.

Et nummus apud Oiselim tab.47. num.6. duas Isides alatas aspidem in capite cum caudâ sinuosâ versus tergum habentes, repræsentat. Alas gestat etiam mulier in tabula
Mi-

Mithræ . Porro Isis apud Ægyptios Luna est , uti mox dicemus . Quod si velis Lunam ipsam, seu Dianam *serpentinis* implexam spectare, adeas Pausaniam in Arcadic. Duas ergo illas *potestates* Firmici, *Mithram* seu Solem & *Lunam* esse constat. Quæ cum *ad ignis substantiam* deputentur, eodem auctore, patet iis inesse GENERATIONIS significationem, quæ vi caloris perficitur .

At rursus Porphyrius dixerat verbis supra recitatis, *Mithram Tauro signo Veneris* vehi . Quo fortasse respexit ad commercium, quod Venus habet cum Mithrâ; in quem sensum explicavimus Herodotum , & D. Ambrosium . Ex hoc verò consortio & nexu omnium genitrix & parens Venus est, sicut de eâ scribens philosophatur Julianus orat. 4. pag. 281. *Cælo temperiem optimam inducit : terræ fecunditatem affert : non minus & animalium propagationi perpetuitatem tribuens. Cujus ita penès regem Solem caussa est primaria, ut in ejus quoque COMMUNIONEM Venus adsciscatur;* est enim ut pag. 287. subdit, *Solis administra & cognata* . Quippe cùm signum illud Veneris Taurum Sol scandit, depulsâ hieme & nivibus, germinatio & fecunditas terræ promovetur, & omnia, quæ ipsa *continet, aperire se in germen* incipiunt , ait Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 12. ubi addit, apud Athenienses ἀνθεστήριον Aprilem vocari, eo quod hoc tempore cuncta florescant . Hinc, puto, *Venus physisca* dicitur in inscriptione apud Reinesium Class. 1. nu. 18. quod præfesset rerum naturalium generationi . Nec quispiam, quod nunc Venerem sub Tauri symbolo, superius Lunam latentem dixerimus, dissona & pugnantia obtrudere nos arguat . Nam Phylocorus apud Macrobius lib. 8. Sat. cap. 8. *Venerem eandem esse Lunam* affirmat; & utraque non femina tantum, sed mas quoque putabatur . De primâ testantur Calvus & Lævinus eodem Macrobii loco, unde & apud Cyprum ejus simulacrum barbatus colebatur . *Lunam* appellatam *Lunum*, maremque deum mysticè dici, auctor est Spartianus in Caracalla c. 7. ubi videas adnotata

à Salmasio , & Tabulam Palmyrenam Sponii Atiquit. erudit. cap. 1. Luni effigiem dabit nummus Antiochenſum, apud Patinum de numism. Imp. in Antonino pag. 218. Imò, quæ est fabularum inconstantia , vel apud varias gentes diversa rerum physicarum interpretatio , & deorum dispar acceptio , sub Bovis vel *Tauri* symbolo figuratur *Isis*, quæ eadem est ac *Luna* & *Terra* Plutarcho , Macrobio, & ceteris veterum Mythologis. *Isis* vero *natura ea pars est*, inquit idem Plutarchus de Iside & Osirid. pag. 372. editionis Parisi: Græcolat. *quæ quasi feminea omnes in se recipit ortus , tanquam nutrix quedam & omnium commune receptaculum*. Et Macrobio lib. 1. Sat. cap. 20. dicitur *natura rerum subjacens Soli*. Hinc Taurus substratus est Mithræ in tabulis. Quocunque igitur pergamus , sive *Taurus* Mithriacæ Tabulæ *Luna* sit , sive *Venus* , sive *Isis* , vel *Terra* , (nam & Terram sub bovis figurâ significasse Aegyptios prodit Macrobius eodem lib. & cap.) res eadem censeretur debet , & nihil aliud tandem quam virtus Soli sociata ad promovendam **GENERATIONEM**, vel natura rerum Soli subjacens, aut demum subjectum ipsum **GENERATIONIS**, quod Sol calore suo pervadens & radiis veluti penetrans, omnia in naturâ rerum procreantur & generantur.

Hinc , ut opinor , Mithra *gladium* apud Porphyrium gestat, quo in nostris tabulis *Taurum* transfodit; ad significandum scilicet Solem vi & potentiâ radiorum subjectum **GENERATIONIS**, quod per *Taurum* figurari diximus, penetrare , & veluti inflicto vulnere pervadere. Quò spectant verba Martiani Capellæ lib. 1. pag. 6. ubi de Sole loquens *hinc quoque*, ait, *sagittarius, hinc quoque vulnificus, quod possit radiorum jaculis ic̃ta penetrare*. Quamobrem & Poëtis dictus fuit ἐκβολῆς & ἐκαστελέτης, seu *eminus jaculans* , quasi radiis velut jaculis feriat . Qua vi radiorum solarium seu caloris pervadente , ut mox notatum , subjectum **GENERATIONIS**, sanguis quasi ex vulnere elicitur , semen nimirum genitale ad rerum omnium procreationem

tionem & alimentum . Unde *canis* & *serpens*, in tabulâ secundâ hîc depictâ , guttas sanguinis ex *Tauri* vulnere manantes lambere conspiciuntur , quo denotatur , animantia singula inde vim *geneticam* & *nutritionem* haurire & educere . Hinc ad canem ipsum , & serpentem , ceteraque symbola progredior .

C A P U T IV.

Animalia in tabulâ exsculpta ad Solem referuntur tamquam generationis auctorem . Scorpium testes Tauri complectens, & baculi Solis apud Aegyptios, explicantur. Vas in tabulâ Mithriacâ, cauda Tauri in spicas desinens, pueri facem gestantes, & Solem Lunamque præcurrentes, quid significant. Nomen Sebesio, & inde locus Isaie expositi. Triplicis Mithræ nomen variè tentatum . Apud ANTIVM Mithra cultus, & spelæum dicatum .

QUATUOR animalia CANIS , CANCER , SERPENS, & CORVUS ex singulis scilicet generibus, quadrupedum , piscium, serpentium , & avium, ideo , ni fallor, in tabulâ Mithriacâ exsculpta sunt, ut ea omnia animantium genera ortum & conservationem *Mithræ* seu *Soli* acceptam præferant . Hæc verò selecta præ ceteris , ob peculiarem aliquam rationem & proprietatem ad Solem seu Mithram referendam. *Canis* & *Cancris* sidera, hoc principium anni, illud generationis apud Aegyptios fuit, testante Porphyrio toties laudato pag. 265. Apud quos etiam quâ insanîa cultus fuerit *Canis* notum est. *Cancer* obliquo gressu, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 21, quid aliud nisi iter Solis ostendit , qui viam nunquam reftam, sed per illam (legerim obliquam) semper meare sortitus est ? *Cancrum* in dexterâ cuiusdam monstri *Abraxe* vidit Macarius, quo res à Sole productas significari ait p. 17. Duas statuerunt Solis portas phyfici , unam in signo *Cancris*,

cri, Capricorni alteram . Per illam fieri somniantur descensum animarum in terras, ideo hominum dictam : quæ idem Macrobius in somnium Scipionis lib. 1. cap. 12. refert , & summus Poetarum in 6. Aeneid. jam indicaverat. Ergo *Cancer* Solis signum , & per *Cancrum* transitus animarum ad hominum vitam informandam .

Serpentem ad Solis naturam referri idem Saturnalium auctor pluribus demonstrat lib. 1. cap. 20. eundemque in Mercurii caduceo Solis esse symbolum dixerat capite antecedenti ; cui & sacrum facit Artemidorus in Oneirocrit. lib. 2. c. 13. Nil frequentius in nummis & ceteris veterum monumentis notatur, quam Serpentem Apollinem comitari . Quod vero ad *generationem* spectat , Arnobius lib. 5. & Firmicus de error. profan. rel. cap. 11. tradunt consecratis Sebazio Jovi anguem in sinum demitti solitum , & rursus eximi ab inferioribus partibus : quo denotabatur rerum omnium GENERATIO & productio, quas Solis opus esse, jam satis superque ostendimus ,

Corvus denique Mithræ peculiari religione dicatus fuit . Ideo enim *Coracas* seu *Corvos subministrantes* ejus *sacris* vocatos testatur Porphyrius de abstinentia lib. 4. cap. 16. In lapide Romano pag. 27. 4. Ulpius Egnatius dicitur PATER ET HIEROCORAX D.S.I. M. hoc est *Dei Solis Inviſti Mithræ* . Et hinc Aegyptios coluisse volucres, quia *Coracina* sacra habebant , colligit vetus Commentator in epist. 1. ad Roman. vers. 23. qui falsò putatur D. Ambrosius , ideoque à PP. Benedictinis doctissimis ejus editoribus ad appendicem tom. 2. rejectus . Quæ verba interpolata retulit Reinesius Class. 1. inscript. 48. Ea sacra HIEROCORACICA appellat lapis alius Romanus pag. 303. 2. In Gemmâ 21. apud Chiffletium *Corvus* appositus est *fideri*, addito *Lauri* ramo . Sidus forte Sol , & Laurus Apollini sacer. sane ipsi Apollini ubique hæc avis comes , ut in nummo Faustinae ; & in gemmâ apud Gorlæum num. 3. Apollo nudus tripodî sinistro cubito incumbens, dexterâ

manu ramum protendit ad *Corvum* adstantem, & in gemma anulari num.9. *Corvus* ad tripodem sistitur. Optime ad rem nostram animadvertit Cuperus in Harpocr. pag.71. in gemmâ alterâ (est inter gemmas anulares ejusdem Gorlæi num.71.) binos *Coruos* insistere Cornucopiis, & inter illos cerni papaverum capita & binas spicas; quia Sol, subdit eruditus Auctor, omnis fecunditatis parens habebatur. Hunc consule, si *Corvum* Apollini sacrum plenius veterum suffragiis testatum cupias.

In lapide Burattiano, quem delineatum damus, non Cancer, sed *Scorpius* sub ventre Tauri jacet. Hunc *naturam Solis* repræsentare prodidit sæpe laudatus Macrobius lib.1. cap.21. prope fin. At cur in hac ipsâ tabulâ, & in Burghefianis haud obscurè, *Scorpius* testes *Tauri*, chelis apprehensos, circumplectitur? Latere arcanam significationem & ad nostrum argumentum mirè appositam divino. Diximus Sole in Tauri signo versante rerum omnium vegetationem promoveri. Quo signum oppositum Scorpionis scandente, vegetationem ipsam, ob decrecentem ipsius calorem, minui & deperire necesse est. Itaque appictus est *Scorpius* Tauri genitalia constringens, ut significaretur, tunc in subiecto GENERATIONIS vim feminalem repressam esse & debilitatam. Hinc Aegyptii post Aequinoctium autumnale, Sole nimirum ad scorpii signum appropinquante, festum quendam diem celebrabant, *tunc Solis baculos natos esse dicentes, quo innuebant*, inquit Plutarchus de Iside & Osirid. pag.372. *Solem veluti fulcro & baculo indigere, & caloris ac luminis aliquam passum esse diminutionem.* & quidem in Scorpione Solis natura torpescit, inquit Macrobius lib.1. Sat. cap.21. prope fin. In eam significationem fabulæ referunt genitalia Atridis recisa & dissecta, ad rerum nempe vim generatricem & conditricem cohibitam ac debilitatam ostendendam, ut inter alios pluribus ratiocinatur Julianus Imperator orat.5. in Matrem Deorum, & innuit Sallustius philosophus de Diis & Mundo cap.4.

At

At quoniam, ut Thales Milesius aiebat, & nunc Chymiathræ jactant, aquâ omnia constant, & in aquam resolvuntur; & ex sententiâ Orphei apud Athenagoram Apol. pro Christian. *aqua rerum omnium principium est*, Vas positum ad pedes dexteri pueri jacet in tabulâ Antiæ. Et sanè *Crater juxta Mithram* poni consueverat *pro fonte*, eo quia *aqua concurrat ad GENERATIONEM*, inquit Porphyrius pag. 261. Quod dubio procul exprimere voluit sculptor nostri lapidis.

Præter genera animalium jam recensita, aliæ figuræ extant in aliis tabulis Mithriacis incisæ. In Neapolitano, & Sanesiano cauda Tauri desinit in *Spicas*. Burghesianus præfert *Arbores*. Quo designari, *generationem & vegetationem* frugum ac plantarum Mithræ seu Soli tribuendam nullus dubito. Spicas ad fertilitatis symbolum in nummis aliisque monumentis, vel solas vel cornucopiæ insertas, passim inueniuntur.

Pueros utrimque *facem* demissam & erectam gestantes, diem & noctem designare, luce ipsâ clarius est. Nam & hinc Solis imago, & inde Lunæ superimposita conspicitur. At variant in hoc schemate lapides. Plerunque quâ parte Sol radiatus refulget, puer facem erigit, è regione Lunæ deprimat: hoc noctis, illud diei symbolum. Contrà, in nostro fax dejecta jacet, ubi Sol eminet, sub Lunâ elata præluet. Fortasse ita explicandum, ut cum dies est, & Sol cuncta lumine suo illustrat, face amplius opus non sit, ideoque eam puer demissam extinguit: Alter sublimem gestat, quasi noctis tenebras discussurus. At in Burghesianâ Septentrionali, cujus ectypum exhibui, uterque faculam extollit. Luferunt marmorarii, vel utcumque lumen solare præfigurarent, nil pensi habuere situm facis componere. Aut cum hanc tabulâ recentiori manu interpolatam non uno loco appareat, fortasse in alterâ face peccavit imperitus artifex. Cui tamen si fidē manere velis, faces duæ erectæ lumen Solis & Lunæ indicabunt. Nam utrumque sidus, licet di-

spari

spari modo & virtute, lucem emittit. Ita in simulacro Spahnemii, quod descripsi superiori Capite, Sol æque ac Luna faciem præfert. Huic rursus tabulæ Burghesianæ singulare est, juvenem quadrigâ vehi, mulierem bigâ: ne locus dubitandi esset, hac Lunam, illo Solem figurari, ut canit Poëta Astronomus lib. 5.

Quadrijugis it Phæbus equis, & Delia bigis.

Licet Pausanias in Eliac. prior. pag. 307. unicum equum Lunæ tributum referat; imò & mulis vectam quosdam tradidisse. Pueruli qui utrumque antecedunt, Phosphorum seu Luciferum, & Hesperum signant; quorum primus diem denotat, alter noctem. Ideò ille faciem erectam, hic depressam gestat. Cicero lib. 2. de Nat. Deorum, *Stella Veneris*, inquit *Phosphoros Græcis, Latine Lucifer, dicitur, cum integraditur Solem, cum subsequitur autem Hesperus*. Scio Poëtas duo hæc sidera, licet verè unum sit, modò curru vecta modò equo finxisse. At nihilominus potuit opifex nostri marmoris pueros sculpere, tanquam stellas Sole & Lunâ minores, qui juvenili facie etiam absque curru depingebantur. Nam & Lucifer *Sol alter* dicitur Plinio, & Vesper *vicem Lunæ reddens*, lib. 2. cap. 8. Si Lucifer ille est Phosphorus, de quo in inscriptione Grut. pag. 88. 13. **BONO. DEO. PVERO. POSPHORO.** jam expressam in nostro schemate pueri imaginem assequuti sumus. Et non semel PH permutatum in P plura exempla docent. Ita in faxis *Spairisterium* pro Sphœristerium, *Pilippus* pro Philip-pus, & similes. Utique hæc ad arbitrium ficta: sic in gemmâ apud Pignorium in notis ad Cartarium pag. 297. Luciferi currus, non equis, sed duobus gallis trahitur.

Adhuc Mithriacæ tabulæ non omnia sunt exhausta mysteria. Sculptum in collo Tauri Burghesiani & apud Gruterum notatum, ænigma difficile & inexplicatum remanet, duabus hisce oculis latens: **NAMA. SEBESIO.** Persica esse vocabula ait Gruterus in margine. Bulengerus lib. 1. de Magiâ cap. 4. falsò legit *Nannae Sebesio Deo Mi-*

thrae; non enim est *Nannae*, nec duo postrema nomina primis adjacent, sed procul in ventre Tauri scalpta sunt, ut videre est in ipso schemate, quod delineatum dedi pag. 160. inde *Nannam* esse *Mithram* autumat. Muratorius loco quem olim retulimus, magis aptè tria numina efformat, nisi quòd, cùm inscriptionem apud Bulengerum viderit, *Nannam* retinet, & ea vocabula juncta. Attamen libenter ex *Nanna* in lapide irrepisse *Nama* crediderim, & numen hoc *Nanneam Dianam* intelligendum, ipso praeunte ex testimoniis à Bulengero mutuatis. Nam Diana, ut omnes sciunt, eadem cum Luna est. At si ulterius ariolari liceat, utriusque nominis schema propiori affinitate me invenisse gratulor. S. Epiphanius lib. 1. hæresi 16, quæ est Phariseorum num. 2. hos memorat Græca ferè omnia astrorum vocabula totidem Hebraicis reddidisse, subditque: *exempli causâ Sol HAMMA & SEMES iis appellatur*. Ita vertit Petavius. Qui in primo vocabulo non Græcam vocem Epiphanii *ἡμᾶ* sequutus videtur, sed ipsam Hebraicam *Chammah*, quo modo apud Nicolaum Serrarium redditur in Minervali cap. 3. *Hamma* itaque quam proximum sit *Nama* nemo non videt. *Semes* literulâ permutatâ abire potuit in *Sebes*, & inde more inflexionis Latinæ dici *Sebesius*. Unde *Nama Sebesio* collo Tauri insculptum nil aliud est, quam SOLI, eademque ipsa epigraphe in ventre, *Soli Deo Inviçto Mithræ*, barbaris & mysticis characteribus expressa. Nam ex Hebraicâ linguâ plures voces in sua portentosa mysteria, quorum pars Mithra fuit, Basilidianos traduxisse palam est. Porro *Sebesius* aliunde quoque Sol audit. Nam ipse est *Sebasius*, *Sebadius*, vel *Sabazius*. Quæ nomina Bacchum sanè, sed & Solem præferunt. Auctorem habeo Macrobius, qui lib. 1. Sat. cap. 18. hæc scripsit: *In Thraciâ eundem haberi SOLEM atque Liberum accipimus; quem illi SEBADIVM nuncupantes, magnificâ religionem celebrant*. Bacchum Solem esse, post Macrobius, pluribus docet Aleander in tabulâ Heliacâ pag. 23. Sabazium

zium verò non tam Jovem sed Bacchum quoque appellatum nemo est qui ambigat. Ità ut valdè mirer, cur doctus vir Muratorius, dùm pro Jove stat, se nescire fassus sit, quâ auctoritate Heinſius in Aristarcho sacr. Sabazium etiam Bacchum dixerit. Hic sane cap. 1. pag. 705. auctorem nulum laudat: at aliunde id discimus. Loca tantùm indico apud Hesychium, Diodorum Siculum lib. 3. ex quo Eusebius de præp. Evang. lib. 2. cap. 2. Scholiasten in Aristophanis Vespas sub initium, quibus addas quos citat Vossius de idololatr. lib. 2. cap. 14. Rursus si adhuc literis velimus ludere, *Nama* ore Romano prolatum *Menin* esse poterit. *Menin* Luna est, accepto nomine à mense, quo cursum suum conficit. Vel barbarus ille deus est, de quo meminit Isajas cap. 65. vers. 10. ubi in textu Hebræo legitur: *Et me requisierunt MENI implentes*, alia lectio habet: *Qui libatis MENI*. Consule Poliglott. Angl. tom. 3. pag. 170. Variè explicant Interpretes, & inter eos aliqui, quos videre poteris in Synopsi Critic. Tom. 5, *Stellas*, seu *Planetas* intelligunt, *Nama* itaque seu *Meni* Luna est. Ita his duobus nominibus, *Nama Sebesto*, notavit opifex lapidis *Solem & Lunam*, quos curru per aëra vectos jam expresserat. Sic omnia in hac tabulâ Mithriacâ inter se connexa & ad mutuam significationem composita dignoscas.

Hic extrâ tabulam manum pono, non extra argumentum, quippe arcanam Mithræ appellationem, doctis variè vexatam, explicaturus, ut ad rerum *generationem* traducam, S. Dionysius Areopagita Epistolâ septimâ ad Polycarpum (nolo enim litem versare de vero auctore) narrans retrocessionem umbræ in horologio Ezechiae, Solisque motum tunc, ex ejus sententia, per decem horas contractum, in miraculi testimonium subdit hæc verba ex versione Corderii tom. 2. operum pag. 91. *Attamen id vel maxime sacris Persarum monumentis celebratur, atque etiamnum Magi TRIPLICIS Τριπλᾶστον Mithri, sive Solis memoriam recolunt.*

Pachymeres in paraphrasi distinctius S. Patris sensum exponit; cui addas S. Maximum in scholiis, & eundem Corderium qui in notis hæc subjicit: *Et quia dies tempore Ezechiæ fere in morâ seu duratione triplicatâ fuit, ideo ait Dionysius, Persas triplicis, seu triplicati Solis memoriam celebrare.* Vossius de idololatri. lib. 2. cap. 9. SS. Patrum testimoniiis latè ostendit, hanc sententiam de triplicato illius diei spatio esse suspectam, & propterea nomen *triplicis* Mithræ indè peti non posse. At dum veram ipse causam appellationis quærit, fatetur *facilius esse quid sit falsum videre, quàm verum perspicere.* Tres verò conjecturas subinde profert, quæ nullo sunt veterum fundamento innixæ. Joannes Seldenus de DIis Syris in prolegom. cap. 3. rejicit Græcorum hanc interpretationem, nihil ultrâ Mithram *triplicem* sollicitans. Mihi in re obscurissimâ conjectanti, primùm occurrit Arnobius, qui lib. 3. adloquens & irridens Gentiles, cum *Liberum*, inquit, *Apollinem*, *Solem unum esse contenditis numen*, *vocabulis amplificatum TRIBVS*, nonne sententiis vestris deorum imminuitur census? Sol ergo *triplex*, trium numinum vocabulis compactus; ut *Diana Trivia* seu *Triformis*, quia etiam *Luna* & *Proserpina* seu *Cerës*. Quod cum vulgò satis sit notum, placet nihilominus ex eodem obfirmare: *Dianam, Cererem, Lunam caput esse unius dei TRIVIALI germanitate pronunciant, neque ut sunt TRINAE dissimilitudines nominum, personarum differentias tres esse.* In Sole quoque latet *triplicitas*, quòd *præterita noverit, & præsentia cernat, & futura visurus sit*, ait Fulgentius Mythol. lib. 1. cap. 16. ideoque *TRIPVS Apollini adjiciunt.* Concinit Suidas in verb. *Tripus. Apollinis TRIPVS fatidicus dictus, vaticinans TRIBVS temporibus, præsentis, præterito, & futuro.* Si Persas ipsos consulamus, quibus Sol *triplex* fuit dictus, *Darius apud Q. Currium, verbis ante recitatis, contestatur Solem, Mithram sacrumque Ignem, numen unum, ut ostensum est, triplici vocabulo ap-*

pella-

pellans. Hæc profectò nominis caussa potior mihi est. Pergam tamen, cùm in Juliano, qui plura de Sole ex Persarum & Aegyptiorum philosophiâ ineptivit, nomen hoc ipsum & significationem hucusque traditam, deprehenderim. Nam Solis, quem Mithram quoque vocat, *triplicem efficientiam* commemorat, in orat. 4. pag. 294. quæ appellatio ad ea refertur, quæ ante pag. 278. paullò obscurius disseverat. Sol enim ait *quadrifariam* signiferum circum secat, unde TRIPLEX ad nos gratiarum largitio proficiscitur, ex iis videlicet circulis, quos deus ille *quadrifariam* tribuens, *quadripartitam annuarum tempestatum gratiam* immittit. Hæc ex Mathematicis sunt desumpta, qui in quatuor partes Zodiacum secantes, cuique tria signa, quatuor anni tempestates discriminantia, deputant, quas partes ideo TRIGONOS appellant. Hinc igitur *triplex* Solis efficientia, ob quam *parens tempestatum* Sol est, & Zodiacum *quadrifariâ* triplicitate distinctum percurrens, singulis anni temporibus fecunditatem dispensat,

———— Eoque, ut ait Aratus, circa hunc eunte
Circulum, *adulescunt omnes frugifera tempestates.*

Et hinc denique *triplicis* nomen apud Persarum magos adeptus est Mithra. Plutarchus quoque rerum genesim *triplici* ratione constare docet in libello de Iside & Osirid. pag. 373. ubi *Ægyptios*, ait, *universi naturam* comparasse *triangulo*, *cujus lineâ rectum angulum alteri insistente matrem, basi feminam, subtendente prolem utriusque representari.* Ergo ex *triplici* hac terminorum communiōe tota rerum omnium GENERATIO confurgit. Cujus equidem generationis cùm toties Solem seu *Mithram* auctorem & patrem ostenderimus, jam nil mirum videtur *triplicem* eum fuisse appellatum. Macrobius quoque *Tricipitem* Solem facit lib. 1. cap. 20.

At verò ut tandem nostram Tabulam Antiatem ceterasque dimittamus, hoc unum reliquum est observatione
di-

dignum , eam ipsam ostendere , apud Antium *Mithram* cultum, & sacra Mithriaca celebrata fuisse. Præterea & *Antrum* seu *Speleum* inibi conditum & dicatum , in quo ipsa sacra agebantur . Nam uti testatur Porphyrius pag. 263. *ubicunque Mithram agnoverunt Gentiles , eidem deo specubus sacra faciebant .* Sanè ubi nostræ tabulæ fragmenta reperta sunt , quò nempe vetus navale desinit , & solum veluti in collem, cui Civitas erat imposita , assurgit, quædam adhuc visuntur loca cavernosa & interni recessus, quorum aliquem *Mithræ specum* fuisse facile judicaveris .

CAPUT V.

Ad sacra Mithræ prælusto . Ea sub antris agebantur ; ubi & initia sub figuris ferarum tradita, earumque vocabulis Sacerdotes appellati. Erasmi allucinatio. Marianus Viſtorius, Bulengerus, Pamelius, & Faber notantur. Sacrorum Mithræ varia genera . Quid ſit tradere Leontica &c. & ostendere Cryphios ; unde inſcriptiones antiquæ explicatæ . Sacerdotes formis animalium induebantur . Archelai locus emaculatus . Undenam Manetis error de duobus principiis . Quid ſit Cervulum facere . Initia ſacrorum Mithræ ex Chriſtianæ religionis ritibus & Sacramentis petita . Quis deus Pileatus apud D. Auguſtinum. Per immania varii generis tormenta initiandi tranſibant. In ſacrificiis Mithræ humane victimæ immolabantur . Lampridius explicatus . An Mithræ lucus ſacer ? unde Græca inſcriptio Divionenſis explanatur , & Liceti interpretationes expenduntur .

ACTENUS ſuperſtitioſa Gentilitas, penè dixerim innocenter, ineptiſſe videbatur, dùm abditas rerum cauſſas & naturæ majeſtatem ſub fictis MITHRAE vocabulis & ſculptis imaginibus ac ſymbolis recondere , atque à vulgi oculis arcere conata eſt . At ſupra fidem ſunt & rationis aleam quæ inter ejus ſacra & initia immiſcuit ſuperſtitio- num deliramenta & religionis portenta : polluta ſacrificia, nefandas ceremonias, ſceleſta myſteria, profana ſacramenta , ſacerdoſeſque ſuo ſimul cruentatos & initiatos ſanguine . Hæc dum horrenti & attonito calamo perſequor , ne quis exiſtimet Chriſtiano viro , ac veri Numinis ſectatori alienum , falſos & inanes Ethnicorum deos rituſque vanos ab obſcurâ antiquitatis latebrâ in lucem revocare & legentium oculis prodere . Nam id in religionis noſtræ argu-
men-

mentum conducet & Dei O.M. laudem , qui discussâ pridem erroris caligine & impio idolorum cultu profligato , verum sanctumque Evangelii patrimonium nobis in hereditatem reliquit , & fidem , sanguine Filii sancitam , in symbolum & tesseram aternitatis condidit . Ut dùm Gentilium insanias horremus & proscindimus , maneat nostræ religionis amor ; & pietas , comparatione indictâ , altius animis insideat . Narrat Socrates histor. eccles. lib. 5. cap. 16. Theodosium , qui pietate potius quam rerum gestarum famâ Magni nomen adeptus est , cùm idololatriæ reliquias acerrimo edictorum gladio præcideret , ex innumeris deorum signis , quæ in alios usus constari jusserat , unum reservasse omnino turpius ceteris , quod ad posteritatis memoriam in loco celebri & propatulo defixit. Quo facto Gentilibus adedò displicuisse subdit historicus , ut Ammonius Grammaticus dicere soleret , malè cum deorum veneratoribus unâ re hac actum esse , quorum ad ludibrium & dedecus perpetuum id monumentum esset erectum. Hoc utilitatis argumentum revelata impiorum mysteria conferent : & Mithræ sacra ex antri sui latebriseducta , turpitudinem falsæ religionis & Dei potentiam & gloriam in conspectum producent .

Dixi ex Porphyrio , Zoroastrem primum omnium montibus Persidi vicinis *antrum nativum , floridum fontibusque irriguum , in honorem Mithræ consecrassè* . Hoc more , simul cum Mithræ religione , à barbaris in Romanum Orbem invento , passim *antra & spelæa* ei dicata & condita sunt , quæ Templorum vice sacris peragendis deputabantur. Romæ non unam ejusmodi speluncam fuisse exempla lapidum , quæ jam exscripsi , palam faciunt . Ibi enim DEO SOLI INVICTO MITHRÆ ZOSIMVS SPELEVM CONSTITVIT , aliudque simile SPELEVM TIBERIVS CLAVDIVS VOTI COMPOS DEDIT. In eâ Capitolii parte , quæ Aquilonem spectat , templum subterraneum , ibique Mithræ simulacrum repertum fuisse

ex Mormillio refert Gruterus inſcript. 4. pag. 34. eaſque cavernas, cum effigie & inſcriptione, à ſe viſas teſtatur Juſtus Rycquius de Capitol. cap. 42. in fin. *Spelæi* Mithriaci meminert, Tertullianus de corona mil. in fin. Juſtinus Martyr dialog. cum Tryphone pag. 296. & 304. & S. Hieronymus epiſt. 7. ad Lætam. Quorum loca jam viris doctis haud ſemel ſunt producta. Nondum vero quiſquam retulit egregium teſtimonium S. Paulini, cui Cl. Muratorius cum alijs ejusdem operibus recens lucis uſuram donavit. Perſtringens S. Vates falſa gentilitatis numina & inſanam ſuperſtitionem, de *Inviſto* ſeu *Mithra* hæc canit.

*Quid quod & Inviſtum ſpelæa ſub antra recondunt,
Quæque tegunt tenebris, audent hunc dicere Solem.*

Quis colat occultè lucem, ſidusque ſupernum

Celet in infernis, niſi rerum cauſſa malarum?

Eodem argumenti genere uſus eſt Firmicus de error. prof. relig. cap. quinto ſæpius mihi laudato. *Hunc, inquit, Mithram dicunt. Sacra vero ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſquallore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis non videant.* Profecto tenebris damnanda erant deliria ſacrorum & impiæ ceremoniæ, quæ antris Mithriacis peragebantur. Reperies barbaras vocabulorum effigies, auribus quoque graves, & ut ait S. Hieronymus loco proximè indicato, *portentosa ſimulacra quibus Corax, Niphus, alii rectius legunt Gryphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius, Pater initiantur.* Erasmus peſſimè corruptit hæc vocabula, dum ea non intelligens, ingenti allucinatione, in Urbes ſingulas transformavit. Perperam quoque Marianus Victorius putavit, deorum nomina hujusmodi formis inſignia eſſe, quòd belluas omnis generis veteres colerent, & ſub animalium ſpecie deorum ſimulacra efformarent. Nam dum S. Pater Coracem, Gryphum &c. *initiari* dicat manifeſtum eſt de hominibus loqui, qui ſub iis figuris Mithræ ſacra ſuſcipiebant. Quibus ſuſceptis adhuc eadem appellatio manebat, teſte Porphyrio lib. 4.

de abſtinentia cap. 16. ubi hæc ait: *Magi apud Perſas ſacrorum Mithræ participes, ſymiſtas Leones vocabant, homines ſcilicet, feminas vero Leænas, ſubminiſtrantes autem Corvos*; Quo teſtimonio deceptum Bulengerum apparet, qui lib. 1. de Magia cap. 4. licet Perſis idem Mithram & Solem fuiſſe fateatur, diſtincta tamen ſacerdotia, & feminas Solis, mares Mithræ ſacerdotes fuiſſe autumat. Unde Juſtinus, quem in argumentum vocat, ubi lib. 2. cap. 10. Artoxerſem narrat Solis Sacerdotio Aſpaſiam Cyri pellicem præfecifſe, quo perpetua illi ab omnibus viris pudicitia imperabatur, de Mithrâ certe eſt intelligendus. Subdit Porphyrius, qui illis ſacris quorum ſymbolum eſt Leo, initiatus eſt, omnimodis animalium figuris induitur. Diſtincta & multiplicia fuere ſacra Mithriaca: nam *Leontica, Coracica, Gryphia* memorantur in inſcriptionibus. Soli ergo initiati *Leonticis*, ut innuere videtur Porphyrius plures animalium figuras induebant; ceteri, ut puto, eam tantum effigiem, cujus nomen gerebant, ut initiati *Coracicis* Corvi, Gryphi quorum ſacra ad *Gryphios* pertinebant. Tertullianus lib. 1. adverſ. Marcion. cap. 13. Mithræ ſacerdotes eodem vocabulo *Leones* vocavit: *Sicut arida & ardentis naturæ ſacramenta, Leones Mithræ philoſophantur*. In quem locum male notavit Pamelius, Deo Mithræ *Leones* attributos currum ejus traxiſſe. Eumque pejus detorquet Petrus Faber lib. 3. Semestr. cap. 2. in fin. ad *Leones* currum Cybeles aut Junonis trahentes, ut Mithram Deam feminam faciat. Nam *Leones* philoſophatos fuiſſe, nec fabulæ unquam ſomniarunt. Loquebatur Septimius de ſepulturâ & inventionem Oſiridis, quæ profana myſteria *reciprocationem frugum & vividorum elementorum* interpretabantur *Leones Mithræ*, ejus ſcilicet ſacerdotes, quos *Leones* vocatos mox ex Porphyrio didicimus. Ceterum eodem loco ait Porphyrius magos Perſarum hiſce Mithræ myſteriis ſignificafſe tranſmigrationem animarum; *noſtram enim cum animalibus convenientiam ſubinnuentes, eorum nominibus nos indi-*
gita-

gitare solebant : licet ex vulgi opinione subdat, ea animalia ad Zodiaci circulum respicere.

Tàm ergo initiandi quàm Sacerdotio jam inaugurati singula nominum portenta, quæ B. Hieronymus recitat, induebant. Hinc diversa sacrorum Mithræ genera fluxerunt, iisdem vocabulis appellata, puta *Leontica*, *Eliaca*, *Patrica*, *Persica*, *Coracina*, quorum mentio est in inscriptionibus apud Gruterum locis inferius indicandis, ubi & Gryphios reperies. Reinesius Class. 1. inscript. 48. & in epist. 69. ad Rupertum pag. 647. dum nomina Hieronymo memorata explanat, singula hæc eruditè percurrit. Egregiam quoque iisdem operam navavit Gutherius de vet. jure Pontif. lib. 1. cap. 25. cui tantùm aliquid de laude demas, quòd ad sacra Iſidis & Osiridis pertinere voluerit. Macarius non pauca tradidit, plura Chiffletius, in suo quisque eleganti de gemmis Abraxeis libello. At in hæc sacrorum arca non satis, opinor, viri docti introspererunt. Nam cùm lapis 4. pag. 1087. ita loquatur :

DATIANO. ET. CEREALI. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V.C
PP. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V.C.P
TRADIDERVNT. PERSICA. PRI. NON. APRIL. FEL
CONS. SS. TRADIDERVNT. ELIACA
XVI KAL. MAI. FELIC
OSTENDERVNT. CRYFIOS. VIII
KAL. MAI. FELIC

eodemque modo in aliis *tradita* dicantur *Leontica*, *Coracica*, *Patrica* & *ostenſi Cryſi*, arbitrati sunt, hæc Sacra Mithræ referenda esse ad initiandos. Quippe *tradere* & *accipere* verba sacrorum sunt, & traditio ab initiatis accepta dicitur, inquit Gutherius. Quem fugit egregius locus Apulei lib. postremo Metamorph. in fin. ubi dum tertium esset suscepturus sacra Osiridis, cogitabat suspensus, *quod subsocium, quamvis iterata jam traditioni remansisset* : & paullo post Dei imagine se monitum ait, quod *futura sa-*

rorum traditio pernecessaria esset . Poterat etiam *sacra*
initiato ostensa & ipse videre apud Themistium , qui
 orat. 20. in Patrem pag. 235. edit. Harduini , ab Antistite
 simulacrum Dei *initiato* conspiciendum præberi refert ;
 & Dio Chrysostomus orat. 12. pag. 203. edit. Paris. *ini-*
tandum multa videre arcana spectacula ait . At vero
 quamvis iis nominibus initiari novitios sacrorum Mithræ,
 & figuris animalium indui , ex Hieronymo & Porphyrio,
 non negaverim, attamen *Leontica*, *Coracica* &c. de quibus
 nostri lapides , non initiandis , sed populo , cum sacra Mi-
 thræ & sacrificia publice agerentur, *ostensa* & *tradita* fuisse
 arbitror . Suadet quòd privata hominis alicujus inaugura-
 tio publicis monumentis, & sollemni Consulum adnotatio-
 ne, non fuisset exsculpta. Præterea statis diebus, & quidem
 diversis, singula hæc spectacula peracta fuisse observo . In
 inscriptionibus pag. 303. & 1087. *tradiderunt Eliaca XVI.*
KAL. MAI. Persica PRI. NON. APRIL. Leontica XVI.
KAL. APR. & V. ID. MART. Coracica VI. ID. APRIL.
Ostenderunt verò Crysfos uno & altero anno VIII. KAL.
MAI. Quo patet hæc sacra fuisse stata & sollemnia , ut vo-
 cat Festus, quæ singulis annis peragebantur , ut Eleusina ,
 Iliaca , & alia quæ notantur in veteribus Kalendariis , &
 passim apud Scriptores. Hinc Langius lib. 1. de annis Chri-
 sti cap. 12. quòd hæc sacra anniversaria essent , & singulis
 annis instaurarentur, demonstrare contendit , annos Luna-
 res ex 360. diebus à Græcis usurpatos fuisse . Nam cum in
 saxis indicatis tradita dicantur *Leontica XVI. Kal. Apr.*
Daciano & Cereale Coss. & iterum *IV. Idus Martias Euse-*
bio & Hypatio Coss. priora scilicet anno Christi 358. poste-
 riora anno proximè sequenti 359. à die 17. Martii primi
 anni ad 12. ejusdem mensis anni sequentis , evoluti erant
 dies 360. At præterquam in Gruteriano lapide , quem ipse
 Langius laudat, non dies IV. Idus Martias, sed V. signatur,
 unde ab uno ad alium annum decursi erant tantummodò
 dies 359. vix induci possum, ut credam post Julianam cor-

rectionem Romanos unquam annos ejusmodi Lunares, & menses tricenarios in usu habuisse. Nostri enim lapides non in Græciâ sed Romæ scalpti sunt. Præterea apud Gruterum duabus inscriptionibus p. 303. 2. & p. 1087. 4. notatur eodem ipso die VIII. Kal. Maij ostensos fuisse *Cryphios*, anno 358. & 376. unde patet evolutis annis octodecim ad eundem diem hæc sacra peracta fuisse. Quod si anni fuissent Lunares, non ita accidisset. Hinc statim annuatim die tam *Cryphii* ostensi, quam *Leontica* tradita, & hæc quidem semel & iterum, videlicet undecimo & septimo decimo die Martii. Non præmittam omnia, quæ memorantur in faxis, sacranæ Mithræ, Eliacæ, Coracicæ, *Leonticæ* &c. Martio & Aprili tradita fuisse, vere scilicet decurrente, sub Ariete & Tauro, quæ Mithræ sunt signa dicata, ut ex Porphyrio didicimus cap. 3, quia tunc Sol omnia ad generationem aperit & provehit.

Porro sacra Mithriacæ præscriptis diebus peculiari ritu & pompâ publicè spectanda ab Epoptis, & reliqua sacerdotum & ministrorum turbâ ducebantur. Nostra inter hæc esse censenda, videntur palàm facere præsertim inscriptiones, quibus *ostensos* fuisse *Cryphios* memoratur. In Bacchanalium pompâ, quam ducebat Liber, alter erat, inquit Firmicus de error. prof. relig. cap. 6. *nigro amictu teter, alter OSTENSO angue terribilis, alter cruentus ore &c.* Eodẽ modo *ostensos* *Cryphios*, eorum scilicet figuras, publicè festis diebus Mithræ arbitror. Nam *ostensio* proprie de pompâ & publico spectaculo dicitur. Isidorus lib. 18. cap. 2. *Pompa dicta est Græca significatione à πανπωειν hoc est publice OSTENTARE.* Et Statius Theb. 8. v. 239.

——— *nigri vexilla triumphi*

Liber & ignotos populis OSTENDERET Indos.
Apud Lampridium in Alex. Severo cap. 33. OSTENSIONALES milites sunt qui ad solam pompam & *ostensionem* adhibebantur, uti explicat Salmasius; qui subdit *ostensionem* idem esse ac Græcis παντοδαι, quæ vox publicam pompam signat.

signat. Quamobrem *Leontica*, *Coracica* &c. per sacerdotes Mithræ publicè spectanda populo exhibebantur. Et sanè diverso ceremoniarum ritu: nam diversis diebus & nominibus commissa sunt. At quænam ex ceremoniæ fuerint, præsertim in *Eliacis*, *Perseis*, & *Patricis* non ausim divinare. Tantùm constare videtur, prima à *Sole* denominari, secunda à *Perseis*, unde religionis Mithræ origo, postrema à *Patribus* vel *Patratis* qui Mithræ sycophantæ & digniores sacerdotes erant, ut in lapide pag. 28.2. & 34.9. Et ideo distincta nomina, quia quodque sacerdotum genus sua sacra distinctis diebus celebrabat. Cetera sacra, quæ ab animalibus nomen accepere, ut *Coracica*, *Leontica*, & *Gryphia*, nullus dubito, sub figuris eorundem animalium tradita fuisse. Et quidem vel sacerdotes vestes iisdem simulacris ferarum depictas & figuratas gestitabant, ut de se ipso, cum initiaretur, refert Appulejus dicto libro non longè à fine: Nam iisdem & postea usos vel ex hoc patet, quòd sacerdos quam vestem in auguratione induisset, nunquam postea abjiciebat. Vel etiam sacerdotes ipsas imagines animalium assumebant, cùm Porphyrius asserat *omnimodis ferarum figuris* indutos fuisse, & ità sacra peragebant. Unde ea fluxerunt sacrorum nomina, ut scilicet quæ ducebantur à sacerdotibus formis Leonum indutis *Leontica* dicerentur, & ita de aliis. Quod sanè ridendum spectaculum, & histronicam repræsentationem, nonnisi insanis Gentilium oculis diaboli fraude obcæcatis in re sacrâ tolerandam, sapiebat. Quò respexisse puto Archelaum Episcopum Mesopotamiæ in disputatione habitâ cum Manete, ubi eum peregissee ait mysteria Mithræ tanquam *ludionem* & *mimum*: cum scilicet Manes illius Sacerdos, sub huiusmodi ferarum imaginibus scenicam personam repræsentans, ludicra sacra exhibuisset. Egregium hoc testimonium in nostram sententiam, acceptum fero Laurentio Zacagnio, doctrinâ & omnigenâ ecclesiasticæ cruditionis peritiâ Præfecturam Bibliothecæ Vaticanæ promerito, qui eam disputationem, una cum aliis

Patrum ineditis monumentis , nuper vulgavit. Verba sunt hæc ex pag.63. *Barba* (editor rectè restituit *Barbare*) *Sacerdos Mithræ & collusor, Solem tantum coles Mithram locorum mysticorum illuminatorem , ut opinaris , & conscium, hoc est quod apud eos LVDES, & tanquam elegans MIMVS perages mysteria.* Amicè ferat Cl.Zacagnius, me manum in ejus messem ponere . Legendum arbitror *ludus*, vel *ludius*, ut sit casus nominandi respondens sequenti vocabulo *mimus*. Veteribus enim *ludio* dicebatur etiam *ludus* & *ludius* . Juvenalis Sar.6.verf.82.

Nupta Senatori comitata est Hippia ludum.
ut legit Salmasius: & Satir. 11. v.20.

————— *veniunt ad miscellanea ludi .*
Ludium usurpavit Cicero pro Sex. ille ipse maximus *Ludius*, non solum *spectator*, sed *actor*. Et Ovidius de Arte lib. 1.verf. 112.

Ludius æquatam ter pede pulsat humum.
Porro licèt Juvenalis *Ludum* pro gladiatore accipiat , frequentius ea vox *histrionem* ac *mimum* significabat, ut in ceteris exemplis, idemque erat ac *Ludio* . Manetes igitur Archelao est *Mimus*, & *Ludus*, qui sub ferarum formis more histrionico mysteria Mithræ peragebat, unde & ejus *collusor* dictus . Conjecturam hoc loco addam, quoniam de Manete fermo est. Narrat Plutarchus de Iside & Osirid. pag.369. Persarum Magos ex Zoroastris sententiâ, duos Deos statuisset inter se contrarios, *Oromazan* & *Areimanium* , quorum unus mala, alter bona conficeret, interque eos medium esse *Mithram*, quem idcirco *μεσίτην*, idest *mediatorem* seu *intermedium* nuncupabant. An non igitur à Mithræ Sacerdotibus nefaria Manetis doctrina de duobus principiis, uno bono altero malo , fluxit, quam primum Scythianus, deinde Terebinthus, è cujus libris Manes ipse hausit, impie docuerant ? Mithra certe Deus ille *mediator* idem est ac *murus* , quem fingeat Manes intermedium inter bonum & malum, de quo plura in memorata disputatione Archelai

lai pag. 39. Porrò Terebinthum, seu Buddam sermonest habuisse de duobus principiis cum Mithræ edituis & sacerdotibus refert Epiphanius hæ. 66. de Manichæis num. 3.

Si quis modum quærat, quo sacerdotes Mithræ animalium figuras induebant, dabo exemplum non dissimilis spectaculi apud ipsos Romanos, quod describit Halicarnasseus lib. 7. pag. 477. *amicitiant, inquit, tunicis villosis, quas quidem appellant scortecas, amiculisque consertis ex omni florum genere: qui verò satirorum speciem induerant hircinis se pellibus incinxerant, horrentesque in capite gerebant setas*. Propiùs expressere SS. Patres, dum Christianos increpant, qui morem insanum nondum cum gentilitate exuerant. S. Augustinus serm. 215. de tempore, qui in edit. Monachorum S. Mauri tribuitur Cæsario in appendice serm. 265. tom. 5. part. 2. *Si adhuc agnoscatis aliquos illam sordidissimam turpitudinem de hinnicula vel cervula exercere, ita durissimè castigate, ut eos peniteat rem sacrilegam commisisse*. Induebantur enim horum animalium figuris, ut idem Cæsarius explicat sermone 129. ejusdem append. *quis enim sapiens poterit credere inveniri aliquos sanæ mentis, qui cervulum facientes, in ferarum se velint habitum commutare? Alii vestiuntur pellibus pecudum, alii assumunt capita bestiarum, gaudentes & exultantes, si taliter se in ferinas species transformaverint, ut homines non esse videantur*. Bollandus sermonem hunc adscribit Faustino Episcopo, ad diem 1. Januarii tom. 1. pag. 2. Agebantur hæc laruatorum ludicra Kalendis Januariis, ut ex hoc sermone & sequenti 130. apparet. Unde in Concilio Antissiodorensi Can. 1. statuitur: *Non licet Kalendis Januariis vetulâ aut cervolo facere*. Videas etiam, si lubet, Burchardum lib. 19. cap. 5. & epistolam S. Bonifacii Episcopi Moguntini ad Zachariam P. c. 6. Quæ Conciliorum & Patrum monita frustra sunt, dum eadem larvata deliria per licentiam dierum bacchanalium adhuc in nostros mores invadunt.

Verum ad Mithræ initiationes redeo, quæ impio mysterio-

steriorum ritu perficiebantur . Iis quippe ad imitamentum sanctiorum Christianæ religionis Sacramentorum compositis , per gradus profanæ augurationis teletæ ad sacra capessenda informabantur . Nec ausim secus ea describere , quam ipsismet verbis Tertulliani de Præscription. cap. 40. *Tingit & ipse diabolus quosdam , utique credentes & fideles suos, expositionem delictorum de lavacro repromittit,* (in libro quoque de Baptismo cap. 5. initiatos fuisse per lavacrum commemorat) *& si adhuc memini, Mithra signat illic in frontibus milites suos celebrat panis oblationem, & imaginem resurrectionis induit , & sub gladio redimit coronam.* Ut verò Eucharistiæ imago luculentius adumbraretur, panis & poculum aquæ ponebatur, verbis quibusdam additis , uti refert Justinus Martyr Apolog. 2. pag.98. edit. Græcolat. Parisiensis 1615. Qui rursus in Dialogo contra Tryphonem pag.296. Sacerdotes *Mithram è petra natum* docentes , & suos *initiantes in specu,* imitatos fuisse ait prophetica verba Danielis & Isajæ, ubi ille cap.2. *lapidem absque manibus de monte abscissum* memorat, hic verò cap.33. de Christo prophetat: *Habitabit in excelsa specu petra fortis . Panis dabitur ei, & aqua ejus fidelis.* Iterum Tertullianus de Coronâ mil.in fin.exprobrans fidelibus, quòd caput,Christi diademati reservatum , rosis & auro damnarent , initia sacerdotum Mithræ eleganter sic exponit: *Erubescite commilitoens ejus (Christi) jam non ab ipso judicandi , sed ab aliquo Mithræ milite, qui cum initiatur in spelæo, in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam, quasi minimum martyrii, de hinc capiti suo accommodatam, monetur obviâ manu à capite pellere, & in humerum, si fortè, transferre dicens, Mithram esse coronam suam .*

Huc refero egregium locum S. Augustini , qui victum Leonem diabolum sanguine Dominici Agni enarrans hæc ait in cap.1. Joan. tract.7. num.6. edit. Benedictin. tom.3. part.2.pag.344. *Ergò nescio quid simile imitatus est quidam spiritus, ut sanguine simulacrum suum emi vellet, quia nove-*

rat pretioso sanguine quancumque redimendum esse genus humanum . Deus Mithra hic est impius spiritus , qui suos milites mimos martyrii cogebat redimere coronam interposito gladio, ut ait Tertullianus ; & sanguine inter immanes cruciatus, quos inferius describam, simulacrum suum, ipsis ita initiatis conceditum, emi volebat . Nam & apud eundem Septimium Mithram , eo cruento pretio emptum, dicebant esse coronam suam . Sequitur Augustinus : *Usque adeo ut illi ipsi qui seducunt per ligaturas, per præcantationes, per machinamenta inimici miscent præcantationibus suis nomen Christi: quia jam non possunt seducere Christianos , ut dent venenum , addunt mellis aliquid , ut per id quod dulce est, lateat quod amarum est, & bibatur ad perniciem.* Nomen Christi magicis præcantationibus immixtū arguit designari Basilidianos & ceteros portentosa artis magistros , & diaboli discipulos , qui divino illo nomine aliisque ex Sacra Scripturâ depromptis abutebantur in amuletis suis & telesmanicis præstigiis . Porro illi & Mithram invocabant colebantque . Cujus quoque Sacerdotes *mel* initiatis tradidisse , ex Porphyrio mox ostendam . Tandem Augustinus digito monstrat Mithram his quæ statim subdit : *Usque adeo ut ego noverim aliquo tempore illius Pileati Sacerdotem solere dicere: & ipse Pileatus Christianus est .* Quis iste Pileatus nisi Mithra , quem passim pileolum seu mitram aut tiam gestare videmus & legimus? Hæc enim vocabula idem sonant vel uno Hieronymo teste ad Fabiolam : *Quartum genus est vestimenti rotundum pileolum hoc Græci & nostri τιάραν nonnulli galerum vocant .* Augustinus vocem Latinis frequentius usurpatam scribere maluit , quam alias barbaras & peregrinas . Imò & Pileus Persarum fuit, attestante Herodoto lib. 7. cap. 62. ubi hac ipsâ voce *πίλον* utitur , & Strabo lib. 15. pag. 733. Itaque *Pileatus* Mithra est . Cui enim alio ex diis , quos pileatos confinxere antiqui , ea omnia quæ suo Pileato tribuit Augustinus , aptari possint non video . Pileo donatur Mercurius , Castores pileati

leati incedunt, Ulysses cum pileo seu galericulo pingitur, Attidem Phrygia tiara quandoque exornat. At nusquam in eorum sacris & mysteriis vel simulacrum sanguine emptum, aut mel exhibitum, aut magica incantamenta, seu denique Christi symbola & nomen usurpata simul comperimus. Porro si hoc Augustini cum ceteris, quæ produxi, sanctorum Patrum testimoniis conferas, ita omnia Mithræ mysteria ad Christianorum rituum & Sacramentorum imitamentum ficta & composita reperies, ut mirum non sit, sacerdotem illum, ad seducendos impiâ nominis profanatione Christianos, suum *Pileatum* seu *Mithram Christianum* vocasse. Imò Manichæi, quorum nefarium ducem Mithræ addictum vidimus, Solem, qui Mithra est, ipsummet Christum putabant, teste eodem Augustino in Joan. cap. 8. tr. 34. pag. 534.

Quæ sequuntur militum Mithræ initia, non ad timoris speciem comparata, sed sincera & vera martyrii argumenta sunt. S. Gregorius Nazianzenus oratione 3. Stileur, in Julianum pag. 77. tom. 1. edit. Paris. 1630. in *sacris Mithræ adhibitos*, ait *cruciatus*, *justasque*, *aut etiam mysticas unctiones*, & orat. 39. in sancta lum. pag. 626. vocat *justum eorum supplicium qui Mithræ sacris initiari sustinent*. Nul-
lus quippe sacris Mithræ initiari poterat, nisi plura probationum genera & cruciatus corpore suo excepisset, fortitudinisque in perferendis laboribus specimen, & *se sanctum & perturbationum immunem esse demonstrarit*, ait Suidas in verb. *Μίτρες* pag. 162. tom. 2. Eò spectat ritus ille, ut *qui Leonticis sacris* initiabantur, *aquæ loco mel manibus lavandis* affundebant, quo jubebantur, inquit Porphyrius de antro Nymph. pag. 260. *manus ab omni malo noxioque scelere puras habere*. Immo & *linguam melle ob omni peccato expurgabant*. Gradus tormentorum octuaginta enumerat Nonnus (non Elias Cretensis, uti malè citat Barthius ad Statii locum sæpius laudatum) in collectione historiarum ad eandem investivam Nazianz. advers. Julian. num. 5. & 45. Hi

verò serie quadam suscipiebantur, *primum quidem levioribus suppliciis, deinde atrocioribus inflictis*. Nam *primum ei diebus multis aperienda est aqua. Deinde necessario ipsi faciendum est, ut se in ignem coniiciat: postea in solitudine versari, sibi que ipsi in ediam imperare necesse habet; atque ita ad alia pergere quousque LXXX. suppliciorum genera defunctus fuerit. Quibus si supervixerit, tunc demum sacris Mithriacis initiatur*. Sunt verba Nonni num. 45. Immanis tamen hic numerus corrigendus videtur eidem Barthio & ad duodecim probationum gradus arctandus, ex Eliâ Creten si oratione 3. ejusdem Nazianzeni num. 64. & 83. At is eum numerum ad tormentorum genera, ustionis, famis, flagellationum & hujusmodi definivit, quæ potuerunt repetitis vicibus usque ad octoginta gradus iterari, ut sic Nonno cum Eliâ conveniat. Nam & Nicetas Episcopus ad eundem Nazianzenum, in ipso probationis ingressu, inquit, *per quinquaginta totos dies eos fame cruciant, deinde duos dies flagris cadunt, tum in nivem viginti dies immittunt*. Imò in antiquissimo ms. Codice septingentorum annorum, qui in Bibliothecâ Laurentianâ Serenissimi Magni Ducis asservatur, hic ipse Nicetas octoginta probationes recenset, quo Nonni testimonium amplius fulcitur. Cum hisce jam scriptis prælum propè immineret, clarissimus Montfauconius, quæ ejus est humanitas, & in hac nostrâ lucubratione, cui aliquandò calculum suum detulit, exornandâ studium, dum Florentiæ moratur in itinere ab Urbe in Galliam suam suscepto, textum ipsum Græcum ex eodem Codice descriptum ad me datis literis transmisit, additâ eleganti interpretatione Latinâ. Hæc autem Scholiastæ sunt verba: *Mithram alii alium esse arbitrati sunt: quidam scilicet Solem, alii inspectorem seu moderatorem ignis, alii propriam quandam virtutem. Hujus autem Mithræ mysteriis quedam initiationes sunt maximè apud Chaldaeos. Qui Mithræ mysteriis initiabantur, quibusdam ceu gradibus cruciatûs probari solebant: itaut primum levioze panarum genere adficerentur, ac*
de-

deinceps vehementiore. Exempli causâ, primo initiandos fame adfligebant quinquaginta diebus, ac si hæc constanter tolerarent, illos biduo cedi curabant, ac deinceps eodem pengu genere singulos exercebant viginti octo diebus: eoque pacto auctis cruciatibus, si qui initiabantur hæc patienter ferrent, tunc demum perfectiora mysteria edocebantur. Si numerum colligas probationum, quinquaginta scilicet famis, duo flagellationum, repetito eodem genere pænæ per alios viginti octo dies, ipsosmet octoginta gradus Nonni deprehendes. Videas præterea Mithram aliquibus fuisse inspectorem seu moderatorem ignis, quem *Renem ignis* in vulgatâ Nicetæ versione vocatum alibi diximus. In Codice Florentino est ῥεγον, quæ vox corruptè potuit immigrasse in ρεπων, hoc est *renem*. Et sanè ea lectio magis arridet; nam *inspector* & *preses* ignis terreni est Mithrâ seu Sol, qui eum conservat & fovet, uti putarunt veteres maximè Persæ. Quos inde nil mirum ejusdem ignis cultum retulisse ad suum præsidem & conservatorem, Solem videlicet seu Mithram, ut observabam capite secundo.

Polluisse hæc profana mysteria sacerdotum sanguine per tormenta & cruciatus non satis fuit, nisi & victimarum humanarum crudeli & immani sacrificio contaminarentur. Homines enim mactatos Mithræ innuit Porphyrius de abstinentia lib. 2. cap. 56. ubi ex Pallante, qui collegit Mithræ mysteria, narrat, Hadrianum Imp. propè omnes *humanæ hostiæ mactationes sustulisse*. Nonnullis placuit cruentum morem instaurasse Commodum, qui teste Lampridio in ejus vitâ cap. 9. *Sacra Mithriaca homicidio vero polluit*. At cùm historicus subdat, *cùm illic aliquid ad speciem timoris vel dici vel fingi soleat*, quo videtur respexisse, ad metum & fictum pavorem, qui militi Mithræ initiando, interposito gladio, injiciebatur ex Tertulliano, ideo magis est ut credamus, Commodum vano timore in verum traducto, ipsum initiandum gladio transverberasse. Non obscuratamen alia patrati humanæ hostiæ sacrificii testimonia exant.

tant. Refert Socrates historiæ Eccl. lib.3. cap.2. versionis Valesianæ, locum fuisse Alexandriæ jam inde à priscis temporibus vacuum & neglectum, in quo Gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Eum dum repurgare vellent Christiani, adytus repertus est seu specus immensæ altitudinis (hunc *Mithrium* vocasse Alexandrinos memorat Sozomenus lib.5. cap.16.) in quo mysteria Gentilium erant recondita, scilicet complures hominum calvariæ, juvenum pariter ac seniorum, qui olim mactati dicebantur. Ea circumlata sunt per Urbem, ob idque à Paganis ingens orta seditio, quam narrare pergit historicus; qui denuò lib.5. cap.16. cruenta Mithræ sacra publicè spectanda fuisse proposita repetit. Ex priori loco Socratis discas, homines in Mithræ sacris mactatos fuisse, *ut divinatione quæ per extorum inspectionem fit, uterentur Gentiles, & magica sacrificia ad animas incantandos peragerent.* Sanè raro exemplo tam immania sacrificia Soli, miti Deo & benigno, imputata sunt, & divinatio, cui ipse præerat, ita per scelus tam grande quæsit.

Dum antra seu spelæa dicata vidimus Mithræ, disquirendum est, an Lucos quoque sacros habuerit; cùm nobilis inscriptio lapidis Divionensis id primò adspectu suadeat. Eam ex archetypo descripsit Andreas Taurellus, & Fortunio Liceto communicavit, ab eo explicationem quærens. Celebris tunc Philologus prolixè votis annuit epist.25. inter ejus responsa ad quæsitæ per epistolam pag.185. to.1. Epitaphium Græco idiomate & literis exaratum est. Nos interpretationem Latinam Taurelli hic producimus. IN MITHRAE LVCO *tumulus hic corpus tegit Chyndonaëtis sacerdotum Principis. Impie abstine: Dii liberatores cineribus favent.* Non parum negotii facessivit Liceto explicatio hujus lapidis. Postquam enim rejecit Taurelli sententiam, qui, quòd in marmore scribatur *Mithræns* inflexione femineâ, putaverat Mithrem Solem seu Apollinem esse non virum, sed femineæ naturæ participem, tres subindè procudit in-

terpretationes . Primæ non immoror , quòd ipsi quoque
 haud probetur . Mithrem igitur , in cujus luco Chyndonac-
 tes princeps sacerdotum tumulatus fuit , Venerem omni-
 nò autumat , fretus in primis testimonio Herodoti nobis
 alibi excusso . Cùm autem sepulcralia attineant ad Vene-
 rem , quæ Libitina antiquis vocabatur , idcirco , ait Chyn-
 donaëtem in luco eidem dicato fuisse conditum . At præter
 quam sublestæ fidei testimonium Herodoti est , ut jam
 ostendimus , constat Gallos Deum marem , non feminam
 putasse Mithram . Extat inscriptio Lugdunensis apud Gru-
 terum pag. 33. 11. & Nemausensis apud Sponium Re-
 cherch. d' antiq. diff. 3. par. 71. quæ dicatæ sunt , *Deo invi-
 cto Mithrae* . Qui non alius quam Sol , uti satis superque
 demonstratum est . Nec vox *Mithres* femineâ inflexione
 quidquam movet ; cùm ea ad mares fuerit Græcis tradu-
 cta , cujusmodi non unum exemplum dedi , & mox alia pro-
 feram . Et Latini eandem femineam terminationem , *Mi-
 thra* , usurpare non sunt veriti . At lapidi Divionensi ne-
 quaquam Deum Mithram inscriptum , nec ei dicatum lu-
 cum sepulcralem Chyndonacis arbitror . Nam interdictum
 fuit religione veterum in loca Deo cuiquam consecrata
 cadavera inferri , quòd res sacræ non tam contactu , sed vel
 solo eorum aspectu contaminari putarentur . Quamobrem
 Flamini Diali non licebat locum , in quo bustum erat , in-
 gredi , vel mortuum attingere , teste Agellio lib. 10. cap. 15.
 Tiberius cum laudaret pro rostris filium , *stetit in conspectu* ,
 ait Seneca de consolat. ad Martiam cap. 15. *posito corpore ,
 interiecto tantummodò velamento , quod Pontificis* (ipsius Ti-
 berij) *oculos à funere arceret* . Videtis Kirchmannum de fu-
 neribus Rom. lib. 2. cap. 21. Quâ de causâ intra Urbem
 condi cadavera vetitum fuit lege duodecim tabularum , *ne
 funestarentur* , inquit Paullus lib. 1. sententiar. tit. 21. *sacra
 Civitatis* . Qui mos vigit in aliis quoque urbibus , *ne san-
 ctum Municipiorum jus pollueretur* , ait Diocletianus Imp.
 in l. mortuorum C. de relig. sed incolarum domicilio sanctitas
 reliu-

relinqueretur, subdit Theodosius in l. 6. de sepulcro viol. Cod. Theod. Quare lucus Divionensis Mithræ, sive Deo sive Deæ, sacer esse non potuit, ubi cadaver Chyndonactis fuerat collocatus.

Tertia Liceti interpretatio monstrat iter, non ducit ad metam. Mithræ lucum esse ait nemus peculiare destinatum sepulcris sacerdotum Druidarum; cum alii defuncti tumularentur in alio loco. Quippe *Mithra* cognomen erat proprium Sacerdotum primariorum, sive principis sacerdotum ex Appulejo lib. 11. *Metam. ipsumque Mithram illum suum sacerdotem præcipuum divino quodam stellarum consortio, ut aiebat, mihi conjunctum, sacrorum ministrum decernit*. Addas etiam eundem propè finem: *complexus Mithram sacerdotem, & meum jam parentem &c.* Et rursus, si placeat, Archelaum in disputatione cum Manete non semel mihi laudatâ, pag. 97. *Parcus verò quidam Propheta, & Labdacus Mithræ filius arguebat eum* (Terebinthum) mendacii; tanquam Mithra hic quoque sit cognomentum primarii Sacerdotis. Attamen magnopere dubito, num Mithra apud Appulejum sit cognomen primariorum sacerdotum; imò potius nomen proprium sacerdotis illius præcipui, qui eidem Appulejo initia Iſidis tradiderat. Quod Reinesius quoque indicat epist. 69. ad Rupertum pag. 655. Equidem video in Ægypto ubi hæc gesta sunt, aliis etiam, non tantum primario sacerdoti, commune fuisse ejusmodi nomen. Quippe auctore Plinio lib. 36. cap. 8. *Mitres* rex fuit Ægyptiorum, qui primus obeliscos fecit. Nec juvat sequi Kircherum, qui lib. 1. de origine obelisc. cap. 4. legit *Mestres*. Præterea frequenter *Mithræ* nomen occurrit promiscuè hominibus impositum, ut inferius ostendam. Quòd ad locum Archelai attinet, suspecta mihi lectio est, & interpretis fides. Nam Epiphanius in hæresi Manichæorum nu. 3. ait Terebinthum disputasse *cum Aedituis & sacerdotibus Mithræ, imprimisque Parco quodam, ac Labdaco prophetis de duobus principiis*. En Labdacus propheta
est

est seu sacerdos dei *Mithræ*, non filius *Mithræ* hominis. Hæc hauserat Epiphanius, sicut & cetera, ex eademmet disputatione Archelai. Cui sanè potior fides esse debet, quàm interpreti Latino, quem plura peccasse in suâ versione notavit eruditissimus Editor Zacagnius in præfat. pag. 5. & passim in notis. Fortassis cùm vidisset in Græco vocem *Μίθρης* transtulit *Mithræ filius*, quodd apud Græcos mos fuerit filium designare nomine patris gignendi casu elato. At potius cum Epiphanio Labdacum dei *Mithræ* prophetam seu sacerdotem dicere debuerat.

Ceterum *Mithra* & *Mithres* nomen quoque fuit hominis nullo sacerdotio insigniti. Extat saxum apud Gruterum pag. 269. 3. inscriptum C. Rutilio MITRHAE Centurioni cohortis II. Vigilum. Calpurnius MITHRES visitur in 3. pag. 1140. Et C. Fyrmius METRAS monumentum ponit Fyrme METRAE filio pag. 685. 1. C. Curtius *Mithres* Libertus Postumi memoratur Tullio epist. fam. 69. in princ. lib. 13. Apud Diogenem Laërtium *Mithres* est procurator Lyfimachi, lib. 2. pag. 58. edit. Græcolat. Londin. 1664. & sub initium lib. 10. eodemque libro pag. 273. Epicurus inscribit librum sententiarum ad *Mithrem*; idemque nomen invenies apud Plutarchum contra Colotem, propè fin. Itaque, meâ quidem sententiâ, locus in quo tumulatum fuit cadaver Chyndonactis, non lucus Mithræ deo sacer erat, nec nemus peculiare, quod appellationem à cognomine sacerdotii primarii traxerit; sed vel lucus, vel ager hominis cujusdam qui *Mithres* vocabatur. Nam vox *ἐργας*, quæ legitur in epitaphio, apud Lexicographos non tam locum Deo sacrum, sed etiam eum quem colere nefas est, ut luci & campi inculti, imò & agrum & vineam designat. Quamobrem *Μίθρης ἐν ἐργῶδ.* commodè reddi potest, in agro *Mithres*, hominis scilicet qui ejus olim dominus fuerat, & fortasse sacerdotibus Druidarum ad sepulturam donaverat, unde nomen mansit. Et ager ille, seu etiam velis lucus, illatione cadaverum religiosus effectus & incul-

tus, *ὁ γὰρ* dici potuit etiam magis propriâ vocabuli significatione. Ergò inscriptio Divionensis ita intelligenda est, ut Chyndonactem sepultum præferat in agro, qui fuerat *Mithres* viri cuiuspiam, non deo sive deæ sacro. Quâ loquendi formâ Suetonius ait, Caligulæ cadaver *in hortos Lamianos* asportatum, & tumultuario rogo semiambustum, levi cespite obrutum fuisse, in vitâ cap. ult. & reliquiæ Hadriani *in hortis Domitiæ* collocatæ sunt apud Capitolinum in Antonino Pio cap. 5. Corvusque à populo Romano celebri pompâ æquè ac insanâ elatus, *in campo Rediculæ* concrematus, est auctore Plinio lib. 10. cap. 43.

CAPUT VI.

Natalis Inviſti in veteri Kalendario malè à Bucherio & Lambecio explicatus. Is Mithræ ſeu Solis eſt; cui eo die Circenſes dicati. Mithræ Feſtum aliis gentibus ſollemne. Quid feriæ natalitiæ Ori. Annus apud Aegyptios. Cur natalis Mithræ die 25. Decembris, qui Chriſti Domini Natiuitati ſacer eſt, à Paganis celebratus? In id diſſertatio inedita Hieronymi Aleandri producitur. Sol poſt hibernũ ſolſtitium antiquis renaſci creditus, unde & Sol novus dictus. Quæ eſt vera cauſſa natalis Mithræ. Natiuitas Dominica non fuit à Chriſtianis in diem natalis Mithræ translata, ſed ſemper in Eccleſiâ Romanâ acta eſt die 25. Decembris, unde refellitur opinio P. Harduini. Locus S. Lucæ de vigiliis Paſtorum nocte Natalis Domini expoſitus. Quæ prima pluvia apud Hebreos, & quænam pecora deſerti. Hinc duo textus Talmudici explicantur.

RELIGIO Mithræ adeo Romanorum animos inuaserat, ut etiam dies ejus natalis, festo sollemni instituto, fastis publicis fuerit consignatus. In Kalendario sub æuum Constantini condito hæc adnotantur: VIII KAL. IAN. N. INVICTI. CM. XXIV. Ægidius Bucherius de doctrinâ temp. pag. 288. optimè siglam N. natalis interpretatus est; at minus rectè *Inviſti* nomen ad Constantium detorsit, putans eo die natalem ejusdem Imperatoris fuisse celebratum. Eodem lapsus est Lambecius in notis ad ipsum Kalendarium pag. 300. to. 4. Bibliothecæ Cæsareæ. Viri eruditi has notas ita explicant: *Octavo Kalendas Januarias Natalis Inviſti, Circenſes, Missus XXIV. Inviſtus eſt Mithræ* tot jam argumentis assertus. Circenſes ludos eo tempore in ejus honorem actos fuisse, docet Julianus Imp. orat. 4. pag. 292. Itaque statim exacto ultimo mense, qui Saturno dica-

*tus est, ante initium anni magnificentissimos ludos in honorem Solis committimus, quos INVICTO Soli nuncupamus. Quomodo exactè in hanc diem VIII. Kal. Jan. incidant hi ludi, egregiè explicat Petavius ad hunc locum Juliani. Dixerat hic ipse Imperator paullò superius pag. 290. se recentiora proferre cum Mithræ cultum & agones in honorem Solis memoraret. Fortassis respexit ad tempora Aureliani Imp. qui teste Eusebio in Chron. ad annum 175. agonem Solis primus instituit. Porro hi ludi seu agones agebantur sollemniori pompâ & celebritate, quod indicat nota apposita in Kalendario: MISSVS XXIV. In Circo mittebantur ad ludos quadrigæ equorum, quarum quæ prior in septimo curriculo metam circumflexisset, palmam adipiscebatur. Hinc editi equorum tot *missus* dicebantur. Et quidem uno die viginti quatuor exhiberi, sollemne & legitimum erat. Quo numero *missuum* celebriori constabant Circenses *Natali Invisi* dicati. Eadem sollemnitate natales quoque Imperatorum celebrari consueverant. Cajus Caligula arrepto Imperio varia spectacula edidit. Inter quæ, ait Dio lib. 59. pag. 644. & *equi certaverunt duabus vicibus, priore vicies, posteriore vicies quater*. Statimque reddit rationem secundi hujus numeri *missuum, natalis enim erat Caji*. Passim in eodem Kalendario ad Natales Cæsarum id genus Circensium adnotatur. Ceterum proscriptâ Gentilitatis superstitione, Circenses quibus *natalis* Solis seu *Mithræ* colebatur, in adulationem Principum Christianorum sunt traducti. Testis est Corippus Poeta Christianus de laudibus Justiniani lib. 1. ubi post versus inferius recitandos, quibus *novo Soli* spectacula ab antiquis sancita dixerat, hæc subdit:*

*Hunc veterum primi ritum non rite colentes,
Esse Deum Solem rectâ non mente putantes,
Sed factor Solis postquam sub Sole videri
Se voluit, formamque Deus de Virgine sumpsit
Humani generis, tunc munere Solis adempto*

Prin-

Principibus delatus honor, mundusque Latinis

Et jocunda novæ Circensia gaudia Romæ.

Apud alias quoque gentes Mithræ sollemnia statis diebus colebantur. Arhenæus lib. 10. cap. 10. ex Ctesia & Duride narrat, eo die tantummodò, quo Persæ *Mithræ sacra* facerent, licuisse Regi usque ad ebrietatem bibere. Ludis equorum exhibitis hæc sacra fuisse acta coniecit Casaubonus in animadu. ad eundem lib. 5. c. 5. cum in aliū usum verisimile non sit adhibita fuisse viginti millia equorum, quæ mitti solita refert Strabo lib. 11. ad Regem Persarum sub illud tempus *quo festum Mithræ celebrabatur*. Ita enim eum locum Strabonis ipse interpretatur, secus ac Xilander qui è *Mitbriacinis* vertit. Equos sanè sacros fuisse Soli apud Persas tradit Justinus lib. 1. cap. 10. & Xenophon Cyropæd. cap. 8. Unde & ejusmodi mos fortasse, cum ceteris Mithræ ritibus, fluxit ad Romanos, qui, ut diximus, equorum ludis ejus sollemnia peragebant. Nescio an dies ille apud Persas perinde quoque fuerit natalis Mithræ. At utique Ægyptios hunc coluisse, non videtur ambigendum. Plutarchus de Iside & Osir. pag. 372. refert, eos ultimâ die mensis Epiphi, Sole & Luna in eadem lineâ coeuntibus, *ferias egisse natalitias oculorum Ori*. Subditque, *oculos Ori Solem & Lunam censuisse*. Ægyptii post victoriam Augusti, ut id honoris in eum conferrent, initium mensis Thoth, à quo annum exordiebantur, in diem 29. Augusti fixerunt. Inde *Epiphi* apud ipsos (uti apparet in diagrammate apud Eminentiss. Norisium de Epochis Syromaced. dissert. 5. cap. 2.) designabat in diem 25. Julii, quo *feriæ illæ natalitiæ Solis celebrabantur*. Secus esset, si tempora ante hanc Epocham acceptam, quibus annos vagos usurpabant, spectaremus. Nam vel ob intercalationem quinque dierum in anno solari, quod menses omnes triginta dierum facerent, seu quia Thoth annum, quidem ducebat, sed in novilunio ab ortu Caniculæ, quilibet mensis sedem mutabat, & proinde dies certus huic sollemnitati constitui non posset. Fortasse

Plu-

Plutarchus, qui post novam Epocham scribebat, de annis fixis intellexit. At nodus alius emergit. Si feriæ natalitiæ Solis in novilunio agebantur, nimirum Sole & Lunâ in eadem lineâ coeuntibus, non video quâ fieri possit ut Plutarchus de annis fixis intelligat, & statâ die ultimâ mensis Epiphi ejusmodi feriæ inciderent; cùm certum sit in anno solari, quo utebantur Aegyptii, Sizygias Lunæ singulis annis antevertisse. Nisi dicamus, indictas fuisse ferias in neo-
meniâ, quæ proxima esset diei ultimo mensis Epiphi. Vel cùm feriæ in plures dies protraherentur satis habuisse Sacerdotes, si postremus Epiphi unum aliquem eorum perstrinxisset. Hæc scripseram, cùm animadverti, Josephum Scaligerum lib.4.de emend.temp.pag.237. editionis 1629. lapsum hunc gravissimum Plutarchi jam adnotasse, quod nimirum menses fixos Aegyptiis ab ultimâ antiquitate attribuat, & deinde hoc loco, & alio quem refert, lunares faciat.

Porrò NATALIS INVICTI Mithræ seu Solis uberiorem nobis differendi segetem suppeditat. Querendum enim est, cur die VIII.Kal.Januar. seu XXV.Decembris, in quem Natalis pariter Christi Domini incidit, à Paganis fuerit constitutus. Inter scripta Hieronymi Aleandri, quæ non semel laudavi, extat brevis dissertatio in hunc diem Kalendarii veteris, ubi explicato nomine *Invicti*, hæc quoque quæstio eleganter agitur. Integram enim commentationem in illud Kalendarium scripserat, testantibus viris doctis, qui eo dum viveret familiariter utebantur. Gassendus in vitâ Peireskii sæpius commemorat, Aleandrum in eâ adornandâ laborare. Pignorius in tab. Isiacâ pag.16. propediem prodituram spondet. At Leo Allatius tanquam de opere jam perfecto loquitur, illudque inter alia ejus monumenta post obitum relicta enumerat, in libello cui titulus, *Apes Urbane* pag. 124. Neque alteri id perspectius esse potuit quam Allatio, qui nobilissimæ Bibliothecæ Barberinæ, in quâ Aleandri foetus inediti fuerant reconditi, cu-
ram

ram agebat. In hac quidem plura ejus scripta authographa adhuc servantur; quæ cum Eminentissimus Card. Franciscus, cui inter amplissimas virtutes literarum patrocinium in censu Majorum est, non tam lustrare, sed etiam exscribere permisisset, nusquam Commentarium illud reperire licuit. Tantum in unum volumen conjecta videntur plurima veterum scriptorum loca & testimonia, veluti in adversariis descripta, ex quibus opus suum concinnasse virum eruditum facile intelligas. Quare illud periisse, vel alicubi inter tineas jacere dolemus. Ne verò cetera scripta idem fatum maneat, ea undique collecta editioni parat Justus Fontanus, Scriptoribus Foro-Julienensibus, de quibus eruditum opus & multi laboris in Patriæ communis ornamentum jam molitur, auctoritatem facturus, Aleandro veluti in exemplum famæ præmissio. In eo igitur volumine adversariorum memorata elucubratio in hunc diem Kalendarii integra & absoluta superest. Quam, veluti ex pretiosæ suppellectilis naufragio servatam purpuræ laciniam, si hîc attexuero, jure aliquo meo id videbor fecisse; ut quoniam eadem mihi cum Aleandro provincia Foro-Julienensis patria est, sit etiam quædam inter ingenii foetus communio.

„ VIII. Kal. Jan. N. Inviſti. Jovis Inviſti templum
 „ Romæ fuiſſe conſtat. Herculem quoque hoc cognomen-
 „ to ſæpiſſime inſignitum reperi; ſed & Martem reliquos-
 „ que Deos. Verùm natalem hunc diem non alium eſſe
 „ quam Mithræ Perſarum Dei autumo, quo die Romæ de-
 „ dicatum ei fuerit templum, ſeu potius ſpelæum, etenim
 „ antra loco templorum huic Deo ſtatuebantur. Jam du-
 „ dum enim ejus ſacra recepta Romæ fuerant, cùm de
 „ Commodò Imperatore referat Lampridius, ſacra Mi-
 „ thriaca homicidio vero polluiſſe. Sed & ante Commo-
 „ dum privata ſaltem veneratione Romæ cultum fuiſſe, in-
 „ dicant plura vetera monumenta, quibus ſigna araſque
 „ & ſpelæa fuiſſe illi dicata demonſtratur. Porro ſimplici
 „ ap-

„ appellatione INVICTI Mithram intelligi, alibi docui-
 „ mus, Commodiani carmina quædam explicantes. Id
 „ etiam elicitur ex antiquæ inscriptionis fragmento.

M.D.M. IDEÆ ET ATTIDI MINOTAVRANO
 NOBILIS. IN. CAVSSIS. FORMA. CELSVSQUE...
 HIC. PATER. INVICTI. MISTICA. VICTOR HABET
 SERMO. DVOS. RESERVAT
 ET .. VENERANDA. MOVET. CYBELES. TI....
 AVGENTVR. MERITIS. SYMBOLA. TAVROBOLI.
 RVF. CEIONI. CAES. SABINI. F. V. C.
 PR. PATER. SACRORVM. INVICTI
 MITRAE. TAVROBOLINVS.

„ nam qui *Invictus* simpliciter fuerat appellatus, *Invictus*
 „ *Mithra* postmodum dicitur. Augescenti Christianæ Re-
 „ ligioni multis machinamentis ire obviam conatus est
 „ diabolus, ac cum omnes ferè peregrinas superstitiones
 „ Romam invexisset, Mithræ cultu profano incrementum
 „ Christiani cultus remorari tentavit, Deum hunc Persa-
 „ rum fictitium vafro quodam fuce Christo vero Deo op-
 „ ponens. Itaque quòd de Christo dictum esset, vicit Leo
 „ de tribu Juda, non tantum *Invicti* nomen Mithræ fuit in-
 „ ditum, sed Leonina quoque facie efformari solitum tra-
 „ dit Læstadius Statii interpres ad primum Thebaidos.
 „ Mithram quoque eundem cum Sole fuisse creditum, te-
 „ stantur Strabo, Hesychius, Suidas, aliique: nimirum
 „ quia Christus Sol Justitiæ appellaretur, seque ipse lucem
 „ mundi dixerit. Ignem se in terras attulisse Christus do-
 „ cebat, ideoque sacra Mithriaca ad ignis transferebant
 „ potestatem, ut constat ex Julio Firmico. Quid quod ejus
 „ mystæ dicebatur milites? annon quia Christi martyres
 „ hoc nomine insigniri consueverant? nam martyrii quo-
 „ dammodo minus agere (ut loquitur Tertullianus) vi-
 „ debantur, dum coronâ quâ in martyriis donabantur è
 „ capite in humerum rejectâ, suam coronam Mithram esse

„ te-

„ testabantur , ut idem auctor est lib. de corona mil. Lava-
 „ tiones etiam in iisdem mysteriis adhibebantur; nimirum
 „ eodem Tertulliano conquerente in lib. de Baptism. ut
 „ Baptismi adumbraretur Sacramentum. Eucharistiæ quo-
 „ que imaginem ingerere voluerunt; dum panem & pocu-
 „ lum in iisdem Mithræ initiis ponerent , ut consideravit
 „ Justinus martyr Apolog. 2. pro Christianis . Ex petrâ ve-
 „ rò prodiisse Mithram prædicabant, ut imitarentur, quod
 „ de Christo dictum fuit , petram esse ex monte excisam,
 „ sive lapidem in fundamentis locatum; quemadmodum
 „ & idem Justinus in Dialogo cum Tryphone Judæo , &
 „ Julius Firmicus de error. prophan. relig. asserunt. Addit
 „ etiam eodem in libro Justinus, ideo in spelæo Mithriaca
 „ initia peragi solita , ut ad Bethleemiticum antrum allu-
 „ deretur, ubi constat natum Christum fuisse . Ut vero fa-
 „ bulam hanc omnibus absolutam partibus egregie pravus
 „ dæmon clauderet, palam est ex Kalendario nostro Nata-
 „ lem Mithræ hac die VIII. Kal. institutum, qua die Christi
 „ Natalem veri Dei, verè Inviſti quotannis solemniter ce-
 „ lebramus .

Ita Aleander doctè & ingeniosè sententiam suam de
 Mithræ natali à Paganis in diem Nativitatis CHRISTI con-
 ſtituto proſequitur . Proſectò tot exempla , Sanctorum Pa-
 trum ſuffragio munita, in hoc quoque redemptionis noſtræ
 Sacramentum nefariâ imitatione diabolus invaſiſſe ſuade-
 re poſſunt . Qui quia noverat , ut de futurâ per ſanguinem
 redemptione agebat S. Auguſtinus loco ſuperius recitato,
 Chriſtum Solem, Ignem , Leonemque appellatum iri , Mi-
 thram eadem ſymbola induere , etiam ante ipſius adven-
 tum, juſſit, & ſubinde potuit quoque diem ejus natalem oc-
 cupaſſe . At nihilominus aliò pergere fas mihi ſit, & alienis
 conjecturis dimiſſis, ex re ipſâ promere cauſſam cur Genti-
 les Solis ſeu Mithræ natalem die xxv. Decembris ſollem-
 nem agerent. Quod nunc expono. Sol integro Zodiaci circu-
 lo per anni tempeſtates emenſo , cùm ad extrema hiberni

tropici delapsus est, tunc quasi ab imo & profundo loco emergens, ad superiora revertitur, novumque cursum inchoando quodammodo renasci videtur. Julianus Imp. de hac ipsâ die sollemnitate Mithrę differens, non aliam rationem indicavit. *Tunc enim*, inquit orat. 4. prope finem, rex Sol extremo meridiano limite derelicto, rursus ad nos revertitur, & ad Capricornum, tanquam ad metas, cursum reflectens ab Austro ad Septentriones progreditur, ut annua commoda nobis impertiat. Nam Solem anni curriculum permean-tem veluti per ætatum vices transire fingebant antiqui, & ita cum ad ejus finem pervenisset, tanquam completo vitę spatio, ad senectutem delapsus esse dicebant. Itaque ad Deorum consistorium accedentem describit Capella lib. 1. de nupt. Philolog. pag. 20. *Facie autem mox ut ingressus est, pueri renidentis, in incessu medio juvenis anbeli, in fine senis apparebat OCCIDVI.* Itaque occiduus Sol in extremâ senectute, dum novum cursum instaurat, quasi in novam vitam prodeat, nil mirum quod denuò nasci crederetur, diesque is ejus natalis appellaretur. Nam verè tunc parvus & infans videtur, qualem Ægyptii proferunt ex adyto, ait Macrobius lib. 1. Sat. cap. 18. qui luculentius ita rem nostram attingit cap. 21. Cum, inquit, ad minimum diei Sol pervenit spatium, quod veteres appellavere brumale solstitium, brumam à brevitate dierum cognominantes. Ex quibus latebris vel angustiis rursus emergens, ad æstivum hemisphærium tanquam ENASCENS in augmenta porrigitur. Cum igitur bruma seu Solstitium contingeret ipso die VIII. Kal. Januarias, seu xxv. Decembris, ex ordinatione Julii Cæsaris, licet octo ante diebus præcederet (nam antiqui cardines temporum in octavis signorum partibus fieri arbitrabantur, uti observat Petavius loco superius notato, & de doctr. temp. lib. 4. cap. 27.) ideo die illo Solem veluti natum putantes, NATALEM ejus colebant, ludisque institutis sollemniter celebrabant. Hinc hac ipsâ de causâ SOLEM NOVVM cum diem Solstitialem, seu xxv. Dec. esse dicebant,

bant, veluti tunc Sol innovatus & recens natus esset. Auctores laudo, Censorinum de die natali c. 21. in fin. ubi annum incipere ait à *NOVO SOLE*, idest à *brumâ*, aliis ab æstivo *Solstitio* &c. & Servium qui lib. 7. *Æneid.* ad vers. 720. *Vel cum Sole novo*, hæc scribit: *licet Poëta intelligat de primâ æstatis parte, proprie tamen SOL NOVVS est octavo Kal. Januariæ*. At Corippus, quem supra retuli, non tam *Solem novum* digito ostendit, sed etiam ipsos Circenses in nostro Kalendario in hunc diem consignatos. Ita enim canit;

*SOLIS honore NOVI grati spectacula Circi
Antiqui sanxere patres, qui quattuor esse
Solis equi &c.*

S. Ambrosius initio sermonis 10. de Nativitate Domini, vel quisquis ejus auctor sit, nam Monachi Benedictini falsò ei adscribi censent, ideoque ad calcem secundi tomi rejecerunt, ubi est sextus: *Bene quodammodo, inquit, sanctum hunc diem natalis Domini SOLEM NOVVM vulgus appellat, & tantâ sui auctoritate confirmat, ut Judei etiam atque Gentiles in hanc vocem consentiant. Quod libenter amplectendum nobis est, quia Oriente Salvatore non solum humani generis salus, sed etiam SOLIS ipsius claritas INNOVATVR.* Gentiles scilicet in hanc vocem consentiebant, non ut mysterium Nativitatis CHRISTI imitarentur, sed quia tunc *Sol innovari* & quodammodo renasci videretur; ideoque superinductâ superstitione, natalem ejus sollemni Circensium pompâ celebrabant. Hinc etiam Leo Magnus apud Christianos sui ævi ex Gentilium more traductam appellationem perstringit, nomen *natalis Solis* expresse designans, sermone 2. de Nativit. Dom. cap. 5. *Illudens simplicioribus animis de quorundam persuasione pestiferâ, quibus hæc dies sollemnitatis nostræ, non tam de Nativitate Christi, quam de NOVI, ut dicunt, SOLIS ORTU honorabilis videatur.* Et subinde originem insani cultus monstrat: *trahuntur enim adhuc stultissimis gentilitatis erroribus.* Eodem

respexit auctor homiliæ in S. Lucam de Nativit. Joannis Bapt. quam licet docti abjudicent Joanni Chrysostomo, attamen antiquissimam esse patet, & fatetur Cave de scriptor. Ecclesiast. pag. 186. Ejus hæc sunt verba tom. 2. oper. Chrysost. edit. Ven. Latinae 1583. pag. 432. nam in Græcis non extat: *Sed & INVICTI NATALEM appellant. Quis utique tam invictus, nisi Dominus noster? qui mortem subactam devicit. Vel quod dicant SOLIS esse NATALEM: ipse est Sol justitiæ, de quo Malachias Propheta dixit (cap. 4.) orietur vobis timentibus nomen ipsius Sol justitiæ, & sanitas est in pennis ejus. Quo illustri testimonio non tam iterum discimus, natalem Solis hac die creditum Paganis; sed etiam Invictum eadem die notatum in Calendario non alium esse quam Solem. Quòd igitur viii. Kal. Januar. seu xxv. Decembris Sol novus esset, & quodammodo nasci antiquis diceretur, idcirco NATALIS INVICTI qui Sol ipse est & Mithra, eo die sollempni nuncupatione colebatur. Nec alia causa quærenda est.*

Attamen P. Harduinus in Antirrhetico de Nummis antiq. pag. 65. in aliam sententiam abiit, quam ut adstrueret, ipsum diem Natalis Christi Domini, perpetuâ Ecclesiæ traditione sancitum, de loco suo dejicere adgressus est. Cùm enim, inquit, à primis temporibus Christianos lateret dies, quo natus est Christus, sapienter fuit institutum die xxv. Decembris, eo nimirum consilio, ut quoniam dies ille ab ethnicis natali Solis dedicabatur, religione mutatâ JESV CHRISTI nostri natali tribueretur. Premonverat natalem Christi verius Septembri mense incidisse, cùm in eum non in Decembrem convenient Pastorum vigiliæ super gregem suum, quas Lucas commemorat. Et quidem ante ævum D. Chrysostomi in obscuro fuisse natalem Domini, & tunc solum morem celebrandi diem 25. Dec. transisse ad Orientales, ipso teste Chrysostomo homilia 31. Tom. 4. de natali Christi. Profert subinde verba nostri Calendarii; quæ rectè ait intelligenda esse de natali Invicti Mithræ

Solis & demum concludit: in eum ergo diem natalis Christi Romæ primùm translatus est: ut dum Gentiles profano ritui vacarent, sacris suis Christiani libere operam darent. Profectò P. Harduinus in oppositum prorsus ab Aleandro discessit. Hic Mithram in diem natalem Christi invasisse arbitratus est: ille Christum cum Mithrâ sollemnitatis consortium iniisse autumat. Vtrique satis essent quæ in explicandâ verâ causâ natalis Mithræ congestimus. At quoniam Harduinus per inania & falsa ad Mithram pergit, iis refellendis operam aliquam proferre cogor.

Sanè non una fuit antiquitus de vero Dominici Natalis die in ecclesiâ Orientali sententia. In Ægypto celebriori suffragio sextus dies Januarii, quo Epiphania celebrabatur, sollemniis quoque Nativitatis dicatus fuit, ut inter alios testatur Epiphanius hæresi 51. num. 24. Quidam apud Clementem Alexandrinum lib. 1. Strom. eligebant 24. vel 25. Pharmuthi, hoc est 19. seu 20. Aprilis; ipseque Clemens omninò favebat Novembri. At plerisque ex nuperis Sectariis, cum quibus ire Harduinum doleo, Septembrem præferunt, ut Calvisius cap. 48. Isagoges, Scaliger in notis post opus de emendat. temp. pag. ult. quamvis postea ineuntem Octobrem adoptaverit in Canone Isagog. pag. 301. & alii. Singulas opiniones ad criterium non revocabo, quod jam viri docti præstiterunt. Id tamen conabor evincere, perpetuo more & ab Apostolis tradito, in Ecclesiâ Romanâ natalem Christi Decembri fuisse celebratum, & nonnulla in Harduinum pro Septembri pugnantem reponam; ut constet, falsum esse, apud eandem Romanam Ecclesiam diem Domini natalem *obscurum & incertum* fuisse, & ideo ad xxv. Decembris conjectum, quòd ethnici eodem die natalem Mithræ colerent.

Et primùm eruditus auctor, pro suâ quâ pollet in antiquitate perquirendâ, ut tot edita ab eo scripta testantur, peritiâ, hoc nos docere debuerat, fuisse aliquandò Romæ extrâ Decembrem celebrata Nativitatis Domini sollemnia,

nia, diemque & mensem prodere ; tunc enim grandi aliquâ causâ mutatam religionem fateremur , & fortasse hac eadem quam ipse commentus est . Sed nusquam, aut ego fallor , veterum aliquis est , qui id mandaverit scriptis : & si quando Latini Patres Nativitatis CHRISTI meminerunt, semper eam in Decembrem conferunt . S. Augustinus in Psalm. 132. & de Trinit. lib. 4. cap. 5. à *majoribus traditum* testatur , Christum fuisse natum VIII. Kal. Januar . Quam phrasim cum usurpat S. Pater tempora Apostolica respicit, ut videre est in epist. 118. ad Januarium . Evodius in cathedrâ Antiochenâ S. Petri successor peperisse Virginem ait vigesimâ quintâ die mensis Decembris , teste Nicephoro qui ejus sermonem inscriptum *Lumen* recitat lib. 2. hist. cap. 3. Prætereo antiquissimum Auctorem , quisquis ille fuerit, Constitutionum Apostolic. lib. 5. cap. 13. Ambrosium ser. 8. 10. & 12. Prudentium hymno 11. Cathemer. pluresque alios, ut uni Chrysostomo, quo utitur seu abutitur Harduinus, causam penè dixerim religionis assertam referam. Ante ævum Chrysostomi sanè in obscuro erat apud Orientales verus dies natalis Christi. In prolato enim sermone 31. qui in editione Parisiensi Frontonis Ducæi an. 1636. quator, est tomo 5. pag. 417. satis indicat S. Doctor nondum decimum annum fluxisse , ex quo ipse dies iis regionibus innotuerat . At si de Occidentali ipsaque Romanâ Ecclesiâ, de quâ quæstio vertitur, loquamur, non alium locupletiore, quam ipsum Chrysostomum testem quærimus . Quippe in eodem sermone dum morem à Romana Ecclesiâ in suam Antiochenam traductum tueretur , hunc diem natalis Dominici *cognitum* fuisse, ait, ab EXORDIO iis qui in Occidente habitant, & paullò post: jam inde à PRIMORDIO ab ipsâ Thraciâ Gades usque incolentibus MANIFESTVS & celebris fuit . Videat Harduinus qui à primis temporibus in Romanâ Ecclesiâ latuisse verum diem natalis Christi dixerat . Pergit Chrysostomus demonstrare, ex monumentis de censu hunc diem fuisse deprehensum, & verum
nam

stam traditionem hucusque ab ineunte Ecclesiâ promanasse: *Ex his*, inquit liquet, *primæ descriptionis tempore natum esse. Et cui veteres historiarum codices, qui Romæ publicè adservantur, lectitare libeat, perfacile etiam tempus hujus descriptionis accurate discere poterit. Ceterum quid hoc ad nos, dicat aliquis, qui illic neque sumus neque fuimus unquam? Ausculta neque diffidas, si ab illis qui exactam hujus rei cognitionem habent, quique illam Urbem inhabitant, hunc diem accepimus. Nam illi ipsi qui illic commorantur, multò ante ex ANTIQUA TRADITIONE ipsum celebrantes, ad nos usque illius notitiam nunc transmiserunt. De censu seu descriptione, cujus hìc meminit Chrysostomus, frigida est observatio Calvisii loco quem præmisimus. Nimirum non convenire hiemale tempus ad eum censum agendum, ne patres familias cum uxoribus & liberis ad locum destinatum longinquis itineribus proficisci cogerentur. Scilicet publicæ utilitati & Cæsaris præscripto præferenda erant privata Judæorum commoda. At quam grandis hæc erat viæ molestia, cœlo iis regionibus etiam hujusmodi tempore placidissimo? vel quæ longa peregrinatio, dùm *singuli proficerentur in suam Civitatem*, ut textus Evangelii loquitur, ad quam certum est brevi itinere opus fuisse, urbibus in Judæâ non admodum inter se distitis? Porro Codices census seu descriptionis, ex quibus ait Chrysostomus exscriptum fuisse verum diem natalem Dominicum, Romæ extitisse, testatur Justinus antiquissimus scriptor sub Antonino Pio, qui rem certò scire poterat, nec si falsa fuisset, ausus esset proferre in Apologiam quam eidem Imperatori obtulit. In secundâ enim, pag. 75. loquens de Christo in Bethlehem nato, quemadmodum, inquit, & *ex descriptionibus census acti, quæ sub Quirino primo vestro in Judæa procuratore sunt confectæ, intelligere potestis. Et Tertullianus paullò Justinianæ ævo inferior lib. 4. contra Marcionem cap. 7. de hoc censu Augusti verba faciens, quem, ait, testem fidelissimum Dominicæ Nativitatis Romana Archiva custodiunt. Ab hisce**

hisce igitur fidelissimis testibus Romana Ecclesia verum diem Natalis Christi, ut dixerat Chrysostomus, didicit.

Non moror Joannem Nicænum, qui in epist. ad Zachariam Catholicum Armeniorum vulgatâ à Combesio Tom. 2. Auctarii SS. Patrum pag. 310. refert Julium Romanum Pontificem ex libris Judæorum cognovisse Christi natalem in diem xxv. Dec. incidisse, atque *ex eo tempore*, inquit, *cœpit Romana Ecclesia latis gaudiis celebrare natalem Salvatoris diem 25. Dec. tradiditque celebrandum universis Ecclesiis*. Certe falsa est hæc narratio, eamque convulsam prosternt grande Chrysosthomi testimonium, quo ab *exordio* Ecclesiæ viguisse Romæ hunc morem didicimus. Et aliunde quoque ejus epistolæ fides planè suspecta est viris doctis, uti animadvertit Cotelierius in notis ad lib. 5. Constituit Apostol. cap. 13. pag. 234. ubi fragmentum ejus recitat.

At non tantum Antiochiæ, quo eum sermonem habuit Chrysostomus, perperam nonnullis Constantinopoli dictum consentibus, tunc temporis celebritas natalitia ad 25. Dec. agebatur, sed in aliis quoque Orientis Ecclesiis. Cl. Zacagnius in opere olim laudato protulit quatuordecim epistolas S. Gregorii Episcopi Nysseni, quarum prima pag. 354. statim ab initio hæc habet: *Cum superiores cæli partes cursu suo Sol repetens, hiberno tempore, diurni spatii mensuram auget, veræ lucis per carnem humano generi affulgentis apparitionem festivâ sollemnitate celebramus*. Et post aliqua: *quid est quod nocti ad longitudinis summum jam provectæ, nulla cum fieri potest accessio, tunc nobis in carne apparet, qui cuncta complectitur &c.* Quibus sanè verbis nemo est, qui non videat Solstitii hiemalis tempus designari: tunc enim tantummodo *nocti ad longitudinis summum provectæ nulla fieri potest accessio*; ac perinde neque scrupulum inesse potest, de Epiphaniâ non de Nativite, diverso die ipsoque Solstitiali celebratâ, loqui Gregorium. Nimirum & in aliis Ecclesiis Orientis, secus ac in Ægypto, ex festivitates dis-

scere-

feretis diebus agebantur, ut notavit idem vir eruditus in præfat. pag. 40.

Nondum P. Harduinum defero, qui ut Christi Nativitatem de loco moveat, *multò verius*, ait, in Septembrem conveniunt pastorum vigilia super gregem suum, quas Evangelista Lucas cap. 2. vers. 8. commemorat, quàm in Decembrem, quo sane per hiemem ea campestris stabulatio sub dio non fiebat. Nam Shaabb. fol. 45. 2. & Bezah. fol. 41. 1. Hæc sunt pecora eremi ea nempe quæ prodeunt pastum circa tempus paschatis, & pascuntur in campis & domum redeunt ad pluviam primam. Nedarim fol. 63. 1. Taanith fol. 6. 1. Quænam est pluvia prima? Incipit tertio mensis Marcheshuan. Qui mensis partem habuit cum Octobri nostro ac Novembri.

Futilem hanc argumentationem, toties Sectariis recoctam, non alio telo conficiam, quam quod in ipsam pridem intorserunt nonnulli ex ipsismet Hererodoxis. Casaubonus exercitat. in Baron. 2. num. 14. non esse inverisimile, ait, Pastores in Judea, locis maxime meridionalibus, noctu mansisse sub dio, nam & in Angliâ, quæ frigidissima est regio, saltem armenta toto anno in agris pernoctant, neque propter frigus aut pluviam aut ventos tecto unquam subeunt. additque Epiphonema: Quare vetusta traditio Ecclesiæ, ad 25. Decembris Nativitatem recolentis, non temerè nobis reiicienda. Wilhelmus Langius de annis Christi part. alterâ lib. 2. cap. 2. scribit hoc argumentum Scaligeri (addamus & Harduini) ne hili quidem esse, subditque: sane in Daniâ meâ oves totâ hieme in agris degunt, nisi terra ita penitus nive tecta sit, ut nihil pabuli extrâ villas habere possint. At quid Judea ad meam patriam gelidis trionibus subjectam? Certum igitur est ac demonstratum verum Christi Natalem incidere in 25. Decembris. Addo Vossium de tempore nat. Christi part. alterâ cap. ultimo, & Richardum Montacutium Originum Eccles. part. 1. pag. 47. ubi ait, perridiculum esse, quod Scaliger & similes ineptissimè scripserunt. Quasi Jacob non dixerit de se ipso vitam pastoritiam apud Labanem.

exercente: *Die noctuque aestu urebar & gelu, fugiebatque somnus ob oculis meis.* Genes. cap. 31. 40. Testaturque in suâ Angliâ sub Jove frigido, pluvio, nivoso, per dies noctesque greges, etiam agnos tenellos, in Decembri mense stabulari. Quem etiam videas in Apparatu 11. ad Origin. Eccles. pluribus propugnantem sententiam de Nativitate Christi ad diem xxv. Decembris.

His acquiescerem, nisi Talmudica illa testimonia, quæ Harduinus suppresso nomine descripsit ex Lightfooto in Horis Hebraicis ad Evangelium Luc. cap. 2. vers. 8. tomo 2. operum pag. 496, rursus evocarent. Sanè pecora eremi, quæ vox regionem campanam denotat, ubi non distinguitur sæpibus ager hujus ab agro alterius, uti explicat idem auctor Anglus in Decade Corograph. ad Evangel. Marci cap. 2. pag. 401. pecora, inquam, eremi utique domum redierint ad primam pluviam, hieme ingruente; at quis despondeat, ea cum domum rediissent, hoc est in locum ubi Pastores habitare consueverant, non sub dio mansisse? Certè in locis Casaubono & Langio appellatis, & passim hic in agro Romano, videmus armenta tota hieme intra septa, in aperto degere. Pastores autem etiam si sub tecto dicere-mus habitasse, saltem alternis vicibus, quod *vigilias* agere est, ad modum militarem, aperto cœlo vel tenui sub tentorio, ita ut possent vidisse lucem circumfulgentem, & voces Angelorum audisse, noctem insomnem ducebant, ut armenta à latronibus, lupis, & aliis noxiis animalibus defenderent. At gratis eam vocem *domum* in textum Talmudicum intrusit Lightfootus & ex eo Harduinus. Cum enim consulissem Joannem Pastricium in Collegio Urbano de Propaganda Fide Polemicæ Lectorem, Græcæ & Orientalium linguarum eximiè peritum, vir humanissimus juxta ac doctus mihi nuncupatâ epistolari dissertatione, non tam ea loca Talmudica impensius excussit, sed plura ex Hæbraicis ritibus ad argumentum composita eruditè congeffit. Hic pauca admodum delibabo, quæ jugulum causæ propius impetunt.

petunt. Primum itaque textum *Sciabbath*, seu de Sabbato, fol. 45. 2. in *Ghemarà* ità interpretatur: *ea sunt deserti animalia quaecumque exeunt in Paschate, & intrant ad pluviam primam*: alter vero *Bezà*, nempe *Ovum*, quâ dictione tractatus ille inchoatur, sic se habet: *Deserti animalia sunt quæ pernoctant in prato*. Accedit *Ghemarà*, ubi ad explicationem hujus textus hæc scribunt Rabbini: *Deserti animalia sunt quaecumque exeunt in Paschate, & pascuntur in prato, & intrant in Rebingà pluvîâ primâ*. Nusquam hic reperies animalia intrasse in domum. Potuit decipi, vel decipere *Lighthfootus* sumendo vocem *Baytoth*, nempe *domestica animalia*, quæ inchoat versum sequentem, & eam applicando ultimæ, in quam definit proxime antecedens sententia, significationem *domus* confinxisse. Nam iis textibus fit distinctio inter *animalia deserti*, & *domestica*. Ea pernoctant extra limitem, & veniunt in *Revingà* scilicet ad primam pluviam, quod dicitur in primo versu. Post quem statim sequitur secundus: *Baitoth*, nempe *domestica animalia quaecumque exeunt & pascuntur extra limitem, veniuntque, & pernoctant intra limitem*. Limes erat terminus Sabbaticus bis mille cubitorum, extrâ quem Sabbato non licebat egredi. Ergò *deserti animalia* cum redeunt, non intrant in domum, sed in locum unde in Paschate exierant. Qui sane locus non erat habitabilis, sed in agro & in aperto. Nam in primo textu Talmudico *Sciabbàth* hæc subduntur: *deserti animalia non intrant in habitabilem locum neque in diebus æstus, neque in diebus pluviarum, scilicet in hieme*. Quare optimè inferimus, pecora, super quibus vigilabant Pastores in nocte Dominici Natalis, fuisse pecora deserti, & mansisse utique sub dio, etiam in Decembri & hiemis tempore, quo, ex ipsis Talmudicis testimoniis ab adversariis prolatis, constat non intrasse in habitabilem locum.

Manet ergò, non Septembri, sed ipso xxv. Decembris die, Christum Dominum mundo in salutem prodiiisse: neque diem illum ad usque exordia Ecclesiæ latuisse fideles,

nec in *obscuro* fuisse, nec demum, saltem Romæ, ullo tempore ejus *mutatam religionem*. Quare ineptè translatus dicitur à Christianis ad 25. Decembris, ut quoniam is apud ethnicos sacer Soli seu Mithræ habebatur, JESV CHRISTI quoque veri Solis sollemnitati dicaretur. Quorsum hoc, ut eodem die, quo Gentiles ritus impios agebant, Sacramenta sua, quasi religionis consortio, ex compacto profanarent Christiani, qui toties sancitâ lege vetarunt, ne dies Sacrosanctus Paschatis eodem quo Hæbrei celebraretur, hac sanè ratione, ait Constantinus Magnus in epistola ad Concilium Nicænum, *ut nihil nobis COMMUNE sit cum inimicissimâ Judæorum turbâ*? Nempe, prosequitur Pius Imperator, *aliam nos viam à Servatore accepimus*. Recitat eam epistolam Eusebius lib. 3. de vitâ Constantini cap. 18. An ergo dies ille, quem Christiani traditione *acceperant*, ad alium erat traducendus; & Christus velut de suo loco defigendus, ut inter profana falsi numinis spectacula versaretur? Quamquam scio placere nonnullis, plures ritus induxisse Christianos exordientis Ecclesiæ, ut gentilitatis supersticiosas ceremonias eodem die actas abolerent. Quod malignè ab Heterodoxis detortum, ansam in nos deblaterandi præbuit. At longum hæc quæstio examen posceret, à quo nostri argumenti ratio arceret. Ritus quosdam eâ de causâ in vestros non abnuerim: de festis & sanctioribus sollemniis aliud judicium. Ratio itaque utrisque sua stetit, Christianis & Gentilibus, celebrandi Natalem Christi & Mithræ eodem die VIII. Kal. Januarias. Illis quòd verè hac die Christus ortus fuisset: his quoniam tunc Sol novus prodiret, & veluti *nasceretur*. Utrumque egregiè in rem nostram complexus est Sanctus Pater Augustinus sermone 190. editionis Benedictin. tom. 5. qui aliàs est 61. de diversis: *Habemus, inquit, sollemnem istum diem, non sicut infideles propter hunc SOLEM, sed propter eum, CHRISTVM scilicet, qui fecit hunc Solem*. Hæc causa & ratio celebritatis natalitiæ inter utrosque: Pagani ut Solem materia-

terialem impiè colerent; fideles ut Christum auctorem Solis sanctè venerarentur. Neque illi ergò ut his se opponerent, quod Aleander putavit: nec isti ad illorum exemplum, ut Harduinus commentus est.

CAPUT ULT.

Mithræ cultus quàm latè per Romanas provincias effusus. Lux plurima Vopisco: & vetus lapis explicatus. Lectio Epiphanii asserta: vera Aristotelis producta, unde Erasmi lapsus detegitur. Metragyrte quod hominum genus. Quandonam apud Romanos mysteria Mithræ primum cognita, & demum abolita. Exponitur locus S. Hieronymi de tempore Præfecturæ Gracchi, & excidio Mithræ, quod variis chronologicis observationibus contra Gothofredum statuitur. S. Paulinus explicatus; & quisnam Antonius, cui ultimum suum pœma nuncupavit.

UDEAT ulterius sacra nostra profanis Ethnicorum immiscere. *Mithram* ergò ex instituto persequamur. In Urbem Romam, quæ ut ait Leo Magnus Serm. i. in natal. Apostol. *omnium gentium serviebat erroribus*, turba deorum ex omnibus undique toto Orbe acceptis superstitionibus invaserat. Unde eleganter Tertullianus Apolog. cap. 10. apud Romanos ait, *quodvis colere jus est præter verum Deum*. Et Minucius in Octavio indignatur eos *initiasse ritus omnium religionum*. At nullius fortè numinis, cultus insanis mentibus altius infederat quàm *Mithræ*. Monstrant tot lapides, quos recensuimus, pluresque alii apud Gruterum, *Mithræ* mysteriis dicati, & veterum Patrum Scriptorumque profanorum testimonia. Plerumque iisdem lapidibus leguntur vota vel nuncupata vel soluta, non semel etiam pro salute Imperatorum, ut in 9. pag. 1066. SOLI INVICTO. MITHRÆ pro salute Commodi Antonini M. Aurelius Stertinius vo-

tum

tum fecit. Alium dabo inferius. Unde inter Deos Servatores accensum fuisse Mithram apparet. Bello quoque invocatum docet inscriptio 3.pag.34. *Vibius Pius SOLI INVICTO aram dedico ut sis mihi propitius militibus Centurionibusque meis*. Legatus erat vel Tribunus alicujus legionis in Dalmatia degentis hic Vibius, atque Inviictum ea religione bellicis rebus præesse putabat, quâ affecti Imperatores aliqui numismata percussere INVICTO, & SOLI. COMITI. ut olim memoravimus. Julianus Imperator qui à vero Sole Christo impiè desciverat, Mithram Solem insaniori cultu prosequutus est. Eum nempe non tam in rebus agendis perfugium, sed etiam cum vitâ migraturus esset, ducem propitium sibi spondet. Verba recito quibus librum seu Satyram de Cæsaribus concludit: *Tibi autem, Mercurius ad me sermonem dirigens inquit, feci ut Solem,* (in Græco est *Mithram*, quam vocem minus aptè mutavit Interpres) *Patrem cognosceres. Tu vero ejus præceptis obtemperato, illum tibi tutum portum & perfugium, dum in vivis agis, comparans, & quando oportebit hinc excedere, bonâ spe tibi Deum propitium Ducem constitue.*

Hinc igitur longè latèque falsa MITHRÆ religio promanavit. Non pigebit regiones nonnullas, quibus Mithriaca monumenta veterem cultum produnt, peragrarè. Sub Urbe ipsâ Antium Mithræ devotum fuisse, jam satis nostra tabula indicat; ibique etiam antrum conditum olim deduximus. Ticuli in regione Urbevetanâ *Soli Inviicto Mithræ* dicatum spelæum docet epigramma Gruterianum, quod pridem descripsimus. Capaccius loco pariter jam adnotato Neapoli extantia monumenta profert, & Cumis Gruterus pag.33.6. SPELEV M RESTITVTVM D. S. I. M. hoc est *Deo Soli Inviicto Mithræ*, fuisse Mediolani, monet lapis pag.34.9.& M.Valerius Maximus,(quem celeberrimum Scriptorem esse cum Alciato Mediolanenses, nullo certo indicio, existimant) SACERDOS. D. S. I. M. visitur in alio pag.313.4. In Galliam quoque Mithra religio-

gionem traduxit : nam Lugdunum DEO. INVICTO. MITH. monumentum posuit, pag. 33. 11. ac Nemausum, eodem titulo, apud Sponium *Recherch. de antiq. dissert. 3.* pag. 71.

Jam inter barbaras gentes *Mithræ* cultus irrepsit. Nam in Daciâ stetit marmor inscriptum INVICTO MITHRAE, refert Gruterus pag. 34. 3. imò & tabulam symbolicam nostris similem cum epigraphe, S. I. M. nempe *Soli Invictæ Mithræ*, eadem paginâ num. 10. Refleximus iter in Pannoniam, ubi apud Petovionem *Aurelius Justinianus Templum DEI. SOL. INV. MIT. labefactatum restituit*, pag. 35. 4. Indicio hujus lapidis me assequutum puto Templum illud, in quo mater Aureliani erat sacerdos, patriamque ipsius Imperatoris, quibus investigandis mirum se torfit Salmasius. Nam ad Vopiscum in ejusdem vitâ cap. 39. primum templum Beleni putavit; inde, ex quo idem historicus cap. 5. dixerat, huic Imperatori, cum legatus esset apud Persas, pateram donatam à Rege, in quâ Sol insculptus erat eo habitu, quo colebatur in eo templo, in quo mater ejus fuerat sacerdos, optimè conjectatur, ut monui cap. 2. hoc ipsum templum *Mithræ* dicatum fuisse, quia apud Persas *Mithra* ipse erat Sol: habitum vero eundem fuisse, quem Persæ tribuebant *Mithræ*, Leoninâ scilicet facie, & tiarâ capiti impositâ. Unde inquirendum relinquit in Pannoniâ templum aliquod, ubi *Mithra* esset cultus, quo etiam patria Aureliani certò possit deprehendi; nam cum Pannonem fuisse testatum reliquit idem Vopiscus. Cum ergò ex hoc lapide constet, apud Petavionem, quæ Pannoniæ Urbs est, stetit templum *Mithræ*, sanè in hoc ipso mater Aureliani fuit sacerdos, nec alibi natale solum ipsius Imperatoris est quærendum.

In proximâ quoque Norici provinciâ Templum *Mithræ* dicatum nuper didici. Dùm enim hæc prælo essent subjicenda, R. P. Antonius Morettus Utinensis S. I. Græcio Styriæ transmisit aliquot inscriptiones repertas prope
Clan-

Clangenfurtum Carinthiæ circa campum Solfeld, ubi olim sita erat Solva urbs Norici mediterranei, Plinio lib. 3. cap. 34. Flavium Solvense appellata. Earum alteram, quæ ad rem nostram attinet, huc transfero.

PRO. SALVTE. AVG. IN. HONOREM. DD. SOLI. INVICTO
MYTHR. HILAR VS. AVG. LIB. TAB. PR. N. ET. EPICETVS
ARK. AVG. N. TEM. VETVSTATE. CONL. SVMP TV. SVO
CVM. PICTVR A. REFE. IMP. D. N. GORDIANO. AVG. ET. AVIOLA
C. ROM. D. N. LICIN. MARCELLO. PAT. D. VIII. K. IVLIAS

Duo hi homines Romani *pro salute Augusti*, Gordiani III, *in honorem Deorum* (ita repetitum D. interpretor, vel si malveris, in honorem *domus divinae*, uti expressum legitur apud Grut. 163. 4. & 92. 1. domus scilicet & familiæ ipsius Gordiani Imperatoris) *Soli Invicto Mithræ templum vetustate conlapsum sumptu suo cū picturâ refecerunt, die viii. Kalendas Julias*, Gordiano Augusto & Aviola Coss. anno scilicet 239. æræ Christianæ. Notam C. Rom. explico, *Consulibus Romanis*, quæ sanè insolens, ita fortassis expressa est, quia Magistratus simili nomine etiam in Coloniâ Solvensi esset. Nam Consules in Coloniis quoque & Municipiis quibusdam creatos non uno testimonio comperimus. Quid literæ singulariæ D. N. ante Licinium Marcel- lum, & sequens nota PAT. significant, planè nescire me fateor. Nisi mendum quadratarii, vel exscriptoris dicamus. Hilarus signatur TABularius PROvinciae Norici, quòd rationes tributorum ejus provinciae tractaret. Ejusmodi characteres visuntur in saxo apud Gruterum pag. 63. 10. TAB. P. H. C. tabularius provinciae Hispaniæ citerioris. Epicetus ARKarius suscipiendis Augusti redditibus, qui in arcam seu mensam fiscalem vel privatam Cæsaris inferebantur, erat præpositus. Arkarii, qui plerumque per K scribitur, exempla profert index Gruterianus cap. 7. Utriusque quoque officii plurima mentio est in libris Juris. Templorum parietes & tecta picturis ornari consuevisse, etiam an-

te Urbem conditam , prodidit Plinius lib. 35. cap. 3. Qui eodem libro cap. 10. Cornelium Primum & Actium Priscum Honoris & Virtutis ædes Vespasiano restituenti pinxisse scribit; & M. Ludium Junonis templum apud Ardeates dignis picturis condecorasse . In templo Mithræ Solvensi Hilarus & Epicetus *picturam* labefactatam refici curarunt . Hanc eadem signa & symbola representasse arbitrator, quæ in nostris tabulis marmoreis visuntur .

In Ægypto, quò omnium deorum colluvies confluit, Mithram cultum, non est ambigendum: & testimonia Socratis ac Sozomeni, quæ jam retulimus, palam faciunt . Persæ hujus religionis magistri & principes fuere. De Creatâ insulâ dubitare nos jubet Dionysius Petavius, quamvis Epiphanius disertè scribat Hæresi 42, *Epimenidem Mithræ cujusdam apud Cretenses idoli sacerdotem fuisse* . Eâ ratione ducitur doctissimus vir in notis ad hunc Epiphanii locum pag. 81, quòd id apud alium se legisse non meminerit. Barthius in animadv. ad Statium pag. 247. jurat in verba Petavii, *qui nihil non legit*, & rejectâ voce *Mithra*, vel ex *mysta* corruptam putat, vel prorsus inscitiam . Non ausim tam grandia eruditorum hominum nomina provocare: sed utique non video, cur opus fuerit plures scriptores in idem Epiphanii testimonium conspirasse .

At Erasmus Athenis religionem & ministros Mithræ quærens, totâ viâ propalam aberravit . Chiliade 4. cent. 8. num. 55. explicans adagium, *Mithragyrtes non Daduchus*, hæc habet: *is qui in functione quapiam sordidas, contemptasque partes agit, Mithragyrtes dicitur, Daduchus esse negabitur*. Eòque Iphicrates Calliam *μῆθερ ὑγέρτω εἰ δαδῆνον* appellabat . Significans illum non fuisse initiatum sacris, sed tamen velle videri . *Mithras apud Persas Sol dicitur, quem illi deorum summum judicant. Unde Mithragyrte dici videtur qui obambulant cum simulatis mysteriis, & rudibus imponunt* . Scommma illud ab Iphicrate in Calliam jactum refert Aristoteles lib. 3. Rhetoric. cap. 2. quod indicare negle-

xit Erasmus . At in textu Græco edit. Græcolat. Paris. 1619. non est *μῑθεαγύρτω*, sed *μῑτραγύρτω*, quam vocem transtulit Antonius Riccobonus *Matragyrtam*, rectius, spectatâ ejus derivatione, quam alii qui locis statim producendis *Metragyrtem* efferunt. Genus hominum hoc erat qui magnæ *Matris*, unde nomen, mysteria circumferentes stipem coge-
bant. *Αγύρτης* enim est mendicus qui circumit, & stipem
petit. De his intelligendus Aristoteles. Qui Athenis fre-
quentes erant & religiosè habiti. *Metragyrtes*, ait Svidas
pag. 159. tom. 2, *magnæ deorum Matri Rheæ, sive Cybele sti-
pem cogeabant*. Inde fabellam narrat de quodam Metragyr-
te, qui Athenis occisus, ob idque exortâ pestilentia, Athe-
nienſes in loco ubi eum sustulerant, curiam ædificarunt,
eamque magnæ Matri consecrarunt. Præferabant tabellam,
fortassè icone deæ Matris pictam, ut simplicioribus seque-
stra divinitate imponerent, pinguïoremque mercedem cor-
raderent. Unde Menander Comicus in Aurigâ sacrorum
hanc nundinationem averſatus ait :

*Nullus mihi placet Deus foris vagans ,
Anus sodalis quaslibet petens domos ,
Aut Metragyrtes cum tabellâ .*

Et Antisthenes repellebat Metragyrtes mendicantes festi-
vâ irrisione dicens : *Non alo Matrem deorum , quam dii
alunt* . Quæ recitat Clemens Alexandrinus admonit. ad
Gentes pag. 49. edit. Paris. 1629. Dionysium regno pul-
sum sub extremum ætatis Metragyrtem egisse, refert Athe-
næus lib. 12. cap. 10. ubi malè, *Cereri stipem emendicando
cogens*, vertit Dalecampius, & Casaubonus non emendavit.
Nam magnæ Matri, non Cereri eruscabant Metragyrtes.
Eadem de Dionysio habet Eustathius Homer. 1624. 10.
Alii Ludimagistrum Corinthi egisse eum tradunt. Sed fieri
potuit, ut hac arte dimissâ, sub extremum tantummodò vitæ,
quod innuit Athenæus, inter agyras deæ Matris stipen-
diis meruerit. Agyrtas hos eruscatores, qui cum mysteriis
Isidis obambulabant, facetâ narratione describit Appu-
lejus

Iejus lib.9. Metam. pag. 181. edit. Pricæi. Romæ quoque traductâ religione & sacris Ideæ Matris, Metragyrtæ Phrygii generis vir & mulier, qui ejus sacerdotio fungebantur, circulatorio ritu stipem cogeant, Deam cum tympanis per Urbem gestantes, uti narrat Halicarnasseus lib. 2. pag. 91. edit. Græcolat. Francof. 1586; notatque historicus, ex Romanis indigenis neminem cum *Matriacis* (ita *μητρὰ γυρτῶν*; vertit ejus interpres Sylburgius, rectè cum Riccobono retinens derivationem à *matre*) stipem collegisse, aut orgia Phrygiæ matris celebrasse ex decreto Senatus. Quod etiam lege 12. Tab. vetitum fuit: *Præter Ideæ Matris famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogito*. At Julius Pollux in Onomastico lib.3. cap. 2. in fin. *Metragyrtem* appellatum quoque ait iniciatorem sacrorum deæ Phrygiæ, scilicet magnæ Matris, unde Athenis ejus sacrum *Maternum* dicebatur. Cum itaque Athenis fuerint Metragyrtæ, nec uspiam in Græciâ Mithræ sacra & religio Scriptoribus sint memorata (præter Cretam, quæ inter Ægyptum & Orientem posita inde cultum hauserat) planè lapsus est Erasmus, dùm Mithragyrtas vidit in Aristotele. Porro Iphicrates ajebat Calliam non esse *Daduchum*, sed *Metragyrtem*, quia illud *honoratum* erat, subdit Philosophus Rhetor, *hoc inhonoratum*. *Daduchus* est *Tædifer*, qui nempe in sacris facem gestabat; eoque officio functum fuisse Calliam reperio apud Plutarchum in Aristide p.321, unde narratio Aristotelis illustrari poterit.

Mithram Solem dimittam, atque hanc dissertationem absolvam, ubi quæsiro, quo tandem tempore, Christo vero Sole tenebras gentilitatis discutiente, ipse Mithra templis & aris fuerit dejectus. At cum ejus religionem apud Romanos plurimam celebremque tor congestis monumentis hucusque ostenderim, & nunc tempus, quo desit, pergam reterege, rogabit aliquis, ecquando etiam coeperit? Opportunè occurrit Plutarchus, qui in vitâ Pompei p.631. tom. 1. *mysteria Mithræ primùm Romanis monstrata fuisse*

ait à *Piratis*, qui è diversis Orientis partibus effusi, & direptionibus maria implentes, tandem ab ipso Pompejo debellati fuerunt. Bellum hoc Piraticum incidit in annum V. C. 687. Igitur primi omnium, opinor, Alexandrini impium cultum proscripsere. Nam ex Socrate, cujus verba pridem retuli, constat sub Juliano Imperatore, qui in Perside occubuit anno 363, locum in quo Gentiles Mithræ mysteria peragebant, jam inde à *priscis temporibus vacuum & neglectum* repertum, à Christianis fuisse repurgatum. Non ità Romæ, ubi eodem tempore, sub Christianis Principibus, sacra Mithriaca publicè & palam fiebant. Nonius Victor & Aurelius Victor *tradiderunt Leontica*, *Constantio nono & Juliano II. Con.* scilicet anno 357, ejusque rei monumentum exposuerunt in marmore, quod extat apud Gruterum pag. 303. 1. Sequenti anno, Datiano & Cereale Conf. iidem Nonius & Aurelius *tradiderunt Patrica*, ut constat ex alio lapide pag. eadem num. 2. & iterum *Persica & Eliaca*, atque *ostenderunt Crisfos*, pag. 1086. 4. Rursus in annum proximum *Eusebio & Lippatio Conf.* (corrigere fastos qui scribunt *Hipatium*, nec Pagius, aut alii id animadvertère) *tradiderunt Leontica*, pag. eadem num. 5. Aurelius hic Victor sacerdos erat Mithræ, ut alibi monui, nam in hoc saxo & altero pag. 303. superius indicato, signavit se tradidisse *Coracica anno tricesimo consecrationis suæ*, *Valente & Valentiniano Juniore primum Augg. Conf.* Hic annus notatur in fastis 376. quo patet adhuc viguisse insanias Mithriacas. Eodem anno Sextilius Agesilaus dicitur *Pater Patrum Dei Solis Inviçti Mithrae* pag. 28. 2. & sequenti *Gratiano & Merobaude Conf.* Rufius Cejonius *Pater sacrorum Mithrae* num. 6. vocatur, & inferius *Persidicique Mithræ Antistes*. Sacrorum hæc nomina jam explanavi.

Ità pervincente diaboli nequitiâ, dum Crucis signum Imperatorum diademati præfulgeret, adhuc vexilla superstitionis palam in Urbe explicabantur. Integrum tandem triumphum Christus egit, & Mithram profanaque mysteria

ria depulit . Celebre est testimonium S. Hieronymi epist. 7. ad Letam , ubi hæc ait : *Ante paucos annos propinquus vester Gracchus , nobilitatem patriciam sonans nomine , cum Præfecturam gereret urbanam , nonne spelæum MITHRÆ , & omnia portentosa simulacra , quibus Corax , Gryphus , Miles , Leo , Perses , Helios , Bromius , Pater initiantur , subvertit , fregit , excussit ?* Hunc referendus est locus Prudentii libro primo adversus Symmachum vers. 563.

*Jam quid Plebicolæ percurræ carmine Gracchos
Jure potestatis fultos , & in arce Senatus
Præcipuos , simulacra Deum jussisse revelli,
Cumque suis pariter licitoribus , omnipotenti
Suppliciter Christo se consecrasse regendos.*

Annus quo Præfecturam Urbanam egit Gracchus , quærendus est , ut postremos subversæ superstitionis Mithriacæ casus venemur , & ultimam dissertationi nostræ manum imponamus . Baronius ad annum 383. num.3. importunè errorem in Hieronymo irrepsisse suspicatur , & loco Præfecturæ prætoris , urbanam esse positam . In Codice Theodosiano lex prima tit. ne in sua causâ quis jud. data est *ad Gracchum P.P.* (nempe *Præfectum Prætorio*) *Kal. Decembris , Valente V. Valentiniano A.A. Coss.* hoc est anno C.376. Ad eundem simili titulo appellatum directæ est lex 3. de quaestion. *Pridie Non. Januar. Gratiano Aug. IV. & Merobaudæ Coss.* videlicet anno sequenti 377. Gothofredus in notis ad has leges tom.1. pag.93. & tom.3. pag.252. inscriptionem correxit , & *Gracchum P.V. Præfectum Urbis* , reposuit ; quomodo etiam se habet lex unica Cod. Justinian. cod. tit. ne quis in sua caus. & concinunt recitata Hieronymi & Prudentii testimonia . Hincque collegit , excisa fuisse Mithræ simulacra altero ex præscriptis annis , & perperam id à Baronio referri in annum 383. sexennii metachronismo . Pagius in sententiam Gothofredi concedit in crit. Baron. ad eundem annum num.5. At falluntur viri docti , & chronologiam confundunt . Quomodo enim fieri potuit , ut altero ex
iisdem

iisdem annis Gracchus *specum Mithræ & portentosa simulacra, Coracem, Gryphum, Leonem & cetera* à Hieronymo memorata, *subverterit, fregeritque*, si tunc eadem ipsa portenta, ex indicatis inscriptionibus, tradebantur, in ipso certè Mithræ specu, sacerdotesque ea profana sacra & titulos sui sacerdotii publicis monumentis consignabant? Quare in alium annum ducenda est Præfectura Gracchi, & Mithræ excidium. Quod ut clarius pateat, prius eam Præfecturam Gracchi in annos prædictos non incidisse demonstro. Anno 376. fuit Præfectus Urbi Rufinus, ut palam facit lex 3. Cod. Justin. de offic. Præf. Urb. eidem data *vi. Kal. Jul. Valente A. V. Valentiniano jun. Coss.* Quintus Consulatus Valentis & primus Valentiniani junioris conferuntur in dictum annum 376. iisdemque Consulibus lata est lex prima Cod. Th. ne in sua caus. quam Gothofredus vult directam ad Gracchum *Præfectum Urbi*. Nec sanè duo Præfecti eodè anno esse poterant. Annus proximus excepit Probianum Præfectum Urbi, ad quem directa est lex 3. Cod. Th. tributa in ipsis spec. *xv. Kal. Octob. Gratiano A. iv. & Merobaude Coss.* qui in annum ipsum 377. Consules processerunt, ut diximus. Quamobrem non ante annum sequentem 378. Præfecturam Urbanam gessit Gracchus; eo etenim signatur prædicta lex unic. ne quis in sua caus. expressis verbis, *ad Gracchum Præfectum Urbi*, *Kal. Dec. Valente vi. & Valentiniano II. Coss.* Quam subscriptionem cum viderit Gothofredus, miror, nihilominus Præfecturam Gracchi retrò tulisse ad alium annum. Profectò apud Panninium nullus notatur Præfectus Urbi hoc anno. Quare in locum hunc vacuum nil vetat quin reponamus Gracchum. At quoniam id ipsum quod de iudicibus statuitur in hac lege Codicis Justin. datâ anno 378, sancitum quoque reperitur in aliâ jam memoratâ antecedenti anno 376, vel huius titulus & subscriptio emendanda venit, vel rectius dicendum, Imperatores legem jam latam rursus instaurasse post duos annos. Ne verò inanis sit inscriptio alterius legis

gis tertiæ de quæst. *ad Gracchum P. P.*, quæ hac ipsâ notâ extat in Codice Just. leg. 10. de dignit. editionis Con-
 ciii, (nam Gothofredus habet P.V.) omninò arbitror, hoc
 anno 377. quo tradita est, *Gratiano iv. & Merobaude*
Coss., Gracchum Præfecturam Prætorii administrasse. Quo
 munere defuncto exinde evectus est ad Urbanam Præfe-
 cturam, quæ Romæ honoribus omnibus & potestatibus il-
 lustrior habebatur. Atque ita tempora suo ordine digesta
 consistunt: leges in speciem pugnantes conciliantur: &
 Gracchus suis dignitatibus restituitur. Igitur A.C. 378, &
 non antea, dejecta simulacra Mithræ, subversus specus,
 abolita sacra, & præterea Victoriæ ara, de qua celebris pu-
 gna inter D. Ambrosium & Symmachum exarsit, convulsa,
 aliaque gesta sunt à Graccho Præfecto Urbi, quæ memo-
 rantur Hieronymo & Prudentio.

Putaveram ad umbilicum rem perduxisse; sed aurém
 vellunt carmina D. Paulini superius mihi recitata, quæ huc-
 usque firmatis labem aliquam inferre videntur. Poëma
 extremum, quo ea carmina continentur, rectè conjicit illu-
 stris Muratorius in præfatione, à Paulino fuisse elucubra-
 tum & inscriptum Antonio, A. C. 394. aut 395. Cùm verò
 inibi mentio sit *Invisi* seu Mithræ *spelæa sub atra* culti,
 haud verum erit, ejus sacra & specum ante septem & de-
 cem annos à Graccho fuisse subversa. Sed eo Poëmate, ut
 opinor, sanctus Vates potius proscindit Gentilium numina
 & errores, prout ab iis fingebantur & tradebantur, quàm
 velit ritus omnes, sacrificia, & ceremonias, quas describit,
 tunc viguisse. Quod cetera percurrenti conjectare licebit.
 Quamvis enim non sim nescius, ad hæc quoque tempora
 Pauliniana Christianos perinde ac Paganos, veluti duo rei-
 publicæ membra, in Imperio Romano egisse; attamen istis
 ritus suos & religionem publicè exercendi, si non in totum,
 saltem maximâ ex parte jus fuerat sublatum, ut tot querelæ
 Gentilium scriptorum, & leges Principum, Theodosii po-
 tissimum, sub quo vel filiis hæc Paulinus scribebat, lucu-
 len-

lenter demonstrant . Cum igitur certis testimoniis comperimus , spelæa Mithræ detrita , & mysteria interdicta à Graccho fuisse anno 378. nemo sibi persuaserit , ea adhuc anno 395. perseverasse . Quare Paulinum ità loquutum fateri oportet , ut exprobraret quod factum fuerit , & impia religio doceret , non quia tunc fieret . Queritur Muratorius , se divinare non potuisse , quisnam fuerit ille *Antonius* , cui D. Paulinus Poëma suum inscribit . Reperio in Fastis *Antonium* cum Syagrio Consulem ad annū 382. & in Codice Theodosiano, sæpius occurrit *Antonius* maximis in Italiâ & Galliâ functus muneribus & dignitatibus . Ad eum quoque quinque sunt datæ epistolæ à Symmacho, lib. 1. ab ep. 83. Qui sanè, prodente temporum ratione, non alius est ab hoc Paulini amico .

A D D E N D A

Ad Cap. III. de Mithra.

UM in Museo Strozio gemmas antiquas, earumque innumeros ectypos cretâ vel sulphure expressos evoluerem, inter hos occurrit simulacrum Mithræ novo symbolorum apparatu spectabile, & uberiori quam saxa in Opere mihi descripta figurant. Curiosè & intentè singula perlustrantem animadvertens Illustrissimus Leo, quæ humanitas ejus est nobilissimo generi par, nil moratus est, quin eo ipso ectypo, nonnullisq; aliis me liberaliter donaret. Igitur quæ scripseram animo revolvens, & cum hac Mithriacâ gemmâ componens, observabam plura à me jam fuisse explicata, non pauca verò novi argumenti segetem parare. Sanè Mithram in gemmâ Abraxeâ sculptum nondum sciebam, neque pro amuleto superstitiosâ religione usurpatum cognoveram. Quare Leonardi Augustini opus Italicum de gemmis antiquis perlustrans, in 2. parte, cujus tunc primùm copiâ mihi feceram, ipsam hanc gemmam delineatam offendi num. 77. Cujus iconem cùm ob temporis angustiam hùc transferre nequeam, describere saltem non prætermittam. Mithra eodem prorsus habitu & formâ ac in nostris tabulis, Taurum procumbentem calcatur & ferit. Canis adsilit ad vulnus, Delphinus, in meo ectypo Serpens, propè jacet. Scorpius testes Tauri invadit: Testudo sub caudâ, quæ in spicas desinit. Duo juvenes mitrati, quorum unus semen ejicit, alter reductâ veste sinum explicat. Hinc Cornucopia, inde ramus Palmæ, cui appensa est hominis calvaria. Superne caput juvenis radiatum, ut in nostris, cum flagro; ab alio latere caput itidem mulieris, cui Luna falcata insidet. Subtus aliam Solis radiatam effigiem sculpsit Augustinus, mihi corona est. Septem Stellæ (Planetas putat idem Au-

stor) Fulmen, Caduceum, Sagitta, binæ volucres spatium inter Solem & Lunam occupant. Figuras has singulas interpretatione accommodâ percurrit ipse Augustinus. Quem gavissus sum nonnulla, quæ mihi jam explicata fuerant, iudicio suo & auctoritate obfirmasse. Symbola enim Mithriaca ad generationem pertinere ait. Atque inde Taurum prostratum repræsentare Tellurem, quam radiis, veluti gladio Sol Mithra penetrans, fecunditatem inducit. Vel cum in Tauri signo Sol versatur, terram foetam aperit, & calore suo semina ad rerum productionem educit. Porro Octobri mense Solis virtute diminutâ semina, agente frigore, intra sinum terræ reconduntur, quod Scorpius testes constringens significat. Cetera haud refero, apud ipsum videntur. Tantum moneo, septem illa sidera mihi Planetas non esse. Quippe cum jam Solem & Lunam effigie humanâ expressisset sculptor, quid opus erat iterum figurare? Imò non septem, sed octo Stellæ in nostrâ gemmâ numerantur, inter quas una illustrior & grandior Solem antecedit. Illas fixas esse, hanc Venerem arbitror. Ceteros Planetas sub aliis figuris video. Nimirum Fulmen indicat Jovem, Caduceum Mercurium, Sagitta Martem, quæ vulgata sunt eorum symbola. Hinc malè Augustinus his denotare cælum, aërem, & amorem dixerat. Saturnus fortasse latet sub alio signaculo informi, in nostrâ gemmâ fulmini adposito; quod aliud fulmen Augustinus fecerat. Rursus duos juvenes vel ipse perperam expressit in suo schemate; vel in nostro diversimodè repræsentantur. Quippe eorum alter non veretrum, sed facem demissam è regione inguinum manibus tenet, unde non semen, sed flammula manifestè prodit. Nam & alter juvenis facem attollit. Ita ut utrique idem sit habitus ac in aliis tabulis Mithriacis.

Partem aversam hujus gemmæ delineatam exhibet Augustinus proximè sequenti numero 78. Stat Leo ore Apem præferens, quem literæ obscuræ significationis undequaque ambiunt, septemque sidera. Leonem Mithræ
signum

signum esse satis in Opere ostendi; Apem quoque & mel eius sacris adhibitum. Literas ignorabiles, uti vocat Apulejus, nequaquam sollicito. Ejusmodi stellarum numerus in gemmis Abraxeis apud Chiffletium passim occurrit. Nostram itaque hanc Mithriacam gemmam, ex iis unam esse, quas Gnostici & Basilidiani pro amuleto usurpabant, nullus dubito. Nam Mithra, qui Sol est, peculiari religione monstris Abraxeis accessit, tamquam malorum depulsor, & felicitatis arbiter ac dispensator. Hinc etiam in saxis vota nuncupantur Mithræ pro salute, & prospero rerum bellorumque successu, ut vidimus.

Hic Mithram gemmâ, toto opere saxo expressum conspeximus. Non prætermittam æneum quoque ejus simulacrum memorare. Extat apud Reinesium Class. I. nu. 277. hæc inscriptio. M. Ulpus &c. IN. HONOREM. DEI. SOLIS. INVICTI. MITHRAE. SIGNVM. AENEVM. P. N. LXXXV. DONVM. DEDIT. Hanc notam P. N. compendio sculptam, PoNdo significare nullus dubito. Ut tot pondo fuerit signum illud æneum Mithræ. Quo figuras expressas puto, quibus constant Mithriaca simulacra ex solido marmore, nempe Mithram Taurum, Canem, Serpentem, & Scorpionem; cuiusmodi duo extant in Burghesiano viridario nobis descripta cap. I. pag. 159. aliudque pulcherrimum ex nigro marmore nuper vidi in aulâ Palatii Eminentiss. Cardinalis S. Crucis.

Pag. 191. lin. ult. in fin. adde: Leonardus Augustinus de Gemmis antiq. parte 2. num. 82. delineatum præbet senem alarum, qui sinistrâ Scorpionem & baculum apprehendit, altero baculo dexteræ imposito, veluti iis innitatur, cum aliis symbolis. Solem hunc esse rectè arbitratur, alatum ob cursus velocitatem; Scorpionem verò indicare ait, gemmam illam Abraxeam sub ejus signo sculptam fuisse, & baculos utrimque stantes ortum & occasum Solis. At non aliundè petenda est explicatio hujus simulacri, quam ex recitato loco Plutarchi. Sol enim dum in signo

Scorpionis versatur, baculis innititur, tamquam fulcris, ob caloris diminutam virtutem, ideoque & specie senis fingitur.

Pag. 192. lin. 9. adde: In inferiori cubiculo Palatii Principis Justiniani tabula extat Mithriaca, in qua præter alia symbola, *Vas* quoque ante pedes juvenis apparet, non informe ut in nostrâ Antiata, sed maxime conspicuum, ansulis utrimque manifestò instructum. Quo probè firmatur conjectura hic exposita.

Pag. 197. lin. 32. adde: Reinesius lib. 3. var. lect. pag. 603. uno verbo ænigma hoc, nobis fusius agitaturn, absolvit. NAMA. SEBESIO, inquit *manifestò est ex Græco*, *ναμα σεβηθίου* nempe *Fluvius Sebethus*. *Ναμα* utique Græca est vox, *fluentem*, seu *aqua scaturiginem* denotans. At quousque docear, cur simulacro Romæ sub Capitolium olim, ut diximus, posito, & nunc in ædes Burghesianas translato, Sebethus Neapolitanus inscribi debuerit, & rursus quid rei esse possit fluvio cum Mithrâ, in sententiam doctissimi Antiquarii ire nequeo.

DISSERTATIO

D E

B E L E N O

ET ALIIS QUIBUSDAM

DIIS AQUILEJENSIBUS.

DISSERTATIO DE BELENO

VETERUM AQUILEJENSII DEO.

Cuique Urbi olim Deus proprius . Aquilejæ Belenus cultus, qui Apollo . Beleni veteres inscriptiones producuntur & illustrantur . Belinus quoque dictus . Emaculatur Dandulus . Belenus Deus Noricorum, unde lectio Tertulliani asseritur . Apud Gallos etiam celebris ejus religio . Nomen Beleni malè Scriptores à Belo seu Sole deducunt . Sol non idem ac Apollo populari religione, quod pluribus ostenditur . Belenus ubique pro Apolline habitus . Origo nominis aliundè tentata . Fortasse ab Heleno, qui Pyrrhi comes post excidium Trojæ unà cum Henetis, Trojanis, & Græcis navigavit . Variæ in hanc rem conjecturæ . Undenam populis Carnorum appellatio ?

VETERES omnes, quibus veri Numinis cognitionem fraus Dæmonis subduxerat, cùm Deum quærent, rerum sensibilibus argumenta sectantes, iis divinitatem inesse facili superstitione arbitrati sunt. Hinc homines factorum gloriâ clari, sidera, virtutum vana nomina, animalia ipsa, & in summa, ut ait Sex. Empyricus propè initium lib. 8. in Mathem: *quæcumque profunt vitæ humanæ*, aris templisque imposita, Deum nullum, ubi infiniti essent, fecere. Ita cœlum, terram, mare, & immensa aëris spatia populus Deorum invasit; & insana religio res penè singulas veluti sub imperium impietatis coëgit. Nec tamen Dii
om-

omnes æquo jure censiti, sed majorum gentium alii, Con-
sentes, Olympici, Selecti: alii verò minores, Indigetes, Pe-
nates, Semidei, Deorum plebs, & quasi turba proletaria
sunt appellati. Suum quoque gens quælibet & regio Deum
proprium inauguravit, quem peculiari religione inter alios
principem veneraretur: tamquam jus esset populis, uti re-
gem suffragio constituere, ita numen consensu populorum
adoptare. Deos hos *municipes* vocat Minucius in Octavio
prope initium; unde est Tertulliani lepidum scomma in
Gentiles: *Satis rideo etiam Deos decuriones cujusque muni-*
cipii, quibus honor intra muros suos determinatur, ad Natio-
nes lib. 2. cap. 8. nam alibi dixerat, *unicuique provincie*
& civitati suus Deus est, Apologet. cap. 24. Hinc cum
Romani Urbem aliquam obsiderent, certo carmine, cujus
formulam recitat Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 9., evoca-
bant ejus *tutelares* deos. Et propterea ipsi deum, in cujus
tutela Urbs Roma erat, ignotum esse voluerunt, ne scili-
cet, ut subdit idem auctor, *quod sæpe adversus Urbes*
hostium fecisse se noverant, idem ipsi quoque hostili evoca-
tione paterentur, si tutela sue nomen divulgaretur. Sa-
cra inde, quæ diis Urbium ex patrio instituto dicaban-
tur, *Municipalia* dicta, ut in lapide Gruteriano pag. 66.
3. Calpurnius 11. *Vir bis Flam. sacr. pub. M V N I-*
CIPAL. Rursum Dii *presides*, tamquam in tutelam
adscripti, vocantur in alio epigrammate apud Reinesium
Class. 1. num. 4. *Dis deabusque PRAESIDIBVS provin-*
ciarum: & quòd gentis alicujus proprii & peculiare ef-
fent, *gentiles* priore loco Tertulliani; atque *patrii* in saxo
224. class. eadem: *Diis deabusque PATRIIS*. Ejusmodi
religione peculiari coluisse ait Minucius, *Eleusinos Cere-*
rem, Phrygas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldaeos
Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercu-
rium. Videasque, si lubet, Lactantium lib. 1. cap. 15. Si-
donium carm. 9. v. 165. ad Felicem, Prudentium contra
Symmachum lib. 2. Porro hæc numina vulgò fere nota,

& aliis quoque gentibus in promiscuam aliorum religionem adscita erant. Alia obscura deorum vocabula non tam cultu, sed etiam nomine propria, *municipali consecratione*, ut ait Tertullianus eodem loco Apologetici, colebantur, ut *Casinensium Delventinus*, *Narniensium Visidianus*, *Æsculanorum Ancaria*, *Volsiniensium Nursia*, *Ocriculorum Valentia*, *Sutrinorum Nortia*. Ampliorem catalogum ignotorum deorum ex antiquis lapidibus congeffit, notisque illustravit Jacobus Sponius in miscellan. erud. antiquit. Sect. 3. quem consulas.

Aquilejensibus priscis deus quoque suus municipalis & patrius fuit, qui BELENVS appellabatur. Aquileja Carnorum seu Veneriæ Urbs quondam florentissima, quam Herodianus ^a *maximam & ingentis magnitudinis* vocat, *ditem* Mela ^b, *opulentum emporium* Julianus Cæsar ^c, Procopius ^d *magnitudine & civium frequentia insignem*, amplissimo verò elogio ab Imperatore Justiniano ^e *omnium sub Occidente Urbium maxima* dicitur. Nunc, quò res humanas fortuna agit, superstite magni nominis umbrâ, inter ruinas, quæ penè etiam perierunt, sepulcrum querimus pristinæ magnificentiæ & nobilitatis. Hanc vicem celeberrimæ Urbis eleganti carmine latino olim deflevit Nicolaus Madrisius Utinensis, quem inter amicos optimum, severioribus disciplinis, & politiori literaturâ egregiè excultum, honoris causâ nomino. Nos de ejus Patriarchatu, & dignitate Ecclesiasticâ, si Deus annuat, aliquandò agemus. Itaque Aquilejenses, dum inter gentilitatis tenebras versarentur, BELENVM Urbis præsidem & tutelare Numen inclytâ religione sunt prosequuti. Auctor est Capitolinus in Maximinis cap. 22. ubi hæc tradit: *cum igitur frustra obsideret Aquilejam Maximinus, legatos in eandem Urbem misit, quibus populus penè consenserat, nisi Menophilus cum collega restitisset, dicens etiam deum BELENVM per Aruspices spopondisse, Maximinum esse vincendum*. Rem eandem narrans Herodianus lib. 8. cap. 3.

a Lib. 8.
cap. 2.

b Lib. 2.
cap. 4.

c In Orat.
de Con-
stantio.

d De bell.
Vand. lib.

1. cap. 4.

e In Auth.
coll. 4. tit.
8 de Prag.

Passlag.
in princ.

ita ait: *Ceterum nonnulla quoque oracula ferebantur patrii cujusdam numinis victoriam promittentia. BELEM vocant indigenæ, magnâque cum religione colunt, APOLLINEM interpretantes. Non vulgarem discas Beleni dignitatem, qui in Oraculum fuerat constitutus. Nimirum ipse Apollo erat, vaticiniorum pater & inventor. Nam & in hanc interpretationem consentit Capitolinus statim post verba recitata: unde etiam postea Maximini milites jactasse dicuntur, APOLLINEM contra se pugnasse. Hinc perperam scriptor ille, de quo meminit Salmasius ad hunc locum, in codice Palatino notaverat ad marginem, idest Martem. Apollinis hanc significationem Beleno tributam, & religionem apud Aquilejenses magnificam, plurimo veterum lapidum testimonioprehendimus. Hi magnâ ex parte Aquilejâ Venetias deportati, adhuc in amplissimis Grimanorum ædibus visuntur. Post Pighium in Hercule prodicio eos retulit Gruterus in suo magno inscriptionum thesauro pag. 36. & 37, Reinesius nonnullos describit. Omnes huc transferre placuit, quod ratio argumenti sibi poscere videbatur; ne, dum de Beleno integram dissertationem meditamur, ad eius monumenta conquirenda aliò lectorem ablegemus. Præterea & correctiores hinc prodibunt, collatis nonnullis, ubi suspicio mendi inerat, cum suis authographis, vel cum manuscriptis schedis, quas penes me habeo, ex quibus etiam aliquos hætenus ineditos proferam, & notatiunculas, prout rei opportunitas exigere videbitur, interferam.*

I

APOLLINI
BELENO. AVG
IN. HONOREM
C. PETTI. C. F. PAL
PHILTATI. EQ. R
PRAEF. AED. POT
PRAEF. ET. PATRON
COLLEGIORVM
FABR. ET. CENT
DIOCLES. LIB
DONVM. DEDIT
L. D. D. D,

2

APOLLINI
BELENO
C. AQVILEIENSIS
FELIX

3

APOLLINI
BELENO. AVG
TIB. CLARISTIO
ET. CORNELIAE. Q. TICILAN
CONIVX. CVM. FILIS. CLAVD
CONSTANTE. FEROCCLANO
EVTICHIANAE. AERISTIONE
EX. VOTO. POSVER. SIGNVM
CVPIDINIS. L. D. D. D

His faxis, (quorum primum & secundum ex Gruteri pag. 36. num. 11. & 12. postremum ex nostris schedis est desumptum) nomen *Apollinis* tributum *Beleno* vides. Caussam inferius perscrutabor. Literam singularem C in secundo, *Colonia*, explicat Reinesius Class. 1. num. 51, tanquam *Colonia Aquilejensis Felix* aram hanc *Beleno* posuerit. Unde

K k 2

dam-

damnat Auctores indicis Gruteriani, quòd c. 23. lit. A. non intellectu C singulariæ significatione, eam per *Cajum*, non per *Coloniam* exposuerint. Ita enim in 7. 491. C. B. est *Colonia Bononia*, in 6. 484. C. I. *Colonia Julia*, & in 5. 1142. C. *Aquilejensi. Felix* verò est epitheton *Coloniæ*: ut *Capua Colonia Julia Felix*, *Colonia Felix Augusta Nolana*, & aliæ passim. Sed deceptum ipsum doctissimum Antiquarium, & Auctores indicis rectè legisse *Cajum*, nullus dubito. Etenim *Caius Aquileiensis Felix* homo aliquis fuit, qui *Beleño* monumentum illud dicavit. Nam & in memoratâ inscriptione 5. 1142. quam ipse in argumentum suæ lectionis profert, C omninò *Caium* designat, non *Coloniam*, ut sensu ipso statim percipimus. Sic enim se habet suppleta ex nostris, nam *Gruteriana* tres tantummodo primos versus exhibet.

IALISSO. COIVG
ET. C. AQVILEIENSI
SVAVI
NEMESIN. L. C. FRENIO. SECVN
GRAMMAE

Certè *Nemesina* sepulcri titulum posuit *Jalisso coniugi*, & *Caio Aquileiensi Suavi*, non *Colonia. Aquileiensis* nomen est familiæ seu gentis, cui præponitur prænomen *Cai*, sequiturque cognomen *Suavis*. Id aliis exemplis vetustatis confirmo. Saxa sunt *Aquilejensia*, quæ libentius hîc exscribo, quòd nusquam edita inveniuntur.

I

CAESARIS. N. SE
FILIO. PISSIMO
ET. L. AQVILEIENSI. AGATHIO
ET. HELIO. COLONORVM

2

T. AQVILEIENSIS
STRATONICVS. SIBI. ET
NVMISIO. TIBERIO
BASILEO. FILIO. SSIMO
QVI. VIXIT. ANN. XXXVI. M. V
D. XIII

3

sic

PETRONIAE. AQVLEIENSIAE
M. IVLIVS. SOTER. CONIVGI
INCOMPARABILI

Vides non tantum *Caji*, sed praenomina quoque *Titi* & *Lucii* genti *Aquileiensi* fuisse usurpata. Neque enim quis, puto, dixerit illud vocabulum designare Patriam. Nam cuilibet saxa antiqua vel summis digitis versanti notum est, eam esse sedem gentis, non patriae. Et licet aliquandò inveniamus patriam inter nomen & cognomen locatam, ut notarunt clarissimi Antiquarii Reinesius ep. 46. ad Rupertum pag. 388. & Fabrettus inscript. domestic. cap. 4. p. 340. in nostris huiusmodi saxis id non patimur, ne homines illos praenomine & cognomine notatos, absque nomine cogamur fateri. Et rem extrà dubium videtur ponere *Petronia*, quae si patriam signare voluisset, se *Aquileiensem*, non *Aquileiensem* vocasset. Cujus inflexionis in *Veronia* muliere exempla praebent inscriptiones 4.485. & 4.746. Florentiae in Vineâ Strozziâ hoc extat epigramma exscriptum nuper ab eruditissimo Montfauconio: *Libius Abascantus Aquileiae Speni coniugi suae benemerenti*. Libius hic Abascantus, per-

mu-

mutatâ priori literâ , idem fortassis ille est *P. Vibius Abascantus* , qui in lapide inferius recitando *Sevir Aquileiensis* signatur . Unde & conjugî eandem fuisse patriam conjicio , à qua nomen *Aquileiæ* sumpserit . Porro nomina familiarum sæpius ab urbibus deducta ostendo cap. 1. inscriptionis *M. Aquilii* . Vel cum utrosque , virum & mulierem , Libertos credam , prodente nominum charactere , mulier libertate donata ab ipsâ Coloniâ Aquilejæ , simul etiam nomen accepit . Nam servis urbium cum manumitterentur , ipsarum nomen cum libertate datum fuisse , pluribus exemplis demonstrat Fabrettus cap. 6. pag. 434.

Tiberius Claristio in tertio epigrammate cum conjugē & filiis *signum Cupidinis Apollini Beleno ex voto posuere* . Signa & donaria in templis alienorum deorum collocata passim occurrunt in literatis saxis . Helvius Felix *signum Apollinis* dicat *Fortuna Primigenia* in 1. 77. eidem *signum Libri Patris* , simulacra duo *Spei* , & *signum Æquitatis* eadem paginâ consecrantur . At plura alia exempla erudita congerit Fabrettus in Apologemate pag. 7. Fortè inter hos conjuges dissolutam concordiam & amoris vinculum restituisse *Cupido* credebatur ; gratia autem accepti beneficii in *Belenum* relata , perinde ac si , tanquam tutelare urbis numen , civium patrociniâ apud alios deos ageret & negocia procuraret , ex eorumque numero esset , quos *procurantes* , & *presectos* , & *presides* vocat Tertullianus in Apologet. cap. 24.

1

BELINO. AVG
SACRVM
VOTO. SVSCEPTO
PRO. A. AQVILIO
C. F. POM. VALENTE
III. V. I. D. DESIG
PHOEBVS. LIB
V. S. L. M

2

BILIENO. AVG
NALVIVS. PINTITVS

4

BELENO
AVG. SACR.
L. CORNELIVS
L. FIL. VELL
SECVNDINVS
AQVIL
EVOC. AVG. N
QVOD. IN. VRB
DONVM. VOV
AQVIL
PERLATVM
LIBENS. POSVIT
L. D. D. D

3

BELEN. AVG
IN. MEMOR
IVLIOR
MARCELL. ET
MARCELLAE. ET
IN. HONOREM
IVLIARVM
CHARITES. ET
MARCELLAE. FILIAR
ET. LICIN. MACRON
IVNIOR. NEPOTIS
C. IVLIVS. AGATHOPVS
IIII. VIR. AQVIL,
L. D. D. D

5

BELLENO
AVG
P. VIBIVS
ABASCANTVS
IIII. VIR. AQVIL
DONVM. DEDIT

6

BELINO
AVG. SAC
L. IVNIVS
SVCCCESSVS
V. S. L. M

Belenus hisce inscriptionibus AUGUSTUS vocatur. Alios quoque deos simili cognomento seu epitheto insignitos frequenter conspiciamus. Causam quærunt eruditi. Sponius Recherch.d'antiq.dissert.29.pag.481. occasione lapidis *Nymphis Augustis* dicati, ait hoc epitheto designari, deos conservationi familiæ Imperatorum invigilare. Reinesius epist.

epist. 69. ad Rupertum pag. 654. ubi Deos plures, quibus *Augusti* nomen inditur, collegit, id nominis diis tributum putat in adulationem summarum potestatum, quas diis æquare consueverunt; & cum diis suis supplicare videri vel-
lent, simul Augustos suorum temporū adorare & colere. Cui sententiæ confert mos inductus, quo Principes nominibus ipsis deorum appellabantur. Templum Hierosolymitanum impiā profanatione sibi dicari iussit Caligula, titulo *Jovis illustris novi Caji*, teste Philone legat. ad Cajum. Geta & Caracallus vocantur *novi Soles* in numismate Græcis characteribus insculpto apud Morellum in specim. pag. 26. Feminas quoque Imperatorum eadem infania incessit. Unde Julia Sabina *nova Ceres*, Julia Pia *nova Vesta*, aliæque sunt nuncupatæ, ut notavit Cl. Bonarota in suis observat. pag. 40. & 70. Imperatoribus etiam viventibus templa, adorationes, & sacra instituta fuisse nemo ignorat. Quare cum Apollinem *Augustum*, Silvanum *Augustum*, Belenum *Augustum* offendimus, non alia hæc numina sunt, quam ipsi Cæsares tunc viventes, quibus vota sua nuncupabat stulta gentilium adulatio. At fortassis aliò ire licet. Nomen *Augusti* ex sui origine, *sanctum* & *consecratum* significat, ut ait Festus. Et Ovidius Fastor. lib. 1. vers. 609.

*Sancta vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa sacerdotum rite dicata manu.*

Hinc Octavio Cæsari hoc cognomen additum, ut scilicet, ait Florus lib. 4. cap. ult. in fin. *jam tum dum colit terras, ipso nomine ac titulo consecraretur*. Et Suetonius in vitâ cap. 7. quòd loca quoque religiosa, & in quibus auguratò quid consecratur, *Augusta* dicantur. Dio lib. 53. p. 507. postquam dixit, quare nomen *Augusti* suscepisset, hæc addit: *Tanquam aliquid esset supra hominum conditionem: nam quæ in honore atque cultu sunt, ea Augusta vocantur*. Unde qui græcissabant *σεβασόν* vocabant, quasi *sanctum*. Nomen ergo *Augusti* Diis proprium, ex primæva vocabuli notione: quibus opus non est, ut illud ab Imperatoribus

tan-

tanquam precariò mutuentur. Nam quis magis *sanctus* & *sacer* falsæ religionis iudicio, quam Juppiter, Apollo, & cetera deorum vocabula? Inscriptus est lapis apud Reinesium Claf. I. 108. & 148. DIS SANCTIS. & 260. DIANAE. SANCTAE, 64. & 65. HERCVLI SANCTISSIMO, nec plura exempla vacat referre. Appulejus lib. 6. Meram. *Supplici*nti, inquit, *se Jūno cum totius sui Numinis augusta dignitate præsentat*. De ipso Augusto Cæsare dixerat Naso versu antecedenti,

Hic socium summo cum Jove nomen habet.

Juppiter ergò *augustus* ante Octavium, qui in societatem nominis per adulationem adscitus fuit. Unde facilè suspicor, Belenum & Deos ceteros *augustos* vocatos, propriæ dignitatis merito, non ob consortium divinitatis cum Imperatoribus, vel quòd eorum custodiæ excubarent. Non negaverim tamen, ævo Cæsareo frequentius id usurpatum, ut intenderetur erga Principes reverentia, quibus æqua cum Diis tituli majestas esset.

Primum epigramma monet, *Belenum* vocatum quoque fuisse *Belinum*. Eundem characterem præferunt duæ hæc ex Grutero pag. 36. 14. & pag. 1066. 8.

1
BELINO. SACR
L. VECTONIVS. L. L
SECVNDVS Iſſſſ

2
BELINO
SEX
CAESERNIVS
FAVSTVS
Iſſſſſ. VIR
V. S. L. M.

In textu Græco Herodiani, cujus verba recitavi, legitur *Βελίγ*. Salmasius ad Capitolinum, loco itidem laudato, scribendum censet *Βελίγν*. Rectè ad fidem nostrorum lapidū. Discriminis causam puto, quòd, qui *Belinum* usurpant, Græcam terminationem sint sequuti: qui vero *Belenum*, Romano more vocem extulerint, quod frequentius

receptum fuit , ut in saxis , & latinis Scriptoribus apparet. Hinc verum nomen potius *Belenum* fuisse crediderim , & ex E in I. transiitione, enatum *Belinum* . Nam eæ vocales , cum magnam habeant inter se communitatem , ut inquit Varro de ling. lat. lib. 5. in scribendo & pronunciando altera in alterius locum immigrabat apud antiquos , ex Agellio noct. Attic. lib. 10. cap. 24. Donato in Terent. Phorm. & Quintiliano lib. 1. cap. 4. Exempla , quæ ad rem marmorariam pertinent, peti possunt ex Gruteri indice XIX. & notis Reinesii ad inscr. 2. Class. 1. Et hoc sanè magis arridet , si eam originem habet Belenus , quam inferius proponam . At Belenum pessimè corruptit Ravissius , *Tellenum* deum Aquilejensium tutelarem effigens , in Officinâ cap. de Diis nemorum . Qui poterat *Tellinum* quoque Brixiensium deum , pro Marte habitum , de quo plura Octavius Rubeus in Memor. Brix. , in *Belinum* induere. Quamquam Reinesius æquior est in Ravissium , quem scripsisse ait *Bellenum* , increpans amicum Christianum Daurmum , quòd imponi sibi à futili typographo passus fuerit , epist. 93. ad eum datâ pag. 237. At aliâ viâ peccarunt Gyraldus Syntagm. de DIS lib. 1. & Rhodiginus var. lect. lib. 4. cap. 17. *Felenum* vocantes Aquilejensium Deum . Pejus lapsus est Marquardus de Sufannis celebris Juris-Consultus Utinensis , qui in tract. de Judæis part. 3. cap. 1. num. 26. Aquilejenses duo numina tutelaria coluisse scribit , *Felenum* videlicet & *Belenum* , horumque templa alterius scilicet Feleni in honorem S. Felicis , ubi verò Belenum venerabantur fuisse Abbatiam Belinensem . Miror Henricum quoque Palladium rerum ForoJul. lib. 5. pag. 82. extra lapides , quorum non paucos exscribit , *Belenum* & *Belinum* præferentes , etiam *Felenum* cum Gyraldo , quem citat ad marginem , quæsisse . Erroris eadem illi causa cum cive suo Marquardo , ex sacrâ scilicet Æde S. Felicis Martyris , quem cum vulgò incolæ S. Fel vocitent , putavit eodem loco *Feleni* templum olim stetisse , non obscurâ , ut ais , nominis allusione.

sione. At mutilum illud est & corruptum, ex ingenio nostri idiomatis, *S. Felicis* vocabulum, non *Feleni*, quem nusquam Aquilejenses novere. Rectius coniicit Palladius, à *Beleno* seu *Belino* fluxisse appellationem Abbatix, ut loquimur, *della Beligna*, templo D. Martini insignis.

Andreas Dandulus, cujus Ms. Codex in Bibliotheca Vaticanâ asservatur num. 5842, narrat lib. 6. cap. 1. Eliam Patriarcham, qui labente sexto seculo Ecclesiam Aquilejensem regebat, *quoddam Paganorum templum in honorem Bethel in contiguo litore in mon. Puellarum sub S. Petri Apostoli vocabulo transmutasse*. In sacris Literis *Bethel* locus est, ubi lapidem unxit Jacob, Gen. xxviii. à quo nomine & ritu *Bathylia*, seu *Bathulia* lapides alicui Gentilium deo consecrati, profanis Scriptoribus vocantur. Hos animatos putabant, ut est apud Sanchoniatonem: unde moveri, & in aërem ferri scripsit Damascius in vitâ Isidori apud Photium Cod. 242, ubi plura legere est de Bæthylis. Bochartus tamen Geograph. sacr. lib. 2. cap. 2. mendum esse in Sanchoniatone contendit, & lapides *unctos*, non verò animatos scribendum. Quod derivationem à sacro Hebræorum ritu ad idololatricum morem traductam propius designat. Bethel quoque lapidem illum appellarunt veteres, quem Saturnum vorasse fingunt, ex Hesychio, & Prisciano lib. 1. & 6. & βαϊθα *Bathel divinum templum* Suidas interpretatur. De his plura videtis apud Scaligerum in Eusebianis num. 2150, Seldenum de DIs Syris Synt. 1. cap. 5. Marshamum in Canon. Chron. ad Seculum iv. pag. 55. Sed nihil horum ad rem nostram. In Templo enim Aquilejensi non lapidi honorem à Paganis habitum fuisse, sed cuiuspiam Deo facile intelligimus. Quare corruptum esse eum locum Danduli puto, & pro *Bethel* legendum *Belenum*. Suadet affinitas vocabuli, & quòd Belenus celebre fuerit Aquilejensium numen, Bethelis verò nusquam sit mentio. Ceterum, ut obiter moneam, vox illa in *Mon.* supplenda est

ex aliis Danduli exemplaribus, in quibus legitur, *in Monasterio*. Quamobrem Ughellus, qui eodem Vaticano Codice usus est, recitans ea verba tom.5. Italiae sacr. pag.38. malè scripsit *in monte*. Nusquam enim est, nec esse potuit Aquilejæ mons aliquis, cùm tota ea regio se in latissimam planitiem diffundat. Et sensus ipse id suadet: nam Elias templum Beleni *transmutavit in Monasterium* (donandum seculo Danduli, qui dixit, *in Monasterio*) *Puellarum sub vocabulo S. Petri*. Quod porrò nō ità accipiendum, ut tunc falsi numinis cultus in eo maneret; olim enim Aquileia, gentili superstitione expulsâ, Christo Domino nomen dederat. Sed pius Antistes templum illud adhuc extans Christiano ritu inauguravit, & locum, qui tituli infamiam nondum exuerat, sanctiori vocabulo expiavit.

In quinto versu secundi lapidis reposuit Reinesius Class. 1. inscr. 52. MARCELLINI, quòd ibi sit sermo de filiis Juliis, de filiabus Juliabus in sequentibus. Audax correctio: at quousque sensus verborum aliter refingi nequeat, eam sequi cogimur. Nam lapidem ità loqui, exemplum nuper ad me transmissum fatetur.

Civibus Aquilejensibus patrii Numinis religio ita inhæsit, ut vota adhuc absentes ipsi nuncuparent. In quarta inscriptione *L. Cornelius Evocatus Augusti donum quod in Urbe voverat Aquilejam perlatum libens posuit*, obtinuitque locum à decurionibus civitatis, quod significant literæ, *L.D.D.D. locus datus decurionum decreto*. Civem hunc Aquilejensem fuisse, denotat tum tribus VELLina, ex qua Aquileja Colonia deducta fuit, ut docent alii lapides quos alibi proferam, tum expressi characteres, AQUILEJensis. Ex hac gente Corneliâ traductam in proximam Coloniam Forojuliensem familiam Cornelii Galli, qui summus Poëta & Augusto carus, Ægypti Præfectus infelici casu occubuit, facile suspicor. De quo iterum pauca alio loco retexam.

Interim inultum abire non patimur Nicolaum Chorrerium, qui de antiquit. Vienn. lib. 3. §. 24. priores duos lapides nobis surripere ausus est, ut Viennæ suæ conscriberet. Sanè adhuc visuntur Venetiis in ædibus Grimanis, nec Viennæ in Galliâ esse possunt, nisi, quod negant Philosophi, multiplicatio corporum detur. Errandi illi fons est ex Grutero lippis oculis inspecto. Pag. 36. num. 10. signatur inscriptio *Viennæ Allobrogum in æde D. Petri*: sub hac, num. 13. jacet nostra, cum hoc titulo, *in alia ara ibidem*: & inferius num. 16. similis epigraphæ, *in alia*. Itaque cùm prima verè ad Viennam pertineat, sequentes quoque, ex verbis præscriptis, *ibidem* extare putavit. At progrediendum erat ordine numerorum ducente: nam cùm undecimus lapis Aquilejæ consignetur, ceteri omnes usque ad septimum decimum, non interruptâ serie, *ibidem* collocari debent. Reliquas inscriptiones Beleno dicatas exhibeo.

BILIENO. AVG.
NALVIVS. PINTITVS

In hoc epigrammate, quod supra etiam produxi, nomen Beleni novâ characterum formâ procusum est. Fabrilè mendum haud dubito, cum Reinesio (qui illud extare ait Venetiis in ripâ S. Claræ) Class. I. 51. ubi pluribus exemplis docet, sæpius I pro E in veteribus libris & lapidibus irrepsisse. Culpat quoque marmorarium, quod *Nalvius* pro *Naevius* scripserit, & *Pintitus* pro *Pinutus*. Mihi tantùm licere non arbitror, & artificem libenter noxæ eximo,

1
 FONTI BELENO
 C. AQVILEIENSIS DIADV MENVS
 B. V. S

2
 FONTI. B. . .

3
 M. HOSTILIVS
 AVCTVS
 IIII VIR
 B. S. D

4
 BELENO
 MANSVETIVS
 VERVS
 LAVR. LAV
 ET. VIBIANA
 IANTVLLA
 V. S.

5
 T. MARIVS. APTVS
 VERCELLEN
 ET
 ASIATICVS
 MAN. BELENO
 V. S. L. A

Primum hunc lapidem mirum in modum afflixit Reinesius loco proximè laudato, & *Fontem Belenum* obstruere conatus est. Eum trajectis vocibus ita legebat: BELENO *Coloniae* AQVILEIENSIS FONTEIUS DIADV MENVS: fontem in virum, hunc in Coloniam novâ metamorphosi traducens. Nec enim sibi persuadere poterat, *Belenum*, vel fontem aliquem fuisse, vel fontem sub nomine Beleni cultum. At demùm secundis curis, & *Fontem* & *Belenum* in sua divinitatis jura reposuit, quòd vidisset aliud saxum apud Gruterum 94. 4, secundum ex nostris hìc descri-

scriptis, dicatum FONTI *Beleno*; & *Fontem* esse deum prodant tam *Fontinalia* Romæ celebrata, quam delubrum iuxta portam Capenam ipsi positum. Imò & FONS non minus quam *Juno, Lympha, Diique Novensiles, domicilium possidebat* in secunda cœli regione, apud Capellam de nupt. Philolog. lib. 1. pag. 16. Addo Sextum Empyricum qui adversus Mathem. lib. 8. pag. 311. edit. Græcolat. Colon. an. 1620. tradit, *Veteres Solem, & Lunam, & fluvios, & FONTES Deos* existimasse. Unde apud Fabretum cap. 6. pag. 430. ara est dicata *Jovi Optimo Maximo Caelestino FONTIBUS & Minervae*. Gruterus ex Smetio legebat *Fontejus*: pejus Reinesius *Brontæo*. Sed ita emendavit clarissimus marmorum restitutor ex authographo ejus Museum exornante. Similes inscriptiones ibidem legere est. Itaque *Fons* suus *Beleno* maneat, & lapidi scriptura: in quo legendum *Cajus Aquilejensis*, non *Colonia*, ut de aliis suprâ monuimus. Præterea labitur Reinesius dum illum cum tertio M. Hostilii conjungit, nam uterque distinctus est in nostris schedis, & postremi ultimæ literæ B. S. D. sunt explicandæ, *Beleno Sacrum Dedit*, scilicet *Hostilius Sevir Aquilejensis*, non *De suo Dedicat*, ut ipse putaverat, D pro B reponens.

Hæc penè omnia, quæ retuli, Aquilejensia epigrammata vota nuncupata & soluta *Beleno* repræsentant. Id enim significatur his siglis, V. S. *votum solvit*, V. S. L. M. *votum solvit libens merito*, & huiusmodi. Vovebant gentiles, quod est nuncupare vel suscipere vota, donaria, signa, ornamenta, vel victimas; & voti compotes facti, Deo cui voverant, vel extructâ arâ, thure & vino, aut victimis faciebant, aut dona statuebant, nisi in templo essent dedicanda. Sexcenta eiusmodi vota soluta produnt veterum lapides, quibus tempus, personæ, res dicatæ, & similes circumstantiæ adnotabantur. Locus porrò statuendi aram nonnisi permissu publico eligebatur, unde frequens hæc formula etiam in nostris faxis, L. D. D. D. *locus datus Decu-*

rionum decreto. At hæc trita sunt.

Dùm de Beleno agimus, non prætermittam lepidissimum distichon, quod extare sculptum marmori in agro Tiburtino testatur Antonius del Rê in antiquit. Tiburtin. Italico idiomate cap. 5. part. 2. ubi de Villâ Hadriani in fine.

ANTINOO ET BELENO PAR AETAS FORMAQUE PAR EST.
CVR NON ANTINOVS SIT QVOQUE QVI BELENVS.
Q. SICVLVS.

Antinous puer Hadriano in deliciis fuit, gratiâ apud ipsum & honoribus florens, quem fato abreptum in Ægypto, vesanus Imperator, in perditæ amoris argumentum & doloris solatium, templis & oraculo consecratum pro Deo coli iussit: nisi populi in adulationem principis hoc fecerint, ut scriptores aliqui prodiderunt. Extant numismata eius consecrationem præferentia, de quibus antiquarios consulas. Cum igitur Q. Siculus Antinuum videret summo loco apud Cæsarem haberi, queritur non eadem sorte acceptum esse *Belenum*, qui nec ætate nec formæ elegantiam Antinoo concedebat. Hunc *Belenum* Aquileiensem fuisse non inani coniecturâ suspicor. Quòd scilicet ex patrii Numinis appellatione nomen sortitus sit. Non insolens quippe fuit Romanis Deorum nomina hominibus indere. Exempla lapidum producit Reinesius epist. 69. ad Rupertum pag. 655. & Cl. Cuperus in monum. Antiq. post libellum de Harpocrate pag. 188. nihil ex eruditâ antiquitate prætermittit. His interim auctarium faciet noster *Belenus*; addasque & *Phoebum* in inscriptione superius memorata pag. 261.

A Carnis, ubi Aquileja, ad finitimos Noricos Beleni religionem migrasse certum videtur. Nam *Belenum* his fuisse cultum disertè tradit Tertullianus cap. 24. Apologistici jam indicato: *Unicuique etiam provincie & civitati suus est Deus, ut Syriæ Astarte, ut Arabiæ Disartes, ut Noricis BELENVS, ut Africa Cælestis*. Et iterum adversus Gen-

Gentes loco itidem sub initium prolato . Antiqui Codices Tertulliani non *Belenum*, sed *Tibilenum* præferebant . Petrus Pithœus adversar. subseciu. lib. 1. cap. 4. cùm in Ausonio Beleni mentionem offendisset, suspicatus est, textus Septimii corruptos, & ipsum *Belenum* reponendum. Quam conjecturam veteri manuscripto munivit, & exinde eam amplexa est universa Literatorum natio . At verè non omnium primus Pithœus correxit Tertullianum . Siquidem Jacobus Nicolaus Loënsis miscellaneor. epiphill. lib. 5. cap. 15. inter Criticos Gruteri tom. 5. pridem mendum detexerat, & pro Tibileno *dium Belenum* legerat . Eâ sanè ratione, quòd Aquilejensis regio, ubi Belenus colebatur, proxima sit Norico, quod pluribus ostendit, quàm opus fuisset in re Geographis notâ . Si tamen audiamus Germanos Scriptores, qui *Tibileno* antiquæ Tertullianæ lectionis jura asserere contendunt, à Noricorum finibus eliminandus est *Belenus* . Tuentur eam opinionem Rhénanus ad marginem primæ edit., Althamerus commentar. in Taciti Germ. adducti à Pamelio, Fabritius origin. Saxonie. lib. 1. Joan. Saubertus de sacrific. vet. cap. 5. & nuperus Auctor Hæctor Gothofredus Masius in Schediasmate historico de Diis Obotritis, seu Idolis Mekelburgens. cap. 2. §. 3. Nimirum *Tibilenum* ex Norico in reliquam Germaniam transgressum autumant : nam etiam hodie malus Dæmon eo nomine ipsis Germanis vocatur . Inde Tibilenum eundem esse ajunt quem Slavi, *Zernebok*, seu *nigrum deum* appellabant, teste Helmoldo lib. 1. Chron. Slavorum cap. 53. Nostri quoque Slavi montana Forijulii, quâ Carnioliam spectat, incolentes, adhuc eodem planè vocabulo utuntur: *Zerne* quippe iis est niger, *Boch* deus. Præterea & Vandalos adhibuisse ea nomina reperio . Nam deum malum appellabant *Zernebuk*, bonum vero *Belbuk*: erat enim illis *Bel* albus, *Zerne* niger, & *Buk* deus . Et in conuiujs & computationibus suis pateram certis verbis consecrabant sub iis nominibus boni & mali dei . Ita Krantzius

lib. 3. rerum Vandalic. cap. 37. & Munsterus lib. 3. Cosmograph. Primum horum deorum eum fuisse *Bielem* puto, apud Thuringios ingenti superstitione cultum, cujus idolum S. Bonifacius semel iterumque dejecit, uti refert Johannes Letznerus, qui ex veteri MS. vitam ejusdem Germanorum Apostoli scripsit, penès Nicolaum Serarium Moguntiac. rerum lib. 3. not. 21. pag. 474. Nescio an hujus nominis antiquiorem originem repetere possimus à *Veleda*, ut legit Rickius, quæ cum tempore Vespasiani in Germaniâ latè imperitaret, etiam numinis loco habitata fuit, teste Tacito de mor. Germ. cap. 8. & histor. lib. 4. cap. 61. Primæ sanè literæ B & V frequenter permutantur. At videant viri docti, num idem liceat in numinis sexu. Alterporrò *Zernebok*, ex nominis significatione, is potuit esse *Jophber niger*, alii legunt *Jovem nigrum*, de quo Bollandus in actis S. Julianæ 16. Februarii pag. 875.

Attamen in eam significationem nil certi Germanos adducere testatur idem Pamelius Rhenanum & Althamerum referens. Et Vossius, qui lib. 1. de idololatr. cap. 38. ire in Fabritii sententiam visus est, in notâ marginali eundem deceptum fuisse magnoperè veretur, cùm à Tibileno *Tifel* esse non possit. At ego verè deceptos Germanos non dubito. Quia cùm Tertullianus deum illum præsidem Norici fuisse dicat, induci non possum ut credam, Noricos in tutelare gentis numen malum dæmonem adsumpsisse. Quamvis enim superstitiosa gentilitas etiam deos malos, ne nocerent, divinis honoribus cumulaverit; nunquam tamen, quòd sciam, nisi bonos & faustos in tutelam & præsidium Urbium regionumque adoptavit. Hujusmodi deprehendas eos omnes, quos Minucius & alii mihi superius laudati memorant. Percurras etiam longum deorum topicorum seu localium catalogum apud Gyraldum Syntagm. 1. Ipsimet Dii provinciarum præsides Tertulliano recitati, omnes boni sunt, & ex eorum numero, quos cœlestes & majorum gentium vocarunt antiqui. *Astarte* Syriæ est

est Venus, *Disartes* Arabiæ Bacchus, *Cælestis* Africæ Juno. Quare omninò verum videtur, etiam Noricorum deum, inter ipsos recensitum, eiusdem ordinis & dignitatis fuisse, & certè *Belenum* qui Apollo interpretabatur, non verò *Tibilenum*, eâ notione, quam Germani ingerunt, malum dæmonem & improbum deum. Quare Tertulliano & Noricis deus Belenus reliquendus est.

Ab Aquileiâ nostrâ & Norico, ingens terrarum spatium emensi, in Galliam transmittimus, ut BELENVM plurimâ religione apud eas gentes celebrem conspeximus. Ausonius de Professoribus Burdigalensibus carm. 4. hæc habet:

*Tu Baiocassis stirpe Druidarum satus,
Si fama non fallit fidem,
BELENI sacratum ducis è templo genus.
Et inde vobis nomina
Tibi Pateræ: sic ministros nominant
Apollinaris mystici.*

Et carmine 10.

<i>Non reticebo senem,</i>	<i>Stirpe satus Druidarum</i>
<i>Nomine Phœbitium,</i>	<i>Gentis Aremorica,</i>
<i>Qui BELENI Ædituus</i>	<i>Burdigale cathedram</i>
<i>Nil opis inde tulit.</i>	<i>Nati operâ obtinuit.</i>
<i>Sed tamen, ut placitum,</i>	

Patet hinc Belenum cultum fuisse potissimum in Aremorica provinciâ Galliæ ad Oceanum, in quâ Bajocassis Urbs sita erat, ex Valesio in Notitiâ Galliarum, & Pithæo, qui hoc idem observat, expendens recitatos versus Ausonii; Advers. subsec. lib. 1. cap. 3. Inter populos verò Aremorica præcipui accensentur Veneti apud Cæsarem lib. 3. de bell. Gallic. Quæ hic adnotata, deinceps usu venient. Porro Belenum Galli quoque interpretati sunt Apollinem; cognomina enim quæ huic congruunt, ministris Beleni indita fuisse, monet Ausonius. Atque hic fortassis est Apollo, quem coluisse Gallos tradit idem Cæsar lib. 6.

A Beleno etiam derivatum volunt deum *Abellionem*, de quo inscriptiones in Convenis Novempopuloniæ apud Gruterum pag. 37. num. 5. 6. & 7. & *Belanetenſis* mons in Arvernīs à Beleno appellationem traxit, ut placet Valeſio in eadem Notiſiâ pag. Imò *Belatucadrum* Britanno- rum deum eundem Belenum eſſe, non ambigit doctiſſimus Seldenus de Diſ Syris Syntagm. 2. cap. 1. Fortè à Gallis, qui illuc migrarunt, religio traduſta eſt, ad regionis lo- quendi conſuetudinem nomine accommodato. Nam & Bri- tannos habuiſſe Druidas refert eodem libro Cæſar, & Ta- citus annal. 14. cap. 30. Qui cum myſtæ fuerint Beleni, ut jam didicimus ex Auſonio, omninò veriſimile eſt, ipſos nomen dei & ſacra in vicinam inſulam importaſſe; ſiqui- dem in eâ, Gallorum *ſacra* deprehendi *ſuperſtitioſa* perſua- ſione, dixerat idem Tacitus in Agric. cap. 11.

Jam ſatis BELENI religionem apud Aquilejenſes & Gallos, ſignificationemque Apollinis inditam literata ſaxa & ſcriptorum teſtimonia commonſtrarunt. At nullus veterum cauſſam nominis, & originem numinis prodidit. Viri docti, quos noſtra ætas & ſuperior tulit, cùm omnes penè antiquitatis latebras eruditâ perquiſitione ſolicitave- rint, hanc quoque provinciam pertentarunt. Joannes Ger. Voſſius de idololatr. lib. 2. cap. 17. Belenum ab Hebræo *Beel*, unde *Beelſamen*, deducit, cùm omnis ferè ſuperſtitio ſit ab Oriente. Ludovicus Thomaffinus in tractatu Gallico des Langues lib. 3. cap. 10. nu. 4. Belenum, ut & Abellio- nem ab *ἡλιος* ſeu *Sole* derivat, mutatâ aſpiratione in B, qui tranſitus non inſolens eſt. Bolducus ineptiſſimè à *Bel-Enos* ſeu *Deus Enoſcis*, quem fuſè confutat Reineſius Claſſ. 1. 5 1. Ceteri omnes Belenum eſſe à *Belo* contendunt, & religionē nomenque ab Oriente in Europam traduſtum. Ita Selde- nus eodem Syntagm. 2. cap. 7. Bochartus Geograph. ſacr. part. 2. cap. 42. Elias Schedius de Diſ Germanorum Syn- tagm. 1. cap. 7. Jacobus Sponius in miſcellan. erudit. ſect. 1. art. 1. & Recherch. d'antiq. diſſert. 3. plureſque alii quos præ-

prætermitto. *Belus* celeberrimum apud Orientales numen, quod in sacris Literis *Baal*, *Baalim*, & *Beelphegor* audit, quamvis passim pro Jove habitus fuerit, ut apud Hesi-
chium, Herodotum in Euterpe, Xiphilinum in Caracalla, & alios, Solem nihilominus etiam significavit, quod jam memorati Auctores fusiùs ostendunt. Quare cum Sol Apollo sit, Belenusque Apollo, à Belo Belenum natales suos ducere, non dubitant. Inde Schedius loco indicato Solem in Beleno quærens, literis in numeros mysticè transpositis, uti à Basilidianis & Gnosticis olim in Abraxis tentatum, elicit numerum dierum anni, quem Sol cursu suo diffinit, hoc modo:

B	H	A	E	N	O	Σ	)	
2	8	30	5	50	70	200	)	365

Curiosum sanè ingenii commentum, magis quàm verum. Non enim advertit doctus Auctor, non tam secundam, sed etiam primam syllabam in Beleno per *e* scribi, ut vidimus in Herodiano; & Latinis brevem efferri, quod constat ex duobus Aufonii locis, & versibus Q. Siculi de Beleno pueri jam adductis. Ac proinde si reponamus literam *e* cui quinquarius numerus respondet, decurtato mystico illo 365. dierum numero, tota Schedii *ισοψηφία* evanescit. Præterea, superstitiosa hæc numerorum mysteria Ægyptiis & Orientalibus tantùm fuisse usurpata, quibus Belenum nusquam notum invenimus.

Attamen quæ de Beleni hac derivatione doctissimi viri cogitarunt, mihi probata esse nequeunt. Persuasum quippe habeo, *Belenum*, qui perpetuo scriptorum & lapidum consensu Apollo dicitur, Solem esse non posse, ac proinde neque *Belum*. Arduum hoc profectò & audax effatum, cum vel pueris, ut inquit Seldenus, notum sit, Apollinem eundem esse ac Solem. Fateor ultrò: & Macrobius lib. 1. saturn. cap. 17. id longâ disputatione ostendit, & post ipsum, uberiori eruditionis copiâ idem Vossius lib. 2. cap. 12. & Aleander junior in explicatione tabulæ
He-

Heliacæ. At si in Gentilium religionem penitiùs introsperimus, & horum sententiam veram esse, & nostram haud falsam, patebit. Theologiam suam in tria genera distinxere veteres, in Mythicam scilicet, seu Fabulosam, Physicam, & Civilem, ut ex Scævola & Varrone tradit D. Augustinus lib. 4. de Civit. dei. cap. 27. & lib. 6. cap. 5. Sallustius philosophus de Diis & Mundo cap. 4. in quinque species distribuit, quæ ad has facile reduci possunt. Ad primam referebant eam partem, quæ ad physiologicas naturalium rationum interpretationes pertinet. Hinc Dii omnes vel ut corpora naturalia culti sunt, ut Sol, Luna, astra: vel, ut animalia, ex historiæ vel fabularum traditione, quales putabantur Juppiter, Bacchus, Apollo, & ceteri. Atque hi, quos *ingens evexit ad æthera virtus*, ut ait Poeta, *ob merita virtutum, aut munerum, aut artium repertarum in memoriam sunt consecrati*, inquit Lactantius lib. 1. de falsâ rel. c. 5. Quare Apollo historicè seu fabulosè sumptus, unus quis Deus est animalis, diversus à Sole, qui inter naturales censebatur: idem verò cum Sole, si physiologicè. Julianus Cæsar in orat. iv. quæ de Solis laudibus est, Apollinem eundem utique cum Sole pronunciat; at quomodo id intelligendum sit, optimè in rem nostram sic explicat, ex versione Petavii: *Sunt aliqui, inquit, Solis cognati & congeneri Dii, quorum vires & effectus participat, quasi extrema principia, & ab omni corporum commercio sejuncta, quibusdam interpositis mediis, in unum à rege Sole coacta, circa ipsum copulantur. Ità Jovis vim effectricem continet, Apollinis eandem intelligendi simplicitatem, & substantiæ stabilitatem & actionem, Bacchi verò multiplicabilem & dividuam efficientiâ. Ita ut hac & alia Deorum nomina in singularem & primariam unitatem Sol componens omnia perficiat, fecundet, & alat.* Ex quibus sparsim in eâ oratione à Juliano dictis apparet, Apollinem verè alium esse à Sole natura suâ, quamadmodum sunt etiam Juppiter & Bacchus: ceterum eundè participatione virtutis & effectuum convenientiâ;

tiâ; quare aptius *socium Solis & affefforem* appellat p. 285, & 269. Plura in hoc argumentum ex aliis congerere possem.

Sapientes igitur & Mythologi, qui sub fabularum tegumentis latentem philosophiam, tum moralem tum physicam, denudarunt, & theologicas fabulas, ut ait Sallustius loco indicato, sunt sequuti, quæcunque de Apolline tradita fuerant à Poëtis, ad vires actionesque Solis patefaciendas transtulerunt, atque ideo Deum unum, idemque Numen pronunciarunt. Ceterum vulgus Gentilium, omnesque qui religionem, non ratione sed sensibus hauserant, Deos quoscunque, prout sibi à Poëtis fingebantur, pronâ superstitione amplexati, Apollinem Jove & Latonâ progenitum, è cœlo quondam dejectum inter homines Admeti armenta pascentem, Musarum patrem, auguriorum & sagittandi artis inventorem, non eundem esse Solem putarunt, quem Hyperionis & Thyæ filium, in summo cœli vertice dici, lucisque moderatorem conspectabant. Hanc popularem religionem sequuti Magnesi & Smyrnæi in fœdere inter ipsos sancito, cujus formula extat in marmore Oxoniensi primo, jurant *per Terram, SOLEM, Martem, &c. APOLLINEM &c.* utrosque inter se diversos non ambigentes. Ita lapis Ultrajeſtinus apud Sponium in Miscellan. erudit. sect. 3. pag. 72, positus est *Jovi O.M. summo, exuperantissimo, SOLI Inviſto, APOLLINI, Luna &c.* Et Scriptores populo religionem & cultum tradentes, duos esse distinctos Deos docuere. Varro apud eundem Augustinum lib. 7. cap. 7. viginti Selectos Deos recenset, ex quo numero duo sunt, *Apollo, & Sol*. Hunc Artemidorus inter Deos cœlestes, illum inter æthereos reponit, lib. 2. Oeneirocrit cap. 35. *Rhodo favere Solem, Tymbræ Delion,* nempe Apollinem, dixit Sidonius Carm. 9. ad Felicem v. 168. ac 173. & vetus epigramma Græc. *Delphos, ait, tuetur Pythius,* & paullô post: *est tutela Rhodos beata Solis*. Demum Callimachus in hymno de Apolline, gesta ejus, honores, habitus, cultum, & cognomina celebrat, nullâ omnino

ninò Solis mentione interiectâ. Nimirum hymnodia populare erat carmen, ad vulgi aures & religionem accommodatum; & ex hymnis, ut notat Natalis Comes Mytholog. lib. 1. cap. 16, quæ cuiusque Dei natura, & quis ille esset quem laudibus, & precationibus prosequabantur Gentiles, dignoscitur. Homerus quoque prolixum in Apollinem hymnum texit, ortum ejus, perigrinationes, templâ exstructa, toramque rerum ab eo gestarum seriem complexus, nec uspiam de Sole vestigium aliquod prodit. Etenim ut Deum animale populo colendum exponebat Poëta. Hûcque est referendum tertium jam memoratum theologiæ genus, *mixtum* Sallustio vocatum, *quod*, inquit Augustinus ex Varrone, *in urbibus cives, maximè Sacerdotes, nosse atque administrare debebant. In quo est, quos Deos publice colere, quæ sacra ac sacrificia facere quemquam par sit*; unde illud ad ceremonias spectare, ait idem Sallustius. Idcirco in hac civili, seu populari religione alia Apollini sacra, victimæ, templâ, simulacra statuebantur, alia Soli. Longum esset ire per singula. Ex re nummaria tantum indicabo, Apollinem, specie juvenis arcum intendentis, conspici in numismate Licinii Valeriani, Lyram & pateram gestantis, Antonini Pii: Sol verò utique sub forma juvenis, sed capite radiato, cum globo in manu sinistrâ, in nummis Hadriani, Gordiani minoris, Aureliani, aliorumque Imperatorum.

Quæ, supra quàm res ipsa fortè exigat, explicata in id collimant, ut ostendam, Aquileienses & Gallos cum Apollinem, sub Beleni cognomento, populari religione colerent, de Sole non cogitasse. Nullum uspiam Solis vestigium in Beleno, ubique Apollo dicitur. Ita Herodianus, Capitolinus, Ausonius, & lapides quotquot recensui. In numismate Cunobileni regis Britanni, cujus ab hoc numine augustius nomen, Belenus insculpitur Lyram pulsans, ut refert Seldenus loco indicato: quod Apollini propriè convenit, nec nisi physiologicè Soli. Ex uno, ut fatear,

tear , Aufonii versu , quem retuli , nescio quid de Phœbo , qui Sol est , apprehendi posset . Sed ille potius Poëtæ iocus est , in vocabulo Phœbicii ludentis . Certè Gallos Apollinem coluisse tradit Cæsar . Imò nil ab Aufonio timendum . Nam Phœbus nomen est Apollinis proprium , Solis translaticium . Dicitur enim à Poëtis Jovis & Latonæ filius , qui ipse est Apollo ; ut apud Homerum in hymno proximè laudato . Sed ab Aquileiâ nostrâ non recedamus . Alia in eâ urbe templa & aræ Apollini Beleno , alia Soli fuerant dicata . Aras in saxis jam vidimus . Templa Beleni tria mihi videor detexisse . Alterum ad Ecclesiam S. Cosmæ , ubi reperta fuit inscriptio jam relata , signum Cupidinis in templo Beleni dicatum præferens . Secundum , de quo meminit Dandulus sub nomine corrupto Bethel . Tertium eo loci fuit , quo nunc Ecclesia S. Martini , sub *Beligna* vocabulo *Belinum* seu *Belenum* recondens , ut supra memoravi . Et Jo: Candidus Commentarior. Aquil. lib. 4. pag. 18. refert Maxentium Patriarcham , qui sub initium seculi noni Aquileiæ sedit , *ex templi ruderibus prisici patrii Belis Dei Monasterium Benedicti Monachis Belinense* extruxisse . Templum verò Solis aliâ urbis parte extructum . Eius vestigia paucis ab hinc annis detecta sunt , ibique hæc inscriptio effossa .

DEO SOLI
DIOCLETIANVS. ET. MAXIMIANVS
INVICTI. AVGG

Templum hoc statuiffe Diocletianum , dùm Aquileiæ esset , vero simile arbitror . Nam in eâ urbe transegisse docent Acta S. Chrysogoni . Id contigit anno Chr. 304 . Nam superiori anno ad 12. Kal. Decembres Romæ celebratis Vincennalibus , petiit Ravennam , ubi Kalendis Januariis eiusdem anni 304. Consul processit & post æstatem Nicomediam profectus est , ut in notis ad Lactantium de morti-

bus Persecutorum cap. 17. collegit vir clarissimus Stephanus Baluzius. Tunc ergo necessariò fuit Aquileiæ, quæ Ravennâ rectū est iter in Illyricum & Bithyniam, ut ex Itinerario Antonini constat. Ibidem verò aliquandiu degisse ex iisdem actis dignoscitur. In hoc itinere morbo correptum vexatumque Diocletianum tradit idem Lactantius. Quam ob causam, si coniecturæ locus est, Aquileiæ templum Soli dicavit. Nam Solem ægris propitium putabant Gentiles; ideo apud Gruterum pag. 31. 10. lapis est positus *Soli, Aesculapio, & Hygeiæ*, & pag. 32. 11. *Soli æterno Sacr. pro Salute P. Valerii Crispi*. Porro in nostro lapide nomen quoque Maximiani visitur, quia operibus & actis publicis ambo Collegæ imperii inscribebantur.

Quòd igitur BELENUS sub nomine Apollinis ubique cultus fuerit, & Apollo religione populari alius sit Deus diversus à Sole, facile crediderim, nomen Beleni à Belo, qui Sol apud omnes habetur, ortum non habuisse. Et sanè causam doctissimi viri, qui aliter opinati sunt, mihi demonstraſſent vellem, cur Belus qui ab Oriente in Europam transfuectus, ipsis jubentibus in Beleno nomen retinuit, congenitam tamen & antiquam significationem Solis abjecerit, ut in Apollinem migraret. Non ità se Belus ipse transformari passus est, cùm sub Aureliano sacris Romanorum inferretur. Narrat enim Zosimus hunc Imperatorem devictis Palmyrenis simulacra Solis Beli, ut legit Salmasius ad Vopiscum in ejus vitâ cap. 35, in magnificentissimo templo Romæ exstructo & Soli dicato, translata, collocasse. Nec Mithra, qui pro Sole Persis colebatur, in Romanam religionem adoptatus, juri suo decessit; sed semper Sol idem, nunquam Apollo vocatus fuit, ut ex tot monumentis, in superiori dissertatione de Mithrâ mihi productis, liquidò constat. Quidni igitur Belus nomen originis, Solisque significationem etiam in Beleno non retinuiſſet? Quare *Belenus* à *Belo* esse nequit.

Aliâ viâ ad Belenum ivit Pithœus eodem lib. 3. ad-
ver-

verf. cap. 3. Nimirum ejus nomen deductum ait à Βέλῳ *Sagittâ*, unde Apollo ἐκείβεται & ἐκαβέλεται seu *eminus jaculans* fuit dictus. Quæ sanè originis ratio non aliena videtur, si illud cognomentum seu epitheton ad ipsum Apollinem deum animale, qui *sagittipotens* passim à Poëtis dicitur, ob sagittandi artem inventam, & Pythonem sagittis confectum, referatur, non verò ad Solem, qui radiis, quasi jaculis, terram ferit, ut vult idem Auctor. Ità enim Belenus esset Sol, quod falsum hucusque demonstravi. Reinesius in notis ad inscriptionem § 1. sæpius laudatam, prætermisâ nominis originatione, putat Gallos, cùm in Italiam per saltus ignotæ antea viæ transgressi sunt, uti narrat Livius lib. 39. tunc etiam Belenum, qui apud eos colebatur, Aquilejensibus tradidisse. Sed Romanos, ejus gentis, quam triennio nondum exacto post adventum, sedibus depulerant, opidumque construi cœptum deleverant, ex eodem Livio, religionem & numina retinuisse, non est credendum. Præterea Reinesius non explicat unde Gallis ipsis numen illud advenerit.

Ergò *Belenus* ubique quæsitus, nusquam est. Nunc verè id recurrit, quod Tullius dixit: *utinam tam facile vera invenire possim, quàm falsa convincere*, l. 1. de nat. Deor. Attamen in tantâ remotioris ævi caligine, & scriptorum silentio conabor aliquid: & non tam nominis originem; sed etiam tempus & populos, qui religionem Beleni in Gallias & nostram Carnorum regionem invexerunt, percontabo. Fateor sanè, iter quò pergam, uti novum nec aliis tritum, ità lubricum & anceps futurum. Conjectamus, ariolamur; & si mavis, ingenio ludimus, & nugamur. Hæc præfatus, id fortasse consequar, ut præjudicata audaciæ conscientia audaciam ipsam excuset.

Ex Trojanis ducibus, qui captâ urbe sedes quærebant, Antenorem in extremis Adriatici oris, unâ cum Henetis Paphlagonum gente, à quibus regio nomen accepit, consedisse, penè omnibus antiquis Scriptoribus tra-

ditum fuit . Ammianus Marcellinus lib. 15. cap. 9. ex Timagene narrat, Græcorum manum, post excidium Troiæ, loca vacua Galliæ occupasse. Hos quoque ex eadem Henetorum & Troianorum sociâ gente fuisse, indè faciliè colligi potest, quòd populi ad littus Oceani Aremorici simili prorsus appellatione vocati sunt Veneti. Nec scrupulum facit, quod Marcellinus Græcos appellet, quia id etiam Halicarnasseo usurpatum, qui libro primo histor. passim pro Trojanis Græcos habet; quòd re verâ una gens fuerit. Vel cum mixtîm Græci, Trojani, & Heneti hanc expeditionem susceperint, potuit Timagenes Græcos tantummodo recensuisse. Ità Venetos, tam nostros quàm Gallos Aremoricos, socios invicem, uniusque originis facimus. At cum Deum etiam eundem colverint (nam Belenum apud Aremoricos potissimum fuisse celebrem ex Ausonio jam didicimus) necesse est fateri, communi aliqua occasione & causâ utrosque eam religionem hausisse. Id quomodo acciderit, sic divino.

Pyrrhum Achillis filium, excisâ Troiâ, in Epirum navigasse comite & expeditionis auspice ob claritudinem auguriorum Heleno Priami filio, prodiderunt Dio Prussæus in Troicis, Pausanias in Atticis pag. 19. & in Corinthiac. pag. 127, & Virgilius lib. 3. *Æneid.* Huius itineris socium Antenorem quoque fuisse, non inverisimile arbitror. Tempus quo uterque expeditionem absolvit, convenit. Pyrrhus enim post Ilii casum primus in Epirum appulit, teste Pausania in Atticis. Antenorem verò inter primos quoque navigasse palam est ex eodem libro Virgilii, & Ovidio lib. 3. *Fast.* qui multò ante *Æneam* Italiam tenuisse asserunt. Eum verò comitem potuit sibi adiunxisse Pyrrhus, quòd de Græcis bene meritus esset, & vetusti iure hospitii, ut ait Livius initio lib. 1. & quia pacis, reddendæque Helenæ semper auctor fuerat. Ideo Menelaus, quòd se & Ulyssenum Helenam repetentes hospicio accepisset, & ab insidiis Paridis servasset, parem gratiam reddens eum capto Ilio invio-

violatum dimisit, ut refert Servius ad lib. 1. *Æn.* vers. 242. & Pausanias in Phocicis pag. 662. prodidit, Græcos pro Antenoris ædibus suspendisse in vestibulo Pardi pellem, quæ tessera fuit, ne eius domus violaretur. Plerisque etiam Antenor patriæ proditor audit, unde enarrator Lycophronis ei dat lucernam ad evocandos Danaos, & reclusionem equi lignei; nec Livius dissimulat, & Virgilius innovere videtur locis indicatis, ut notat idem Servius. Nil mirum ergò quod Pyrrhus amicè usus fuerit Antenore, eumque in societatem expeditionis admiserit. Parem gratiam ergà Glaucum & Erimanthum ipsius filios habuit Menelaus, quos secum in Africam traduxit, ut tradit Scholiastes Pindari Od. 5.

Cum itaque Græcorum, Troianorum, Henetorumque mixta manus ad Epiri oras appulisset, sicut Pyrrhus Heleni vatis monitu in eâ regione consedit, teste Pausaniâ loco quem proximè adduxi, ità verisimile est, quòd eodem Heleno auctore & auspice, pars una sociorum cum Antenore rectâ per Adriaticum navigaverint, ceteri verò, flexo itinere, dum fata Italiam *Æneæ* sponponderant, in Gallias migraverint. Igitur ad lætas, uberrimasque sedes delati, Heleno qui futurorum conscius, divino instinctu & ductu, viam direxerat, sortem felicissimam acceptam referentes, ipsum pro Deo habuerunt, & Apollinem vocarunt. Nomenque & appellationem Apollinis, qui vaticiniorum pater auctorque antiquis habebatur, facile apud supersticiosas gentes, summo beneficio affectas, demereri potuit Helenus, quem vaticinandi arte clarum testantur Eustathius & Hyginus, & *Æneas* apud Virgilium his verbis compellat lib. 3.

*Trojugena interpres Divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.*

Imò ab ipsomet Apolline sub serpentis speciem, dum in ejus templo cum Cassandra versaretur, vatem summum esse-

effectum Helenum, narrat Græcus Scholiastes Euripidis in Hecubâ vers. 87. Nec abludit, longâ navigatione perfunctos religionem ergâ Apollinem usurpasse, cui etiam Argonautæ sacra fecisse ob felicem è navibus descensionem eius auspiciis confectam, refert Apollonius lib. 1. Argonaut. Ceterum divinos honores Heleno delatos nil mirum, cum id aliis etiam Trojanis Heroibus factum fuerit. Nam Iliensibus cultum Hectorem, imò & Helenam, Athenagoras ait in legat. pro Christianis, & Clemens lib. 10. recognition. Sarpedonem indicat Plinius lib. 13. cap. 13. eiusque Oraculum memorat Tertullianus de animâ cap. 46, & Philostratus in Heroicis. Imò Græcis etiam qui bello Troiano interfuerunt, sacra sunt instituta; ut iidem Ilienses Aiaci, & vicini Sigeenses Achilli, & Patroclo, teste Strabone lib. 13. pag. 596.

Quæ, Musis non invitis, si vera esse possint, iam Beleni originem apud priscos Venetos Gallosque tenemus. Nam *Helenus* ab his in Deum adoptatus sub nomine *Apollinis*, sic ut suprâ exposui, facilè in *Belenum* transire potuit. Frequens enim est aspirationis in B migratio. Damascius in vitâ Isidori apud Photium Cod. 242. *Phœnices*, ait, & *Syri Saturnum vocant Hel, Bel, & Bolathen*. Qui etiam ex eodem vocabulo *Hel* regi imposuerunt nomen *Beli*, teste Servio ad *Æneid.* lib. 1. vers. 729. Pamphilii pro $\eta\lambda\iota\varsigma$ dicebant $\beta\epsilon\lambda\iota\varsigma$, ut ex Heraclito refert Caninius apud Fridericum Sylburgium in notis ad Pausaniam, pag. 291. v. 7. Unde verisimile sit, ipsos Trojanos eam in Heleno mutationem induxisse, more vicinæ Pamphiliorum gentis. Seu fortasse sicut *Heneti* transferunt in *Venetos*, ita primùm *Helenus* dictus fuit *Velenus*, deinceps *Belenus* ex promiscuâ harum literarum V & B permutatione, cujus passim exempla occurrunt. Hinc disertè ad rem nostram notavit Scaliger in digressionem de literarum Jonicarum origine, quæ extat inter animadversiones Euseb. post num. 1617. pag. 119., notavit, inquam, ex Servio *Æolenses*

ses Græcos pro *Elena* extulisse *Velena*, & Romanos Græcam vocem *Ελία Veliam*, quæ Stephano etiam dicitur *Βελία*. Ob quam inter has literas cognationem nemo non videt, quàm facilè fuerit, ut *Helenus* migraverit in *Belenum*.

Hæc sanè, quæ de origine Beleni disserui, incerta omnia & ex longinquo petita. At nescio quo fiat, ut animus aliquid audeat, cùm mecum ipse reputo, duas gentes, Gallos & Venetos, remotis adeò inter se regionibus dissitas, quæ olim cognatæ ejusdemque originis fuerint, in unum eundemque Deum, aliis perindè populis ignotum, consensisse, & non etiam conjectare fas sit, illum Deum ab eodem principio parique ex causâ derivasse. Et, si nomen *Beleni*, significationem *Apollinis*, causamque cultus in *Heleno* reperimus, cur exinde ipsius *Beleni* originem, natalesque non liceat repetere.

Rursus conjecturas conjecturis addo. Pars Venetiæ, quæ circà Aquilejam est, *Carnia*, populique *Carni* vocati sunt. *Carnutum* itidem regio appellatur in meditullio Gallicæ sita; & quidem ea præcipua sedes Druidarum, qui, ut dixi, *Beleni* Sacerdotes erant. Nonne is consensus appellationis communem aliquam originem designat? Hanc ex eodem principio petimus. Apollo antiquissimis temporibus, ante Trojanum bellum, apud Græcos *Carnei* cognomentum obtinuit. Docet Pausanias in Laconicis, in Messeniæ, & in Corinthiacis, concinitque Callimachus hymno jam laudato in eundem Apollinem vers. 71. Hinc festa in ejus honorem instituta, quæ Carnea dicebantur, ex Pindaro in Pith. od. 5. Athenæo lib. 4. cap. 9. & Plutarcho in Sympos. lib. 8. quæst. 1. & Sacerdotes Carnei memorantur Eusebio in Chron., nec ulli prætereà Scriptori, ut notavit Scaliger in animadver. ad eundem num. 889. Igitur suspicabar, Trojanos & Venetos partem earum regionum, ad quas beneficio Apollinis delati fuerant, in ejus memoriam, nomine ex Græcorum sacris petito, dedicatam

catam ita appellasse. Sanè memorat Cæsar lib.6. de bell. Gall. Druidas certo anni tempore, in finibus Carnutum, *in loco consecrato* (an non Apollini Carneo?) confedis-
 Preterea refert Pausanias in Laconic.p.184. Apollinem vo-
 catum Carneum ob divinandi artem Carno traditam. For-
 tassissimè eam regionem, ad quam ejusdem artis ductù ab Apol-
 line seu Heleno se directos putabant, idcirco Carneam in-
 digitarunt. Nec in eo hærendum; quòd cognomen in
 Græciâ enatum populis Trojanæ originis ignotum fuerit.
 Præterquam enim & Græci, ut dixi, socii iis fuere, Tro-
 janos cum Græcis sacra & religionem magnâ ex parte
 communem habuisse, satis constat. Imò etiam linguam
 Phrygiam non fuisse diversam à Græcâ, nisi dialecto, pro-
 bat adversus Bochartum Theodorus Rickius in disserta-
 tione de primis Italiæ Colonis cap.12. num.50, quæ extat
 ad calcem Holstenii in Stephanum de Urbibus ab ipso
 editum. Habes hîc obiter nostræ gentis Carnorum pri-
 scam originationem: in quâ deducendâ cum ceteri Scripto-
 res nec speciem veritatis sint sectati, mihi etiam conjectan-
 di licentia esse debuit.

At quid ad hæc Carnuntum Urbs quondam celeberrima superioris Pannoniæ? Nescio an adhuc ariolari liceat, à Carnis nostris, qui eò migraverint, nomen illud fuisse inditum, non admodum immutatò vocabuli schemate.
 Verùm Jo: Ludovicus Schönleben in apparatu ad Carnioliam antiq. cap.1. §.8. Carnutes, qui auctore Livio lib.5. cum Heduis, Arverniis, aliisque Galliæ Celticæ populis in Germaniam, mox in Italiam transgressi sunt, Carnunto nomen dedisse suspicatur. Utram libeat opinionem sequi, *Carnuntum* quoq; ab Apolline *Carneo* appellationis originem derivat. Sed num etiam communionem Numinis cum Carnis vel Carnutibus habuit? extat apud Fabretum cap.4. pag.258. Inscriptio: *Ælio Aug. lib. Tatiano Prox. à libr. Sacerdotal.* DEI CARNUN. Vir doctus pag.325; Deastrum hunc *Carnuntum* tutelarem patriumque Canun-

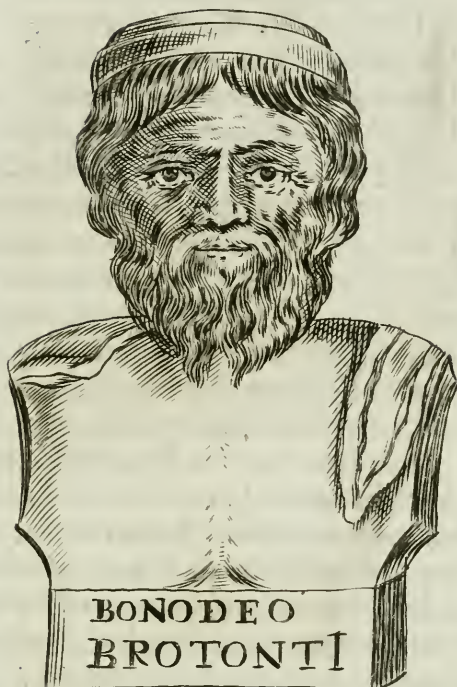
ei fuisse credidit: at nomen incompertum aliis inquirendum dimisit. Si memorati populi in hanc Urbem migrarunt, nonne & Apollinem *Carneum*, seu Belenum detulerunt, qui postea in *Carnuntem* abiit?

Porro si quæras, cur inter populos, qui latè Venetiam nostram incolebant, postquam Romani juris facti sunt, soli Aquilejenses Beleni religionem retinuerint, causam hanc confingere possumus. Aquilejæ ità successu temporum Beleni cultus excreverat, ut oraculum, aruspices, & sacra sollemniori ritu instituta obtineret, & cives ejus numen in tutelam & præsidium Urbis peculiari nuncupatione adoptaverint, uti initio dissertationis abundè ostensum est. In quam religionis auctoritatem apud alios populos Venetiæ evectum fuisse non constat. Romani itaque particularia hæc sacra, quæ *municipalia* vocantur in lapide olim laudato, & Deum patrum & municipalem Minutio & aliis appellatum, Aquilejensibus retinere permiserunt, tradito instituto a Pontificibus, qui *domitis nationibus*, ut ait Festus, *municipalia sacra, quæ ab initio habuerunt, ante Romanam civitatem acceptam, observare voluerunt, & eo more facere, quo adsuessent antiquitus*. Non ità in aliis Venerorum Coloniis: quibus cum Belenus eâ municipali & celebriori prærogativâ non coleretur, sacris Romanorum cedere jussus est. Apud Gallos verò diu, etiam Romanis rerum potitis, Beleni cultus permansit, ob eandem celebrioris ritus religionem, quam Druidarum sacerdotes, quamquam variæ sint de eorum duratione sententiæ, quibusdam saltem in locis fartam tectam, incolumenque servarunt.

DIIS AQUILEJENSIBUS.

Quoniam hucusque BELENUS deus princeps & præses Aquilejensium mihi narratus est, non abs re fore duxi, addere etiam deos alios, non dignitatis nomine sed cultu minores, quos è saxis Aquilejensibus eductos gratia novitatis apud eruditos commendaret. Nam eorum aliqui obscuris falsæ divinitatis characteribus sunt exsculpti, nominaque seu cognomina aut nova, aut rara admodum præferunt: & inscriptiones ipsæ, si unam aut alteram demas, necdum planè sunt editæ. Hinc mihi pretium erit operis, nisi præclare in earum explicatione positi, (id enim neque ingenium, neque temporis angustia sperare sinit) hoc saltem titulo, quòd eos primus in lucem hominum produxerim. In quo tamen potior laus est Josephi Capodalei Utinensis, qui ut erat rerum Forojulensium sedulus indagator, & edito libro Italico cui titulus, *Udine Illustrata*, de patriâ suâ etiam plus æquo benemeritus, conjectis scilicet inter præclaros nobilissimæ ejus Urbis cives aliis etiam totius ferè provinciæ Forojulensis illustribus Viris, sesquicenturiam inscriptionum Aquilejensium summo studio ac diligentia penè omnes ex archetypis saxis collegit. Cujus autographum MS. cum nuper in meas manus inciderit, inde aliquas, quæ de Diis sunt, hùc transtuli, notisque tumultuariis utcumque illustrare conatus sum. Et quoniam ab Jove principium Musæ, Iuppiter ipse initium faciet, ducetque infanum hoc superstitionis gentilitatis deorum agmen.

Venetis in Aedibus Grimaniis.

Imulacrum hoc *Brotonis*, quod cum aliis Aquilejensibus monumentis Venetias olim in nobilissimas ædes Grimanorum translatum fuit, ante biennium vulgavit Joannes Antonius Astorius, & eleganti differtatione commentatus est. Quo sanè cum argumentum occupaverit, pauca mihi dicenda erunt, quæ ab erudito viro non acceperim; qui ad me transmissâ perhumaniter tabellâ græcâ, ut ipsū quoque *Brotonis* ctypum ei deberē, effecit. Summa verò tantùm capita Astorianę lucubrationis decerpam, quę ornent nostra, non onerent.

Sensum inscriptionis ita reddit: *Ἰωὶ Τοναντὶ Θεοῦ domestico sacrum*. Βρονταῖος namque, sive Βροντῶν tonans ἀπὸ τῆς Βροντῆν idest tonare. Idemq; est *Broton* Aquilejensis, ac *Bron-*

ton in saxo apud Gruterū p. 17. JOVI SANCTO BRONTONTI AUR. POPLIUS. Et in alio pag. 34. quod superius exscripsi in dissertatione de Mithrā pag. 166. Literam N in nostro vel prætermisit imperitus artifex, vel morosior ad vitandam cacophoniam præcidit. In primo Gruteriano Juppiter disertè dicitur *Bronton*, ut nihil aliud hoc sit quam *Juppiter Tonans*. Tonantis Jovis templum erat in Capitolio. Leguntur in Sponii miscellaneis sect. 3. pag. 73. & 74. Jovi *Tonari*, & *Taranauci* adjecta epitheta, quæ Britanicâ & Cambricâ linguâ, *Tonantem* sonant. Ita Labreus, Labradeus, vel Labradensis in Cariâ fuit dictus, quod securim pro trifulco fulmine gestaret. Aliisque subinde cognomentis passim Juppiter donatur. Hunc verò Jovem deum Larem fuisse subdit, ex addito epitheto seu appellatione, BONO DEO, quasi *domestico deo*. Lar enim idem ac Genius, qui Græcis Ἀγαθὸς Δαίμων, *Bonus Genius* vocatur. Demum Jovem pileatum idè effictum ait (nam tegumentum illud, quo caput simulacri exornatur, pileum esse putat) ut *Liberator* & *Servator* designaretur; sicuti Castor & Pollux pileati, quod Liberatores Græciæ sint habiti, & Bruti Romanæ libertatis vindicis imago pileata. Cur verò pileatus cùm Tonans? Nempe quia supervacaneum fuisset Jovi Liberatori symbolicam expressionem addere: ubi verò Tonantis-obsignatur epigraphe, Libertatis symbolum pileo erat indicandum. Subinde tentat, non sequitur aliam interpretationem. Cum Vulcanus in focis domesticis poneretur, idemque aliquando jacere fulmina sit creditus, an non ipse est *Tonans*, & *Bronton* domesticus? Hæc summatim ex Cl. Astorio: nos pauca addimus.

Brontontem saxi Gruterianis exsculptum *Tonantem* esse non dubitat Joannes Meursius exercitationum crit. part. 2. cap. 2. At quærit, nec nodum expedit, cur in eorum altero *Bronton* coniungatur cum *Hecate*? Id in lapide non video; sed Zosimus *Sacerdos Dei Brontontis & Hecate* dicitur. Illum exscripsi supra pag. 166. Nil vetat, quod unus idem-

idemque homo plurium deorum sacris sit initiatus. Pag. 28.
 2. Sextilius est *Pater Patrum dei Solis Mithræ, Hierophanta Hecate, & dei Liberi*. Et in 6. *Cejonius augur Dianæ, Antistes Mithræ & dux Taurobolii magni*, quod genus erat sacrificii expiatorii. Petierim potius ab eruditis, cur in alio lapide inscripto *Jovi Sancto Brontonti*, sculptus sit Apollo crinitus, in rupe lyram tangens, & sub ipsâ rupe lupa: item virgines duæ, una poculum altera lancem ferens? Ita describit Gruterus; & Boissardus antiq. Rom. par. 5. pag. 83. schema ipsum delineatum exhibet. Quid enim Jovi tonanti cum Apolline Citharædo, ceterisque figuris? Porro etiam Fabrettus, qui dubitaverat, num *Bronton* Aquilejensium deus proprius esset, & Beleno suppar, postquam vidit id esse epitheton Jovis apud Gruterum, & Romæ quoque habuisse Sacerdotem, facile concessit in Astorii sententiam, cap. 10. pag. 698. Piaculum mihi esset tot viros doctos non sequi. *Bonum* quoque *deum* dictum *Jovem Brontontem*, facilè cum Astorio credam, quòd inter Genios & Lares familiæ esset adoptatus. Sanè Larem privatis ædibus locandum vel ipsius protome indicat. Deos etiam magnos & publicos inter penates fuisse adscriptos in tutelam familiarum, satis demonstravi in explicatione lapidis M. Aquilii cap. 1. At leviusculè adhuc tentandus mihi est *Bonus deus*, & cur *Iuppiter tonans* hoc titulo donetur inquirendum. Deum quemcumque *Bonum* vocabant veteres, quem sibi propitium & faventem vellent, vel jam fuissent experti. Virgilius lib. 1. *Æn.* vers. 738.

Et tu lætitiæ Bacchus dator, & BONA Iuno.

Servius explicat, hoc est *propitia*. Antinous in nummo, quem refert Spanhemius dissertat. 7. pag. 654. dicitur ΑΓΑΘΟC ΗΡΩC, quasi *Bonus & propitius Divus*. Hinc Αγαθοὶ Δαίμονες vocati boni & salutare Genii. Julianus Orat. 1. de Constantio pag. 84. vocat Constantinum Magnum *BONUM Heroem*, uti vertit Petavius, sive ut alii, *propitium Divum*. Apud Gruterum pag. 59. 1. lapis est positus

fitus ΘΕΑΙ ΠΑΝΑΓΑΘΟΙ: extant alii pag. 101. 7. & 8. BONO Eventui, hoc est *propitio*. Quo titulo cusi sunt nummi Severi & Getæ, de quibus inferius, cùm de Bona dea agam. Jam liquet, cur Iuppiter sub nomine *Brontontis* seu *Tonantis*, inter Lares familiæ præsidēs fuerit repositus, *bonusque deus* appellatus. Ut scilicet cùm è cœlo tonaret, propitius esset, nec quemquam è familiâ, in cujus tutelam vocabatur, fulmine læderet.

Quòd simulacrum hoc *Brontontis* pileo, seu petaso rectum velit Astorius, non admodum placet. Cuique liberum sit oculorum consilium sequi. Mihi tegumentum illud fascia est, seu diadema caput in orbem præcingens. Id cùm olim aperuissem Fabretto, cui primus dissertationem ejusdem eruditi viri communicaveram, facile assensit, & subinde loco mox citato *Brontontem* Aquilejensem tamquam *diadematum* descripsit.

Begerus in thesauro antiquit. Palatin. pag. 2. figuram Jovis barbari delineatam exhibet, eadem planè diadematis formâ conspicuam. Jovem siquidem deorum hominumque regem, ut putavit vesana antiquitas, insigne hoc regium decet quàm maximè. Nec magis rex est, imperiumque in homines exercet, quàm cùm tonat, & fulmine terras concutit. In nummo aureo Antonini Pii spectatur figura sedens cum fulmine & hastâ, additâ epigraphe: IMPERATORI, teste Spanhemio dissert. 5. pag. 396. Quâ repræsentari Jovem non ambigo. Nam & apud Tristanum tom. 2. pag. 74. extat numisma, cui duo fulmina insculpta sunt, & inscriptio: JOVI IMPERATORI. Ita & *sceptrum*, quod manu gerit Iuppiter, imperii ipsius indicium est, ait Phurnutus de nat. deor. cap. 9. Signum *Jovis Imperatoris* Præneste devectum Romam narrat P. Victor in regione 6. Urbis: & eodem titulo *Imperatoris* simulacrum à Verre sublatum Syracusis refert Cicero in Verrinâ 4. cap. 57. ubi tria signa *Jovis Imperatoris* in orbe terrarum pulcherrimè facta subdit. Jovis REGIS templum memoratur

ratur Pausaniæ in Bæotic. pag. 602. dicatumque saxum JOVI REGI visitur apud Gruterum pag. 1065. 3. Quin & novo vocabulo Iuppiter appellatur PRAEFECTVS ORBIS in nummo Severi, ex eodem Spanhemio in Cæs. Juliani pag. 20. At satis cum Jove lapide loquuti sumus : ceteros quoque deos saxeos adeamus .

I I.
FONIONI
SACR
SEIA. IONIS
MAG
D.D

Aquilejæ propè S. Stephanum .

Nostri Aquilejenses græcificare non desinunt . Nuper Jovem, nunc Martem Hellenisticâ vocabuli figurâ induunt. *Seja Jonis Magistra* hanc aram *Fonioni* dedicat. Epitheton hoc est Martis à Græco φόνος *cædes*, *homicidium*, unde φονίος *homicida*, *sanguinarius* & *cædibus contaminatus*. Orpheus in hymno Martis : Ἀΐες φονοῖς πεπαιγμένος. Ab hoc alia composita Martis cognomina derivantur . Idem Orpheus proximè in sequenti versu : Μαρς ἀνδρῶν, *sanguine humana cædis gaudens*. Homerus Iliad. 5. vers. 455. μαιφόνε, *sedatus cædibus*. Et Phurnutus de nat. Deor. cap. 21. rectè, ait, Mars vocatur μαιφόνε, *occisor & interfector*, ut vertit interpres . Quare *Phonion*, seu ut in nostro lapide scribitur, *Fonion*, non alius quam *Mars*. Prætereo Latinorum exempla, maximè Poetarum, quibus passim *sanguineus*, *cruentus*, & *occisor* dicitur . Unum tantummodò produco Martiani Capellæ, qui lib. 1. pag. 21. ita Martem describit : *Ruber juvenis ac vorax omnium, sitiorque etiam sanguinis gradiebatur* . *Seja Jonis MAGistra* Martis dicitur . In collectione Capodalei tres illæ literæ punctis distinctæ apparent. Sed emendavi ex exemplari, quod nuper ex ipso saxo Aquilejæ exscriptū habui. *Magister* & *Magistra* nomen est mini-

ministerii in sacris deorum, ut ostendam inferius. An verò Seja Magistra erat ipsiusmet Martis cui aram dicat? Reperio Martis Sacerdotes non tantum viros, qui *Salij* dicebantur, sed etiam feminas *Salias* fuisse. Pompejus Festus in hoc verbo: *Salias* (alii legunt *Saliar*) *virgines Cincius ait esse conductitias, quæ ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatæ. Quas Ælius Stilo scripsit sacrificium facere in regiâ cum Pontifice.* Potuit ergò Seja Jonis inter has *Saliar* *Magistra* fuisse, prima scilicet & aliarum præcipua. Vel si nomen vulgatâ significatione accipias, Seja ceteras *Saliar* docebat saltationes, quas dùm essent vocatæ ad Martis sacra, peragere consueverant. Nam *Salii*, cùm moverentur *Ancilia*, per Urbem discurrentes saltabant.

III.

VI. DIVINAE

SACRVM

C. VETTIVS. C. F

CAVOLVS.

Ara est tribus lateribus inscripta, Aquilejâ Venetias deportata, uti refert Gruterus ex Pighio pag. 94. 5. Capodaleus in suis collectaneis inscriptionum formam aræ ruditer delineatam exhibet, eamque ex suburbanis Aquilejæ inter alias nonnullas Beleno dicatas, quas suo loco rerulimus, Joannem Savorgnanum anno 1548. Venetias dono misisse Joanni Grimano Patriarchæ Aquilejensi narrat. Ceteri ferè omnes lapides in Grimano amplissimo Palatio adhuc visuntur; hunc nusquam inveniri nuper ab amico accepi: seu omninò perierit, sive alicubi neglectus delitescat. Inter ignotos, obscurique nominis Deos hunc refero; nam VI DIVINAE aram seu templum dicatum nusquam me legisse memini. Adeoque incertum quodnam id numen fuerit, sicuti Vim divinam variâ significatione usurparunt veteres. *Vim divinam* aliam voco *theologicam*, aliam *naturalem*. Primum de primâ. Gentiles religionis lumine destitu-

stituti, cum summum aliquid & supremum, quo res humanæ aguntur & certâ lege cohibentur, esse scirent, ecquid tamen illud esset, & an in Deo vel extra Deum positum, ignorantes, inani vocabulo conficto, *VIM DIVINAM* vocarunt, seu *Fatum* & *fatalem necessitatem*. *Strato physicus*, ut refert Cicero de nat. deorum lib. 1. cap. 13. *omnem VIM DIVINAM in naturâ sitam esse censet, quæ causas gignendi, augendi, & minuendi habeat*. *Chrysippus Stoicus*, idem *Tullius* loquitur cap. 15. ait *VIM DIVINAM in ratione esse positam, & universa natura animo atque mente*. Et paullo post: idemque etiam legis perpetuæ & æternæ *VIM*, quæ quasi dux vitæ & magistra officiorum sit, *Jovem* dicit esse, eandemque fatalem necessitatem appellat. Hanc necessitatem, quam cogere & superare nequimus, *Phurnutus* cap. 13. appellat *Fatum*, quod est sempiterna quadam & indeclinabilis rerum series &c. Quo *Vim divinam*, de qua loquimur, designare videtur. *Fatum* hoc ipsum *Jovem* aliqui putarunt, ut *Chrysippus* mox relatus; & *Laërtius* lib. 7. in vita *Zenonis* unum, ait, *deum esse, ipsumque, & mentem, & Fatum, & Jovem*: alii potestatem quandam & vim, cui *Juppiter* ipse subiectus sit, & parere cogatur. *Virgilius* initio lib. 10. cum in concilio deorum disceptaretur, favendumne esset *Teucris* vel *Turno*, *Juppiter* in nullius partes se esse profiteretur, vers. 108.

Tros, Rutulusve fuat nullo discrimine habeo.

Et vers. 112. *rex Juppiter omnibus idem; esse tamen potestatem aliam statim subdit, quæ rei eventum disponat: Fata viam invenient*. Quo Poeta videtur ostendisse, ait *Servius*, aliud esse *Fata*, aliud *Jovem*. Nitente *Fato* *Juppiter* apud *Homerum* servare nequit *Sarpedonem*. Et apud *Ovidium* *Metam.* 9. vers. 431. *Me quoque*, ait, *Fata regunt*. At in adversum stat *Pausanias*, qui *Fata parere Jovi*, scripsit in *Corinth.* p. 75. Quodcumque hæc futilia & vana theologiæ Gentilium commenta ducamus, *VIS DIVINA*, cui *Vettius* aram *Aquilejæ* posuit, *Fatum* ipsum est, quod res hu-

manas agere credebatur ineluctabili lege: *divinum* idè dictum, quòd à deo manaret, vel deus ipse esset. In quam sententiam egregium est testimonium Capellæ lib. 1. pag. 19. *Fatum*, dicitur etiam *VIS Sacra Jovis*, ut legit Grotius. Et *vim divinam* ipsam *fatalem necessitatem* vocavit Chrysippus, ut vidimus. Quâ Fatorum vi ad abjiciendum Imperium ductus Diocletianus cum collegâ, ut conjicit doctissimus Spanhemius in sæpius laudatis annotationibus ad Cæsares Juliani pag. 385. percussit nummum trium Parcarum figuris sculptum, cum epigraphe; *FATIS VICTRICIBUS*. Nam Parcæ ipsa Fata dicebantur. Quare *VIS DIVINA* in nostro saxo Aquilejensi ipsum est *Fatum*: nam & *FATIS* dicatos lapides cernimus apud Gruterum pag. 98. 1. & 2. Præterea ad *Vim divinam* revocari posset *Nemesis necessitatis insolubili retinaculo mortalitatis vinciens fastus*, ut ait Ammianus Marcellinus lib. 24. prope fin. Quæ etiam *Adrastea* appellabatur, hoc est ultionis divinæ inevitabilis seu inefugibilis necessitas, & *quæ nullo modo vel evitari, vel declinari possit*, inquit Phurnutus cit. cap. 13. Hinc in nummis fundam gestat, tanquam eminus feriens, nullâ reis spe fugæ relictâ. Videas Cl. Bonarotam in nummo XI. Macrini p. 223. Porro *vim divinam* alio sensu intellexit Manilius lib. 1. Astron. vers. 247.

*Hoc opus immensi contractum corpore mundi,
Membraque naturæ diversâ condita formâ.
Aëris, atque ignis, terræ, pelagique jacentis,
VIS animæ DIVINA regit.*

Quæ est anima mundi Platoniorum, seu spiritus, qui ipsum alit & agitat apud Virgilium 6. Æneid.

Alia notione *VIM DIVINAM* acceptam dixi, eamque *Naturalem* vocavi; quòd scilicet ex naturalibus & physicis causis promanet, quamvis veteres ad vim fatorum retulerint. Ulpianus ex Servio l. C. hæc habet in l. 24. §. 4. Dig. de damno infecto: *Si ex adibus promissoris vento tegule dejectæ damnum vicino dederint, ita eum teneri, si adif-*

cui vitio id acciderit : non si violentiâ ventorum, vel quâ aliâ ratione, quæ VIM habeat DIVINAM. Idem Ulpianus l. 25. §. 6. D. locati, alio nomine vocatam docet : *Vis major, quam Græci θεὸς βίαις id est VIM DIVINAM appellant, non debet conductori damnosa esse. Vis* itidem major dicitur in l. 9. §. 2. eod. & *fatale damnum ac vis magna* in l. 2. in fin. D. de peric. rei. vend. Quid verò eo nomine signetur, disertè docet Plinius lib. 18. cap. 28. in fin. *Ante omnia autem duo genera esse cælestis injuriæ meminisse debemus. Unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque similia intelliguntur : quæ cum acciderint, vis major appellatur.* Meminit quoque Columella lib. 1. cap. 7. & Seneca de benef. lib. 4. cap. pen. Sanè verius puto hùc respexisse Vettium, & VI DIVINAE aram dedicasse, ut grandines, procellas, ceterasque tempestates ab agris suis, fictitio hoc numine invocato, averteret. Nam & aram, ut antè dixi, in suburbanis Aquilejæ positam, numini alicui campestri propitiando destinatam facilè intelligimus. Novum porrò nequaquam est, ventis, nubibus, aliisque è coelo ingruentibus tempestatibus templa & sacra dedicasse vesanam antiquitatem. Circio vento Galliæ Narbonensi infesto, *Divus Augustus templum, cum in Galliâ moraretur, & vovit, & fecit*, uti prodidit idem Seneca nat. quæst. lib. 5. cap. 17. Et templum *Tempestatibus* dicavit Cornelius Barbatius ex antiquissimâ inscriptione, quam illustrarunt doctis Commentariis Sirmondus & Aleander. Id intellexit Ovidius, cum lib. 6. Fast. vers. 193. cecinit.

Te quoque Tempestas, meritam delubra fatemur,

Cum penè est Corfis obruta classis aquis.

Et Cicero lib. 3. de nat. deor. *Quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt Tempestates, quæ populi Romani ritibus consecratæ sunt.* In Gruteriana inscriptione 3. pag. 61. *ara dedicata est incendiorum arcendorum causâ.* Græci quoque ventos colebant; nam in Sicyoniæ Urbe Titane, ait Pausanias in Corinthiac. pag. 106. *ara est ventorum, ad*

quam nocte unâ quotannis Sacerdos Sacrum facit, additque certa etiam arcana peregisse, ad placandam ventorum sævitiam. Cùm Xerxes ingenti exercitû conflato adventaret, Oraculum Delphicum iussit, Græcos ventis supplicare, ideoque, ait Herodotus lib.7. cap.178. in delubro Thujæ ara est ventis constituta, iisdemque sacrificatum. Et Aristophanes per calumniam traducit Socratem, tamquam Nubes deas coleret, iisque Sacra faceret, in Nubibus act.1.Sc.3.

I V.
SOLI. DEO
INVICTO
SACRVM
FERONIVS. CENSOR
SIGNI
V. S. L. M

In domo apud Turrim vulgò d' Arena.

Solem cultum Aquilejæ in dissertatione de Beleno notavi. De cognomine *Invicti* satis etiam scripsi, cùm de Mithrâ agerem. Huic *Votum Solvit Libens Merito Feronius Censor Signifer*, vexillarius scilicet, seu imaginifer legionis alicujus, qui etiam Censor erat Aquilejæ. Nam milites, cùm essent in Colonias adscripti, publicis muneribus fungebantur.

V.

¹
SILVANO
AVG
ELEVther
C. ARR
C. P. P. VIL
D. D

In demo Capodalei.

²
SILVANO
AVG. SAC
C. OPETERIVS
AGATE. MER
V. S. L. M

In fronte Ecclesiæ della Beligna.

³
SILVANO
SACRVM
C. PETRONIVS
ANDRONICVS
EX. VISO

In Insula Gradensi in Cemeterio.

⁴
SILVANO;
AVG. SAC
IN MEMORIAM
C. RVFI. ANTHI
IIII VIRI
TALLVS. LIB
D. D

Apud Ecclesiam Metropolitanam.

Quatuor hæc saxa sacra sunt *Silvano Augusto*. De hoc cognomine vel epitheto actum cum de Beleno; quod frequenter inditum Silvano docent lapides Gruteriani. In 2.65. visitur Silvanus *Larum Caesaris*. Erat enim Præstes Larum, ut Pluto Manium, Juppiter Deorum, & Janus Geniorum, uti observat Meursius exercit. crit. part. 2. c. 1. Plura de eo Poëtæ fabulantur, & Mythologi scribunt. Pauca mihi sunt dicenda, eaque tantummodo quæ nostras inscriptiones illustrare possint. Vetus scriptor Agrorum in collectione Wilelmi Goeßii pag. 294. tres Silvanos facit: unus dicitur *Domesticus* (quo nomine sæpius apud Gruterum & Reinesium vocatum invenies) *possessioni consecratus*: alter dicitur *Agrestis, pastoribus consecratus*: tertius dicitur *Orientalis, cui est in confinio lucus positus*. Lapides hi erant finales Silvano sacri, ita diversis locis possessionis collocati; quia Silvanus, ait idem vetus Auctor, *primus in terram lapidem finalem posuit*. Unico tamen nomine *Silvanus* universæ rei rusticæ deus habitus fuit: unde Virgilius *Pelagos lucum sacrasse*, ait, *arvorum pecorisque deo*, Ænei. 8. vers.

vers.601. Hocque sensu, saltem in primo epigrammate accipiendus est Silvanus; cùm ab Arrio *Vilico* (ita enim frequentius per unicum L scribitur hoc nomen in vetustis saxis, uti notarunt Dausquejus, & Fabrettus inscript. cap. 1. pag. 2. quibus adde exemplum alterius inscriptionis apud Timavum repertæ, quam infra produco) dedicatio facta fuerit. Quamvis enim Vilicus nomen sit ministerii variis officiis addicti, ut observat Reinesius Class. 1. 125. & Fabrettus cap. 1. pag. 38., Vilici hinc nobis est rusticum munus; & Arrius videtur præpositus rusticis rationibus hominis alicuius, qui latet sub singulariis C. PP., fructibus percipiendis, & universo operi rustico, quæ descriptio est Vilici in lib. 8. D. de instrum. leg. & l. si cum vilico D. de inst. act. & videbis Cujacium lib. 10. observ. 37. Hinc *Arrius vilicus* aram, seu quid aliud *dedicavit* Silvano *Eleutherio*, hoc est *Liberatori*, ut agros & possessiones ab injuriis cæli & tempestatibus servaret & liberaret. Eodem penè cognomine erat Romæ *templum Sancti Silvani SALUTARIS in hortis & pradio C. Julii Nymphii*, apud Reinesium Cl. 1. num. 105.

Tertium saxum Silvano posuit Petronius EX VISO. Frequens hæc formula in vetustis monumentis. Eidem *Silvano & Libero Patri Cadicius ex viso donum posuit*, indicatâ Classe 1. num. 106. Apud Gruterum pag. 93. 3. EX VISV *ædes Plutoni & Proserpinæ vota* dicitur. Alia exempla dabit Fabrettus p. 469. *Ex visu* idem est ac *per somnium*. Quidquid enim somniabant superstitiosi Gentiles, sibi à deo immissum arbitrabantur. Et inde tamquam religione admoniti, aras, donaria, victimas offerebant numini, quod sibi per somnium apparuisse putabant. Unde Maximius Julianus *Libero Patri VISV MONITVS pro salute suorum* donum dat, in 112. Reines. Cl. 1. Nam morborum curationem potissimum sibi à Diis monstrari per quietem credebant. *An Æsculapius*, ait Cicero lib. 2. de divinat. *an Serapis potest nobis præscribere PER SOMNIUM*

NIUM *curationem valetudinis*, Neptunus gubernantibus non potest? Adde Suetonium in Vespasiano cap.7. adductum à Fabretto cap.6. pag.469. ubi lapidem dicat Deo Serapi M. *Vibius Onesimus* EX VISU; quem podagrâ liberatum putat vir doctus, ob sculptum infimi cruris articulum. Hinc qui morbo aliquo essent affecti, in templis pernoctabant, ut per quietem à diis monstrata remedia acciperent. Quod dicebatur deo alicui *incubare*. Inde liberati, in eodem templo quæ quisque remedia à deo accepisset, descriptis tabellis consignabant. Hujusmodi tabularum exempla in insulâ Tyberinâ, ubi templum Æsculapii erat, reperta, producit Gruterus pag.71. Eorum alterum exscribo: *Lucio affecto lateris dolore, & desperato à cunctis hominibus, oraculum reddidit deus (supplendum per somnium) veniret, & ex Dibomo tolleretur cinerem, & una cum vino commisceret, & poneret supra latus, & convaluit.* Hinc Philostratus de vitâ Apollonii Tyanæi lib.1. *Hydrope verò laborabat, & vinolentiæ deditus, siccitatis nullam rationem habebat; unde nec ejus Æsculapius ipsi* IN SOMNIUM *respondebat.* At hæc deliria verè somniantium, & commenta quibus per fraudem Sacerdotes turbæ gentilium imponebant. Ceteræ inscriptiones nil observatione dignum præferunt. In quartâ lineâ secundæ legendum, *MatER*; ut simul Opeterius & Agate ejus mater votum solverint Silvano.

VI.
DITI
PATRI
IVLIA. BARACHVS
FECIT. VIVA. SIBI
In Ecclesia Monialium.

Sepulcræ hoc est monumentum quod *Julia* adhuc *viva sibi fecit*, dicavitque *Diti Patri*. Manes sive defunctorum animæ sub Ditis seu Plutonis potestate erant; unde

Sum-

Summanus dictus, nempe *summus Manium*, uti explicat Capella lib. 2. p. 40. Quamvis antiquioribus incertus hic deus haberetur; unde Ovidius lib. 6. Fast. vers. 731.

Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur,

Tunc cum Romanis Pyrrhe timendus eras.

Hinc etiam, ut puto, *Pater* in nostrâ inscriptione, ac sæpius in aliis, appellatur. At Cicero aliam vocabuli significationem indicat, lib. 2. de nat. deorum: *Terrena, inquit, vis omnis atque natura DITI PATRI dedicata est, qui dives, ut apud Græcos Pluton, quòd recidant omnia in terras, & oriantur è terris.* Ceterum *Patris* epitheton deorum omnium erat: Juppiter *Pater*, Janus *Pater*, Marspiter, Liber *Pater*. In quam rem vide Agellium lib. 5. cap. 12. Servium ad vers. 699. lib. 1. *Æneid.* & versus Lucilii apud Lactantium lib. 4. cap. 3. Julia Barachus, ut benè apud inferos secum Dis ageret, hac dedicatione sibi eum adhuc vivens conciliare studuit, & Patris miti & benigno nomine compellatum propitium invocavit. Non prætermittas eam feminæ masculinam terminationem notare.

V I I.

IVNONIBVS. SACRVM

M. MAGIVS. M. L. AMARANTVS

IIII VIR. ET

MAGIA. M. F. VERA. MAGIA. M. L. ILIAS
ÆDEM. SIGNA. III. PORTICVM. MACERIS. II.

CVLINA. ET. LOCVM. IN. QVO. EA. SVNT

VOTVM SOLVERVNT

LOCO. PRIVATO

Apud Metropolitanam Ecclesiam.

Habes hoc epigramma etiam in magnò Thesauro Gruteri pag. 24. 2. Junonem sororem coniugemque Jovis nemo est qui nesciat. At plures Junones non ita obvium est reperire, nec interpretari pronum. Jacobus Sponius sect. 3.

sect. 3. Miscellan. num. 25. pag. 83. binas producit inscriptiones *Junonibus* dicatas, atque ita explicat. Junones erant deæ unicuique mulieri præsidentes, sicuti viris Genii: ita muliebres Genios non malè nominaremus. Plinius lib. 2. cap. 7. deorum multitudinem apud se repetens, & quasi subridens: *major*, inquit, *Cælitum* *populus* *quàm* *hominum* *intelligi* *potest*, *cùm* *singuli* *quoque* *ex* *semetipsis* *totidem* *deos* *faciant*, *Junones* *Geniosque* *adoptando* *sibi*. Seneca ep. 110. *memineris* *maiores* *nostros*, *quia* *crediderunt* *hoc*, *Stoicos* *fuisse*: *singulis* *enim* *&* *Genium* *&* *Junonem* *dederunt*. In eandem explicationem consentit Reinesius epist. 69. ad Rupertum pag. 655. Fabrettus cap. 2. pag. 73. id firmat inscriptione ex collectaneis Archinti, quæ dicata est *Genio* *Magi* *Germani*, & deinde *Junoni* *Cissoniæ*, tanquam Juno Genius esset mulieris. Exempla cumulat ex Grutero, quibus suus Genius viris, mulieribus Juno tribuitur. Exinde notat Juvenalem Satyrâ 2. stylum acuere in adulatores effeminatorum Romuli Nepotum, qui non per eorum Genium, uti de viris decuisset, sed per Junonem novo more, tanquam in mulieres versorum, jurabant.

Et per Junonem domini jurante magistro.

His addiderim Tibullum, qui puellam suam alloquens ait.

Hæc per sancta tuæ Junonis numina juro.

lib. 4. eleg. 13. Quamobrem mulier improba apud Petronium, *Junonem* *meam*, inquit, *iratam* *habeam*, *si* *unquam* *&c.* Et quoniam Genius erat hominibus natalis deus, unde idem Tibullus lib. eodem eleg. 5. cùm supra Genium Cherinthi nuncupasset, carmen ita claudit:

At tu natalis quoniam deus omnia sentis;

sic mulieribus Juno dea natalis habebatur. Idem Poëta proximè insequentem elegiam exorditur.

Natalis Juno sanctos cape thuris acervos,

Quos tibi dat tenerâ docta puella manu.

Optimè hæc quidem: nec enim dubitaverim, Juno-

nem mulierum genium fuisse; sed cur hæc nostra inscriptio, pluresque aliæ apud Gruterum, *Junonibus* dicatæ sunt, tamquam non una sed plures Junones feminis pro tutelâ fuissent tributæ? Non sum nescius, duos etiam Genios, bonum & malum, cuique præsidēs ex veteribus nonnullos putasse; at video in saxis perpetuò unicum tantummodo Genium signatum, ut percurrenti indicem Gruterianum cap. 1. patebit. Præterea & viri ipsis Junonibus vota nuncupant. Quo fit, ut ubicumque *Junonum* sit mentio, nisi etiam plures mulieres adsint, eas feminarum Genios dici posse, admodum verear. Observabam Augustas Imperatorum vel uxores, aut sorores, seu filias, dearum nominibus, *Junonis* potissimum, sæpius vocatas. Eruditissimus Spanhemius differt. 7. pag. 607. Medicum nummum producit, cui caput Livie sculptum est, & ab alterâ parte hæc epigraphe: BIAN HRAN, seu *Liviam Junonem*; nempe juxta Prudentium

Adjecere sacrum, fieret quo Livia JUNO.

Et Ovidium lib. 3. de Pont. el. 1.

Cum tibi contigerit vultum JUNONIS adire,

Fac sis personæ, quam tueare, memor.

Tristanus tom. 1. pag. 243. numisma aliud Græcum exhibet, cum hoc titulo: *Sabinæ Poppææ Augusta JUNONI*; additque tritum fuisse Imperatores Jovis nomine insignire, Augustas JUNONIS. Sanè impudenti adulatione easdem Augustas aliis quoque dearum nominibus appellatas reperies. Livia in nummo apud Spanhemium pag. 608. *Diana Lucifera* dicitur: *Faustina Venus Genitrix*, tab. 48. Oise-
lii: *Sabina nova Ceres*; *Julia Pia nova Vesta*, pluresque aliæ in præclaro volumine Bonarotæ pag. 40. An igitur *Junones*, quæ saxis nostris signantur, Augustæ ipsæ sunt tunc simul viventes, vel post mortem consecratæ, quibus insana religio aras, & templa, & Sacerdotes dicaverat? Siquidem & in Gruteriano lapide 8. pag. 101. Aponia Montana memoratur *Sacerdos DIVARUM AUGUSTARUM*; in 2. pag.

pag.322. Cantia Sacerdos DIVAE PLOTINAE; in 5. Sennia Sacerdos DIVAE FAUSTINAE. Alia exempla piget referre. Nec secus interpretor Veronensem lapidem pag.24.4. JUNONIBUS AUGUSTIS SACRUM; ut respiciat *Augustas* ipsas sub *Junonum* nominibus cultas. Nam & dedicationem fecit *Metella* non tam de nomine suo, sed etiam *T.Flavii Hermetis viri sui*. Ita Aquilejenses nostri *Magius Amaranthus* & *Magia Junonibus*, Augustis scilicet, seu Imperatricibus, voto soluto ædem ceteraque, in inscriptione contenta, dedicarunt. Hæc tantum eruditis propono, dubia mihi quoque & incerta.

Dabo aliam explicationem fortassis meliorem. Juno variis nominibus fuit appellata, prout diversis officiis eam præesse putarunt Gentiles. Juno *Pronuba*, seu *Jugatina*, quod matrimonia jungeret: *Domiduca*, cum sponsa duceretur domum: *Cinxia*, quia sponsus cingulum sponsæ solveret: tandem *Lucina*, quod partui, non secus ac Diana, præsideret. Hinc tot Junones creditæ, quot muneribus una Juno præstiebat. Et hæc quidem munera inter utrosque conjuges communia. Quamobrem vir & uxor, ut sæpius in inscriptionibus, & in nostrâ etiam, vel vir tantummodo, ut in aliis, potuit *Junonibus* vota nuncupare, ut omnia hæc feliciter cederent, velolvere, cum prospere evenissent.

Cetera in saxo nostro enarrata prosequor. *Magius* & *Magia Junonibus* dicarunt ædem, atque in eâ tria signa, quæ fortasse Junones ipsas, quæcumque tandem illæ fuerint, repræsentabant; porticumque ante ipsam ædem, *maceriis duabus* circumductam, & *culinâ* instructam. *Maceria* in re funeribri murus cémentitius erat, concludens spatium sepulcro destinatum quoquoersus. Hic quoque murus est intelligendus, seu *septum clusum*, uti vocatur in inscriptione 125. Claf. 1. apud Reinesium & Fabrettum cap. 1. inscr. 9. lorica scilicet seu ambitus circum ædem constructus, & *locum in quo ea sunt* circumplectens. Quod ex-

pressius notatur in epigrammate Gruteriano 5. pag. 61. ubi Q. Vibius aram Vulcano, maceriaque aream sapiendam curavit. Intra septum seu maceriam hæc fieri vetitum erat, ex alio lapide pag. eadem num. 3. *Hac. lege. dicata. est. ne. cui. liceat. intra. hos. terminos. ædificium. extruere. manere. negociari. arborem. ponere. aliudue. quid. ferere.* Sacris enim faciundis locus ille destinabatur, ut verba quæ statim sequuntur, demonstrant. *Culina*, inquit Festus in hoc verbo, *vocatur locus in quo epulæ in funere comburuntur.* In hunc sensum *Culinam* aptavit Sponius *Voyage de la Grece* tom. 3. pag. 47, explicans inscriptionem Tiburtinam, quam Gruterus quoque refert pag. 49. 3. Ubi cum dicatur Sulpitium restituisse Herculi Saxano inter alia etiam *Culinam*, hanc fuisse ait locum propè templi, in quo dapes funerum parabantur. At cum in hac inscriptione, & in nostrâ, omnia quæ dicata vel restituta dicuntur, ad deorum sacra pertineant, non video cur *Culina* ad rem funebrem sit traducenda. Sacris peractis epulæ semper parabantur: quas execrati Christiani, idolis immolatos cibos interdixerunt. Hæ quidem in ipsis deorum ædibus appositæ, ut inter alios meminit Halicarnasseus lib. 2. vel in loco ubi sacrificium erat peractum. In nostris tabulis Arvalium, quas nuper repertas dixi in explicatione lapidis M. Aquilii cap. 7, *Licinii magister ad aram immolavit Porciliæ piaculares 11., ibique Baccham, nempe Vaccam, honorariam albam ad foculum immolavit. Sacerdotes in tetrastulo confederunt, & ex sacrificio epulati sunt.* Quidni igitur *Culina* non tam locus erat, in quo funerum epulæ, sed etiam sacrorum, parabantur? Hoc igitur sensu in utraque inscriptione *Culina* est intelligenda. Porro, ne postrema verba nostræ inscriptionis præteream, loco privato ædem & cetera dedicarunt Magius & Magia. Ædes sacræ aliæ publicæ, aliæ privatæ, quæ nec sanctæ nec sacræ erant, sed religiosæ. Quod enim privati suæ religionis causâ aliquid earum rerum deo dedicent, id Romani Pontifices non existimant sacrum, ait Festus verbo *Sacer.*

VIII.

¹
BONAE. PAGANAE
RVFRIA. C. F. FESTA
CASILIA. Q. L. SCYLACE
MAGISTRAE
D. P. S

In quadam domo Capituli.

²
DECIDIA L. L. PAVLINA
ET PVPIA. L. L. PEREGRINA
MINISTRAE
BONAE. DEAE
AEDEM. FECERVNT

In eadem domo.

³
AVGVSTAE. BONAE. DEAE
CERERIE. SACRVM
... YSTIS. L. TICHE AEDEM
... I. DEPECVNIA. SVA. FECIT
FASTVS BARBONIVS
III. VIR. D. D.

Inter has inscriptiones primam & secundam reuolue-
etiam Fabrettus cap. 10. pag. 665. ex schedis Vaticanis,
sed corruptas. In primâ pro *Paganae* legit *Faganai*; & no-
men secundæ feminæ, *Caecilia Q. L. Cinnamis*. In poste-
riori habet, *Decidia Lep. Pauli*, & loco *Deae*, *sibi*. Nostreis
sanè exemplaribus nemo fidem ampliorem negaverit.
Quænam fuerit BONA DEA veteres ipsi ignorarunt. Ma-
crobius lib. 1. Sat. cap. 12. refert, Labeonem eam putasse
Majam, alios *Terram*; at *Faunam*, & *Opem*, & *Fatuam*
Pontificum libris indigitari. Rursus alii *Junonem*, alii
Proserpinam dixere. De ejus sacris arcano ritu celebratis
passim agunt Scriptores; nec est cur sæpius ab aliis prolata
retexam. Explicationem cognominum, quæ Bonæ deæ in
nostreis saxis tribuuntur, tantummodo persequar; cùm alibi
non occurrant.

BONA PAGANA ea quidem dea est, uti arbitror,
quæ in *Pagis* colebatur, & præsidium, tutelamque *Pago-
rum* agere credebatur. *Paganalia*, sive *Paganicæ* feriæ à
Pagis dictæ sunt, inquit Varro de lingua Lat. lib. 5. De sa-
cris pagorum mentio est apud Siculum Flaccum de condi-
tioni-

tionibus agror. pag. 25. laudatæ collectionis Goeßii. JOVI PAGANICO inscriptum est saxum Gruterianum pag. 21. 11. Aliud Diis CAMPESTRIBUS apud Fabrettum de Aqueduct. pag. 106. Cum ignotum esset numen *Bona dea*, inter Campestris quoque & Agrestes eam retulerunt, & sub nomine *Paganae* coluerunt. Et dea quaecumque esset, quæ Agriculturæ præsideret, eam *Bonam* vocarunt. Vidimus enim, cum de Brontonte actum est, *Boni* epitheton diis additum nil aliud, quàm *propitium*, significasse. *Fortuna* BONAE *domesticae*, lapis est dicatus pag. 74. 5. BONAE *Deae Veneri*, apud Reinesium Class. 1. 92. & Junonem BONAM Deam vocatam ait Fabrettus, quasi *faventem* & *propitiam*, pag. 667

Eo cognomine (ut rei nostræ exempla propiora referam) commenti sunt veteres deum agris præsidem, quem Varro initio lib. 1. de re rust. ita invocatur: *Necnon precor Lympham, & BONUM EVENTUM: quoniam sine aqua omnis arida atque misera agricultura: sine successu & BONO EVENTU frustratio est, non cultura*. Boni Eventus templum in regione IX. collocat P. Victor. In nummo Getæ apud Oisellium tab. 41. n. 6. visitur juvenis nudus, stans ante aram accensam cum paterâ in dexterâ, & spicâ ac papavere in sinistrâ manu, additâ epigraphe: *BONUS EVENTUS*. In alio Severi numero proximè insequenti, sub eadem inscriptione *BONI EVENTVS*, scalptra est matrona decorè culta cum paterâ frugibus plena in dexterâ, & spicis in sinistrâ. Quam profectò, si divinare liceat, non aliam deam esse puto, quàm nostram *Bonam Paganam*, præsidio agrorum, culturæ, & frugum donatam, ut iis *bonum* & *propitium eventum* & *successum* tribueret. Hucq; revocandum est secundum ex nostris saxis, *AUGUSTAE BONAE DEAE CERERIE SACRUM*. Ideo *Cereria* vocatur *Bona dea*, ut pateat ejus præsidio dicatos agros & fruges: nam Ceres dea agrorum & frugum habebatur. Simili appellationis schemate Magna Deorum Mater dicta est

est *Ceraria* in lapide Gruteriano 2. pag. 1010. M. D. M. CERARIAE. Mater Deum Terra est Macrobio lib. 1. Sat. cap. 21. Terra autem frugifera ipsa Ceres. Quare nostram Bonam deam *Cereriam* tellurem frugiferam appositè vocamus, eandemque cum *Bonâ Paganâ* facimus. Extat inscriptio pag. 26. 9. CERERI AVGVSTAE MATRI AGROrum. Et ne dubitaremus, hanc eandem esse quæ in pagis colebatur, tamquam agrorum præses, eandemque rursus, quæ in nostrâ inscriptione *Pagana* nuncupatur, monumentum illud L. Benius primus *Magister PAGI*, & *Benia Primigenia Magistra* fecerunt.

In primo epigrammate sive Aram, seu Ædem Bonæ Paganæ posuerunt *Rufria & Festa Magistra* D.P.S. hoc est, *De Pecuniâ Suâ*, uti expressum est in tertio. *Magistræ* Sacerdotes erant Sacris dearum præpositæ, ut notavit Fabricius ad hanc ipsam inscriptionem; qui pag. 342. alia exempla producit, nec non cap. 10. num. 173. ubi *Athenais* visitur MAGISTRA Bonæ deæ. In secundo Decidia & Pupia non Magistræ sed MINISTRÆ Bonæ deæ dicuntur, quòd Sacerdotes inferioris conditionis essent.

I X.

1	2
AVGVSTAE. B. . . .	DOMNAE. B.
CASTRENSI. EX	SACRVM
FERONIA LIBANI. LIB	SEX. BEBIVS
TI. CLAVDIVS. STEPHAN	BAI. FIL. VET. EX. GLASSE
	VESTIARIVS
	V. S. L. M

In fronte cujusdam domus Capituli.

In alia domo Capit.

In utroque epigrammate longa ætas Deam abstulit. Bonam eam esse ex priori literâ B. facilè suspicaberis. Sed quid Bonæ deæ cum castris & bellis, unde cognomen *Castrensis*? Num Bonam deam, quæ personam singularum dearum induit, ut diximus, etiam Castris præfecerunt

Gen-

Gentiles, & *Bonam* dixere, ut in rebus bellicis favens & propitia esset? Ita *Bona dea Castrensis* ipsa Bellona est. Imò si aliter lacunam suppleas, non ineptè legere poteris: *Augustae Bellonae Castrensi* & in secundo: *Domnae Bellonae*.

At videant eruditi antiquitatum, num præfixum vocabulum, DOMNAE, viam aliam interpretationi sternat. Julia DOMNA fuit uxor Severi, materque Caracallæ & Getæ. Plurima ejus mentio in saxi & nummi, passimque vocatur MATER CASTRORUM. Illa exhibent Gruterus p. 1085. & Fabrettus cap. 10. p. 679. hos Tristanus tom. 2. pag. 131. aliique numismatum descriptores. Jam priorem ex nostris inscriptionibus coniungas cum secundâ, hancque legas: *Domnae Bonae deae*: illam, *Augustae Bonae deae Castrensi*; & *Domnam Imperatricem Castrensem deam* agnosces! quæ alibi *Mater Castrorum* est, & sanè BONAM, quia Mater. Profectò potuit vocari *Augusta Bona dea*, quæ in nummo apud Patinum pag. 284. Græcis literis dicitur *Augusta Domna Fortuna*. Et in aliis sub figurâ Cereris & Lunæ Luciferæ pingitur. Nummus Corinthiorum in quo Juliæ Domnæ caput sculptum est, ex altera parte *Minervam* galeatam cum *Victoriâ* dexteræ impositâ præfert; quod *Victoriæ* signum, inquit Vaillantius, forsan Corinthii Domnæ tamquam *Palladi* bellorum præfidi tribuerunt. Passim Augustas, ut alibi ostensum est, figuris & nominibus Dearum consecratas intuemur. Julia Mamæa non unâ divinitatis notâ contenta, plures simul induit Deas, in rarissimo nummo ex maximo ære Musei Corrarii, cujus descriptionem nec dum, quod sciam, evulgatam, à viro Cl. Canonico Blanchino acceptam exhibeo. Caput Mamææ toto pectore & brachiis extantibus, cum symbolis multiplicibus, scilicet flore Isis, Lunâ Dianæ, Alis Victoriæ, Cornucopiæ Face & spicis Cereris: circum literæ: JULIA MAMÆA AVGVSTA. in parte altera: FELICITAS. SAECVLI. Mamæa sedens tribus figuris stantibus circumdata, quarum una ei pomum offert. Numis-

misma est singularis pulchritudinis, optimæ cælaturæ, cum circulo, & æruginè smaragdinâ obductum . Si velis *Domnam* stare loco *Dominae*, ægre calculum feram . Nam apud veteres nunquam nisi nomen proprium est *Domnus* & *Domna*, ut probant celeberrimi antiquarii, *Tristanus* eodem tomo pag. 120. & *Spanhemius* dissert. 7. pag. 626. Præterea vocabulum illud per syncopem solis Ecclesiasticis Scriptoribus inferioris ævi usurpatur .

X.

D I A N

AVG. SAC

FLAVIVS. SEVERVS

CVM. SVIS. LAB.

RESTITVIT

In domo Nobb. de Nordis .

Diana numen satis notum . In schedis Capodalei est, cum suis LAR. At in archetypo lapide, quem Aquilejæ adhuc extantem exscribi nuper curavi, legitur LAB. hoc est *Labris*. Labrum vas amplum dicitur, in quod aqua è fonte decidit . Fontes Dianæ dicatos nemo nescit . De *labris* Dianæ mentio est apud *Ovidium* Fast. lib. 4. vers. 761.

Nec Dryades, nec nos videamus LABRA Dianæ,

Nec Faunum, medio cum premit arva die .

Itaque *Flavius Severus* Fontem aliquem Dianæ sacrum labefactatum & corruptum cum suis LABRIS, marmoreis scilicet conchis ad aquam excipiendam, restituit. In lapide Veronensi pag. 39. 6. *Licina signum Dianæ, & venationem, & SALIENTES*, aquas, fieri iussit . Cum *Sylla Scipionem*, *Norbanumque* consules in Campaniâ profligasset, *grates Dianæ* (inquit *Vellejus* lib. 2. cap. 25.) *cujus numini regio illa sacrata est, solvit, & aquas salubritate, medendisque corporibus nobiles, agrosque omnes addixit deæ .*

X I.

ISI. SACR

L. MAGIVS PHILEAS VI. VIR

AQVIL. OB

SALVT. GRATTIANI

FILII. ET. GRATTIAE

Sertorius Eques Ursattus hunc lapidem Patavio tribuit, Monum. Pat. lib. I. sect. 7. & 9. Quòd in collectaneis Capodalei sit descriptus inter Aquilejenses hùc transtuli. Si lapis sit Patavinus, saltem Magium qui illum dedicavit, Aquilejensem civem agnoscimus. De votis *Isidi* solutis ob restitutam valetudinem nec plura nec meliora dici possunt, quàm quæ congestit Fabrettus cap. 6. à pag. 469. ubi hanc quoque inscriptionem ex Thomasino recitat. *Isidem* sanitati restituendæ præesse putarunt Gentiles, unde & *Servatricis* nomen apud Arcades, ex Pausania lib. 8. adempta est. Potissimùm curationes pedum *Isidi* acceptæ referebantur. Hinc figuram pedum non semel exsculptam invenimus, quæ offerebatur, tanquam tessera curationis. Junctum numen cum sit *Isis* & *Serapis*, ab hoc quoque sanationes sperabantur, remediis immixtis per somnium, ut indicat formula EX VISV, quæ sæpius in ejusdem inscriptionibus occurrit. Cetera apud Fabrettum invenies. Addam tantummodo carmina Tibulli, quibus denotatur tabellas curationum indices in templis *Isidis* suspensas fuisse lib. I. eleg. 3.

Nunc dea, nunc succurre mihi, jam posse mederi,

Picta docet templis multa tabella tuis.

Quemadmodum & naufragi in templo Neptuni tabellas dicare consueverant, quibus depicti essent casus & pericula naufragii; imò & vestes, cum quibus evaserant, suspensas parieti consecrabant. Vtrumque expressum reperies apud Horatium lib. 2. Sat. I. vers. 33. & lib. I. carm. Od. 5. ejusque interpretem. De tabellis in templo *Æsculapii* positis jam dixi.

An-

Antequam deos Aquilejenses deferam ; Scriptorum nostratum haud levem lapsum adnotabo . Palladius senior rerum Foro-Julienſ. lib. 8. pag. 128. ſequutus Candidum Comment. Aquil. lib. 2. , memoriæ prodidit , Maximino Aquilejam obſidente , mulieres Aquilejenſes , cùm deeſſent civibus nervi ad immittendas ſagittas , de capillis funes feciſſe : *in cujus* , inquit Palladius , *facinoris memoriam Senatus ſub ea tempeſtate , in perpetuum matronarum Aquilejenſium decus , Romæ templum Veneri Calvæ dicavit* . Egregium quidem id facinus narrat Capitolinus , quem Palladius citat ad marginem ; at templum ea occaſione dicatum nequaquam dicit . Do verba ex cap. 7. in vitâ Maximini junioris : *Prætereundum ne illud quidem eſt , quod tantâ fide Aquilejenſes contra Maximum pro Senatu fuerunt , ut funes de capillis mulierum facerent , cùm deeſſent nervi ad ſagittas emittendas : quod aliquando Romæ dicitur factum* . Unde in honorem matronarum templum Veneri Calvæ Senatus dicavit . Poſtremo hæc verba ad proxima , *quod aliquando Romæ dicitur factum* , referenda eſſe patet , non ad priora de mulieribus Aquilejenſibus . Id Romæ contigit in obſidione Capitolii , in quâ cùm nervorum copia defeciſſet , matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantiſ , uti narrat Vegetius de re milit. lib. 4. cap. 9. Nil ſanè hic auctor de templo Veneris Calvæ ; at ſupplendus eſt ex Lactantio divinar. inſtitut. lib. 1. cap. 20. *Urbe* , inquit , *à Gallis occupatâ , obſeſſi in Capitolio Romani , cum ex mulierum capillis tormenta feciſſent , ædem Veneri Calvæ conſecrarunt* . Itaque Capitolinus huc reſpexit , non verò ad facinus mulierum Aquilejenſium ; neque in earum decus perpetuum Senatus templum Veneri Calvæ dicavit .

Qui commentationem hanc de Diis Aquilejenſibus inchoaverat Juppiter , idem quoque peractio erit . Siquidem memoriâ exciderat opportuniore loco referre , celebre Jovis templum & Capitolium , ad Urbis dominæ imita-

mentum, Aquilejæ stetit. Utriusque mentio est in actis Sanctorum Felicis & Fortunati, quorum exemplar tum apud Mombrinium prostat, tum in vetusto Codice, octavi minimum sæculi, in chartulario Ecclesiæ nostræ Forojulienſis. *Cumque venisset in Civitatem Aquilegiensem* (sermo est de Euphemio Præsidente) *in Templum Jovis ingressus, immundas hostias obtulit. Pracones clamabant, ut legitur in alio exemplari: omnes concurrerent cum hostiis ad Capitolium Jovis, & sacras hostias Imperatori (Diocletiano) per plateas ponerent &c.* Capitolia habuisse illustres urbes, Ravennam, Florentiam, Mediolanum, Carthaginem, pluresque alias, suam in primis Augustam, colligit doctissimus Marcus Vellſerus rerum Vindelicar. lib. 5. pag. 259. postremæ edit. Addimus Aquilejense Capitolium, quod quâ urbis parte locatum fuerit, omnino latet. *In excelſissimo loco* construi jubet Capitolium Vitruvius lib. 3. cap. 2. Unde in Concilio Eliberitano can. 59. prohibetur, *ne quis Christianus aut Gentilis ad Idolum Capitolii sacrificandi causâ ascendat.* In quem Canonem videas quæ eruditè adnotavit Ferdinandus Mendoza. Ceterum quamquam Romæ Capitolium non tam Jovis templum, sed alia quoque delubra, ædificia, ipsamque arcem complectebatur, Aquilejæ idem Capitolium ac templum Jovis fuisse verba recitata suadent.

XII.

DEO RVBIGO

SACRVM

In Villa Comitum de Maninis in suburbano Forojulii.

Censum Deorum Aquilejensium absolvimus. At unus & alter adhuc in tabulas mitti postulant; jure quidem suo quòd iisdem Carnorum populis priscâ religione colerentur. Aram hanc nostrates Forojulienſes Deo RUBIGO dicarunt. Extat in pago suburbano, vulgò *Rubignaco*, cui nomen à deo mansisse nemo dubitaverit. *Rubigus* seu *Rubigus*, ut in nostra inscriptione, à rubigine segetibus infe-

stâ

Ita dictus, inter insanos Romanorum deos non ultimus, non ut prodesset, colebatur, sed quemadmodum Febris & ejusmodi mala & sinistra numina, ne noceret. Inter deos quos initio operis de re rusticâ invocatur Varro, Robigum quoque recenset: *Quartò ROBIGUM & Floram: quibus neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestivè florent. Itaque publicæ Robigo feriæ, Robigalia, Floræ ludi, Floralia instituti.* Et quia Ceres quoque segetum dea erat, communi religione simul colebatur; unde lapis Romanus apud Reinesium visitur: ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORAE. SACRUM. Iterum Varro lib. 5. de ling. Lat. *Robigalia dicta à ROBIGO: secundum segetes huic deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Sacrificii genus docet Ovidius lib. 4. Fast. vers. 935. nimirum Cane & Ove faciebant.

Thura focis vinumque dedit, fibrasque bidentis,

Turpiaque obscenæ vidimus ora canis.

Ubi quoque recitat verba, quibus Sacrificulus invocabat Rubigum, & ne læderet segetes, precabatur. Canemque immolatum subdit ad placandos nimios Canis Syrii æstus, quibus fruges adurit. Hucque respexit Festus verb. *Rutilæ*, ubi & rutilas & feminas Canes mactatas docet: *Rutilæ Canes*, idest non procul à rubro colore immolantur canario sacrificio pro frugibus, deprecandæ sævitie causâ sideris *Caniculæ*. Eademque ferè habet in voce, *Catularia*. Porro *Robigalia* Festa agebantur VII. Kal. Majas, seu die 25. Aprilis, ut notatur in veteri Kalendario, & eodem libro Ovidii vers. 901. Festo in verb. *Robigalia*, & Plinio lib. 18. cap. 29. ubi *Robigalia à Numa instituta* fuisse ait, anno regni undecimo. Itaque in pago *Rubignaco* Festa hæc *Rubigo* deo celebra erant: qui sanè pagus cum sub ipsis mænibus Urbis Foro-Julien-sis situs sit, discas nostros hoc quoque ritu imitatos fuisse Romanorum morem, qui non longè ab Urbe, ut innuit Festus verb. *Catularia*, sacrificia *Robigalia* peragebant.

XIII.

C. VELLAEVS. A. L. EROS
SEX. VIR. ARAM. SEDILIA
STRATVM. DAT

Forojulii in hortis olim Venuſtorum .

Hoc loco inſcriptionem hanc Forojuliensem profero, quòd Diis dicatam perſcripti characteres prodant . Merito quoque ſuo vulganda erat, quòd notas rari in lapidariâ ſupplectile pretii contineat . Etenim *Aram* frequentiffimè poſitam omnes norunt, nec explanatione opus eſt, nuſquam, ni fallor, addita *ſedilia* & *ſtratum* quiſpiam inveniet. Pompejus Feſtus verb. *Solla* lucem plurimam affundit : *Solla*, inquit, ſiue *ſolia*, uti legit Scaliger, appellantur SEDILIA in quibus non plures ſingulis ſedere poſſunt ; ideo *solla ſternere* dicuntur qui ſelliſternium habent, & *ſolaria* vocantur *Babylonica*, quibus eadem ſternuntur . Non ſatis benè Valerius Chimentellus in eruditiffimo opere de honore Biſelli cap. 21. lapidea aut marmorea libentius *ſedilia* putat, ex Plinio lib. 5. epiſt. 6. ubi elegantiffimam villam ſuam deſcribens ait : *sunt locis pluribus diſpoſita ſedilia è marmore* . Nam Evander apud Virgilium *Æn.* 1. 171.

Gramineoque viros locat ipſe SEDILI .

Et Georg. 4. 350. Nymphæ vitreis aquarum SEDILIBUS imponuntur. Quare quodcumque genus ſedis poteſt ſedile dici. *Stratum* lectus eſt ad incubandum . *Haud ſegnīs STRATO ſurgit Palinurus* &c. inquit idem Poëtarum ſummus *Æn.* 3. 513. Hinc *Lectiſternia* dicta, quaſi *lecti ſtrati*, qui tam hominibus parabantur, quàm Diis ad epulum, ut ſcitè diſtinguit Gutherius de jure Pontif. lib. 3. cap. 9. Tritum eſt, Sacerdotes poſt ſacrificium epulatos, ut alibi indicauimus . *Ara* ergo exſtructâ pro ſacrificio, Vellæus Sacerdotibus quoque dedit *ſedilia* & *ſtratum*, ut accumberent ad menſam . Vel funebris hic apparatus eſt. *Ara* ſcilicet Diis Manibus ſiue Inferis, *ſedilia*, *ſtratum*que ad epu-

epulum emortuale . Nam in parentalibus & inferiis Gentiles largiter epulabantur ; unde toties in inscriptionibus cenam, epulum, sportulas legatas observamus . In Bergomati pag. 753. 4. *Lectisternium tempore parentaliorum* inter alia præberi jubet P. Appius in memoriam Albinæ filiæ . Quæ ad nostram referri posse videtur . At cur sedilia & stratum distinctum ? Aliò spectasse Vellæum sanè libentius affirmo . Ea fuit Gentilium infania, ut Deos suos ad cenam invitantes *Lectisternia* onusta dapibus in templis pararent, & lectos ad accubitus tamquam epulaturis sternerent . Plura veterum testimonia præmitto . *Habent*, inquit Arnobius lib. 7. *Dii lectos, atque ut STRATIS possint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impressio. Sellisternium habere*, de quo antea Festus, idem est ac sellam sternere ; sicuti *lectisternia* lectos . Utrumque nomen Diis accomodum . Unde Tertullianus inter sacros apparatus numerat *solisternia*, & *lectisternia*, ad nationes lib. 1. cap. 10. & Festus laudatus, *sistere fana*, esse ait ex Labeone, *Lectisternia certis locis & Diis habere*, verb. *sistere* . Id tamen in more positum, ut lecti seu STRATA Diis maribus, Sellæ, siue SEDILIA feminis ponerentur ; instituto ab hominibus ad divos traducto ; quod egregiè in rem nostram expressit Valerius Max. lib. 2. cap. 1. num. 2. *Feminae*, inquit, *cum viris cubantibus sedentes cenabant ; quæ consuetudo ex hominum convivio ad divina penetravit. Nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad cenam invitantur . Quare Cajus Velleus Eros Caje Libertus Sex vir Foro-Julien-sis cum aram sacris faciundis erexisset, certis diis paraturus lectisternium siue epulum, fortasse ipsi Jovi ac Junoni Minervæque, quibus in Capitolio Romæ cenam dare mos erat, unde epulum Jovis dictum, stratum quidem seu lectum, Romano more, Jovi, deabus verò Junoni & Minervæ sedilia siue sellas dedicavit . Ni cui placeant hæ dapes, melioribus paratis lubens accubam .*

Alterum Deum extra Aquilejam nostris Foro-Julien-
sibus prisca gentilitatis vesaniâ celebrem, prodit Strabo
lib. 5. Geograph. pag. 214. *in ipso, inquit, intimo sinus Adri-
atici Timauum est, Diomedis templum memorabile. Habet
enim portum, & elegantem lucum, & fontes septem potabilis
aquæ, statim in mare alto & lato excidentis amne. Situm
templi Diomedæi ad ipsos fontes Timavi collocat Clu-
verius lib. 1. pag. 195. ubi nunc divo Joanni ædes sacra
est, pagusque ab eo appellatus S. Giovanni del Carso. Sanè
hunc locum priscis quoque populis habitatum, produnt
vetustatis monumenta inibi reperta, quæ hîc profero.*

S. A. I. PROSAI
AQUILINI
VILICI AVGG
ET. TITI. IVLI
AQUILINI
IVLIA
STRATONICVS

SPEI. AVGVSTAE
C. SACCONIVS
VARRO, TRIB. CO
H. IMILIANAE
DELMATARVM
V. S.

Imò fontes ipsos Timavi numini Diomedis sacros
fuisse arguit plumbea fistula his caracteribus sculpta.
AQUA. DEI. ET. VITAE. Nisi velimus pertinere ad
saluberrima calidarum aquarum balnea, quæ non longè
à Timavo visuntur, & Plinio quoque memorantur lib. 2.
c. 103. Eum sanè tubum ad balnea ipsa repertum narrat
Jacobus Valuasonus in descriptione Forijulii quæ M.S.
circumfertur.

Incertum porrò mihi est an verba, quæ paullò post ha-
bet Strabo, ad hunc ipsum locum apud Timauum sint
referenda. *Memoriæ, inquit, proditum est, Diomedis apud
Venetos esse aliquos honores decretos. Nam & albus equus
ei immolatur, & duo monstrantur luci: unus Junoni Argi-
væ, alter Dianæ Ætolicæ. Nam cùm idem Geographus
Aquilejam extra Venetorum fines statuatur, Timauus iti-
dem, qui ultra hanc Urbem ad Orientem excurrit, in*

Ve-

Venetis eodem auctore esse nequit. Quamobrem vereor etiam assentiri Leandro Alberto, & nostris Scriptoribus Forojuliensibus, qui lucos Junonis & Dianæ eos esse putant, qui nunc accolis vocantur S. Geltrudæ, & S. Margari-
tæ. Hi enim in interioribus Alpium collocati ad Carnos utique spectant. De Venetorum finibus, & de Timavo, quem veteres & recentiores pluribus quæstionibus, quàm ipse fontibus fluat, involuerunt, non pauca dicenda essent; nisi in diversa abire ratio instituti operis vetaret. Interim consulas Cluverium Italiæ antiq. lib. 1. cap. 20. & Pignorium in libello Italico originum Patavin. cap. 14.

COLONIA FOROJULIENSI

DISSERTATIO ALTERA.

UM in priori hujus voluminis parte ad inscriptionem M. Aquilii cap. 2. in fin. de Scaptiâ tribu mentio esset injecta, dixeram in eadem tribu censam fuisse Coloniam *Forojuliensem*, idque vetustos lapides, qui adhuc inibi extant, demonstrare. Tunc quoque nonnulla adornaveram, quæ iis illustrandis, patriæque urbi ab obscura antiquitate utcumque vindicandæ conferre putabam; sed aliena ab instituto, opportuniore loco producenda seposueram. Nunc quoniam inter saxa Aquilejensia versati sumus, eadem quoque Forojuliensia, calenti adhuc à simili argumento manu, rursus contrectare visum est; & prisca vicinarum urbium monumenta quodam veluti cognationis jure conjungere. Nonnullis igitur quæ ad FORI JULII, ipsiusque Aquilejæ, ac Concordiæ, originem spectant, præmissis, exempla ipsorum lapidum producam: tum Magistratus & Sacerdotia, quorum iis sculpta sunt nomina, levi manu, quòd id argumenti genus jam docti viri fermè exhauferint, pertentabo: intermixtis in rem natam plerisque earumdem Coloniarum inscriptionibus, nunc primùm evulgatis.

FORVM IULII Civitas in eâ Italiæ regione sita est, quæ olim Carnorum, nunc provincia Forojuliensis, quæsitâ ab urbe principe appellatione, nuncupatur. Mediam secat Natiso fluvius, prisca Scriptoribus memoratus: tergum Alpes Juliæ claudunt, frontem ingens planities, uberi solo nobilis, expandit. Originem ipsimet nomini insculptam agnoscimus. Paullus Diaconus, qui octavo seculo inclinante historiam Longobardorum literis mandavit, hæc habet

bet lib.2. cap.14. *Hujus Venetiae Aquileia Civitas extitit caput, pro qua nunc FORUM JULII, ita dictum quòd Julius Cæsar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.* Rescire id potuit Paullus, qui Civis Forojulienfis fuit, ut de se ipse testatur lib.4. cap.39. licet passim Aquilejenfis vocetur, ob munus sacrum, quo in hac Ecclesia defungebatur. Venantius Fortunatus proximâ ad Plavim regione ortus, iter è Galliâ Ravennam describens, de Vita S. Martini lib.4. circa finem ait:

Inde Forojuli de nomine Principis exi.

An uti nominis auctor, ita conditor Opidi Cæsar fuerit, in obscuro planè latet. Potiori conjecturâ diceret, locum antea non incelebrem, foro & nomine ab eo Principe auctum; sicut in Bætica, ut simili prorsus exemplo utar, Illiturgim Forum Julium appellatum tradit Plinius lib. 3. cap.1. Blondus Foroliviensis illud putat Opidum, quod à Gallis conditum, Marcellus etiam invito Senatu, tradente eodem Plinio lib.3. cap.19. delevit, tunc à Cæsare instauratum. Henricus Palladius, qui summâ dictionis elegantia, & Latini sermonis puritate rerum Forojulienfium historiam ad Attilana tempora perduxit, cum populari apud suos errore Utinum, si Diis placet, Forum Julii faciat, vestigia quædam antiquitatis in eâ urbe à se deprehensa eorundem Gallorum esse opera suadere nititur; additque illud Opidum, quod nunc Utinum esse ait, deinde instaurasse Triumviros, qui Aquilejam Coloniam deduxere, lib.2. & 3. Nobis eatenus sapere, aut tam oculatis esse non licuit, ut tot retrò sæcula veluti præsentia introsipientes, in nostrâ Civitate, quam Forum Julii esse scimus, quamvis in eâ appareant, plus etiam nimium, ædificia & monumenta merum senium & cariosam ætatem redolentia, inveniremus puteum & subterraneos fornices manu Gallorum factos. Nec, fateor, digito monstrare audemus turrin triangularem, muros circa collem ductos, imò & privatorum ades propè arcem ac vicos, ab iisdemmet Triumviris non temerè,

sed ut Romanam majestatem decebat, *post multa inter eos agitata consilia*, excitatos & exstructos. Neque adhuc, quod sanè invidiam facere possit, sub oculos ponere ipsam *antiqui Opidi faciem & formam, propugnacula*, ut ea *feribat* *etas veterum Romuli nepotum, munitissima, mœnia in Occidentem exporrecta, binas turres latus utrumque murorum jungentes, portas ad Occasum & Septentrionem*, quibus *tres aliæ additæ fuerunt, quadratæ ejus civitatis triumviralis*, quam ita describit Palladius, aditū referantes. Dolendum porrò *numismata illa P. Cornelii Scipionis Nasicæ, C. Flaminii, & L. Manlii Acidini à quibus Colonia Aquileja deducta est, in fundamentis turris triangularis ab iisdem Triumviris condita*, duobus ab hinc sæculis, uti narrat Palladius verbis Josephi Sporeni, dum *novæ Utinensis arx, quæ nunc extat*, construeretur, reperta, statim ac lucem viderant, nullâ vetustatis reverentiâ tenebris suis iterum damnata, *in fundamenta eiusdem arcis collocata fuisse*. Profectò tam præclara remotioris antiquitatis vestigia auro contrà redemissent nostri Antiquarii, qui nusquam id genus monumenta in suis Cimeliis ostentare queunt; atque a Triumviris percussa fuisse numismata in condendis Coloniis, stante Republicâ, adhuc ignorant. Sed ad seria revertamur.

Forum hoc instituisse Cæsarem, dum utramque Galliam proconsule cum imperio regebat, uti certum videtur, ita annum & tempus definire haud facile est. Idem Palladius pag. 61. & 62. ad ejus Consulatus initium refert, quo tempore stativa ad Aquilejam Cæsar habuit, legionesque ab hibernis eduxit, ut ipse narrat l. 1. de bell. Gall. Cum enim, inquit Palladius, *bello nihil tunc esset, quod ageret, ne Consulatum suum obscurum posteritati transmitteret*, Forum in provinciâ instituit. Non unum peccat hic Auctor. Nam Cæsar cùm Gallias administrabat, nunquam Consul fuit. Et sanè initio belli Gallici quo eum Consulem facit Palladius, Proconsulatum cū Consulatu confundens, cum ab hibernis legiones deduxit, ipsemet signat Consules L. Calpurniū Pisonem

nem & A. Gabinium. Tunc verò quis credat otii tantisper superfuisse Cæsari, nihilque eum habuisse quod bello ageret, cum *magnis itineribus*, ut ipse narrat, in Italiam profectus ad legiones conscribendas, & eas quæ circum Aquilejam hiemabant, ex hibernis educendas, eadem celeritate in ulteriorem Galliam rediit, atque eâ ipsâ æstate tribus præliis confectis Helvetios & Germanos profligavit? Itaque magis vero similia perscrutemur. Utramque Galliam Cæsar proconsule administrans, quotannis per hiemem in Italiam contendere instituerat, quemadmodum testatur initio lib.5. ibique Conventus peragebat, ut statim commemorat, & sæpius aliis historiæ suæ locis. Mos erat Romanis, ut cum Prætor seu Proconsul in provinciâ esset, in aliquem locum Conuentum indiceret, eoque provinciales homines evocaret iurisdicundi causâ. Idque agere *Conventum* sive *Forum* dicebatur. Nam utrumque vocabulum eandem significationem habet. Cicero ad Atticum scribit, *Forum se egisse ex Idibus Februariis Laodicea*. Virgilius

Indicitque Forum, & patribus dat jura vocatis.

Hirtius de Cæsare ait: *In Gallia citeriore jus dixit, ac paucos ibi dies moratus, cum celeriter omnes Conventus percurrisset, publicas controversias cognovisset, in Belgium se recepit.* Quæ loca Sigonius profert, de antiquo jure Prouinciar. lib.2. cap.5. Eandem utriusque vocis significationem reperies apud Festum verb. *Conventus & Forum*. De Præfecto Hispaniæ memorat Strabo lib.3. pag.167. *in maritimis solitum hiemari jus dicendo*; additque Casaubonus in notis, hoc esse *Conventus agere, sive Forum agere*. Cum itaque Julius Cæsar singulis annis, ut vidimus, ad Conventus peragendos in citeriorem Galliam proficisceretur, palam est, locum juri dicundo nostris populis Carnorum, qui tunc eidem provinciæ accensebantur, hunc ipsum delegisse, cui postea eâ de causâ nomen FORI mansit, addito in memoriam institutoris JULIO cognomine. Plutarchus in vitâ tradit, Cæsarem in Conventibus hominum ani-

mos

mos captasse, quos aut muneribus, aut spe plenos dimittebat. Quæ cumulatius cum fortasse præstitisset gentibus Carnorum, ideo ipsi beneficiorum gratiam referentes, institutum *Forum* ab ejus nomine nuncuparunt. De Tarsensibus ita scribit Dio lib. 47. pag. 342. *Ad eo Cæsari priori, & ac eius gratiâ etiam posteriori favebant, ut urbem suam pro Tarso Iuliopolim vocaverint.* Porro provinciales homines, qui ad causas peragendas conveniebant, alia quoque negotia pertractasse, & commercia exercuisse oportet; unde est quod etiam Forum negotiationis à Cæsare institutum, cum Paulo Diacono possumus dicere. Interini monitum Lectorem cupio, Opidum aliud in Carnis à Cæsare conditum, & *Iulium Carnicum* dictum, malè cum Foro-Julio à quibusdam confundi. Nam idem Paullus utrumque manifestè distinguit; illudque in montanis ejus regionis, quam hodie quoque *Carniam* appellamus, Plinio, Antonino in Itinerario, & Ptolomæo, qui Noricis tribuit, memoratum, hoc ad montium radices in planitie situm est. Nunc etiam illius vestigia, vetustatis aliquot monumentis insignita, apparent, nomenque *Zulii* manet, priori tantummodo literâ immutatâ, non Thuscâ prolatione, ut scribit Palladius, Annium fabulatorem sequutus, sed ex more vernaculi idiomatis.

Exinde *Forum Iulii* ad Coloniam prærogativam & nomen traductum est. Ptolomæus lib. 3. cap. 1. in sextâ tabulâ Europæ ita scribit:

In Mediterraneis Carnorum

Forum Iulii Colonia.

Aquileia Colonia.

Concordia Colonia.

Titulum referendum ad priorem Coloniam arbitror, quæ sola in mediterraneis verè posita est, Aquileja & Concordia propemodum mari adjacent. Nec Forum Iulii ante Aquilejam, quæ longè illustrior urbs fuit, collocasset Ptolomæus. At Palladius, qui Forum aliquod Coloniam quoque

que dicere non est ausus, *Forum Iulii* non *Coloniā*, sed prærogativis *Coloniæ* tantummodò donatum scribit; unde etiam irrepsisse sine dubio putat ex vulgi errore nomen *Coloniæ* apud Ptolomæum, vel culpâ librarii *Forum Julium Coloniā* factum. Mihi nec grauiſſimum Geographum deceptum, nec exſcriptorem peccaſſe certum videtur; cùm nulla ſit cauſſa, cur *Foro Julio* verum nomen *Coloniæ* invideamus: alioquin id nominis *Aquilejæ* etiam & *Concordiæ*, quas eodem loco, & ſub unâ verborum ſerie *Colonnias* vocat Ptolomæus, eſſet abrogandum. At has certò conſtat *Colonnias* fuiſſe. Nec inſolens eſt, *Fora* aliquando, inductis poſtea colonis, in *Colonnias* tranſiſſe, nullo priſtini nominis diſpendio. Quod exemplo mox oſtendam. Qua verò occaſione & tempore ex *Foro* in *Coloniā* *Forum Julii* evaſerit, non ſatis conſtat. *Pompejus Strabo Magni* pater *Transpadanis* populis, inter quos *Veneti* & *Carni* (licet eâ de re apud eruditos non levis ſit quæſtio) jus *Latii* dederat. At quoniam qui jus *Latii* habebant, non plenam civitatem Romanam, quâ ſcilicet jura priuata continebantur, non publica, ſed partem tantum ciuitatis adipiſcebantur; integrum jus ciuium Romanorum *Transpadanis* donavit *Julius Cæſar*, cùm *Romæ* dictaturam inivit anno V. C. 704. Auſtor eſt *Dio* lib. 41. p. 170. *Gallis qui cis Alpes trans Padum incolebant, quod ſuo ſub imperio fuiſſent, civitatis jus dedit.* Cùm *Gallos* audis, qui trans *Padum* ſub imperio *Cæſaris* fuerant, ne *Venetis* quoque & *Carnis* jus illud tributum dubites; nam & ii in *Galliâ* *Ciſalpinâ* & ſub ejuſdem imperio erant. Eâ loquendi formâ uſus eſt *Dio*, ut *Gallos* ſolummodò excluderet, qui *ciſpadanam* regionem incolebant. Exinde *Veneti* jus quoque adipiſcendorum honorum obtinuerunt, quod inter jura *Quiritium* nequaquam cenſebatur. Cùm apud *Tacitum* An. 11. c. 23. in *Senatu* agitaretur ſub *Claudio Cæſare*, num primoribus *Galliæ Comatæ*, qui pridem civitatem Romanam adſequuti fuerant, jus etiam adipiſcendorum in *Urbe*

hono-

honorum esset tribuendum, querebantur aliqui ex Senatoribus, quod *Veneti & Insubres curiam irruperint*, quod est, grandiori Taciti phrasi, eos populos in Senatum fuisse admissos. Itaque Forum Julii à Julio Cæsare jus Civitatis Romanæ unâ simul cum Gallis obtinuit; & cum Venetis, paullò ante Claudiana tempora, jus quoque honorum adipiscendorum. Quo in jura omnia, quæ civibus Rom. patebant adscriptum fuit: at nondum tamen Colonia dici poterat. Plinio *Opida Istria civium Romanorum sunt Ægida & Parentium, solummodo Pola Colonia*, lib. 3. cap. 19. Ea propriè *Opida Coloniae sunt*, inquit Aggenus de limit. agror. inter Scriptores de re Agrariâ collectos à Goesio pag. 58. quæ ex eo nomine accipiuntur, quod Romani in eisdem civitatibus Colonos miserunt. Et Siculus Flaccus de condit. agror. apud eundem Goesium pag. 2. *Coloniae*, ait, *inde dictæ sunt, quod populi Romani in ea municipia miserint colonos*. At duo coloniarum genera constituit Vellejus lib. 1. cap. 14. unum earum quæ *Senatus jussu* deductæ sunt: alterum *militarium*, cujusmodi ferè omnes numerantur post Eporediam, Mario VI. & Valerio Cos. missæ. Hinc cum veram coloniam Forum Julium, Ptolomæi testimonio, statuerimus, militarem eam fuisse oportet. Deductionis tempus quamvis in obscuro sit; haud levem coniecturam nihilominus proferam, cum inferiùs de coloniâ Concordiâ sermo erit. Interim ex Foro factam coloniam, manente nomine, exemplum, ut ita dicam, cognatum docebit.

In Galliâ Narbonensi vetusta urbs, *Forum Julii* eundem ac nostra auctorem nominis Julium Cæsarem agnoscit. Neque enim ii audiendi sunt, qui appellationem Augusto tribuunt, quamvis colonias ab eo deductas *Julias* quoque vocatas constet. Nam Forum Julii Narbonense in epistolis Planci inter Ciceronianas lib. 10. ep. fam. 16. & 17. antè quam Cæsar Augustus imperio esset potitus, memoratur. Exinde Colonia effecta est, manente priori appellatione. Tacitus lib. 2. hist. cap. 14. & in vitâ Agricolaë cap. 3. *Colo-*
niam

niam Foro-Juliensem vocat . Perperam Leander Albertus in descriptione Italiæ, Regione . 8., aliique scribunt, nostram hanc esse Foro-Juliensem Coloniam , hinc Tacito memoratam . Amore patriæ aliorum lapsus non adoptamus . Rursus Mela lib. 2. cap. 5. ait : *Forum Julii Octavianorum Colonia*; & totidem verbis Plinius lib. 3. cap. 4. ubi addit, appellatam quoque *Pacensem & Classicam* . Consentiant nummi apud Goltzium in Domitiano : COL. FOR. IVL. & in Augusto : COL. IVLIA. OCTAV. Et quidem colonia militaris fuit , militibus legionis octavæ ad eam incolendam indutis . Ideo Melæ , Plinio , & in nummo laudato , cui alterum Neronis addas apud Harduinum pag. 171. *Octavianorum* colonia dicta . Colonix enim militares sæpius à legionibus, quæ in iis collocabantur, sibi nomen pepere-
runt . Ita eodem Melæ loco legitur , *Secundarum Arausio, Sextanorum Arelate, Septimanorum Blitera* . At Vale-
sius in Notitiâ Galliarum pag. 200. *Octavianorum* nomenclationem ablegat, atque apud Plinium, Melam, & in num-
mis, *Octavianorum* legendum autumat, quòd Octavius Aug-
ustus id nominis coloniâ deductâ imposuerit . Contrà do-
ctissimum Scriptorem, præter Scaligerum, Lipsium, & Sir-
mondum, quos ipse citat , stant ceteri , Bucherius in Cho-
rographiâ Provinciæ tom. 1. pag. 247. Harduinus loco lau-
dato, & Vaillantius de Coloniis pag. 5. tom. 1. Si quid no-
bis post clarissimos viros hac in re liceat , haud ineptam
conjecturam expono . Idem Vaillantius alio opere de nu-
mism. Imp. tom. 2. pag. 168. nummum Gallieni describit
cum hac epigraphe : LEG. VIII. PAC. quam explico , *Le-
gio octava Pacensis*. Jam Forum Julii ex Plinio didicimus
coloniam *Pacensem* vocatam . Profectò hoc nomine dona-
ta est, quòd in eam legio octava *Pacensis* fuerit inducta ; &
subinde ab eadem quoque legione octavâ coloniæ *Octava-
norum* appellationem quæsit .

Ad nostram FOROJULIENSEM pedem refero .
Postquam coloniæ & municipia civitatem Romanam im-

petrassent, quoniam jus adipiscebantur suffragii in Urbe ferendi, in tribum aliquam ex xxxv. adscribebantur, in qua suffragium in Comitibus Romanis ferrent. Unam verò eandemque ciues omnes cuiusque urbis profitebantur, & perpetuò fermè retinebant. Hinc frèquenter in vetustis faxis, præcipuè militum, signatam observamus *Tribum*, quæ inter nomen & cognomen reponebatur, ut alibi monuimus. Passim in magno Gruteri thesauro exempla occurrunt. Carnorum populi cum jus Latii à Pompejo Strabone, civitatem Romanam beneficio Cæsaris, utpote in Galliâ citeriore positi, obtinuissent, suffragii lationem in Urbe simul indepti sunt. An uniuersi in unam, eandemque tribum tunc essent coniecti, vel unumquodque Opidum suam agnosceret, incompertum planè habeo. Hoc certum est, tres colonias, quas Carnis Ptolomæus accenset, Forum Julii, Aquilejam & Concordiam, in tres diuersas tribus relatas fuisse. De Foro Julienfi primùm agam, non dignitatis merito, cùm Aquileja longè illustrior & nobilior fuerit, sed quòd ea hujus dissertationis argumentum faciat, Aquileja, & Concordia in transitu sint dicendæ. Haud paucos lapides literatos, quos prisca decoris reliquias, & Romanæ ætatis vestigia dixeris, in urbe Foro Julienfi, fato & tempori superstites, servamus. Hos inter tres sunt, qui ejus olim ciues *Tribui* SCAPTIAE adscriptos luculento testimonio demonstrant. Nobiliorem hunc primum hisce characteribus insculptum cernimus.

T. VETTIDIUS
 T. F. SCAPT
 VALENS
 III. VIR. IVRIDI
 QVINQ. PONT
 SIBI. ET
 T. VETTIDIO
 POTENTI. FIL.
 EQVO. PVBLICO
 ANNOR. XX. M. III. D. V
 T. F. I

Mirum quantum affixerint hunc lapidem antiquarii, huc illuc locis alienis transferentes; cum nusquam nisi in nostrâ Forojulienſi Civitate habitaverit. Antiquissimum omnium, qui inscriptiones collegerit, testem produco Joannem Marcanovam, qui in suâ collectione anno 1465. adornatâ, nostram recitat sub hoc titulo: *Ad Cividatum Forojulienſis Patriæ Civitatem in marmore formoso propè portam majorem*. Ex Authographo Marcanovæ Venetiis exscripsit ornatissimus vir Apostolus Zenus. Hodie extat propè portam veterem Civitatis ad S. Petrum in pariete publici armamentarii. Characteres sunt grandiores & nitidi, & saxum ingens, ut nemo aliunde exportatum suspicari possit. At Gruterus pag. 486. 1. ex Smetio & Appiano *Patavii Forojulii in porta* extare scribit, duplici lapsu, lapidem Patavium, hanc Urbem in Forojulium traducens. Erroris causam inferius exponam. Eques Ursattus cum apud Gruterum ea verba legisset, deperditum putavit. Cum Raphael Fabrettus, quoties mihi laudandus, toties descendens, operi suo postremo inservisset non paucas ex nostris Inscriptionibus, quas sibi à me traditas cum honoris fœnore in præfatione epistolari commemorat, hanc tamen, malo fato ex schedis Penianis descriptam, *Forolivio* tribuit pag. 715. haud semel deinde conquestus, se nō antè opportunius

à me monitum. Literarum inter hanc urbem & nostram affinitas non saxe tantummodò, sed homines quoque nobis surripuit. Nam Forolivienſes Cornelium Gallum poëtam celeberrimum, qui gratiâ & honoribus apud Auguſtum Cæſarem eximiè floruit, civem ſuum facere non dubitant. Eusebius in Chronico ad Olympiadem CLXXXVIII. ita loquitur: *Cornelius Gallus Forojulienſis poëta, à quo primùm Ægyptum rectam ſupradiximus XLIII. etatis ſuæ anno propriâ ſe manu interfecit*. Flavius Blondus amore patriæ, uti rectè obſervat Lilius Gregorius Gyraldus in dialogo 4. de Poetis Latinis, primus omnium auſus eſt legere, *Forolivienſis*. At quotquot impreſſi Codices Eusebii circumferuntur, ad unum omnes habent, *Forojulienſis*. Hos inter binos emendatiſſimos laudo, primum ab Arnolſo Pontaco editum typis Burdigalenſibus anno 1604. qui, ut teſtatur in Apparatu, contulit non tantùm verba ſed etiam ſyllabas & literas cum decem & octo codicibus MSS. & octo variis editionibus: alterum Joſephi Scaligeri, quem ex antiquiſſimis MSS. exemplaribus, potiſſimum Bongarſiano ante mille annos conſcripto, ſe adornaffe ait initio animadverſionum pag. 6. Ne locum hunc obruam Codicum MSS. copiâ, quorum duo eminent ævo Caroli Magni exarati, unus Bibliothecæ Regis Chriſtianiſſimi, alter majoris Eccleſiæ Lucenſis, Spartam hanc lubens dimitto Juſto Fontanino, qui cùm opus de Scriptoribus Forojulienſibus, ut alibi memoravi, adgreſſus ſit, jam integram manum Cornelio Gallo poſuit. Sanè cùm res ejus geſtas, fortunæ caſus, ſcriptaque ſummo ſtudio pertractaverit, ea eruditionis copiâ & argumentorum pondere patriam aſſeruit, ut Forolivienſes Scriptorum ad incitas redegiſſe non dubitem. Ruſus parcant Forolivienſes, ſi eos amicè compellavero, ecquâ tandem auctoritate etiam Berengarium Everardi Ducis Forojulienſis filium, Italiæ Regem & Imperatorem, Civitate ſuâ donaverint, cuiusque ſimulacrum in parte urbis illuſtriori decreto publico collocaverint? Haud equi-

equidem credam, doctos nobilissimæ eius urbis cives, quorū non paucos impensè colo, ut tam grandem fabulam muri agerent, suffragiis suis permisisse. Neque enim iis palatum ità malè sapit, ut posthabitis tot gravissimis Scriptoribus, Alexandrum Paduanum sequi velint, in historiā adeo hospitem, ut in commentar. Plinii apud Ughellum Italiæ Sacræ tom. 2. col. 607. non tam Cornelium Gallum & Berengarium, cui satis insulsè cognomen *de Berengariis* affigit, sed etiam Paullum Diaconum, qui ipsemet luculenter scribit se Forojulii ortum, ciuem Foroliviensem faciat, eumque vocet *Paulum Vamfridium Diaconum Papiensem*, quem Paullum Warnefridi Diaconum Aquilejensem omnes sciunt; subdatque *libros quatuordecim historiæ Eutropii* addidisse, hoc opus incertum ei tribuens, illustriori alio, eoque genuino & vero, historiæ Longobardorum, vel ignorato vel abjudicato. Sed vereor, ne ego quoque ineptus sim, qui hujusmodi nugæ diutius persequor.

Interim dum res nostras nobis reposcimus, binos hos quoque lapides, quos Gruterus ex Appiano & Scardeonio pag. 379. 5. & 858. 10. Patavio liberaliter donat, in nostram urbem inferamus. Eques Ursattus monum. Patav. lib. 1. sect. 2. p. 47. ingenuè fatetur se nescire, quomodo *Paduæ in Foro Julii* apud Gruterum secundus collocetur, cum nullum Patavii sit Forum, Julii nomine, & minus in Foro Julii Patavium situm sit. Marcanova utrosque *ad Civitatum Forojulienfis Patriæ civitatem* collocat. Hinc puto erroris fons. Nam descriptores pro *Patriæ*, quo titulo donatur Forojulienfis provincia, scripserunt *Paduæ*. Omnium pessimè deceptus est Sigonius qui secundum Feltriæ adscribit, lib. 3. de iure Ital. cap. 3. in fin. At lapides satis iam evagari coactos, patriæ suæ restituamus. Extant Foro Julii non longè ab Ecclesiâ S. Dominici, ad portam semirutam interni antiquissimi murorum Civitatis ambitus.

I
C. ARRIVS. C. F
MONVMENT
SIBI. FIERI. IVSSIT
SEX. ACILIVS. C. F
HERES. FECIT

2
Q. CAEDIVS. P. F.
PVP. SEXVIR
TERGESTE. V.F
VINISIA. Q. F. MAXVMA
VXOR
APVSIDIA. C. F. SECVNDA
MATER
CAEDIVS. P. F. FRATER

In utroque cognominis defectus potentissimum vetustatis est indicium. Gruterus in secundo post literas P. F. *Publii filius*, addidit PVB. tanquam hæc nota esset tribus *Publiciæ*. Nostri scriptores, & Lazius de Rep. Rom. lib. 12. sect. 6. cap. 2. legunt IV. P. quam notam numeralem & iunctum elementum nemo, ut arbitror, extricaverit. Nuper curavi exemplar correctum ad me transmitti. At exscriptor queritur detritos esse characteres secundi versus, quos ipse ita reddidit, PVP. ita tamen ut flexus primæ literæ penè oculos fugiat. Ultima facilè inferiori sui parte exesa in B. transit. Quare libenter PVB. cum Grutero repono. Nam & colonia Tergeste, in qua Cædus munere Seviratus functus dicitur, in Publiciâ tribu censebatur, ut testimonio aliorum lapidum ostendit Pater Irenæus à Cruce, qui typis Venetis historiam Tergestinam anno 1698. Italico sermone edidit, lib. 2. cap. 6.

At extra septa tribus *Scaptiæ* satis iam aberravimus. Duo supersunt monumenta, quibus in eam fuisse coniectos colonos Foroiulienses ostenditur. Primum, inter maiorem Ecclesiam & turrinam eius sacram collocatum, uti est sædè lacerum & detritum producimus. Alterum integrum visitur in domo Nobb. de Frumentinis, quæ paternis meis ædibus continens est.

I

..... F. SCA
 TI
 III. AVG
 PATRONO. ET
 P. FABIO. P. L. VERECVND
 FIL. AVGVSTALI
 P. FABIVS. P. L. PHILETVS
 IIII. VIR. V. F. ET
 FABIAE. P. L. FESTAE CONIVGI
 ADAVCTO. FIL. ANN. XX
 FELICI. FIL. P. LIB
 FABIAE. P. L. COMPSE
 LIB. LIBQ

*Huic supposita est ingentis magnitudi-
 nis arca sepulchralis, cum inscriptione,
 LIBQ. POSTERISQ. EORVM*

2

T. SVTTIVS. L. F. SC
 ATTEIA. L. F
 POSILLA. VXOR
 M. T. F

Jam hisce Inscriptionibus incisas notas SCAPT.
 SCA.SC. post nomina Vettidii, Suttii, & hominis alterius,
 quem abstulit vetustas, significare tribum SCAPTIAM,
 atque in eam Foroiulienses fuisse coopratos, nemo in du-
 bium vocaverit. Una hæc fuit ex tribubus rusticis, adeo-
 que nobilior, ut ostendebam ad lapidem M. Aquilii in fine
 cap. 2. *Scaptiam* dictam refert Pompeius Festus ab Opido,
 quod Plinius lib. 5. cap. 5. in Latio numerat. Addita fuit
 simul cum Metia A.V. 421. propter novos cives censos, uti
 narrat Livius lib. 8. cap. 17. Hos inter fuere Aricini. Gens
 Octavia Ariciæ ortum suum debuit, teste Suetonio in Aug.
 cap. 4. Unde cum hic ipse Auctor cap. 40. scribit, Augustum
Fabianis & Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum sin-
 gula millia nummum divisisse, Scaptia tribus intelligenda
 est gentilis familiæ Octaviæ, Fabia Julæ, in quam Augu-
 stus iure adoptionis transferat. Hinc non levis accessio di-
 gnitatis Foroiuliensibus Colonis, quod hunc Imperatorem
 contribulem numeraverint. In partem quoque honoris sibi
 vertunt, ius mittendi suffragii in Romanis comitiis commu-

ne

ne habuisse cum nobilissima Coloniâ Florentinâ. Plerasque Inscriptiones affert Vincentius Borghinus lib. de origine Florentiæ pag. 287. additque alias Valerius Chimentellus de honore Bisellii cap. 3. quibus eam Urbem *Scaptiæ* tribui fuisse censam demonstratur. Nos hîc alteram apponimus, quæ nondum iuris publici effecta est.

M. MVNATIVS

M. F. SCAP.

ETRVSCVS FLORENTINVS

VIXIT. ANN. XHIX

Q. MVNATIVS

MILES. CHOR. VII. PR.

FRATER. POSVIT

Utini ex Aquileja apud Nobb. de Gurgis.

In tractu Foroiulienſi duæ reliquæ Coloniæ, quas cum Foroiulii Ptolomæus nominat, *Aquileia* & *Concordia*, uno fati crimine ſimul exciſæ, utriſque ſolo nomine adhuc ſuperſtite, diverſis tribubus cenſæ fuerunt. Forum Julii *Scaptiæ* additum mox vidimus: *Aquileiam Velinæ*, *Concordiam Claudiæ* tributas reperio. Id cum lapidum indicio oſtendo, ſimul originem utriuſque Coloniæ paucis exponere, non alienum arbitror ab inſtituto, quo res Foroiulienſes illuſtrandas ex natâ occaſione ſuſcepi. De Aquileienſi parum fuit laborandum, cuius deducſionem diſertis verbis tradidit Livius. *Illud agitabant*, inquit lib. 39. c. 55. *uti Colonia Aquileia deduceretur; nec ſatis conſtabat, utrum Latinam, an civium Romanorum deduci placeret. Poſtremò Latinam potius deducendam Patres cenſuerunt.* Libro proximè inſequenti cap. 34. *Aquileia Colonia Latina eodem anno (V. C. 569.) in agro Gallorum eſt deducſa. Tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Triumviri deduxerunt P. Cornelius Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus.* Huius mentio eſt in lapide Patavino, quem Gualdus Vi-

Vicetiam exportavit, hodie maiori ex parte detritum, teste Vrsatto in monum. Patavin. lib. 1. sect. 7. L. MANLIUS. L. F. ACIDINUS. TRIV. VIR. AQUILEIAE. COLONIAE. DEDUCONDAE. Palladius lib. 2. cum apud Livium legisset, Latinam coloniam Aquileiam deductam, putavit ex Latinis hominibus conscriptos fuisse Colonos, quò, inquit eos *proximis Carthagenensium bellis absumptos, eo oblato beneficio Romani sublevarent, & ad sociorum animos conciliandos*, pag. 32. & 33. At minus rectè. Nam Latinæ coloniae dicebantur, non quæ ex Latio, sed quæ ius Latii seu Latinitatis acceperant; civium verò Romanorum quæ donatæ erant iure Quiritium. Qua de re luculenter Sigonius lib. 2. de antiquo iure Ital. cap. 3. quem sequuti sunt plerique omnes sacrae antiquitatis Mystæ. His quoque ea sedet opinio, Latinas colonias, saltem ante legem Iuliam, iure suffragii caruisse; nam cives in Latinam coloniam deducti civilitatis iura amittebant. Quamobrem Aquileia Latina colonia, non statim à deductione A. V. 569. in ius suffragii fuit admissa, & in tribum *Velinam* conscripta; sed tunc demum cum Civitatem Romanam adepta est. Idem Palladius initio lib. 5. scribit, eam fuisse Augusti Cæsaris in Aquileienses animi propensionem, *ut primus Coloniam Civitati Romanæ donaverit*. Seriùs quam par est, uti arbitrator. Nam antè Augustum Julius Cæsar *Gallis trans Padum Civitatis ius dedit*, ex Dione supra laudato; ad quod respexit Strabo lib. 5. pag. 210. ubi ait: *Tandem etiam cum Romani Italos in societatem civitatis recepissent, placuit eodem honore dignari Gallos Cisalpinos & Venetos, omnibusque Italorum & Romanorum nomen tribuere*: ne dubitarem sub nomine Gallorum, quo utitur Dio, venire etiam Venetos. Quare tunc saltem Aquileienses, qui Venetis accensebantur, Civitate Romanâ donati sunt. Tunc igitur adepti etiam ius suffragiorum, ut agnoscerent in quam tribum suffragia in comitiis Romanis mitterent, in VELINAM adscripti fuere. Docent vetusta monumenta. Alter-

rum produxi in dissertatione de Beleno p. 263. ubi L. Cornelius VELL. (frequentius & rectius simplici L. scribitur) nempe ex tribu *Velinâ*, idemque *AQUILEIENSIS* dicitur. Celestæ aliud extat huiusmodi ex Grutero pag. 857. 4.

ANTONINO. VELINA
AQVILEIEN. ET
T. ANTONIVS RESPECTVS
AMICO. OPTIMO

Dedit tertium Fabrettus, cui inter nomina plurium militum Urbanorum hoc quoque insertum legitur cap. 4. p. 340. M. ACILIVS. M. F. VELINA MARCELLVS. AQVILEIENSIS. Tribus *Velina* cum Quirinâ A. V. 512. addita, ex Livio in epitome lib. 19. triginta quinque tribuum numerum explevit. Horatius lib. 1. ep. 6.

— — *Hic multum in Fabiâ valet, ille Velina.*

A lacu Velino in Sabinis nomen accepit.

Quæret quispiam quot numero ea fuerint iugera Colonis Aquileiensibus ex Livio assignata, & quotam agri Aquileiensis partem occupaverint? Curiosior fortasse nostratibus hæc futura indagatio, quibus regionis facies, situs, positio, locaque omnia sunt perspecta. Ut iis faciam satis, Mensorem agrorum & Finitorem, seu ut verbo Ciceronis utar, Decempedatorem agam. Ævo Reipublicæ una Legio quaternis millibus peditum, sexaginta Centurionibus, Equitibus tricenis constabat, uti ostendit Lipsius de militia Rom. lib. 2. dial. 5. 6. & 8. Cum Aquileiam tria milia peditum deducta fuerint, ex Livii verbis recitatis, hac ratione Centuriones 45. Equites 240. veniunt computandi. Hinc si quinquagena iugera peditibus, centena Centurionibus, centena quadragena Equitibus, eodem Livio teste attributa fuerunt, prodit iugerum summa 228000. Unumquodque iugerum pedes habuit quadratos 28800. (ex Gochio in dissertat. de antiquit. agror. post Scriptores de

de re Agraria ab ipso editos cap.6. firmatque Fabrettus ex insigni lapide Portuensi 595. cap.3.) seu passus itidem quadratos 1152. qui in summam antedictam iugerum ducti, reddunt aream passum quadratorum 262656000. cuius singula latera continent passus 16000. neglectâ fracturâ, seu milliaria sexdecim. Jam verò cum in agrorum assignatione nihil amari aut incerti soli, nihil ardui & confragosi intervenerit, si paludes, flumina & torrentes qui in latissimos alveos his regionibus expanduntur, nec non silvas, quæ cultui idonea non essent, & præterea loca publica, subseciva, relicta, & insoluta, aliaque id generis non assignata Colonis in distributione, de quibus passim Scriptores de re Agraria in collectione Goesii, si hæc, inquam, omnia addas, & intermiscas territorio puro colonis tributo, facile intelliges nimium ultra xvi. mill. quoquo versus illud ita auctum excurrisse, ac maximam partem provinciæ Forojulienfis, ut quisque regionis peritus putare poterit, occupasse. Nec mirum uberiores hanc agri distributionem Aquilejensibus factam (legimus enim terna aut septena ut plurimum, aliquando vicena jugera peditibus, quadragena equitibus, & ut summum Bononiam deductis Colonis septuagena fuisse attributa, imò Coloni eodem anno, quo Aquilejæ, quina Gravisçæ & Mutinæ, octona Parmæ acceperunt) nil mirum, inquam, amplissimum hunc agri modum Aquilejensibus constitutum, quippe nuper Gallis depulsis universa regio vacua ferè habitatoribus, cultoribusque destituta (nam frequentes indigenas haud fuisse conicio ex oratione quam Galli ipsi in Senatu dixerunt apud Livium lib.39.cap.54.) reperiebatur. Porro cum ob insequuta Istorum bella, Aquileia civium infrequentia, agerque solitudine laboraret, *postulantibus Aquilejensium legatis*, verba sunt Livii lib. 43. cap. 17. *ut numerum Colonorum senatus augetet, mille quingenta familia ex Senatus consulto scriptæ, Triumvirique, qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus.*

Hæc acta sunt anno V. C. 581. Ingens is numerus Colonorum, majorque sane quam in primâ deductione. Colonia ita noviter deducti appellabantur *Adlecti*, & *Adiuncti*.

Colonia *Concordia* Plinio in Venetis collocatur lib.3. cap.18. Ptolomæus eam Carnis accenset, loco superius recitato. Profectò regionem Carnorum eousque protensam nequaquam arbitror. Nunc in Foro-Julienſi provinciâ ad utramque Romatini fluminis ripam vestigia urbis supersunt, manetque loco priscum nomen, apud Scriptores haud incelebre. Lapides quoque literati vetustatem loquuntur, vel inibi adhuc extantes, seu in proximum Portum Romatinum, vulgò *Porto Gruaro*, exportati. Horum frequenti testimonio discimus coloniam *Concordiam* in tribum *Claudiam*, quæ Romæ inter præcipuas ab eadem gente nobilissimâ nomen acceperat, fuisse adscriptam. Exempla profero accepta nuper ab Henrico Altano ex Comitibus Salvaroli, qui maiores suos plurimâ eruditione, studiorumque amœnorum cultu egregiè refert.

1
C. AQVILIVS
C. F. CLA. MELA
EX. DECVRIA
ARMAMENTARIA
QVINQVE. VIR. BIS
FIERI. IVSSIT.

2
MEMOR. P. TERENCE
L. F. CLA. AED. II. VIRI
T. VETTIVS GNESIVS
IN. OPVS. ORNAMENT
HS. CCCC. DED. XX. PR. D.

3
T. TREBELLENO. L. F
CLA. RVFO
Q. TR. PL. LEGATO
CAESARIS. AVGVSTI
PLEBS

4
T. DESTICIO
T. F. CL
IVBAE. C. V
PRAETORIO
ORDO. CONCORD
PATRONO

Monendi sunt, qui primam inscriptionem apud Gruterum pag. 100.7. legerint, perperam in fronte perscriptum

ptum esse nomen CONCORDIAE, tamquam huic deæ dicata ea fuerit: ideoque & falsò in classẽ Diis dedicatorum lapidum coniectam, atque in indice Deorum Deorumque, verbo *Concordiæ* signatam. Cùm in exemplari hoc nomen *Concordiæ*, locum ubi saxum reperiẽbatur, denotans, Gruterus vel Pighius, à quo ipse habuit, offendissent, Deam pro Urbe importunè invexerunt. At nescio quomodò etiam *Rhegii* nomen irrepsit, quasi in hac urbe extet. Non insolens est collectoribus inscriptionum eiusmodi lapidum transplantatio.

Itaque hisce tabulis scripta tribus *Claudia*, Concordiam coloniam eidem fuisse censam indicat. Apertius idipsum colligimus ex aliâ C. Lælii mox producendâ, in quâ post tribum *Claudiam* notatur etiam patria *Julia Concordia*. Porro cives Concordienses, dum ruri agerent, sepulcris sculpsērunt tribum, ut inde patriæ indicium maneret. Bina profero epitaphia diuersis locis prouinciæ Foro Iulienensis reperta, vicesimo, ut minimum, milliari à Concordiâ. Primum extat in splendidâ Villâ, vulgò *Susans*, Marchionis de Colloredo, quam familiam domi forisque illustrem, amplioribus hodie pietatis, religionis, ceterarumque virtutum titulis exornatam dicerem, nisi Eminentissimi Card. Leandri modestia deterreret. Alterum statuæ marmoreæ subscriptum visitur propè Ecclesiam Castri Tricesimi, quod inde nomen sumpsit, quia tricesimo ab Aquileia lapide occurrit, uti adnotatur in itinerario Antonini: *Aquileia. Ad Tricesimum xxx. Iulio Carnico xxx.* Quas distantias hæc loca, adhuc iisdem nominibus vocata, retinent.

1

2

T. VERATIVS. T. F. CLA
V. F. SIBILET. SVIS
VALERIA. C. F. QVARTA

L. TVMBILICIVS
A. F. CLA.
L. Q. Q. V. P. XXX.

Vtrasque inscriptiones dedimus Fabretto, qui eas profert c. 3. p. 242. ad ostendendam earum vetustatem, cùm cognomine careant. Familia *Tumbiliciorum* ignota est Antiquariis. Literas

teras singularias postremi versus ita explicabis : *Locus quoquo versusum Pedes xxx.* Area scilicet sepulcri versus omnes partes triginta pedes continebat.

In primo ex recitatis elogiis Concordiensibus, C. Aquilius *Quinque Vir ex Decuria armamentaria* dicitur. Corpora & Collegia in Decurias ordinata legimus. *Decuria* iiii. *Scamilariorum*, pag.467. 7. *Decuriales Decurie Consularis*, pag.36. 6. & pag.830. 10. *Lictorum Decurie tres*, pluresque similes saxa antiqua produnt. *Decurie* dicebantur etiam de pluribus quàm decem, ut notarunt Reinesius *Class.* 1. 19. & Fabrettus cap.6. pag.449. At verò quid *Decuria armamentaria*? Statim conicias, corpus hoc fuisse artificum armis publicis fabricandis institutum. Rectè hoc quidem : sed ulterius coniecturâ provehor. In imperio Romano plures erant fabricæ armorum : nec tamen omnia armorum genera in singulis fabricis, paucis exceptis, fiebant, sed certa in diversis. Inter fabricas Italiæ, quas auctor Notitiæ imperii Occidentalis nominat, prima occurrit *Fabrica CONCORDIENSIS SAGITTARIA*; inde Veronensis *Scutorum*, Mantuana *Loricaria* &c. Apud eundem quoque legitur *schola Scutariorum, schola Armaturarum* &c. Itaque Concordiæ *Decuria armamentaria* erat schola seu corpus artificum fabricandis *Sagittis* destinatum. Cui quidem corpori seu *Decurie* Aquilius *bis quinque Vir* præfuerat. Corpora enim artificum & collegia præcipuos aliquos eligebant, *Patronos & Præfectos*, quos etiam *Magistros* appellatos alibi diximus.

Magistratus Concordienses aliquot memorantur ceteris inscriptionibus. P. Terentius AED. II. VIRI, nempe *Ædilis*, & *Duumvir*. T. Trebellenus Q. T. PL. *Quæstor, Tribunus Plebis*, qui *Legatus* quoque *Cæsaris Augusti* signatur. Unde apparet ab hujus ævo iam illustrè hanc coloniam, quæ viros dederat summis in Republicâ honoribus perfunctos. Nec mirum Augusti benevolentiam demeruisse, quem conditorem suum habuit, ut mox ostendam. Alium V. C. hoc est

Virum Clarissimum T. Desticium Iubam, quem sibi Ordo *Concordiensis*, nimirum Decuriones, *Patronum* adoptaverant, signat quarta inscriptio. *Prætorius* is vocatur, quòd Prætoris illustrem dignitatem fortasse Romæ gesserit. Eiusdem mentio est in alio lapide agri *Concordiensis*.

D. M
DEST. PHILENIDI
ANN. XXX
LIB
T. DESTICI
IVBÆ. C. V.
POTENTINVS. SER. FEC.

Desticius Philenides Libertus erat *Desticii Juba* (nomine quæsito à Patrono) cui demortuo sepulcrum posuerat *Potentinus Servus* eiusdem Iubæ. Gens *Desticia* incognita est Antiquariis : quocirca bina hæc elogia, quorum nos ei copiam fecimus, novis familiis inseruit Fabrettus cap. 9. pag. 618. *Seviros* quoque *Concordiæ* creatos hoc lapidis fragmentum monstrat, translatum in proximum Portum *Romatinum* ad *D. Mariæ Annunciatæ*.

. NNIVS L. F
RVNCHO
Iſſſſſ. VIR. D

Saxis debemus servatam coloniæ *Concordiæ* illustrem *JVLIAE* appellationem. Eorum alterum hisce verbis sculptum visitur.

M. ARMONIO
 M. L. ASTVRAE
 PATRONO. SEX. VIR. FORO
 CORNELI. ET. SEX. VIR
 IVLIA. CONCORDIA
 M. ARMONIO. M. L. AVCTO
 OPPONAI. C. L. TERTIAI
 M. ARMONIVS. M. L. SALVIVS
 SEX. VIR. IVLIA. CONCORDIA
 TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT

Exscribit etiam Gruterus pag. 365. 1. apud quem aliud quoque reperies Romæ extans cui tribus *Claudia* signatur, pag. 549. 7.

D. M
 C. LAELIO. C. F. CLAVD
 EXORATI. *sc* DOMO. IVLIA
 CONCORDIA. EQVO. PVBLICO &c.

Semel iterumque in primo epitaphio *Concordia* vocatur *Julia*, in quâ ex gente Armonia duo Liberti *Astura* & *Salvius* Seviratus honore perfuncti sunt, quem Astura in urbe etiam Foro Cornelii gesserat. Vocabulum *Domo* in secundo significat patriam, cuiusmodi formula passim occurrit in antiquis militum monumentis, *Domo* Ateste pag. 536. 5. *Domo* Brixia, 192. 11. & 534. 1. Quod etiam D simplici indicabatur, ut D. INTIMILIO, exemplo statim proferendo. Alia quamplurima utriusque formulæ dabit Gruterus. Nudo quoque loci vocabulo post tribum Patria militum exprimebatur, auferendi casu, ut VERONA pag. 568. 1. BONONIA num. 6. & passim apud eundem illustrem Collectorem. Utriusque Urbis bina alia monumenta nondum vulgata profero, quæ cum mox laudato, Aquileiâ, ut testatur Capodaleus, Vtinum translata, visuntur in Ædibus Nobb. de Gurgis.

C.AL-

C. ALBVCIVS. C. F
FAL. D. INTIMILI
M. CHO. VII. PR. M. A
XVII. V. A. XXXV
H. S. EST

C. FABIVS
C. F. PVBLI
VERONA
MILES. LEG
VIII. HISP

M. CALVENTIVS
T. F. LEM. BON
MIL. CHOR. VIII. PR
MILIT. ANN. VII
VIXIT. ANN. XXIX

Veronenses tribui *Publicæ*, seu *Poblicæ*, Bononienses *Le-
monia* fuisse adscriptos, satis est notum. Intimilium quæ
urbs Liguriæ est, in Falerinam cooptatum ex primo epita-
phio discimus. Cujus notas compendiaras ita explicabis.
*Cajus Albucius Caii filius Falerinæ, domo Intimilio, miles
cohortis octavæ Pratoriæ, militavit annis xvii. vixit annis
xxxv. Hic situs, vel sepultus est.* Itaque C. Lælio Romæ de-
mortuo patria JVLIA CONCORDIA fuit; cui tribus
CLAVDIA jungitur, ne dubitare possis, aliam à nostrâ
hanc esse. Nam iisdem nominibus appellatas alias colonias
reperimus. *Juliam Concordiam* Plinius collocat in Bæticâ
l. 3. c. 1. Literas has singulares C. C. I. H. P. A. Col. *Concor-
dia Iulia Hadrumentina Pia Augusta*, explicatas leges apud
Harduinum de nummis popul. & urbium. Et in nummo
Julia Domnæ apud Vaillantium de Colonis tom. 2. p. 17.
nominatur COL. JVL. CONC. AVG. APAM. *Colonia
Julia Concordia Augusta Apamea*. Alias quoque simplici
Concordiæ nomine vocatas reperies. Has alii sollicitent:
mihi in nostræ scrutandâ origine satis negotii est.

Cùm interfecto Cæsare, Octavius, Antonius, & Lepi-
dus, post Mutinensem pugnam, specie Reipublicæ con-
stituendæ triumviratum conlassent, ut exercitus spe præ-
mii allicerent, octodecim Colonias militibus promissere,
ex Appiano de bell. Ciu. lib. 4. pag. 590. Confesto bello

Philippenſi, quo Brutus & Caſſius proſtigati ſunt, Octavius milites deduxit, transcriptis legionibus XXXIV. non tam in eas Colonias, ſed univerſâ propemodum Italiâ, lib. 5. pag. 678. & 684. Septem ex his octodecim Colonias numerat Appianus, *Capuam, Rhegium, Venuſſam, Beneventum, Nuceriam, Ariminum, & Vibonam*. Sigonius lib. 3. de antiq. iure Ital. cap. 5. alias undecim producit ex Frontino, ut numerum Appiani expleat. At verè plures quàm undecim Frontino recenſentur, à Triumviris ſeu lege triumvirali deduſtæ, ut eius libellum de coloniis percurrenti patebit. Nam Octavius, ut antè monui, poſthabitâ Triumvirum lege, totam ferè Italiam colonis inundavit. Nec Frontinus ipſe ſingulas tradidit, prætermiſſis earum quoque nonnullis, quas Appianus memorat. At verò neuter Virgilio memoratam Tranſpadani agri diviſionem literis prodidit, quam certum eſt peractam Triumvirorum iuſſu poſt Philippenſem victoriam, Donato teſte in eiſdem Poëtæ vitâ. Hinc apparet, pleraque omninò loca, in quibus Octavius triumvirali lege Colonias induxit, neglecta fuiſſe priſcis Auctõribus. Itaque has inter una mihi eſt JULIA CONCORDIA, utroque nomine indicium prodente. Cum inter Triumviros fœdus eſſet ſancitum, paſſim rùm ipſi, cùm etiam exercitus mutuam in adminiſtrandâ Republicâ animorum conſenſionem, ex qua pax orbi & ſalus generi humano ſperabatur, expreſſo nomine & ſymbolis *Concordiæ*, teſtati ſunt. Exempla ſtatim ſubiiciam. Cùm in noſtram Coloniam milites inducerentur, hoc ipſum ſignificare volentes, eam *Concordiam* appellarunt, ſuperaddito *Julio* cognomine, in gratiam deduſtoris Octavii, qui in hanc familiam per adoptionem tranſierat. Sanè nomen unum alterius originem prodiit; atque uterque viciffim mutuam ſibi lucem fœnerat. *Concordiam* peculiari aliqua occaſione vocatam facile agnoſcis. Quæ alia eſſe nequit, quam quòd in triumviratu ſit deduſta; hocque ea profeſſò ratione quia etiam *Julia* fuit appellata. Beneven-

tum Colonia *Concordia* dicta est, Frontino teste in lib. de
 Coloniais. Imò *Julia Concordia* ex insigni lapide apud Fa-
 brettum cap. 2. pag. 105. cujus partem recito. COLONIA
 JULIA CONCORDIA AVG. FELIX. BENEVENTVM
 DEVOTA MAJESTATI &c. Jam Beneventum Colo-
 niam inter triumvirales ab Appiano numeratam vidimus;
 agrumque ejus triumvirali lege veteranis assignatum, re-
 statur Frontinus. Quare *Concordiæ* nomen non aliundè
 sortita est, quam quòd vigente inter Triumviros concor-
 diâ fuisset deducta; & exinde quoque *Julium* cognomen
 ab Octavio deductore, cui additum multò post aliud Au-
 gustæ, ut à Coloniais Julii Cæsaris securius distingueretur.
 Exemplum certè ad originem nostræ *Concordiæ* illustran-
 dam aptius nullum esse potest. Nec animum despondeo,
 quòd docti aliqui viri scripserint, Colonias Julias, nisi ad-
 ditum præferant Augusti nomen, omnes à Julio Cæsare
 esse. Nam ea opinio omninò falsa est, cùm *Julium* cogno-
 men coloniis impositum tùm eas designet, in quas Julius
 Cæsar colonos adscripsit, tùm etiam alias, quas Augustus
 deduxit; uti disertè docet Card. Norisius Cenotaph. Pis.
 diss. 1. cap. 2. firmatque Pater Harduinus in Antirrhetico
 pag. 35. Nobis nulla caussa est, cur *Concordiam Juliam*
 ad Cæsarem referamus; plurima in Augusto emicat, ut
 ostensum est, & rursus demonstro. Dixeram frequentibus
 monumentis constare, Triumviros Octavium, Antonium,
 & Lepidum, ut pactum inter se fœdus, animorumque con-
 cordiam significarent, nomen ipsum *Concordiæ* & symbo-
 la pervulgasse. Nummus est apud Oiselim tab. 78. nu. 6.
 in quo cernuntur Triumviri stantes ante tripodem, & fœ-
 dus de imperio Romano inter se dividendo incuntes: ad
 pedes sedet CONCORDIA, sinistrâ *Caduceum*, & dextrâ
Cornucopiæ tenens, additâ epigraphe: *Salus generis huma-*
ni. Designare volentes, inquit Auctor, quòd per *concor-*
diam Triumvirorum, omnium rerum *abundantia* ac *pax*,
 denique *salus generis humani* procurata fuerit. In proxi-

mè insequenti signantur *tres dexterae* invicem junctæ & implicatæ complectentes *caduceum* & *fascem*: quo schemate designatur, ex Triumvirorum concordia orbi terrarum felicitatem & pacem, quam caduceus indicat, nec non iustitiam, quæ fascibus monstratur, promanare. Eadem symbola præferunt denarii apud Urfinum in familiâ Antonia tab.6. & Arescotanus tab.8.num.9. cum inscriptione: **CONCORDIA EXERCituum**. Quæ inscriptio scalpta quoque est in altero Antonii apud Co:Mediobarbum p.16. ubi pag. 11. producuntur alii nummi Lepidi, nexum manuum præferentes, & caput dæ *Concordiæ* velatum cum epigraphe: **CONCORDIA**. Eundem denique typum ostendit denarius Mussidii Longi, quem cùm esset Triumvir cudendæ monetæ, conflavit, inscriptis hisce characteribus in parte antica: **CAESAR LEPI. ANTON.III.VIR. R.P.C.** *Triumviri Reipublica constituendæ*: in postica autem expresso capite & nomine eiusdem dæ *Concordiæ*, quo, subdit Mediobarbus pag. 23. Triumvirorum concordiam signare voluit Mussidius. Pervulgatam igitur totque argumentis ubique ostentatam Triumvirorum Concordiam, quid mirum deductas etiam eorum auspiciis Colonias, unam & alteram, præsetulisse, nomenque **CONCORDIÆ** impositum voluisse in ævum posteritati transmittere.

Ceterum cùm *Concordiam* Coloniam ab Octavio Cæsare in triumviratu deductam abundè satis ostenderim, haud admodum vereor coniectando opinari, tunc quoque in proximum *Forum Julii* Colonos traductos, eoque illud tunc temporis in *Coloniæ* nomen & prærogativam transiisse. Quam sanè Urbem, ut porrò, præter Tribus assignationem, de qua iam dixi, aliis quoque prærogativis, iuribusque Colonialis honestatam demonstrarem, vetusta eius saxa, quæ olim dimiseram, rursus pertento, signatosque ipsis *Magistratus* & *Sacerdotia*, in Romanum morem atque institutum usurpata, aggredior. His subinde interferam eiusdem
argu-

argumenti Aquilejensia monumenta inedita, ut hoc saltem novitatis illicio fastidium legentium utcumque demulceam.

In primo Foro Julienti lapide pag. 331. T. Vettidius IIII. VIR. IVRI. *Quatuorvir iuridicundo* signatur. In coloniis & municipiis summus erat magistratus Duumvirum, vel Quatuorvirum, qui iudiciis disceptandis præsidebant. Iis etiâ politica administratio demandabatur. *Quatuorviri* nostram coloniam regebant: quam reipublicæ gerendæ formam Foro Julientes induxisse imitatione proximæ Aquileiensis colonix, nullus dubito. In uberrimâ inscriptionum Aquileiensium collectione, de qua olim memoravi, nusquam Duumviri, sæpius *Quatuorviri* comparent. Earum aliquot exempla in dissertatione de Beleno, & Diis Aquileiensibus dedi, nunc cetera produco.

I

K. NOVEMBR. L. NONIVS. RVFINVS. POMPONIANVS
Q. VESONIVS. FVSCVS. P. I. D. SCRIB. ADF. LVCRETIVS
HELVIANVS. M. TREBIVS. PROCVLVS. L. CAMMIVS
MAXIMVS. S. C. CVM. PRONA. VOLVNTATE
HONESTISSIMO. ANIMO. VLTRO. CALVIVS
POLLIO. IIII. VIR. I. D. IN. PROXIMVM. ANNVM
PROFESSVS. SIT. QVO. FACTO. HESITATIONI
PVBLICAE. IN. PARTEM. MORAM. ADEMERIT
PLACERE. EI. QVO. MAGIS. ETIAM. CETERI
AD BENEFACIENDVM. IN. RE. PVBLICA
PROVOCENTVR. STATVAM. EQVESTREM
AVRATAM. IN. FORO. N. PONI. CENSVER
PRIM. CENS. C. LVCRETIVS. HELVIANVS.

Aquileja ad S. Joannem.

2

A. LVCRETIVS. C. F
 ATTALVS
 C. LVCRETIVS. A. F
 SEC. PETRONIA. C. F
 A. LVCRETIVS. A. F
 III. VIR.

*In Castro Luferiaci Comitum
 de Andreucciis.*

4

VERVS
 AED. III. VIR
 QVINQ. PONT
 CVM. PRISCILLA
 FIL. D. D

3

FRVCTITIVS. M. F
 III. VIR. I. D. QVINQ...
 III. VIR. I. D.

*Aquil. ad S. Andreæ Ecclesiam nunc
 dirutam.*

5

C. LVCIVS. C. F. MANIACVS
 VETTIA. M. F. FIGVLI
 M. LVCIVS. C. F
 C. LVCIVS. C. F. MANIACVS
 III. VIR. I. D. POPVLI. BENEFICIO
 C. LVCIVS. C. F. F.

In Pomario domus ad duas Turres.

In pago Cerviniani prope Aquilejam.

In primo lapide, inter illustriora vetustatis monumeta reponendo, quemque styli cultus ævo purioris latinitatis scriptum arguit, notabis magistratum Quatuorvirum Aquilejæ fuisse annum; nam Calvius Pollio *ultrò in proximum annum* illum iniit. Quocirca statuâ equestri auratâ publico decreto donatus fuit. At in postremo C. Lucius Maniacus ad Quatuorviratum *populi beneficio* evectus dicitur. Sanè in coloniis jus creandi magistratus penès Decuriones stetit, imò etiam auctoritatem condendi decreta, licet aliquando ipsa plebs sententiam rogaretur, certum est. At ubi aliquis ex civibus colonicis, vel ob rempublicam optimè administratam, vel ob munera liberaliter exhibita populum demeruisset, hic apud splendidissimum Ordinem gratiam relaturus magistratum ei impetrabat. Hinc in lapide 423. 6. Ligurius dicitur II. VIR. DESIGNATIVS. EX. POSTVLatione POPVLI. pag. 484. 2. Sexto Vencio monumentum dicat *Ordo Vocontiorum* EX CONSENSV. ET. POSTVLATIONE. POPVLI. *ob præcipuam eius in edendis spectaculis liberalitatem.* Quòd igitur in nostrâ
 Aquile-

Aquilejensi inscriptione C. Lucius Quatuorviratum consequutus fuerit *beneficio populi*, id ejus postulatione & precibus à Decurionibus impetratum intelligo. Extat inscriptio Beneventana pag. 43. 9. in quâ C. Lucius *beneficio Vultei Praef. Urb. missus ab Imp. Hadriano* dicitur, ob impetratam scilicet ab Imperatore missionem. Cicero lib. 13. fam. ep. 35. suo beneficio tribuit obtentam à Cæsare civitatem Novocomensem Philoxeno, *quem, inquit, Cæsar meo beneficio in Novocomenses retulit*. Nos quoque dignitatem vel munus à Principe delatum, ejus qui impetravit, beneficio acceptum profitemur.

At cur in hoc epigrammate C. Lucius quoddam quatuorviralem magistratum beneficio populi fuerit assequutus, grati animi memoriam collocat; cum in superiori Aquilejenses ipsi, posito insigni monumento, gratias suscepti in proximum annum ipsiusmet muneris Calvio Pollioni referant? Magistratus in coloniis & municipiis aliquando honori, rursus & oneri quandoque habebantur. Scribantur, ait Ulpianus in l. 1. Dig. de albo srib. *decuriones eo ordine, quo quisque eorum maximo HONORE in municipio functus est, ut putà qui Duumviratum gesserunt, si hic HONOR præcellat*. Constantius in l. 28. de decurion. Cod. Theod. jubet Magistratum nominari Kalendis Martiis, *ut, inquit, splendidiorum HONORUM munerumque principia primo tempore curentur*. Hinc adepti magistratum, tanquam delati honoris gratiam referentes, largitiones in populum, expensasque muneribus exhibendis ingentes subire non recusabant. Appuleius lib. 10. narrat Thyalum quinquenniali magistratui destinatum, *ut splendori capeffendorum responderet fascium, munus gladiatorium triduanis spectaculis dedisse*. In lapide Gruteriano pag. 409. 3. L. Fadius ob HONOREM Duumviratus Venationes plenas & gladiatorum paria xx. edidit. Venationes plenas malim explicare, omnibus bestiarum generibus, quam spectaculorum, uti placet Gutherio de vet. iure Pontif. lib. 3. cap. 20. refertas. De
Tito

Fito enim ait Suetonius in vitâ cap. 7. *uno die quinque milia omne genus ferarum dedisse*. Præterea epulum, honoraria, sportulas & pecuniam decurionibus, collegiis, & populo inituri magistratum largiebantur. Cuius rei exempla habes ex Plinio lib. 10. ep. 117. Plut. in Sylla & sæpius in inscriptionibus. At huiusmodi expensæ & largitiones iis quibus res domi angusta, vel animus parcior, non arridebant. Inde magistratus inter onera quoque computabantur, ac ad eos declinandos frequenter occasio quærebatur. Unde cum de honoribus gerendis agitur, facultates etiam considerandas esse, an sufficere iniuncto muneri possint, ait Callistratus in leg. 14. Dig. de muner. & honor. quapropter ne deessent qui munera rei publicæ obirent, lege cautum fuit, *ut si quis magistratus in municipio creatus muneri iniuncto fungi detrectet, per Præsides munus adgnosceret cogatur*, in l. 9. eod. tit. Nam fuere qui *maiorum honorum evitandorum gratiâ ad Colonos prædiorum se transtulerunt*, l. 1. §. 1. de vacat. & excus. munerum. Porro qui semel magistratu functus fuerat, nec continuare, nec iterum illum assumere tenebatur, leg. 14. 16. & 17. eod. tit. Rursus & alii certis de causis à muneribus arcebantur, de quibus passim Jurisconsulti in memoratis titulis.

Quòd itaque Lucium lege, vel alia ratione Decuriones Aquileienses à Quatuorviratus honore excluderent, isque sumptus & largitiones ambitionis illecebrâ non re-fugeret, populi favore ad eundem magistratum sibi viam fecit, beneficiique à populo accepti testimonium monumento exstructo manere voluit. At contrà Calvius Pollio cum superiori anno republicâ bene administratâ, ludisque forsan, muneribusque magnifice exhibitis, desiderium sui apud cives fecisset, nec ad magistratum denuo capeffendum cogi posset, & nihilominus *pronâ voluntate & honestissimo animo ultrò illum in proximum annum assumpsisset*; ideo decreto Senatus Aquileiensis statuam equestrem auratam in foro promeruit. Ita Pisaurienses lapidem posuerunt.

C. Sen-

C.Sentio, quod in honore II viratus industriè administrato omnibus plebis desideriis satisfecit, pag. 467. 1. Respublica Tegianensium pag. 484. 6. bigas decrevit Veratio Severiano, quod cum ab honoribus & muneribus excusari potuisset, nihilominus & honorem adilitatis laudabiliter administravit, & varia spectacula, quæ ibi recensentur, exhibuit, & demum ad honorem quoque Duumviratus ad cumulanda munera Patriæ libenter accessit. In 352. 1. T. Anchario II. viro biga posita fuit, ob eximias liberalitates & abundantissimas sine exemplo largitiones, & quod ediderit spectaculum gladiatorum, ludos, adiecta venatione iusta ac legitima. Lacunam in exemplari Gruteriano supplevi, additis duabus hisce voculis, venatione iusta, ac legitima, ex Suetonio in Claudio cap. 21. ubi ait hunc Cæsarem dedisse anniversarium JVSTVM ATQVE LEGITIMVM in septis, scilicet cum venatione & apparatu, ut paullò ante indicaverat. Idemque venatio iusta & legitima esse videtur ac plena, de qua superius dictum fuit. Porro de statu is auratis, quæ viris optime de republicâ meritis dicabantur, non pauca dicenda essent, nisi plura tradidissent viri eruditi Card. Norisius de Cenotaph. Pisan. diss. 3. cap. 8. & Figrelus de statu is.

Notanda superest in primo eleganti epigrammate, sigla P. I. D. quam explico; *Præfectus*, vel *Præfetti*, si ad utrosque ante memoratos, Nonium & Vesonium referatur, *Juri Dicundo*; uti est espressum in lapide Gaditano pag. 195. 4. II. VIR. PRAEF. JUR. DIC. AB. DECURIONIB. CREATUS. Card. Norisius in Cenotaph. Pisan. notas has in nummo Leptinenfi, PR. II. VIR. C. V. I. L. ita legit, *Præfectus II. Vir Coloniae Victricis Juliae Leptis*. Eodem præclaro opere differt. 1. cap. 3. doctissimus Auctor putat Præfectos iuri dicundo tunc in coloniis nominatos cum Duumviri vel Quatuorviri ob decurionum dissidia creari non possent. Quæ sanè coniectura ex nostro lapide momentum accipiet, si etiam ad alias causas interregnum,

quo durante Præfecti eligebantur, referatur. Cum Aquileiæ, decurionibus excusationes prætexentibus, nemo esset, qui Quatuorviratum subire veller, unde orta *hesitatio publica*, & Pollio *pronâ voluntate* ultro se se magistratui obtulerit, atque ita *moram ademerit*, quæ eiusdem Magistratus creationem distrahebat, ideo *quo magis ceteri* decuriones ad suscipienda munia & *benefaciendum in re publicâ* provocarentur, statuam auratam Senatus Aquilejensis ei decrevit, idque *primus censuit* C. Lucretius Helvianus, qui etiam inter alios, qui *scribundo adfuerunt*, superius nominatur. Eam igitur ob moram, cum Quatuorviri creari non potuissent, Præfecti L. Nonius Rufinus Pomponianus & Q. Vesonius Fuscus Quatuorvirum iurisdictionem in coloniâ acceperunt. Jam observabam hunc magistratum Aquilejæ fuisse annuum: quod etiam in Foro Julii, ubi eadem forma magistratus, in more positum non dubito. Imò de ceteris coloniis id quoque traditur in leg. 1. quemad. mun. civ. & leg. 16. de Decurion. Cod. Theod. Hinc malè Josephus Scaliger Aufonian. Læctionum lib. 2. cap. 23. scribit, in *omnibus* municipiis Magistratus maiores fuisse quinquennales, propterea eodem nomine sæpius vocatos, & numeratos in fastis municipalibus *secundum lustra*. Fortè id verum in quibusdam, non in omnibus. At de Quinquennalibus coloniarum, & municipiorum inferius redibit sermo.

Antequam hunc præclarum Calvii Pollionis lapidem dimittam, quoniam *Reipublicæ Aquileiensis* in eo mentio est, alium profero eadem notâ illustrem.

CERVONIA. TICHE

V. F. SIBI. ET. LIB. LIBQ. POSTQ. EOR
 SI. QVIS. HANC. ARCAM. SIVE. HOC
 MONIMENT. VENDERE. AVT. EMERE
 AVT. EXACISCLARE. VOLET
 TVM. POENAE. NOMINE HS. XX.
 REIP. AQVIL. DARE. DEBEBIT

Arca sepulchralis in platea Aquil.

Vox illa *exaciscclare* in quinto versu exsculpta, insolentiâ & novitate viam moratur, poscitque explicationem. Cùm pridem salivam movisset, atque ideo Fabrettrum, qui dum viveret mihi sæpè lapidum Oedipus erat, consuluissem, scriptoresque antiquitatum & Lexicographos intentè perlustrassem, non modò interpretationem, sed ne vestigium quidem ullum vocabuli assequutus sum. Unus Sponius hanc ipsam inscriptionem ex schedis Equitis Ursatti producens, Miscellan. erudit. sect. 9. pag. 294. verbo nodum extricat: *observanda*, inquit, *vox antiqua exanciscclare pro distrabere*. At parum feliciter, si potior est nostra conjectura inferius exponenda. Perperam quoque addidit literam N; & caput non suum inscriptioni affixit, *Patroclorum Ulpius Priscus animæ merenti* Cervonia Tyche &c. Ea enim sunt verba alterius inscriptionis Aquilejensis, quæ in collectione Capodalei legitur. Notanda iterum eadem vox *exaciscclare* in alio Epitaphio Aquilejensi.

ATILIAE. ONESIMENTI

CVM. QVA. VIXI. ANNIS. XV

CONIVGI. CARISSIMAE

C. IVLIVS. EPICTETVS. QVI

ET. FATO. VIVVS. POSVIT. ET. SIBI

SI. QVIS. POST. DVA. *sc* CORPORA

POSITA. HANC. ARCAM. APERVERIT

AVT. EXACISCLAVERIT. ET. ALIVT *sc*

CORPVS. POSVERIT. IN. F. L. EL. CONS. M.N.

In postremo versu medias literas vel culpa exscriptoris, vel injuria temporum ignorabiles fecit. Hoc certum continere pœnam. Prima nota INF. sublatâ interpunctione, explicatur, *inferet*, ultima M.N. indicat *Millia Nummum*. Ut sit sensus: *inferet pœnæ nomine arcæ Pontificum*, vel *arario*, ut expressum est in aliis, tot *millia nummum*. Itaque *exacisculare* verbum est ab *Asciâ*, *Acisculo*, seu *Acisclo* derivatum. In dissertatione M. Aquilii pag. 21. dixeram Vitruvio *Asciam* esse instrumenti genus ad subigendam & macerandam calcem. Præterea in glossis Isidori *asciam* & *asciolam* vocatam quoque *aciscolum* & *acisculum*: & *aciscularium* dici lapidicinam. Rursus Meursium exercit. crit. part. 2. cap. 10. legisse in eisdem glossis, *Acisculum* esse malleum structorum. Fabrettus cap. 3. pag. 205. formulam hanc *sub ascia*, frequenter inscriptionibus supulcraribus usurpatam, significare ait, monumenta & sepulcra ex lateritio opere, quibus insculpta est, folius *asciæ* ope & ministerio constructa fuisse. Si quis igitur monumentum, *ascia* seu *acisclo* constructum, destruxerit, fregerit, vel quoquo modo dissoluerit, is monumentum *exacisculare* dicetur. Nam particula *ex* contrariam actionem sæpius designat, ut *exarmare*, *exheredare*. Cum in secundo C. Julius ait, *si quis arcam aperuerit, aut exaciscлаverit, & aliud corpus posuerit*, manifestum est, prioribus utrisque verbis vetasse aperitionem & dissolutionem arcæ, ne aliud corpus inferretur. Ita usitatori vocabulo in 4. pag. 383. apud Gruterum dicitur: *Si quis autem infringere vel aperire ausus fuerit &c.* Quò recidunt hæ aliæ formulæ, pag. 1056. 1. *Hic si quis remove vos quæret, aut aperire, aut aliud corpus invehere &c.* Pag. 825. 8. *Huic monumento manus qui intulerit &c.* Passim verò violari prohibentur tituli sepulcrales & monumenta.

In eodem secundo epitaphio C. Julii observatione digna est ea formula, *Qui fato vivus posuit, & sibi*. Quæ monet, ut aliam non minus raram producam.

Q. SVLP.

Q. SVLP. VXORI. T
NON. LVBENS. FECIT
FATVM. FECIT

Titulum

Aquil. in Ecclef. SS. Felicis & Fortunati.

Bina hæc quoque , ex nostris Forojulienfibus, fepulcralium lapidum exempla hîc interferam , non vulgari affectuum fignificatione exarata .

D. M.
REVIDIAE. MARCELLAE
FEMINAE. CASTITATIS
ET. VERECVNDIAE
CVLTV. SINGVLARIS
SEX. EROS
OB. INSIGN. EIVS ERGA
FILIVM. SVVM

In majori Ecclefia .

BENEMERENTI
BVS. AVGVSTO, ET. VRS
ILLAE. QVI. VIXIT. AVGVS
TVS. ANNOS. IIII. MENSES. VII
DIES. XII. ET. VRSILLA. ANNOS
IIII. MENSES.DIES. XV. PARENTES
CONTRA. VOTVM. POSVERVNT

In fronte Ecclefia S. Dominici.

Quòd ad fepulcralia monumenta pertinet , piget hîc inferere maximam & oblongam tabulam quæ fervatur in interiori facrà Ædiculâ Parthenonis antiquiffimi S. Mariæ in Valle , ubi plura etiam fragmenta marmorum operis Longobardici vifuntur . In eo fiquidem duodeviginti Romana nomina funt exfculpta, fortaffe militum, qui fimul cæfi commune conditorium in Forojulio acceperunt .

Ut ad Rempublicam Aquilejenfem redeam , non eo fenfu hoc vocabulum acceptum volo , ut Aquilejam liberam Civitatem & nullius imperio obnoxiam indicet; quod
noftri

nostri Scriptores videntur existimasse, cum perperam recitant epistolam Senatus Romani apud Vopiscum hoc modo: *Senatus amplissimus Aquilejensibus. Ut estis liberi, & semper fuistis, letari vos credimus &c.* eâ enim formulâ usus est Senatus tantummodo in epistolâ ad Trevirenses. *Senatus amplissimus Curia Trevirorum. Ut estis liberi &c.* & sanè Treviros vocat *liberos* Plinius lib. 19. cap. 17. Subdit deinde Vopiscus in Floriano cap. 5. *eodem modo scriptum est Antiochenibus, Aquileiensibus, Mediolanensibus &c.* Non tamen, uti arbitror, iisdem verbis libertatem præferentibus, sed tantum quod rei præsentis erat, Senatus iis civitatibus gaudium significavit ob creationem Taciti Imperatoris. Quippe nulla Italicarum urbium, saltem post adeptam Civitatem Romanam, libera erat. Agellius lib. 16. cap. 13. *coloniarum alia necessitudo est. Ex Civitate quasi propagatæ sunt; & jura institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrii habent.*

Hinc lapsus quoque est P. Irenæus à Cruce, qui quòd in inscriptione M. Severi, quam recitat etiam Gruterus pag. 108., *Tergeste respublica* vocata sit, eam coloniam tunc temporis veram Rempublicam, propriisque legibus utentem autumat, lib. 2. cap. 8. *Histor. Tergest.* Nam *respublica* accipitur pro qualibet civitate, quæ legibus (non utique propriis sed Romanis) & magistratibus regatur, leg. ult. Dig. de offic. Adfess. In eâ inscriptione nobilissimâ exponendâ non semel quoque liberaliter deceptus est P. Irenæus: ut cum singularias literas V. F. significare ait *Vivens Fecit*, quæ interpretatio in sepulcralibus saxis locum obtinet, ut in superiore Cervoniæ nobis proximè recitato, non autem in decretis publicis, in quibus reddenda est, *Verba Fecit*, is scilicet, qui sententiam dicit, ut in hoc Tergestino Hispanius Lentulus Duumvir. Præterea, cum Fabius Severus ab Imperatore Vespasiano impetrasset, *ut Carni Catalique in curiam Tergestinam admitterentur, ac per hoc Civitatem Romanam adipiscerentur*, ipse

putat,

putat, parum sanè hoc titulo Tergestinatorum gratiam promeritus, Severum obtinuisse, ut colonia Tergeste iisdem privilegiis frueretur, quibus Catali & Carni; cùm è contra his populis permessa fuerint jura & prærogativæ Tergestinatorum. Aggenus de limitibus Agror. pag. 58. edit. Goesii simile quid narrat de Tudertinis, *qui apud Principes egerunt, ut Fanestres incolæ, siessent alienigenæ qui intra territorium incolerent, honoribus fungi in coloniâ non deberent. Sed Fanestres hoc postea impetrarunt, ut eis liceret fungi honoribus.* Porro cum audis Carnos in hanc coloniam fuisse adscriptos, de Carnis ultra Timauum eidem conterminis intelligas velim; nam citerioribus Carnis nil rei cum Tergeste erat. Catali memorantur Plinio lib. 3. cap. 20. Ad dignitatem reipublicæ Aquilejensium pertinet hæc quoque inscriptio.

C. HELVIVS. IVLIANVS
IVLIAE. FORTVNATAE
CONIVGI. CASTISSIMAE
ET. INCOMPARABILI
HVIC. SPLENDIDISSIMVS
ORDO. AQVILEIENSIVM

.

Eodem illustri titulo *Ordo Aquilejensium* donatur in Polano lapide apud Gruterum pag. 788. 6. *Ordinis nomine Decuriones Civitatis* notantur, seu *publicum consilium*, uti vocat Pomponius in leg. 239. Dig. lib. 50. tit 16. Quandoque *Senatus* nuncupatur, de quo inferius. *Decurionis Aquilejensis* mentio est in hoc funebri epigrammate.

L. FVNDANI. RVFI. DEC. AQVIL
FVNDANIA ATHENAES
ALVMNA. ET. HERES
In pago Agelli propè Aquil.

Centum Decuriones Capuæ fuisse mèmorat Cicero Agrar. 2. quo numero constitutos Aquilejæ Decuriones,

ex urbis amplitudine facile judicaveris.

Ex Decurionibus sumebantur Quatuorviri, de quibus superius actum est. At mirum, cum hic magistratus supremus fuerit, Aquilejam *Consules* quoque habuisse. Tres inscriptiones Fabianum *Consulem* pronunciant, altera Quinctianum. Coloniae & Municipiis consularem dignitatem ægrè permittunt viri docti. Vellerus lib. 5. rerum Vindel. pag. 272. ut à Burdigala Consulatam amoveret, hæc Ausonii carmina,

*Diligo Burdigalam, Romam colo : civis in hac sum,
Consul in ambabus.*

præter omnium vetustorum codicum fidem, sic invertit: *Consul in hac sum, Civis in ambabus*. Et Reinesius epist. 31. ad Rupertum pag. 160. putat Ausonium poetarum more loquutum, ac metri causâ pro Duumviro Consulem posuisse. Em. Norisius Cenotaph. diss. 1. cap. 3. pag. 43. ad marmor Pisanum, cui Felix inscribitur COS. l. posteriori ætate pro Duumviris Consules creari coeptos suspicatur. Quod velis tempus nostræ inscriptiones respiciant, iis manifesta est Consulatus nota. Fortasse ipsi *Quatuorviri* Aquilejenses ad urbis majestatem & decus, aliquando *Consules* vocati. Exemplum lapidum subiicio.

T. CAESERN
MACEDO
QVINTIAN
COS

COLLEGIO FABRORVM

D. D

Aquil. in ædibus Capodalei.

TROPHIMO
LIB
FABIANVS
CO-----

*Ad januam domus vulgò delle
due Torri.*

NAICO
SER
VNCTORI
FABIANVS
COS

*Ad S. Martini in pago Tertii
prope Aquil.*

PHAEBIANO
SER
MEDICO
FABIANVS
COS

In Platea Aquilejensi.

Postremam hanc inscriptionem in qua Phæbianus *Servus* dicitur *Medicus*, ægris oculis vidisset Sponius, qui à Servorum abiectâ conditione Medicos vindicare conatus est differt. 27. Recherch. curjeus. d'antiq. à pag. 419. *Servus Vnctor*, de quo in aliâ, unguentis & oleis odoratis egredientes è balneo ungebat. Vide Pignorium de Servis pag. 38.

Ne alium quoque Magistratum Aquilejensem prætermittam, Feronium *Censorem* dedi in inscriptione recitatâ pag. 300. Censores in coloniis censum agebant, qui Romam deferrebat. Livius lib. 29. cap. 36. *Duodecim deinde coloniarum, deferentibus censoribus censum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecuniâ valerent in publicis tabulis monumenta extarent.* In Bithiniciis civitatibus Senatum à Censoribus lectum scribit Plinius lib. 10. ep. 83. *Censitor Civium Romanorum coloniae Victricensis* legitur in 5. pag. 439. *Censor Aletriæ* p. 171. 8. *Censor Tiburi* 195. 2. & alibi.

Nostrium Foro-Juliensem lapidem, qui penè manibus exciderat, iterum revoluamus. In quintâ lineâ T. Verridius dicitur QVINQ. PONT. Doctissimi lapidum & numismatum interpretes adversis sententiis pugnant in explicatione hujus notæ. Nonnulli censent legendum *Quinquennalis Pontifex*, adeoque in coloniis Pontifices ad quinquennium creatos. Alii duas expressas dignitates putant, ut *Quinquennalis* in coloniis fuerit, qui Romæ Censor dicebatur, quòd quinto quoque anno crearetur: Pontifex verò sum-

mus Sacrorum minister. Cui sententiæ pondus facit auctoritas Card. Norisii in sæpius nuncupato opere Cenotaph. Pisan. diff. 1. pag. 73. Calculum quoque suum addit Vaillantius explicans nummos coloniarum, qui hanc epigramm præferunt: II. VIR. QVINQ. ITERUM. Ut intelligenda sit de Duumviris Censoribus in singula quinquennia creatis, non de magistratu per quinquennium gerendo, de nummis Coloniar. pag. 6. 28. & 240. At Pater Harduinus de nummis Urbium & Popul. pag. 102. nummum Butroti C. PAET. QVINQ. ITERUM. interpretatur, *C. Patet Quinquennalia iterum*; atque ad ludos quinquennales esse referendum. Porro in Antirrhetico pag. 41. cum eo nomine reprehensus fuisset ab eodem Vaillantio in proximè laudato volumine pag. 78. caussatus Typographi lapsum fateatur legendum *Quinquennalis*; at priorem de ludis quinquennalibus, quibus edendis *Quinquennales* erant præpositi, opinionem non deserit. Interim subijcio inscriptionem Veronensem, apud Fabretum cap. 9. num. 488. in quâ Duumviri Quinquennales colonici cum Consulibus Romanis signantur, ut appareat utrimque magistratum supremum rei publicæ gerendæ esse intelligendum, nequaquam Censorum.

C. VITIVS. VISCI. L. NYMPHIDOT
BERGIMO VOTVM

C. ASINIO GALLO. C. MARTIO. CENSOR
COS

C. SALVIO. APRO. C. POSTVMIO. COSC
II. VIRIS. QVINQVENNALIBVS

At quòd nostrum lapidem spectat, cum nota Quinquennalitatatis iunctim occurrit cum Pontificatu (& sæpius quidem occurrit, ut in superiori inscriptione Aquilejensi pag. 350. QVINQ. PONT. & apud Gruterum PONT. QVINQ. pag. 437. 5. pag. 449. 2. & pag. 479. 1.) tunc Pontificatum quinquennalem designari facile intelligo. Nam cum in
Col-

Collegio Pontificum minores alios Pontifices, quosdam etiam majores fuisse constet, inter hos aliquis præcipuus & veluti præfectus per vices, saltem in coloniis, creabatur, qui temporario hujusmodi honore fungeretur. Cicero in Verrinâ II. cap. 51. *Syracussis*, inquit, *lex est de religione, quæ in annos singulos Jovis Sacerdotem sortitò capi jubet: quod apud illos amplissimum Sacerdotium putatur*. Majus scilicet & præcipuum inter alia Sacerdotia. Mox idem Tullius cap. 52. *Cephaledi* ait, *mensis est certus, quo mense Sacerdotem MAXIMUM creari oporteat*. Idque in annos singulos, ut paucis interiectis lineis indicat. Apud Gruterum pag. 313.3. *Junio Postumiano Patri Patrum Dei solis invicti Mithræ Ordo Sacerdotum MAGISTRO suo monumentum dicat*. Quod Magisterium summum fuisse & temporarium docet alia inscriptio eidem Deo Mithræ nuncupata, pag. 33.10. SUMmus MAGister ANNI. PRIM. Certè Tridenti Præfectus Augustalium non ultra quinquennium dignitatem prorogabat. Extat lapis apud Gruterum pag. 479.6. inscriptus C. Valerio PRAEFecto QVINQUENNALI AUGustalium: & Albæ Juliæ pag. 105. 10. T. Laevius FLAMEN. SAC. Q. nimirum Sacerdos quinquennalis. Imò & Romæ hæc dignitas quinquennio definita; nam pag. 261.4. Albinus dicitur MAGISTER. ET. FLAMEN. QVINQVENNALIS. Eadem consuetudo Collegiis & Corporibus artificum usurpata, quorum unus Magister & in summo actu erat, & quidem lustrali seu quinquennii spatio ut in l. 7. de Pistor. & l. 9. de Suariis Cod. Theod. Unde Magistri quinquennales & quinquennialitii, qui per lustra creabantur. Pag. 252. 6. MAGISTRI. QVINQVENNALES. COLLEGI. FABRUM. TIGNAR. LUST. XIII. & pag. 126. insignis est lapis Ordinis Corporatorum, ubi singula quinquenniorum intervalla Quinquennialium adnotantur. Alia exempla coaceruat Jacobus Gothofredus ad d. leg. 7. de Pistoribus. Cùm itaque in Collegiis tam sacris quam profanis mos fuerit quosdam cooptare, seu Sacer-

dotes seu Magistros, ceteris collegis digniores, qui ad quinquennium durarent, ideo Quinquennales dicti, non video cur etiam in nostrâ coloniâ Foro-Julienſi atque in aliis, unus aliquis statui nequeat *Pontifex Quinquennalis*, qui inter ceteros Pontifices præcipuus Sacra in quinquennium curaret. Quocirca hac de re, si tantum liceat, sic statuo: Cum coniuncta in vetustis monumentis hæc vocabula, PONT. QVINQ. offendimus, tunc una est dignitas, quæ *Pontificem Quinquennalem* designat. Si ea leguntur utcumque distincta, diversos honores & munia indicant. Ita in Mediolanensi pag. 479. 8. C. Valerius *Pontifex* erat, *Sacerdos juvenum Mediolanensium*, & denique *Quinquennalis*. Et pag. 394. 7. ubi Cominius scribitur PONTIF. ET. QQ. Pontificatus & Quinquennalitatis munera demonstrantur. Que exempla vir doctissimus attulit, ut in nostrâ notâ PONT. QVINQ. distinctas dignitates quæret.

Post Collegium Pontificum, ex quorum numero electum hucusque vidimus T. Vettidium Pontificem quinquennalem, Collegium aliud Sacerdotum *Augustalium* in nostrâ coloniâ FOROJULIENSI stetit, ex primo sepulchrali epigrammate pag. 335. adducto cognoscimus. Ubi enim detritus est lapis, supersunt hi characteres... I. AVG. qui suppleantur hoc modo: I. AVG. nempe *Sevir Augustalis*. Inde in sexta linea Fabius Verecundus Phileti filius, expressè dicitur AVGVSTALIS; & demum in octavâ idem Philetus I. AVG. *Sevir* est nuncupatus. Sodalium Augustalium originem confert Tacitus lib. 1. an. cap. 54. in annum V. C. 767. quem *novas ceremonias* accepisse narrat, *addito Sodalium Augustalium Sacerdotio*, cui primùm adscripti fuerunt è primoribus Civitatis unus & viginti, ipseque Tiberius Cæsar. Exemplum sequuntur coloniæ partim adulandi calliditate, partim ambitionis sensu, collegia seu corpora Augustalium Sacerdotum, inter quos sex primùm nominati, ut ostendit Card. Norisius in Cenograph.

raph. Pisan. diff. 1. cap. 6. *Seviri Augustales* dicebantur, instituerunt. Qui præterea demonstrat *Augustales* fuisse *Sacerdotes*, neutiquam verò Magistratus iuridicundo, ut scripserat Reinesius, à quo etiam discedit Valerius Chimentellus in eruditissimo volumine de honore Bisellii ad marmor Pisanum cap. 40. Inter optima argumenta, præter Taciti testimonium, illud est, quod iurisdictio nunquam demandabatur Libertis, quos honore Augustalitatis potitos passim in faxis literatis legimus, & nostrum quoque ostendit. Unde vanus est timor Baudelotii de Dairval, qui in libello Gallico *Utilité de Voyages* inscripto, tom. 1. p. 238. dubitaverat *libertum* vocare Licinium, quem *Augustalem* dicit inscriptione ibidem producta, cum Augustalitatis honor, inquit, nonnisi ingenuis sit tribuendus. Addam hoc loco inscriptionem Concordiensem, quæ Libertum simulque Augustalem prodit, ex schedis Vaticanis apud Fabretum pag. 672.

A. RITIVS. A. L. TERTIVS. AVGVSTALIS
TESTAMENTO. VIAM. STERNI. IVSSIT
IN. QVOD. OPVS. EROGATA. SVNT. HS. XXX

Vir idem doctus, pag. 405. Sacerdotium probari ait ex ipso Augustalitatis honore feminis collato, ut plura exempla docent: feminis namque iurisdictio, sed non Sacerdotium interdicebatur. Ex corpore Augustalium in Coloniais sex primùm nominati, ut dixi, *Seviri Augustales* appellabantur; secus ac statuit Velferus, qui lib. 5. rerum Vindelic. pag. 275. postremæ editionis scribit *Augustales* tantummodò *sex* in unoquoque corpore fuisse. Quod ex nostro quoque lapide discimus, ubi Fabius Verecundus *Augustalis* nuncupatur, unus scilicet ex collegio Augustalium; homo verò, cuius nomen exedit vetustas, in eodem collegio Foro-Julienti *Sevir Augustalis* erat. Quod nomen *Seviri* absque notâ Augustalitatis exsculptum, adhuc Augustalitatem recon-

L. ACESTIO. L. L
SATVRNINO
IIII. VIRO
STATILIA. TIMELE
VXOR. FECIT

TIB. CL. ASIANVS
IIII. VIR. AQVIL
TVTILIAE. MEDAMAE
CON

At *Forojulienſis* colonia inſtituto in honorem Auguſti Cæſaris Auguſtaliū Collegio, addidit quoque *Flaminem Auguſtalem*. Extat apud Gruterum pag. 370. 1. inſcriptio poſita Sex. Aulieno FORO. JULI. FLAMINI. AUGUSTALI. Noſtrum hoc eſſe Forum Iulii, non Gallicum, indicat ipſe lapis Venafri urbe Italiae collocatus. Ad coloniæ dignitatem pertinet, quòd ævo Auguſti & Tiberii, ut notatur in inſcriptione, Sacerdotio Flaminico fuerit decorata, Flaminemque ſuum inſtituerit Aulienum, tot functis muneribus, quæ eidem inſcriptioni recensentur, illuſtrem. *Flamen Auguſtalis* Sacra Auguſti, *oppidatim inter deos* conſecrati, ut ait Appianus lib. 5. bel. ciu. pag. 746. curabat; unusque erat in coloniis, diſtinctus à Collegio Auguſtaliū, ſecus ac cenſuit Petrus de Marca de primatu Lugdun. num. 58. Non auſim de hoc Flamine plura dicere, cùm enim Em. Noriſius ad Cenotaph. Piſ. diſſert. 1. cap. 4. argumentum more ſuo profuſâ eruditionis copiâ pertractaverit, metam ingenii poſuit.

Prima inſcriptio Forojulienſis nos revocat, ut T. Vettidium alterius Vettidii filium, EQUO PUBLICO ornatum contemplemur. Profertur ſimpliciter abſque verbo, quod genus loquendi frequens in ſaxis. Sicut enim ut obſervat Salmaſius ad Capitolinum in vita M. Antonini cap. 4. aliquis *Conſularibus ornamentis* eſſe dicitur, cui conſularia ornamenta delata ſunt, ita homo *equo publico* appellatur, pro *equo publico ornatus*, vel *honoratus*, ſeu tandem *donatus*, quas formulas uſurpataſ in vetuſtis monumentis invenies. Nota hæc dignitatem equeſtrem præſignat; & proinde T. Vettidius ex Ordine equeſtri in colonia Fo-

Forojulienſi erat, uti adnotavit Card. Noriſius ad Cenot. Piſan. diſſ. 1. cap. 3. Nam colonias & municipia hunc Ordinem habuiſſe celeberrimum, non dubitat Sigonius de antiq. jure Italiæ lib. 2. cap. 8. Equitum Romanorum Puteolis, & Teani Apuli, & Lucretiæ, & Arpini mentio in Ciceronis Cluentianâ, Cælianâ, & in epistoſis invenitur. Alia exempla addit vir idem purpurâ & doctri-nâ inſignis, ex Plancianâ num. 8. & 26. Cæſare lib. 3. de de bel. ciu. cap. 71. Plinio lib. 1. epiſt. 19. Strabone lib. 3. p. 116. & Suetonio in Aug. cap. 46. Hos equites propterea *Municipales* vocat Juvenalis Sat. 8. verſ. 237. Itaque in noſtrâ coloniâ Ordo equeſtris præfulgebat; ejus enim civem fuiſſe Vettidium hunc Equitem, patri Vettidio tribus *Scaptia* in eodem elogio attributa manifeſtat. Illuſtrem alium Equitem prodit hoc quoque epitaphium, quo Cæciliam nobiliſſimam gentem Fori Julii incolam agnoſcimus.

CAECILIO. RVFINO. EQV. Q. CAECILII
RVFIN. PRAEF. FIL. QVI. VIXIT
ANN. X. D. XXIII. AVRELIA
GEMELLINA. MATER. F.
INCOMPARABILI. POS

Olim ad januam majoris Eccleſiæ. Locatellus ex Macheropio.

Obſervatione dignum eſt, Ruſinum decennem inter Equites adſcriptum. In 4. pag. 1026. Sex. Gavium Proculum, qui vixerat annos XVI. *equo publico tranſuectum* intuemur. Et apud Capaccium lib. 1. hiſt. Neap. c. 10. lapis eſt poſitus C. Vellejo *honorato equo publico ab Imp. Antonino Aug. cum ageret ætatis an. V. & M. Antonino ſexenni honorem equi publici* ab Imp. Hadriano delatum refert Capitolinus eodem cap. 4. Porrò Cæcilii pater Q. Cæcilius *Præſectus* dicitur: at quo genere Præſecturæ fuerit functus, quadratarius nos ignorare voluit. Memorant pridem in Butrio, qui pagus eſt ſexto ab urbe Forojulienſi lapide, detectam ſepulturam quandam latericiam, in qua condita erat
urna

urna, lachrymales ampullæ & cultri, cum inscriptione, Q. CAECILIUS. Qui sanè is est de quo loquimur.

Hicse fortasse plus æquo prolixius disputatis, urbem nostram FOROJULIENSEM, coloniam fuisse demonstravimus. Præter enim Ptolomæum, summæ inter veteres Geographos auctoritatis Scriptorem, ipsa lapidum testimonia, gravis profectò & immotæ fidei calculum adiciunt. Siquidem eam urbem, in qua omnes Colonia-rum Magistratus & Sacerdotia, Quatuorviros, Pontifices majores & minores, Collegium Augustalium, & Flaminem comperimus, quis à Colonix Romanæ juribus, & dignitate dejecerit? Neque hæc sanè humilis, vulgarisque dignitas atque honor, opidulis quibusque in Romano Orbe communis, & magistratus ipsi è viliorum hominum militumque turbâ coaliti, ut nonnullis parcè antiquitatem versantibus placuit. Docti viri quamplurimi, qui urbes patrias scriptis illustrarunt, ab appellatione colonix decus iis quæsitum arbitrati sunt. Hos inter cum primis numerandus Marcus Vellserus, suam Augustam coloniam militarem facere non erubuit, lib. 4. rer. Vindelic. & Vincentius Borghinus eos qui militaribus coloniis, quas inter Florentiam collocat Frontinus, labem inferre conati sunt, justâ dissertatione confutavit, tom. 1. Originum Florentin. à pag. 421. Piget nobilissimas Urbes referre, in quas Romanus populus, & sequuti Cæsares colonias intulerunt; quæ sæpius, uti observat clarissimus Spanhemius in dissertatione centies laudatâ de usu & præst. numismatum pag. 57. eadem Metro-poles & Colonix erant; passimque conjunctam videre est utramque prerogativam in nummis *Antiochiæ*, *Tyri*, *Sidonis*, *Damasci*, alijsque pluribus. Nec coloniis splendidissimis ea appellatio dedecori fuit, cum numismata percussissent, quibus natales suos concelebrabant, insculpto colonio, seu Sacerdote aratrum junctis bobus agente, quod deductæ colonix symbolum est. Ne putes tantummodo penès nomen & prerogativam colonias vocatas; nam verè

colonos inductos eadem symbola demonstrant. Hujusmodi sexcenta exempla apud antiquarios spectare licet. Hinc in memoriam Conditorum, ut collata ab ipsis colonica jura & ornamenta testarentur, se *Beatas*, ac *Felices* in nummis & lapidibus inscribebant, atque Cæsarum conditorum cognomina affectabant; unde quamplures Coloniae *Julia*, *Augustæ*, *Flaviæ*, *Æliæ*, *Antonina* nuncupatæ sunt. Summo honori refert Tacitus quod Puteoli jus coloniae quæfissent lib. 14. an. cap. 27. *At in Italia vetus Opidum Puteoli jus coloniae & cognomentum à Nerone adipiscuntur.* Profectò qui militarium coloniarum dignitatem labefactare nititur, is in antiquitate omninò hospes esse videtur. Quid enim si & obscuri nominis opida, cum militibus colonis aucta essent, ad amplissimum dignitatis & splendoris gradum evecta censebantur? Do testem locupletem Strabonem lib. 3. pag. 141. *Hispalis claret, ipsa quoque Romanorum colonia. Ac nunc quidem emporium ibi durat: honore autem, & recenti militum Cæsaris eò missorum inhabitatione Batis præcellit, quamvis non splendidè condita.* Neque Appulejus, quod Madauræ patriæ tribueret, præclarius elogium invenit, Apologiâ 1. *Veteranorum militum novo conditu, splendidissima colonia sumus.* Et sanè non video quid splendoris aut honestamenti coloniis, etiam militaribus, defuerit, quas Augustus jure ac dignatione Urbi quodammodò pro parte aliquâ adæquavit, teste Suetonio de ejus vitâ cap. 46. Unde illustre illud est elogium Agellii lib. 16. cap. 13. in fin. quo non majus aliud, aut præstantius ad earum dignitatem fingi potest, propter amplitudinem, majestatemque populi Romani, cujus istæ coloniae quasi effigies parvæ, simulacraque esse quædam videntur.

Hinc coniicias, an Ordo Decurionum, atque ex his delecti ad magistratus obeundos viri, projectæ fuerint conditionis & notæ. Cum coloniae Romanæ ducerentur, ex quolibet ordine cives descriptos satis constat. Militares cum signis & aquila, & primis ordinibus, ac tribunis dedu-

ceban-

cebantur, ait Hyginus de limit. pag. 160. edit. Goelii. *Universæ scilicet legiones cum tribunis & centurionibus*, ex Tacito Annal. 14. cap. 27. Milites omnes cives Romani, aut Civitate donati: Centuriones sæpius ex ordine equestri, nonnunquam & ex Familiis patriciis; Tribuni eò digniores & nobiliores. Quod evoluenti potissimum vetustos lapides patere potest. Ubi plures quoque donati equo publico, quæ equestris dignitas est, occurrunt. Cum ab Augusto milites in Siciliâ missionem peterent, hic pollicitus est unicuique suis in coloniis *Senatoriam*, seu *decurionis dignitatem*, ex Appiano lib. 5. de bello ciu. pag. 744. Sanè Decurionum ordo in coloniis sæpius *Senatus*, & Decuriones *Senatores* dicti. In secundâ & quartâ Ciceronis Verriâ coloniæ plures Sicilienses eâ amplissimâ appellatione decorantur. *Senatorius ordo Puteolanorum* est apud Tacitum Annal. 13. c. 48. quamquam eam vocem expungere tentaverit Ryckius in notis. Idem historicus memorat transisse Rhenum centum tredecim Treverorum *Senatores*, hist. 5. cap. 19. & Corbulonem Frisiis imposuisse *Senatum*, Annal. 11. c. 19. Apud Rhemos idem nomen, ex Cæsare de bello Gall. lib. 2. cap. 5. Atque ut exemplum à proximâ coloniâ & finitimâ advocemus, Latinus Pacatus in panegyrico ad Theodosium laudat apud Hemonam *conspicuos veste niveâ SENATORES*. Neque angustioris fortunæ homines inter decuriones accensebantur, sed quibus centum millium nummûm census erat, ex Plinio lib. 1. epist. 19. Unde Imperator in leg. 5 3. de decurion. C. Theod. eos tantum cives deligi jubet, *quos ad decurionum subeunda munera splendidior fortuna subvexit*. Eam legem eruditè exornavit Jacobus Gothofredus. In lapidibus sæpe memoratur *Senatus* municipalis, ut Tiburtinus, Nolanus, Signinus. Evolve magnum Gruteri thesaurum: ubi etiam occurrit *Amplissimus*, & *Splendidissimus*, ordo coloniarum, quo titulo Aquilejensem ornatum vidimus. Jam equestrem Ordinem honestasse colonias, superius ostendebam. Porro

magistratus primi Ordinis ad dignitatis splendorem, & Romanæ majestatis imitamentum, fasces præferebant, saltem post primum Imperatorum seculum, uti adnotavit idem Gothofredus ad l. 174. tit. cod. & togæ prætextæ usu decorabantur.

Ceterum cùm Aquileja urbium maxima & florentissima famam hominum, Scriptorumque studia occupasset, vicinæ colonix *Forojuliensis* obscurior memoria, nomenque fuit. Præter lapidem illustri charactere Sacerdotii Flaminici ad tempora Augusti & Tiberii insculptum, de quo supra p. 367., *Forojulienses transpadanos* vix in transitu memorat Plinius lib. 3. cap. 19. Ptolomæus magnificentius *Forum Julii* colonix titulo exornat. An Plinius junior lib. 5. epist. 19. Paulini prædia, quæ *Forojulii* possidebat, laudans, ad nostrum respexerit, meritò quispiam quærat. Joannes M. Catanæus in notis ad hunc locum, Plinium loquutum fuisse de *Forojuliensibus* cognomine *Concubiensibus* in Umbriâ, quorum est mentio apud Plinium majorem lib. 3. cap. 14. nullo argumento aut coniecturâ innixus autumat. Mihi nec studium erga patriam, nec Catanæi auctoritas tanti est, ut verear neutrum dicere, sed Forum Julii in Galliâ. Hanc urbem patriam fuisse Valerii Paulini, qui bello Vitelliano Civitates Galliæ Narbonensis in verba Vespasiani adegerat, tradidit Tacitus hist. 3. cap. 42. & 43. Ratio temporum monstrat, hunc ipsum eum esse Paulinum, ad quem Plinius scribit. Prædia ergo *Forojuliensia* eidem memorata rectius coniecero ea fuisse, quæ Paulinus in patrio solo possidebat. Præterea in hæc prædia destinaverat Plinius mittere Zosimum libertum suum, qui instantèr pronunciando, dum, inquit, *nimis imperat voci, veteris infirmitatis tussiculâ admonitus, rursus sanguinem reddidit*, audieratque ab ipso Paulino esse *ibi aerem salubrem, ac lac hujusmodi curationibus accommodatissimum*. Huic morbo docent Medici frigidum esse inimicum: Hippocrates lib. 5. aphor. 24. aptum vero cœlum *densius*, ex Cornelio Celso lib. 3.

lib. 3. cap. 22. Unde veteres hujusmodi ægros mittere consueverant Alexandriam Ægypti, ut eo loco innuit Celsus, non solum propter navigationem, sed etiam propter cœli illius constitutionem, quod adnotavit Mercurialis lib. 2. de affectibus Thoracis cap. 3. ipsumque Zosimum illuc antea miserat Plinius, unde *nuper confirmatus* redierat. Nequaquam igitur verosimile est, Zosimum destinatum ad nostros Forojulenses, aut in Umbriam; utrobique enim ob loca montana aer purus est & frigidus, Aquilonibusque perflatus; sed potius Forojulii in Gallia, quæ urbs maritima ob navigationem, & densiorem aerem aptior erat curandæ ejus ægitudini. In aliâ epistolâ ad Paulinum, ut hoc quoque obiter moneam, lib. 9. ep. 37. se excusat Plinius, quod Romæ esse nequeat, ut illum *Calendis Consulem* videat. Io: Fridericus Gronovius in notis, Calendas Januarias has esse putat. Sed falsò. Nam Calendis Januariis Consules ordinarii magistratum inibant. Nullus vero Consul ordinarius eo nomine ad hæc tempora in fastis occurrit. Arbitror hunc esse M. Lollium Paulinum Valerium Asiaticum Saturninum, tot nominibus per adoptionem quæsitis, quem Consulem suffectum cum C. Antio Julio Quadrato A.V. 846. Chr. 93. sub Imperio Domitiani reponit Panuinius in Fastis lib. 2. Quod par Consulum signatur in lapide Gruteriano pag. 574. 6. Itaque Calendæ, de quibus Plinius, alterius omninò mensis, quam Januarii, sunt intelligendæ.

Porro Aquilejâ excisâ A. C. 452. cùm teste Diacono, quem superius recitavi, in ejus locum caput regionis *Forum Julii* haberetur, è latebris suis paullatim emerfit. Theodoricus rex *honoratis possessoribus & curialibus* FOROJULIENSIBUS scribit, ut *ad Alsuenum* (fortè Alsam fluvium propè Aquilejam) trabes devehant, apud Cassiodorum variat. lib. 4. epist. 8. qui dùm Præfectum prætorio ageret, *vinum & triticum quod in apparatu exercitus ex Concordiense, Aquilejense, & FOROJULIENSE civitati-*
bus

bus colligi jufferat, ob provinciæ sterilitatem remittit, lib. 12. epist. 26. Anonymus Ravennas, quem ante duodecim annos publici juris fecit Placidus Porcheron è Congregatione Parisiensi S. Mauri, notisque illustravit, lib. 4. pag. 203. & 205. post Aquilejam reponit *Foro-Julio*. Scripsit hic auctor Geographiam suam à sexto ad septimum sæculum, ut coniicit illustris idem editor. Longobardis in Italiam irruentibus anno epochæ Christianæ 569. cum Alboinus novi Imperii exordia poneret, primo & nobilissimo Ducatui *Forojulensi* instituto Gisulphum præfecit, sedemque principatus in ipsâ urbe *Forojulii* stabilivit. Inde Docum Forojulensium celebris in Longobardorum historiâ, quam Paullus Diaconus prosequutus est, fama, atque ipsius Civitatis nomen inclarvit; quæ ab ipso Paulo nunc *Civitas Forojuliana*, rursus *Opidum Fori Julii*, demum & *Castrum Forojulense* vocatur. Tunc quoque aucta est Civitas dignitate, cum à castro Juliensi sedes Episcopalis illuc translata, postea illustriori accessione Patriarchas Aquilejenses recepit. Nam Callistus Episcopo Amatore expulso, domicilium in eâ urbe regionis principe statuit, & insequuti ad undecimum usque seculum Patriarchæ. Per hæc tempora tùm *Forum Julii*, frequentius novo vocabulo *Civitas Austria* appellata est, atque in avorum memoriam retinuit. Nominis originem, in qua indagandâ nostri Scriptores immaniter aberrarunt, Justus Fontaninus in eleganti dissertatione epistolari *delle Masnade*, quod genus fervorum apud nostros Forojulienses fuit, nuper felici coniectatione detexit. Cum Longobardi sedem Imperii in urbe Ticinensi fixissent, eam regionem Italiæ postremam, provinciam scilicet Forojulensem, quod ad plagam orientalem posita esset, AUSTRIAM nuncuparunt. Eo modo quo *Austria* & *Austrasia* ea pars Galliæ dicta, quæ ad Orientem erat, unde etiam *Orientalis Francia* appellabatur. Consule absolutissimum Glossarium du Cangii verb. *Austria*. In Codice legum Longobardorum apud Linden-

denbrogium lib. 2. tit. 21. §. 24. hæc decernit Luitprandus rex: *Et si per dies triginta pignora ipsa, aut debitor, aut fidejussor recolligere neglexerit, si in AUSTRIA, aut in Istria fuerit &c.* & tit. 55. §. 14. *Qui de longinquo sunt, quomodo de Tuscia, & de AUSTRIA per noctes 24. quærat alium Sacramentalem, quem in loco ipsius ponat.* quæ loca Forojuliensem provinciam omnino indicant, quæ Istriæ contermina est, nec uspiam in Italiâ regionem aliam Austriam appellatam reperimus. In vetusto hymmo S. Herma-
 goræ hæc leguntur.

Sublimet Aquilegiam

Urbem, fouendo Austriam.

Atque in ejusdem actis Aquileja *Austriæ* provincie urbs dicitur. Quam vocem importunè refixit Tillemontius, & *Histriæ* legendum putavit, in Historia Imperatorum Gallicè scriptâ tom. 1. not. 3. ad Neronem. Addo egregium testimonium Paulli diaconi lib. 5. cap. 39. *Quod ille audiens, de Alachi Tridentinorum Duce loquitur, ... per Placentiam AUSTRIAM rediit, singulasque civitates, partim blanditiis partim viribus sibi socias ascivit.* Hinc narrat, Vincen-
 tiam & Tarvisium transgressum Alachin, ad pontem Lipientiæ omnes à Forojulii venientes (de urbe intelligit, quam paullò ante à ponte Lipientiæ quadraginta octo millibus distare dixerat) sacramento adegisse. demùm, subdit historicus, *cum omni Alachis AUSTRIA ... castra posuit.* Igitur *Austria* provincia est Forojulienfis, & pars Venetiæ eidem contermina, quas Alachis in societatem diversis artibus traxerat. Inde ergo Forojulienfi urbi nomen acceptum. Nam quòd provinciæ, quæ *Austria* à Longobardis appellabatur, caput & princeps esset, post Aquileiam dirutam, ut ex Paulo didicimus, ideo *Civitas Austria* nuncupata est. Utriusque nominis profero locupletissimum testimonium ex tabulario nostræ Forojulienfis Ecclesiæ, vetustis superiorum temporum chartis refertissimo. Diploma authographum est Henrici VI. Imp. an. 1195. ad
 Pere-

Peregrinum Patriarcham, quod datum legitur, in *Civitate* FORI JULII quæ dicitur AUSTRIA. Hinc falsus est Palladius iunior, qui part. 1. histor Foroiul. lib. 6. Civitatem ait cognomen *Austriæ* simul cum imperio Oſtocari Ducis Austriæ accepisse anno 1272. Itaque cum certum sit, nostram urbem *Civitatem Austriæ* appellatam, eadem illa est, quæ olim *Forum Julii* dicebatur. In charta Caroli Magni, quam profert Fontaninus, anno 801. Paulino Patriarchæ directâ, memoratur *Xenodochium*, quod Dux Roduald edificavit in FORO JULII vocabulo S. *Johannis*. Adhuc apud nos est Ecclesia sub eodem titulo S. *Johannis in Xenodochio*. Ludovicus & Lotharius Imp. anno 830. Monasterium Virginum S. *Mariæ in Valle* situm intra muros *Civitatis* FOROJULIENSIS iuribus Patriarchæ Maxentii addicunt. Anno 1015. Johannes Patriarcha Præposito & Capitulo S. Stephani in *Civitate* FORI JULII villam, seu pagum frequentissimum Præmariaci, qui adhuc sub eius ditione est, donat. Utriusque Chartæ exempla videre est in eodem tabulario. At ubi gentium uspiam est Monasterium S. *Mariæ in Valle*, quod hodie quoque eo nomine insignitur, aut Capitulum S. Stephani, quàm in nostrâ Urbe? Porro simplici vocabulo fuit quoque appellata CIVITAS, per excellentiam, ut ait Cluverius, tanquam regionis caput. Sexcenta huiusmodi exempla in nostris Chartulariis prostant. Bina indico iuris publici, alterum apud Ughellum Italiæ Sacr. tom. 5. col. 712. secundum apud doctissimos Continuatores Bollandi tom. 1. Iunii pag. 783. Hinc *Civitas* corrupto nomine apud nostrates in *Civitat*, & *Cividat* abiit, quæ ad politio rem Italicæ linguæ modum traducta, demum CIVIDALE *del Friuli*, ut ab alio *Cividale* Bellunensi distingueretur, vocata est. Hoc nomine pridem quoque, antequam Austria diceretur, nuncupatam scribit eodem loco Palladius iunior. Innumera quotquot supersunt, eorum temporum monumenta securus appello, in quibus nusquam *Cividale* occurrit, ubique vel *Forum*

Julii, aut *Civitas*, seu *Civitas Austria*, & incolæ *Civita-*
zenses. Hinc alter Palladius, cui æquè hæc nomina molestè
 in aures insonabant, historiam suam purioris latinitatis
 laude commendatam, maluit barbarismo inficere, nostram
 urbem passim vocando *Cividale*, incolasque *Cividalenses*,
 quam antiquioris nomenclaturæ dignitatem fateri.

At nolim, dum vasa colligo, rursus in campum voca-
 ri, & *Forum Julii* aliò traductum, ut memoravi pag. 323.
 invidiosâ concertatione in suas sedes vindicare. Satis erunt
 apud æquos æstimatores quæ retuli. Plura certè proferre
 possem; sed olim confecta res est, quam ulterius nequa-
 quam sollicito, ne causam jam in tuto positam videar
 importuna defensione corrumpere. Tantum monitos cupio,
 quibus otii aliquid ad has municipales controuersias su-
 perest, quæstionem hanc de Forojulio sub initiû expirantis
 seculi fuisse excitatam, occasione apud nostrates in vulgo
 notâ; cum ante id temporis nemini unquam Scriptorum
 Utinensium in mentem venerit, alibi quàm in nostrâ urbe
 Forum Julium quærere. Proferam aliquos ex ipsis Civibus
 Utinensibus, summæ dum viverent, apud eosdem aucto-
 ritatis, & præcipui nominis testes, fideique incorru-
 ptæ, utpote quos studia postmodum exorta atque affectus,
 novusque contentionis amor nondum fregerat. Joan-
 nes Candidus, qui primus Commentarios Aquilejenses in
 literas misit typis Venetis an. 1521. ingenua nobilitate
 spectatus, & animo juxta ac nomine candidus, *JULIUM*
Castrum, ait lib. 1. pag. 3. *modo est Civitas Austria*, quam
 FORUM JULIUM rursus vocat lib. 3. prope finem. Quin-
 ctius Æmilianus Cimbriacus Poëta insignis, dum literas
 humaniores apud nos doceret, amico M. Antonio Sabel-
 lico scribit *ex JULIO*, inter ejusdem Sabellici epistolas 1.
 lib. 4. Marquardus de Sufannis celebris I. C. in tractatu de
 Judæis secundæ impressionis Venetæ ann. 1568. quem
 etiam insertum invenies inter Tractatus magnos juris t. 14.
 pag. 70. de Attilâ loquens, part. 3. cap. 12. post Aquilejam,

Vide for-
 rum om-
 nium anti-
 quissimum
 testimoniû
 in calce
 Operis post
 Indices.

inquit, *destruxit omnes terras & castra, & inter cetera*.
Castrum FORI JULII, quod nunc Cividatum appellatur.
 Idem Sabellicus haud sanè patriâ Utinensis, sed qui Utinensium stipendiis humanitatis præcepta in ea urbe tradidit, in quâ porro exornandâ atque extollendâ studium operamque summam ingenii posuit, Scriptor si quis alius, ut elogio Palladii utar, in perquirendis & dignoscendis antiquitatibus peritissimus, semel iterumque lib. 1. de verustate Aquilejæ pag. 207. & lib. 4. pag. 227. tom. 4. affirmat, *FORUM JULIUM fuisse quod nunc peculiari nomine Cividatum appellant.* Adeò nil cogitans de Utino, ut ubique eam urbem Unnium vocitet, conscripto quoque eleganti Carmine de ejus Origine, quam ab Unnis & Attila accersit. Auctor hic labente XV. seculo volumina sua edebat. Addam par alterum Scriptorum Utinensium, quorum opera typis vulgata non sunt. Primum laudo nobilitate & literis clarum, Jacobum Valuasum, qui in descriptione Foro-Julien-sis provinciæ disertis verbis scripsit sub annum 1553. *Cividale è chiamato da Tolomeo, e Paolo Diacono Foro di Giulio.* Antonius Bellonus, cujus industriæ & beneficio integra D. Leonis M. Opera, quæ demum Paschasius Quesnellus ante annos XXV. in Gallia edidit, debemus, Vitas Patriarcharum Aquilejensium brevi stilo exaravit. Is, quæ gesta commemorat Paullus Diaconus ab ipsis Patriarchis & Longobardorum Principibus in Civitate, seu Castro Foro-Julien-si, semper Civitati Austriæ tribuit. Quo manifestè declaravit, se Forum Julii non aliam quam nostram urbem putasse. Fuit Candido æqualis.

Si exteris Scriptoribus rem agere vellet Palladius, qui in uno, aut altero triumphum canit, quibus in aliud intentis Utinum pro Foro-Julio oscitanter excidit, tot tantosque, numero, auctoritate, & doctrinæ merito illustres, producerem, ut eum sanè poeniteret excitatis testibus vadationem stitisse. Unum tamen non prætermittam, qui dignitatis nomine, & doctrinæ famâ omni exceptione major, futi-

lia

lia quæ in adversum jactantur argumenta , uno veluti ictu retundit . Is est Cardinalis Norisius , qui in dissertat. de V. Synodo cap. 9. §. 4. ita loquitur : *Henricus Palladius lib.4. rerum Forojul. contendit Utinum esse Forum Julium. Mihi tamen hac opinio probari nequit; nam Paullus Diaconus civis Forojulienſis l.5. c.23. de geſtis Longobard. de Sclavis ſcribit: Congregata valida multitudine voluerunt ſuper Foroiulianorum caſtrum irruere . Et venientes caſtra merati ſunt in loco , qui Broxas dicitur , non longè à Forojulio . Cùm verò Vuetſaris Dux prouincie cum paucis contra barbaros moueretur , ait : Quem Sclavi cum paucis venire conſpicientes irriferunt dicentes , Patriarcham contra ſe cum Clericis aduentare : Qui cum ad pontem Natiſonis , qui ibidem eſt , ubi Sclavi reſidebant , propinquaffet , caſſidem ſibi de capite auferens , vultum ſuum Sclavis oſtendit . Ex his conſtat , Utinum non eſſe antiquum Forojulium , longius enim abeſt à Natiſone . Fuit autem Forum Julium urbs prouincie quondam primaria ac Principum ſedes . Cluverio , Sabellico , aliſque doctioribus eſt Civaldal del Friuli ad Natiſonem . Jam quibus diuerſa opinio placet , liberum ſit , Eminentiffimo Viro iudice , inter indoctiores cenſeri . Porro Broxas , de quo Paullus , locus eſt ad quartum à Forojulio lapidem , hodie quoque veſtigia nominis retinens , ipſiusque urbis porta , quà illuc itur , Broxana adhuc vocatur . Hunc ejus ſitum digito monſtrat diploma Berengarii Regis datum Mantuæ Felici Diacono anno DCCCLXXXIIX. Ind.VI. ubi Broxias dicitur eſſe in finibus S. Joannis in Antro , uti ſanè etiamnum eſt , intermedio Natiſone flumine , in cujus anguſtiis tertio ab urbe milliaro pons lapideus occurrit . Ut vani ſint & ridiculi qui Broxas , & Pontem Paulo memoratos , alibi ſomniant .*

Rurſus viam ad metam importune intercipit neſcio quis lapis , cui veluti de cœlo lapſo pœana decantat Palladius lib.4. pag.67. Proſectò conſtitueram , ut indicaui , ar-

gumenta quæ in adversum scribuntur, transmittere, quoddam refellere nec temporis hujus, nec operæ sit pretium. At quoniam res mihi cum saxis hucusque fuit, atque in hoc uno fundamenta solidiora se posuisse putat Palladius, qui adeo impotenter sibi plaudit, ut veritus non sit sacris verbis abuti: *Veritas de terrâ orta est, & justitia de cælo prospexit*; illud propterea, ne rudioribus antiquitatum imponat, manibus elabi non patiar. *Dum Utini*, inquit Palladius, *anno salutis millesimo quingentesimo decimo septimo novi celeberrimi Palatii fundamenta jacerentur, effossa fuit marmorea tabula, in qua literæ incisæ nostram sententiam de Foro Julio Utini à Cæsare constituto mirifice firmant. Hæ autem sunt marmoris nota.*

C. IVL. CÆS. D. P. IMP. OL. CXVIII. A. P.
VT. GEN. IVL. FOR. S. INST.
VN. NO. PRO. SVMP.

Quas quidem notas eruditissimus vir Camillus Camillus sic interpretatus est. Cajus Julius Cæsar Dictator perpetuus Imperator Olympiadis centesimæ octuagesimæ secundæ anno primo Utini gentis Juliæ Forum secundò instituit, unde nomen provincia sumpsit. Hæc ille. Hic Annus MDXVII. edendis spuriis foetibus malo suo fato destinatur: nam & numismata Triumvirorum protulisse, memini pag. 324. At Cæsarianæ inscriptionis longè recentior est ætas. Tunc vivebat Joannes Candidus, qui si tam grande testimonium vidisset, certè sententiam de vero Foro julio mutasset, lapidemque historiis suis, quas quartum post annum luci tradidit, inseruisset. Ceteri quoque Scriptores Utinenses, quos recensui, insigni monumento edocti, non dubitassent Forum Julii in urbem patriam revocare. Quid Joannes Dominicus Salamonius, qui editâ anno 1596. prolixâ defensione pro causâ Utinensi, occasione superius indicatâ, nil intactum, quod ad Forum Julii Utino asserendum per-

pertineret, reliquit? Ea itaque inscriptio, non dicam tabulam marmoream, quam nusquam gentium extare audio, iis scribentibus nondum procusa erat. Si quæras artificem, dabo Monachum quendam Camaldulensem Germanum de Vecchiis, inter cujus scripta, quæ Utini confarcinavit circa annum 1600. primum apparuit. Nam & hic idem Civitatem triumviralem, de qua pag. 324, molitus fuit, aliaque id genus commenta, quæ videre est in ejus MSS. Utini asservatis. At sanè non satis ad fraudem peritus, atque ingeniosus fuit; cùm undique falsitatis argumenta in aperto reliquerit, quæ, quisquis antiquitatem vel summis labris degustaverit, statim apprehendit; & quidem scitè subodoratus est etiam Schönleben Annal. Carniolie par. 2. ad an. Mundi 4002.

Julius Cæsar bello Gallico implicitus anno V.C. 702. Alexiam & Avaricum expugnavit, ac Vircingentorigem in suam potestatem adduxit. Dictaturam primam iniit anno 705. quam brevi dimisit, aliam anno 707, tertiam insequenti, *perpetuam* verò nonnisi demum anno 709. At nostri lapidis præclarus auctor novam Chronologiam invexit, & eo ipso anno 702, cū quo concurrit annus primus Olympiadis centesimæ octogesimæ secundæ, Cæsarem Dictatorem *perpetuum* fecit, ingenti septem annor. prochronismo. Quod satis esset ad falsi crimen. Præterea insolens est Italicæ inscriptionem per Olympiadum notas signare. Quamvis enim apud Halicarnasseum lib. 1. & Solinum cap. 1. Olympiadum annos cum annis Consulum Romæ in acta publica relatos legamus; nondum tamen in vetustis Romanorum, faxis Olympiadas incisas uspiam vidi. Quid verò integra inscriptio primis tantum vocabulorum literis exarata? Hoc sanè ab usu antiquitatis abhorret: nam quamvis siglas frequentissimè, & notas compendiarias sparsim lapidibus insculptas observemus, nusquam tamen verba omnia sub hujusmodi involucris sunt perscripta, ne veteres ipsos æque ac nos sensus inscriptionis omninò lateret, uti notavit
Eques

Eques Ursattus marmor. erudit. epist. 2. pag. 13. At noster erubuit fortasse plenius verbis, & aperto ore fabulam suam canere. Quid Forum *secundò* institutum, tanquam si aliud pridem conditum fuisset? Quid ea verba, *unde nomen Provincia sumpsit*? Cum constet longè à Cæsaris ævo nostram Provinciam appellari cœptam Forojuliensem.

Ceterùm cùm Utinum in veteris Fori Julii jura immeritò irrepsisse contendo, me nihil ei detractum velle dignitatis, nihil amplitudinis, atque honestamenti sanctè profiteor. Sua maneat nobilissimæ urbi decora, suus honos, quam ædificiorum splendore, opum affluentia, frequentia civium inter illustriores jure & merito numeramus; atque Patriarchalis amplissimæ Sedis, quam hodie Illustrissimus D. Dionysius Delphinus sanctissimis moribus & magnis virtutibus implet, summique totius provinciæ magistratus gemino ornamento auctam & condecoratam, jam in principem regionis locum reponimus. Hinc illi nil opis alienæ laudis, nec est cur gloriolam hanc nobis invidet: ut dum nos jure nostro vetera extollimus, ipsi abundè pulchrum atque magnificum sit præsentibus lætari.

F I N I S.

FRAGMENTA INSCRIPTIONUM FRATRUM ARVALIUM.

T operi nostro, quod jam in exitu est, gratiam aliquam apud Eruditos compararem, splendidam appendicem adjeci. Fragmenta sunt marmorum, quibus acta & ritus Fratrum Arvalium continentur, illustriora ceteris quæ hucusque prodierunt, cum rerum quarundam novitate, tum etiam copia. Inventa ante annum fuisse memoravi cap. VII. ad inscriptionem M. Aquilii; & nonnulla rarioris pretii tunc excerpta observationibus illustravi. At nondum satisfactum Orbi literario arbitratus sum; nisi integræ inscriptiones emitterentur. Eas summa fide & diligentia ex autographis saxi descripsi, & sæpius contuli cum exemplari excepto in charta ipsis saxi fuligine infectis impressa, ita ut in area nigra Characteres albi & maxime conspicui appareant. Cui industriæ ne literulam quidem effugisse certus sum. Atque ideo cum Lector offenderit voces aliquas diversimodè siue in hisce nostris, vel in aliis Gruteri, Sponii, & Fabretti tabulis exaratas, non vitio nostro id tribuat, sed quadratarii inconstantia; nisi potius easdem voces variè scriptas & pronuntiatas tunc temporis velit. Hujusmodi sunt, patremis & patrimis, Berbeces & Verbeces, Vaccam & Baccham, Mænianum triplici forma exsculptum, nempe per E simplex, per Æ & AE, conmolendæ & conmolandæ, & si quæ alia id genus. Præterea diversam scripturam ab aliis Arvalium tabulis non semel observavimus. Gruterianæ habent coinquendi, Fabretianæ tetrastilo, nostræ coinchuendi, tetrastulo, nam sæpius Romani y Græcum per u reddebant. Porro ex nostris corrigas eundem Fabretium, qui Carcares & Mælianus scripsit, cum sit legendum carceres & Mefitanus; atque iterum quod hanc vocem, PRÆVUNTE, unico E scribendam contendat, eo nomine carpens Gruterum & Sponium, nam manifestè in nostra est, PRÆEVUNTE; ut dicere possis utrumque modum in more positum fuisse. Accentus acuti frequenter in prima tabula singnatur, nunquam in secunda: in hac nullum aspiciam punctum voces distinguens, in illa ubique reperies, præterquam post præpositiones in, ad &c. quæ etiam junguntur sequenti verbo. Porro observatione dignum in ipsa prima tabula diversam formam characterum representari. Decretum adsignationis locorum
in

in Amphitheatro capitalibus literis seu quadratis, quæ vulgò usurpantur in vetustis inscriptionibus, eleganter & affabre est exaratum. Cetera rudiori manu, & forma ipsa literarum duplo minori, nec lineis ita concinnè & ad normam ductis. Ibi A more vulgato; hic ad instar λ Græci, & aliquando etiam absque superna pedis productione, ut videre est in exemplo mox producendo. Fortasse quiddam eorum adsignatio honori esset Collegio Arvalium, memoriam magnificentius ad posteros voluerunt transmittere. In secunda tabula præterquam nusquam puncta, & accentus, ut dixi, apparent, characteres, si scripturæ faciem spectes, similes videntur; at certè deformiores sunt, inequales & inter se confusi. Ut inde conicias, scribendi quoque modum centum annorum spatium aliquantulum defluxisse. Nam prima tabula sculpta est anno epochæ Christianæ 81. Titi postremo, secunda an. 183. ex præscripta nota Consulum; nempe M. Aurelio Antonino Aug. IV. & C. Aufidio Victorino II. Obiter corriguntur vulgares Fasti, qui Victorino prænomen Marci imponunt; eiusque secundus Consulatus, de quo aliqui dubitarunt, confirmatur. Specimen characterum utriusque tabulæ damus; neglectis aliis, qui in decreto adsignationis notantur, cum ubique eorum exemplar prostet,

IN LUÇO DEAE DIAE
IN LUÇO DEAE DIAE

Haud ineptam observationem addam, à loco ubi saxa hæc Arvalium sunt reperta, deductam. Lucus Deæ Diæ situs erat viâ Campanâ apud lapidem V. ut dicitur in inscriptione Arvalium apud Gruterum pag. 121. Fabrettus in Charta topographica III. dissertationi de Aquæductibus præmissa, & in postremo Opere inscriptionum p. 481. viam Campanam, contra Holstenium, collocat inter viam Appiam & Ostiensem. Verisimile est nostra hæc marmora posita olim fuisse in luco Deæ Diæ, viâ campanâ, atque inde ad usum fabricæ exportata in vicinam viam Ostiensem, ubi inserta erant muro cuiusdam domus, quarto ab Urbe lapide. Quo mirificè firmatur Fabretti de situ viæ Campanæ opinio.

Cete-

Ceterum prima tabula alta est pedibus tribus cum dimidio, lata pede uno semis. Limbi inferioris pars magna deest; anguli dexteri pars in superiori. Secunda in latus complectitur tres pedes cum dimidio, unumque cum dimidio in altitudine; atque inde cum latior sit quam alta, in tres columnas dividitur. Cum utriusque prolixiores lineas nostra pagina non caperet, continenti verborum serie excusas dedimus. Capita tamen seu initia versuum suis locis sunt reddita; nisi quod hic introrsum recedunt ad Typographi commoditatem, & usum. Puncta Lapidem fractum indicant. Sed fracturæ locus ductu recto & continuo non potuit designari ob paginæ angustiam.

Prima Tabula.

..... ANVS. CO

..... VIRVS. MISIT. QVOS

..... VESPASIANVS. AVG. CAESAR.

DIVI. F. DOMITIANVS

..... C. VIPSTANVS. APRONIANVS. C. IV-

NIVS. TADIVS. MEFITANVS. T. VERATIVS

..... MPVLVS. VOPISCVS. ARRVTIVS. CATELLI-

VS. CELER. TI. IVLIVS. CANDIDVS. MARIVS

.... Q. TILLIVS. SASSIVS

... DEM. COS. III. K. IVN. IN DOMO. L. VENVLEI. APRONIANI. MAG. ADPERAGENDVM. SACRIFICIVM. PER. FRATRES. ARVALES. EPVLANTES. ET. FRVGIBVS. MINISTRANTIBVS. PVERIS. INGENVIS. PATREMIS. ET. MATRIMIS. SENATORVM. FILIS. REFERENTIBVS. AD ARAM. IN PATERIS

M. TILLIO. FRVGI. T. VINICIO. IVLIANO. COS. VII. IDVS DECEMBR. IN CAPITOLIO. IN AEDEM. OPIS. SACERDOTES. CONVENERVNT. AD VOTA. NVNCVPANDA. AD RESTITVTIONEM. ET. DEDICATIONEM. CAPITOLI. AB IMP. T. CAESAR^{sc} Λ E. VESPASIANO. AVG.

IN COLLEGIO. ADFVERVNT. L. VENVLEIVS. APRONIANVS. C. VIPSTANVS. APRONIANVS. L. VERATIVS. QVADRATVS. L. POMPEIVS. VO-

PISCVS. ARRVTIVS. CATELLIVS. CELER. C.
IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. P. SALLVSTIVS.
BLAESVS

L. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. ASINIO
POLLIONE. VERRVCOSO. COS. XVIII. K. FEBR.
IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM.
PER. CALATOREM. ET. PVBLICOS: EIVS. SACER-
DOTI. QVOD. ARBOR. A VETVSTATE. DECI-
DIT. EXPIANDVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPI-
MAM

L. VEITIO. PAVLLO. T. IVNIO. MONTANO.
COS.....K. MAIS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OBFERRVM. INLATVM. IN AEDEM. SCR *sc* PTVR. CAVSSA. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

ISDEM. COS. III. IDVS. MAIAS. IN LVCO. DEAE. DIAE. PIACVLVM. FACTVM. PER CALATOREM. ET. PVBLICOS. EIVS. SACERDOTI. OBFERRVM. DE. AEDE. ELATVM. PORCAM. ET. AGNAM. OPIMAM

LOCA. ADSIGNATA. IN AMPHITEATRO.

L. AELIO. PLA VTIO. LAMIA. COS
Q. PACTVMEIO. FR *sc* NTONE.

ACCEPTVM. ABLABERIO. MAXIMO. PROCVRATORE. PRAEF. ANNONAE. L. VENNVLEIO. APRO-
NIANO. MAG. CVRATORE. THYRSO. L.
FRATRIBVS. ARVALIBVS MÆNIANO. I. CVN. XII. GRADIB. MARM. VIII. GRADV. I. P. V. GRADV III. PED. V: S-) F. PED. XXXXIIS. GRADV. I. VNO. PED. XXIIIS. ET. MENIANO. SVMMO. II. CVN. VI. GRADIB. MARM. IV. GRADV. I. VNO P. XXIIIS. ET. MAENIANO. SVMMO. IN. LIGNEIS. TAB. LIII. GRADIBVS. XI. GRADV. I. PED. V. = = ε -- GRAD.

XI. PED. VS = =) F. PED. LXIIIS = = ε
SVMMA. PED. C XXVIIIS = = ε

L.

I. FLAVIO. SILVA. NONIO. BASSO. COS
ASINIO. POLLIONE. VERRVCOSO.

III. NONAS. IAN.

MAGISTER. C. IVNIVS. TADIVS. MEFITANVS. COL-
LEGI. FRATRVM. ARVALIVM. NOMINE. VOTA.
NVNCVPAVIT. PRO. SALVTE. IMP. TITL. CAESA-
RIS. DIVI. F. VESPASIANI. AVG. PONTIF. MAX.
TRIBVNIC. POTEST. COS. VII. ET. CAESARIS. DI-
VI. F. DOMITIANI. COS. VII. ET. IVLIAE. AVG. LI-
BERORVMQ. EORVM. VICTVMIS. IMMOLATIS. IN
CAPITOLIO. QVAE. SVPERIORIS. ANNI. MAGISTER
VOVERAT. PERSOLVIT. IOVI. O. M. BOVES. MA-
RES. II. IVNONI. REGINAE. VACCAS. DVAS. MI-
NERVAE. VACCAS. II. SALVTI. PVBLICAE. VAC-
CAS. II. ET. INPROXIMVM. ANNVM. NVNCVPA-
VIT. PRAEEVNTE. L. POMPEIO. VOPISCO. C. AR-
RVNTIO. CATELLIO. CELERE. IN EA. VERBA. QVAE.
INFRA. SCRIPTA. SVNT

IUPPITER. O. M. SI. IMP. TITVS. CAESAR.
VESPASIANVS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST.
P. P. ET. CAESAR. DIVI. F. DOMITIANVS. QVOS.
NOS. SENTIMVS. DICERE. VIVENT. DOMVSQVE.
EORVM. INCOLVMIS. ERIT. A. D. III. NON. IAN.
QVAE. PROXIMAE. P. R. Q. REI. P. P. R. Q.

....INT. ET. EVM. DIEM. EOSQVE. SALVOS. SER-
VAVERIS. EX. PERICVLIS. SIQVA. SVNT.

....EVM. DIEM. EVENTVMQVE. BONVM. ITA. VTI.
NOS. SENTIMVS. DICERE.

.....ATV. QVO. NVNC. SVNT. AVT. EO. MELIO-
RE. SERVAVERIS. AST. TV.....

.....INE. COLLEGI. FRATRVM. ARVALIVM.
BVBVS. AV.....

.....IM

.....VRATIS. II. VOVIMVS. ESSE. FVTV....

.....TIBI. IN. EADEM. VERBA. NO.....

.....ESSE. FVTVRVM.....

Secunda Tabula.

IMP. CAES. M. AVR. ANTONINO AVG III
C. AVFIDIO VICTORINO II COS

IN CAPITOLIO Q. LICINIVS N RVM ARVALIVM VOTORVM SOLVTORVM ET NO AVSA PRO SALVTE IMP. CAES. M. AVRELI *locus abrasus* ANTONINI M GERM. MAXIM. PP. COS. IIII. FRATRE ---- ARVALES CONVENERV VS NEPOS MAG. CN. CATILIVS SEVERVS M. VLPIVS ASTIVS PR MA IMMOLAVIT Q. LICINIVS. NEPOS MAG. IOVI O. M. BO MAREM IVNO NI REG. BOVEM FEMINAM MINERVAE BOVEM FEMINAM LVTI PVBLICAE P. R. BOVEM FEMINAM

ISDEM VII IDVS IANVAR IN PRO-
NÃO FRATRES ARVALES SACRIFICIVM
DEAE DIAE INDIX Q. LICINIVS NEPOS MAG.
VELATO CAPITE CONTRA ORIENTEM QVOD
BONVM FAVSTVM FELIX FORTVNATVM SALV-
TAREQVE SIT. IMP CAES M AVRELIO *locus abrasus*
ANTONINO AVG PIO SARMAT GERM MAXIMO
P M PP COS. IIII OPTIMO MAXIMOQVE PRINCI-
PI DIVI M ANTONINI FIL DIVI ANTONINI NEPO-
TI DIVI HADRIANI PRONEPOTI DIVI TRAJANI
PARTHICI ABNEPOTI DIVI NERVAE ABNEPOTI
SENATVI P R Q FRATRIBVSQVE ARVALIBVS SA-
CRIFICIVM DEAE DIAE HOC ANNO ERIT ANTE
DIEM XVI KAL IVNIAS ROMAЕ ANTE DIEM XIII
K IVN IN LVCO ET DOMI XIII K IVN CONSUM-
MABITVR DOMI ADFVERVNT IN COLL Q. LICI-
NIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS M VL-
PIVS ASTIVS PR M ANTONIVS IVVENIS

L. TVTILIO PONTIANO GENTIANO COS VI
ID FEBRVAR IN LVCO DEAE DIAE Q. LICINIVS
NEPOS MAG OPERIS INCHOANDI CAVSA QVOD
IN FASTIGIO AEDIS DEAE DIAE FICVS INNATA
ES-

ESSET ERVENDAM ET AEDEM REFICIENDAM IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM ADAEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI BERBECES II ALTILANEOS

Columna Secunda.

MARTI ARIETES ALTILANEOS II IVNONI DEAE DIAE OVES II SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES DVOS LARIBVS VERBECES DVOS MATRI LARVM OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE INCVIVS TVTELA HIC LVCVS LOCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLLENDAE CONMOLANDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N XVI VERBEC IMMOLAVIT N XVI M HERENNIO SECVNDO M EGNATIO POSTVMO COS III ID MAI

IN LVCO DEAE DIAE Q LICINIVS NEPOS MAG OPERIS PERFECTI CAUSA QVOD ARBORIS ERVENDAE ET AEDIS REFECTAE IMMOLAVIT SVOVETAVRILIBVS MAIORIBVS ITEM ADAEDEM DEAE DIAE BOVES FEMINAS II IANO PATRI ARIETES II IOVI VERBECES II ALTILANEOS MARTI ARIET ALTILAN II IVNONI DEAE DIAE OVES DVAS SIVE DEO SIVE DEAE OVES II VIRGINIBVS DIVIS OVES II FAMVLIS DIVIS VERBECES II S II LARIBVS VERBECES II MATRI LARIVM OVES II SIVE DEO SIVE DEAE INCVIVS TVTELA HIC LVCVS LVCVSVE EST OVES II FONTI VERBECES II FLORAE OVES II VESTAE OVES II VESTAE MATRI OVES II ITEM ADOLLENDAE CONMOLENDAE DEFERVNDAE OVES II ITEM ANTE CAESAREVM DIVIS N XVI VERBECES IMMOLAVIT XVI

ISDEM COS XVI K IVN IN DOMVM LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES PRAETEXTATI SACRIFICIVM DEAE DIAE TVRE ET VINO FECERVNT IBIQUE DISCVMBENTES TORALIBVS SEG-

MEN-

MENTATIS MINISTRANTIBVS PVERIS PATRIMIS ET
MATRIMIS SENATORVM FILIS AELIO AVIOLA ET A-
CILIO SEVERO ET M VLPIO BOETHO ET CL SVLPI-
CIANO CVM PVBLICIS AD ARAM RETVLERVNT AD-
FVERVNT IN COLLEGIO Q LICINIVS NEPOS MAG.
CN CATILIVS SEVERVS T FL SVLPICIANVS M AN-
TONIVS IVVENIS P PESCENNIVS NIGER M VLPI AS-
TIVS PR

ISDEM COS XIII K IVN IN LVCO DEAE DIAE
Q LICINIVS NEPOS MAG AD ARAM INMOLAV.....
PORCILIAS PIACVLARES II LVCI COINCHVENDI ET
OPERIS FACIENDI IBIQVE BACCHAM HONORARIAM
ALBAM AD FOCVLVM IMMOLAVIT SACERDOTES IN
TETRASTVLO CONSEDERVNT ET EX SACRIFICIO E-
PVLATI SVNT SVMPVISQVE PRAETEXTIS ET CORO-
NIS SPICEIS BITTATIS LVCVM DEAE DIAE SVMMO-
TO ASCENDERVNT ET PER Q LICINIVM NEPOTEM
ET CATILIVM SEVERVM PROFLAMINEM AGNAM O-
PIMAM IMMOLAVERVNT PERFECTO SACRIFICIO
OMNES TVRE ET VINO FECERVNT DEINDE CORO-
NIS IN LATIS SIGNISQVE VNCTIS PETRONIVM PRI-
SCVM EX SATVRNAL... PRIMIS IN SATVRNALIA SE-
CVNDA MAG FECERVNT ET FL SVLPICIANVM FLA-
MINEM

Columna Tertia.

NOMINAVERV.....
EPVLATI SVNT POST EP.....
SVpra CARCERES ASCENDIT ET SEC.....
CATILIO SEVERO PROFLAMINE VICTORIS.....
Q LICINIVS NEPOS MAG CN CATILIVS SEVERVS
T FL.....
NIVS NIGER M VLPIVS ASTIVS PRAETORES ISDEM
COS III.....
Q LICINI NEPOTIS MAG FRATRES ARVALES AD
CONSVMMANDVM S.....
IBIQVE INTER CENAM LICINIVS NEPOS MAG CA-
TILIVS SEVERVS
IVVENIS PESCENNIVS NIGER VLPIVS ASTIVS DIS-
CVMBENT.....

ALBIS

ALBIS TVRE ET VINO FECERVNT MINISTRANTIBVS
 PVERIS PATR.....
 FILIS EISDEMQUE ET XVI KAL IVN EASDEM FRV-
 GES INLIBATAS.....
 PVERI RICINIATI CVM PVBLICIS AD ARAM RETV-
 LERVNT DEIN.....
 CANIPAS CONTIGERVN QVAS PER CALATORES
 DOMOS SVAS M.....
 EST SPORTVLIS ✕ OT PACTVMEIO MAGNO L SEP-
 TIMIO FL.....
 IN CAPITOLIO PRO SALVTE IMP CAES M AVRELI
 COMMODI ANTO.....
 FRATRES ARVALES CONVENERVNT ET IMMOLA-
 VIT CN.....
 OM BOVEM MAREM IVNONI REG BOVEM FEMI-
 NAM A.....
 SALVTI BOVEM FEMINAM PROVIDENTIAE DEO-
 RVM.....
 L COSSONIO EGGIO MARVLLO CN PAPIRIO AELI-
 ANO.....
 OB FERRI IN LATVM SCRIPTVRAE ET SCALPTVRAE-
 M.....
 STRVIBVS FERTISQUE PER M VSTIO NARCIS-
 SO KALAT.....
 C OCTAVIO VINDICE XV K IVN ET....
 PIACVLVM FACTVM OB FERRI ELATIONI SCRIPT...
 RACTI PORCA ET AGNA STRVIBVS FERTISQUE....
 KALATOREM ET PVBLICOS FRATRVM ARVALIVM

Vacua hæc pagina locum facit additioni ad Cap. X. M. Aquilii pag. 143. Legionem XI. appellatam Fretensem à Gaditano freto mirifice firmat inscriptio, quam Florentiæ in vinea Strozziæ extantem descripsit Cl. Montfauconius. Legitur etiam apud Gruterum pag. 466. 5. sed valde corrupta.

D. M

A. SEIO. ZOSIMIANO
 EQVIT. ROM. PRAEF. CO
 HORT. III. BRACAR. AVG
 TRIB. LEG. XI. CL. SVCCVVIAE
 ET. DEC. ANTIATI. A. SEIVS
 AFRICANVS. PAT. PISSIM. B. M. FECIT

Zosimianus militiam in Hispania agebat, ubi functus est Præfectura Cohortis III. quæ à loco stationis Bracarensis Augusta vocabatur. Nam Bracarum opidum Augusta, Plinio lib. 4. cap. 20. ponitur in provincia Tarraconensi, & Ptolomæo est Bræcara Augusta, lib. 2. cap. 6. Itaque Legio quoque XI. Succuvia dicitur, ab alia Hispaniæ urbe Succubo, (nam frequentissimè B & V permutantur) quam in Batia locat idem Plinius lib. 3. cap. 1. Et Succubitanum Municipium vocat Capitolinus initio vitæ M. Antonini Philosophi. Provincia Batia ad fretum Gaditanum porrigebatur. Hinc facillè fuit, Legionem XI. mansisse etiam ad eundem fretum; atque uti Succuviam à priori statione, ita ab hac Fretensem appellatam. Habes in quinta linea Zosimianum fuisse Decurionem Antiatem; quo monumenta hujus Colonie, de qua dixi cap. 1. locupletabis.

FINIS.

Absolutis integri Operis typis, monenti amico, ne inscriptiones Aquilejenses, quarum satis uberem collectionem, à Capodaleo pridem adornatam, apud me esse sæpius memoravi, orbi literario inviderem, obtemperare constitui. Quamquam enim plerumque nuda tantummodo nomina contineant, quod olim me ab hoc consilio avertibat; cum ex ipsis nominibus familiarum plura sint hæcenus ignota, haud ingrata hoc titulo Antiquariis futura perspexi. Habes itaque Lector Inscriptiones Aquilejenses, aliasque variis provinciæ Foro-Julienfis locis extantes, ineditas omnes, atque in hanc diem à nemine, quod sciam, vulgatas. Nam quas Gruterus, & Reinesius jam ediderant, omisi, nonnullasque præterea quas à nobis acceptas, Fabrettus volumini suo postremo inseruit.

¹
D M
SVRTIAE TYTY
CHENIAE. PA
PHRODITVS. F
VICTOR. FILI
MATRI. PIENTI

D. S. B. M
*Aquilejæ in fronte domus
Bastetorum.*

²
NYMPHIO
FILIO. ANNOR. III.
NYMPHODOTVS. PLOCAMI
DIVI AVG. L.
SER

In domo quadam Capituli.

³
AMICIS. LIBERALIBVS
In Turri Campanaria S. Siri.

⁴
C. MINATIVS C. F
AFRICANVS
M. MINATIVS. C. F
VEIVI. FECERE

In quadam domo Comitum de Strafsoldo utraque.

⁵
OSSA. CATIAE
Q. L
COMPSINIS

In quadam domo Capituli.

⁶
PATROCLO. SVMMARVM
VLPIVS. PRISCVS
ANIMAE. MERENTI
In ædibus Trevisanorum.

⁷
CN. OCTAVIO CN. FILIO
PAL. VITALI
CN. OCTAVIVS. ZOSIMVS
ET TITIA AGRIPPINA
L. D. D. D.

In Ecclesia diruta S. Siri.

⁸
AVRELIVS. DOMITIANVS
BENF. LEGI
AL. VIXIT.
ANN. XXXX. MILIT
AVIT. AN. XX
ACCEPIT. MISSIONEM

Ddd * C.

9
C. LVCRETIVS C. L
ISIDORVS
LVCRETIA. C. L.
SVRISCA
VIV.

In alia domo Capituli.

10
L. PETRONIO
M. XI D XXIX PETRONIVS VETTIANVS

ET. MAGIA DAPHNIS
PARENTES
Ad S. Joannis.

11
C. MARIO. L. F
SEIAI 7. L. ALETIAI
MATRI
MARIAI. C. F. PRIMAE
SORORI
MARIA. C. F. SECVNDA

In Pago Lusferiaci.

12
AELIAE. SOSIOLAE
FILIAE. DVLCISSIMAE
MINVTIVS
SOSVS. ET
AELIA
PRIMITIVA
PARENTES

In viridario. apud duas turres.

13
SALIA. PRAETORIS. L
OPTATA. V. F
SIBI. ET. SVIS. ET
ANDIS. C. F
CONIVGI. ET
AVFIDIA. E. C. L
LYRICA
FILAE. SVAE.

14
C. METTIVS
M. F. TRO
MIL. CHO. II. PR
MIL. ANN. X
In quadam domo Capit.

15
FABIA. L. L
LOGAS
V. F. SIBI. ET
FABIAE L. L. NADI
SORORI
C. ASPAMIO. SACRO
PRIMIGENIO. F
EORVM. ANN. XII
In alia domo.

16
ANTISTIAE FELICVLAE
ANTISTIA
SINTICHE. LIB
PATRONAE. PIENTISS
ET ANTISTIAE. FELICVL
FILIAE
LIBERT. LIBQ. POSTQ. EOR
H. M. H. N. S
L. M. IN FR. P. XXV
IN AGR. P. XX.
In alia domo Capituli.

17
LOCVS
M. T. POSI
CELADI
SIBI. ET SVIS
IN. FRONTE
PEDES. XX
IN AGRVM
PEDES. XXXII
*Inter rudera palatii Pa-
triarchalis.*

CAE-

18

CAESILIA. Q. L
CINNAMIS

DINDIAE. LAVRIDI
DELICATAE. SVALANN

NATAI. XXIV. HIC. CONDIDIT. OSSA

In domo Capituli.

19

TERENTIVS
NICO. CLARAE
SABINIANAE
CONIVGI. DVLGIS
SIMAE. POSVIT

20

D. M
SERVIAE
CERVOLAE
ET PRIMITIVO
ALVMNO. A. XIII
OBITIS
CAECILIA
PLVSIS. V. F. SIBI. ET
TREBIAE. MAXIM

21

Q. CLAVDIO. HERCLIANO
CLAVD. MYCALAE
CONIVGI. KARISS

22

M. MAMMIVS. M. F
NIGER
C. M. F. CHILO
V. F

23

T. ALFI. ARISTON
SIBI. ET. SVIS
LIBERTIS
LIBERTABVS
L. Q. P. XVI
Ad S. Lazari.

24

T. DECIDIVS
7. L. AVCTVS
V. F. SIBI. ET. LIB
L. M. IN. FR. P. XVII
IN. AGR. P. XXXII

25

T. ARRIOLENVS L. L. . . .
HILARVS
T. ARRIOLENO L. L. . .
LICCEO

26

D. M. S
AMPVLENAE. Q. F
SECVNDINAE

27

L. M
C. STERTIN
ZOSIMI
ET. T. VARON
MERCURI
ET. VARONIAE
MERCVSSENAE
MACERIAM. MERCVR
ET. MERCVSSENA. V
PECVNIA. SVA. FECER
IN. FR. P. XX
IN. AGR. P. X

28

CAETRANAE. T. F.
RVSTICAE
SEX. CAESERNIO
COMMVNI
T. POMPONIO
GEMELLO
SEX. CAESERNIVS
CAESER
F. S. F

In domo apud Moniales.

Ddd 2 * L.

²⁹
L. AEBVTI. TROPHIMIAN
Q. V. A. VI. M. III. QVI. INFIR
MAT. EST. A. I. M. III. AEBV
TI. CORINTI. ET TRO
PHIMA. PARENT. F. DVLC

In ædibus Santinorum

³⁰
T. RVFFELLIVS. T. L
DEMETRIVS
RVFFELLI. T. L. SECVND
VIVI. FECERE

T. RVFFELLIVS. T. L. ACASTVS
T. RVFFELLIVS. T. L. ACHIBA
RVFFELLIA. T. L. SILENIO
RVFFELLIA. T. L. DOTILIA
T. VEIVS. T. L. PHILOSTRATVS
IN. FR. P. XVI. IN. AGR.

P. XXXVI

Apud easdem Moniales.

³¹
SEPTIM. MARCIAN
OPT. LEG. II. AD
P. F
PRO. SALVTE
SVA. ET. SVORVM
V. S. L. M

Prope Monasterium.

³²
VETTIAE
L. L. SABIN
AE. ANN. XXVI
POSIT. C
TITVRIVS
VERVS. M. S

³³
AVRELIVS. HYLASE. LYL
TIS. F. VIX. ANN. V. M. VII
IVLIA. MATER. POSVIT
Extra Ecclesiam Belinensem.

³⁴
D. E. I. M
P. AELIVS. MERCVR
Q. TES. SIG
NIVS. MAXI
MIAN. PATR
PRO. ST. AVR
VICTORE
V. S. L. M
Prope Monasterium.

³⁵
D. I. M
FL. EXVPERAT
AGENS. IN. LVSI
FL. SABINI. P. P
AEL. SEVERVS
AGENS. LVST
AVR. FLAV. PV
LEG. III. . . .

.
VALER. VALENS
SIGN. LEG. XIII. GEM
LVST. AVR. ZENON
D. D
V. S. L. M
Ibidem.

³⁶
MINICIALAE
SECVNDAE
ANNORVM. XV
AEMILIA. T. F
PROCVLA MATER. F.
Ad S. Ægidii.
Christiana. ³⁷
PALATINO
FLA. ANTIO. CONIVGI
BIINII. MIIRIINTI. F. C
QVI. VICSIT. ANNIS. XXXVI.
IN. PACH
VIO-

38

VIOLAE
 PLAVTI. AQVILIN
 PRIMITIVOS. CONIVG. ET
 PRIMITIVAE. VERNA
 CONIVG
 FILIAE. EOR

39

D. M
 ONESIMVS. IVSTO
 NEPOTI. INFE
 LICISSIMO. QVI
 VIXIT. ANNIS
 N. III. M. III. DIEB. XV

40

AVRELIVS. VIN
 CENTIVS. AVRELI
 AE. IVVENTIAE
 CONIVGI. PVDICI
 SSIMAE FOEMINAE CVM
 QVA. VIXIT. ANNIS. XX
 VIII. D. XI. SINE. V. QV

41

D. M
 IVLIO OPTATO
 V. F
 LEGIONIS. X
 GEMINAE
 IVLIA. VIT
 OPTATA
 . . . ANA
 . . . POSVIT
In domo rurali.

42

D. M
 M. LYCIN. TROPHIM
 NVMISIAE. ANTONIN
 CONIVGI. CARISS
 L. M

43

D. M
 AVR. SOSIVS
 V. L. III. F
 V. F. S. ET
 IVL. VALENTI

.....
In Insula Gradensi prope Aquil.

44

C. LORENTIVS
 TESITON. VIVVS
 POSVIT. SIBI

45

TVLLIAE. SEPTIMINAE
 ANIMAE. INNOCENTISSIMAE
 QVAE. VIXIT. ANNIS. VI. MEN
 VIII. DIEBVS. VIII
 TVLLIA. PRIVATA
 MATER. INFELICISSIMA.

45

CATALVS. CALLAEI. F.
 NATIONE. SEQV
 EQV. ALA. SCVB. L
 SESQVIPL. MILIT
 ANNOS. XXII

H. S

In domo propè S. Stephan.

46

VISENA. L. F
 TERTIA
 VIV. FEC. SIB. ET
 C. SETTVMIO. C. L
 NICOMACHO. ET
 VISENAE. C. L. PROCVLAE
 VISENAE 7. L. CVPITAE
 VISENAE 7. L. POTESTAE
 L. VARIO 7. L. CRHESIMO
 ET. SVIS. L. L
Ibidem.

VL-

47

VLPIA. MARTIA. QVI. VIXIT
ANNOS. XL. ET AVREL. APER
VIX. ANN. X ET AVREL. ABEN
TIVS. VIX. ANN. T. VIII. AVREL
SILVANVS. ANN. IIIS. DIE G XIII G
CONIVGI. ET. FILIS. CARISSI
MIS. POSVIT

Ibidem.

48

THALLO
C. P. E
CONSERVI
DE. SVO

In pago Tertii propè Aquil.

49

T. ATTILIVS. T. F
PRIMVS
POMPEIA. M. F
RVFA
IVLIA. CALISTI
L. ARCHENIA
V. F
VARIAE PRIMAE
L. M. IN. FR. P. XVI
C. P. P. XXX

In pago Cerviniani.

50

LOCVS
L. GAVI. L. F
CELERIS
Q. QV. P. XX

Ibidem.

51

L. M
C. GALERI
HILARI
IN. FR. P. XVI
IN AG. P. XXXX

Utini ex Aq. apud Gurgos.

52

L. M
Q. LVCILI. FLORI
ET. C. TETTIDI
PRIMI
IN. FR. P. XXI
IN AG. P. XXII

In Ceruiniano ad S. Martini

53

MODESTO
PRINCIPIS
TI. CAESARIS
*Utini ex Aquileja apud
Nobb. de Gurgis.*

54

L. GAILONIO
CORIN. III. LIB
FIDELI
L. GAILONIO. L. F
IVSTINO. MIL. LEG
II. ADIVT. BIGAVAE
L. GAILONIO. L. F
IVSTO. FRATRI
GAILONIAE. PRIM
LIBER

Ibidem.

55

L. POMPONIVS
SILVANVS
MIL. LEG. XI
H. S. E

Ibidem

56

L. CASSIVS
C. F. POL. PAR
MI. CHO. XII
V. ANN. XXVI
H. S. E

Ibid.

D.

57

D. M
ROMVLO. BIZEGO
NI. FIL. NEMISENO
VIATRIX
MARITO
OPTIMO
BENEMERENTI

Ibidem.

58

VALERIAE. MESSILLES
QVAE. V. A. XXX. D. LVI
IVLIVS. GORGONIVS
QV. MEC. A. XIII
D. LVI. CONIVG
CASTISSIMAE

Ibidem.

Christiana

59

PARENTES. FILIAE
SVAE. INNOCENTISS
IMAE. AMANTIAE. QVI
BIXIT. ANNOS
PLVS. M. VII. M. V
DEPOSIT. PRI
DIAE. NONAS. IV
LIAS. IN. PACE

In domo editui Cathedralis Aq.

60

LEVCAE. ANSPA
NIAE. L. OCCVSIA
VENVSTA. MAG
DEAE. OBSEQVEN
TI. D

*In porticu Ecclesiae S. Felicis
ex M. S. Marcanova.*

61

ATTICVS
TRIM. OBIT.
In Portu Romatino.

62

MALCHVS. ET. EV
PHEMIA. CVM SVIS
DE. DONIS. DEI
VOTVM. SOLVER
Aquil. ad S. Felic. ex Marcan.

63

Q. MVTILL. SVRAE
ACCIANO. NEPO
TI X VIRO STILIT
IVD

*Ad S. Stephani extra ur-
bem ex eodem.*

64

A. VECTIARIO
MARTIALI. A
MICO. OPTIM
L. ELPIDIVS. DIA
DV MENVS. STA
TIANVS

Ad Belignam ex eod.

65

L. CERVONIVS
HOSIMVS. SIBI. ET
CASSIAI PYRRHAI
VXORI. ET. SVIS
V. F

IN FR. P. XII. R. P. XXVI

*In portu Romatino vice
S. Christophori.*

66

D. M
C. LAECINIACV . .
MAXIMVS. SIB
ET VIDIAE. PESTV
TAE. VXORI
LIBERT. LIBERT
V. F

Concordia.

G.

67

L. CALIVS.M.F.CREMONA . .
 CONCORDIA. DECVRIO QVAES . . .
 OPERIS.PVBLICIS.IN.BITHINIA.FVIT..
 CLA. CREMONA MALLIOLO. FRATRI.
 ET.IN.OPERIS.PVBLICIS IN ASIA.ET . .

In Agro Concordienfi .

68

C. FVLVIVS. S. F
 M. MVTTENVS. A. F.
 L. IV^{se} VLIVS. C. F
 L. TROSIVS. M. F
 MAGISTREI

In portu Romatino.

69

ANTHVSA
 TROILO
 CONTVBERNALI

Ibid.

70

TRVTTIDIA. SEX. L
 PRIMA
 SIBI. ET. LIB. LIB. Q
 SVIS. T. F. IVSSIT

Concordiae recens inuenta .

71

OCTAVI. ALEX
 XANDER. QVI
 VIXISTI. AN
 NOS. XXVII

Ibid.

72

Q. FABIO. CAEMIANO
 ADVLES
 PROB. QVI. VIXIT. ANN
 XVII. M. VI
 D. XXII. TVRRANIA
 SESTIA. FIL. DVLCISS

Ibid.

73

M. FOVSCVS. C. F
 LICNVS
 PEREGRINATOR
 C. FOVSCIVS. C. F
 BALBVS. V. F
 SIBI. ET. SVIS

Glemonae ex Valuasono .

74

S . S

PECVNIA. REFECERE. ET
 INAVRATA. IN. FASTIGIO.V.
 ET. SIGNA.DVO. DEDERVNT
 . . . NIO. P. L. PRINCIPE
 POTITIOR. SEX. L. ARGENTILLO
 MAG. VIC.

*In Julio vulgò Zuglio . Alias
 vide apud Palladium .*

75

P. VEIDIVS. C. F
 BIRRO
 PONTIA. SEX. F. TERTI
 VXOR

VEIDIA P. F. MAXVMA
In Opido S.Danielis apud Dominican .

76

.D M
 CAMPILEAE
 APRODISIAE
 ANN. XX. M. X

*In Vrba inserta turri campanariae
 pagi Moimaci apud Forumjuli*

77

M. IVVENTIVS
 M. F. CLA
 OCLATVS. VET
 COH. VIII. PRAET
 T. F. I. SIBI

*In Ecclesia Plebis supra Tulme-
 tium ex eod.Valuas .*

I N D E X

RERUM NOTABILIVM.

A

- Bellio Deus . 276
 Abraxas Basilidianorum, est Sol . 171. num Mithra. 173
 Accensi , in magistratibus, qui. 32. In militiâ. 34. 42. Num in sacris. 35. Plerumque ex genere Libertorum. 33
 Accensi *Velati*, fortasse qui sacris inserviebant . 36. 38. An potius qui ad fores Principum adstabant. 41. Vel ad judicum tribunal. 42
 ACENSUS , pro à *Censibus*. 44
 Acisculi originitio. 21
 Acisculus Martyr Cordubensis ex gente Valeria. 23
 Accipere verbum sacrorum. 203
 Aeste Neronis liberta . 121
 Adagium malè explicatum ab Erasmo . 241
 Adlecti Coloni qui. 340
 Admissionales qui . 39
 Adrastea , quare fundam gerat. 298
 Ægyptii ferias natalitias Oculorum Ori celebrabant. 221.
 Udenam annum exordiebantur . ibid. Colebant Mithram. 241.
 Æneas cur sacrificans capite adopto. 36
 Æsculapii Templum Antii. 17
 Æternitatis Symbolum. 184
 Agdestis Magnæ Matris Filius. 162
 Ager Aquilejensis habitatoribus vacuus post Gallos depulsos. 339. Ejus amplitudo. 338
 Agyrtæ qui. 242
 Agricola Domitianum heredem scribit. 83. Procurator Cæsarum. 88. Consul suffectus. 89
 Alagabalus matrem in Senatu rogari jussit . 154
 Alberti Leandri error de Forojulio. 329
 Albina Balbina Patrona Pitinatium. 154
 Albinus Consul quo anno. 112
 Aleander *Hieronymus* , laudatus. 15. 27. Ejus explicatio Commodiani *de Inviſto*. 163.
 Dissertatio de Natali ejusdem Inviſti. 223. quæ examinatur . 224. Commentarium in Kalendarium Constantinianum.

I N D E X

- stantinianum. 222
- Alexander Euphratesis Metropolitani. 137
- Alexandrie, homines Mithrae immolabantur. 214. Quando sacra sublata. 244
- Altanus Henricus Salvaroli Comes laudatur. 340
- Alzar la Portiera.* 40
- Ammonius Grammaticus. 200
- Amphitheatrum quando fuerit facta dedicatio. 97. Tunc loca Fratribus Arvalibus, aliisque adsignata. 102. Et quomodo 103
- Anicetus Libertus Praefectus Classis Misenatis. 70
- Animalia domestica, alia ab animalibus deserti. 235
- Anonymus Ravennas Geographiae vetus scriptor. 374
- Ante diem decimum*, quem diem significet. 103
- Antenor socius Pyrrhi in expeditione in Epirum. 284
- Antinous puer Adriani. 272. Ejus nummus. 293
- Antiochenae epochae initium. 113
- Antium Urbs Volscorum. 2. Patria Neronis, & Caligulae. 3. Principum secessus. ibid. Imperatorum deliciae. 4. Colonia ex legione iv. Italica. 2
- Antii Templum Fortunae. 4. Aesculapii, Dioscurorum. 17. Ciceronis domus, & Bibliotheca 148. Ludi ib. Mithras cultus. 238
- Antia Gens. 6.7.12
- Antiatinae sortes examinatae. 12
- Antii Portus restitutus ab Innocentio XII. 3
- Antonius Praefectus Classis. 68
- Antonius Consul. 248
- Antrum Mithrae, ejusque significatio. 181. In Antris sacra Mithrae peracta. 200. Quibusnam in locis dicata. 198. 238
- Apollo, fabulose sumptus alius a Sole 278. Physiologicè idè ac Sol. ib. Deus ethereus 279. populari religione non fuit Sol. ib. Ejus gesta ad vires Solis translata 279. Ejusdem simulacra non eadem quae Solis. 280
- Apollonii Tyanæi Schola Antii. 4
- Aqua rerum omnium principium. 192
- Aquaviva Franciscus laudatur. 40
- Aqueductus Antii. 120
- Aqueductuum cura distincta a munere operum publicorum. 106
- Aquileja, Urbs Venetiæ. 257. In tribum Velinam relata. 336. Latina Colonia. 337. Civitate Romana donata ante Augustum. ibid. Quando admissa in jus suffragii. ib. Civibus destituta ob bella Istorum. 339. Colonia iterum deducta. ib. Non fuit libera 358.

RERUM NOTABILIMUM.

358. Habuit Consules & alios Magistratus colonicos.	gnomen gestavit.	93
349. 360. 361. Collegium Augustalium.	Arvalium tabulæ nuper effosse.	385
Aquilejæ Templâ Belenî & Solis.	94. Exhibentur.	385
Aquilejense Capitolum. Vide Capitolum.	Arvales Fratres, nobilissimi.	103.
Aquilejensis Ager. Vide Ager.	103. Eorum Collegium quot hominum numero constaret.	103.
Aquilejensis gens sic appellata.	103. Coronam spicëam gestabant.	104
Aquilejensium mulierum amor in Patriam.	Ascia instrumentum fabrilè.	22.
Aquilia gens. 18. 19. Ejus origi- natio. 23. Aquilii plures.	Ascia rogum polire, quid ib.	
M. Aquilius quando vixerit. 25.	<i>Sub ascia</i> , formula in sepulcris.	356
Non fuit Accensus. 33. Fuit ex ordine equestri. 70. 91. 92.	Asinius Pollio Verrucosus Consul restitutus.	99
Ejus inscriptio quando exsculpta. 76. Fuit Procurator in Urbe. 78. Quando vexillationibus præpositus. 128.	Aspasia Sacerdos Solis.	202
Alias obtinuit dignitates, de quibus in singulis capitibus agitur.	Astarte Dea Syriæ.	274
Archelai disputatio cum Manethe.	Astorius Io: Antonius differit de Deo Brotonte.	291
Architectis vetitum suum nomen inscribere operibus proprio sumptu excitatis.	Atius Balbus Prætor in Sardinia ex nummo.	10
Arkarius quid.	Attidis genitalia.	191
Aræ permissu publico erectæ.	C. Aufidio Victorino Cos. prænomen restituitur, & secundus Consulatus firmatur.	384
271.	Augusta Euphratesia.	136
Aremerica coluit Belenum.	Augustæ nominibus Dearum appellatæ. 306. 312. Junonès dictæ.	306
275	Augustales Foro-Julien-sis Coloniæ.	364. 365
Areopagitæ Dionysii, locus explanatus.	Augusti nomen Imperatori viventi tributum. 123. Diis datum. 263. 265. Idem sanctus, & consecratus.	264
Armamentaria Decuria.	Augustus Cæsar, ex Fabia Tribu. 29. Etiam ex Scaptia.	335.
Arriorum gens Antoninum cognomen gestavit.	Aboluit nomen Censoris. 46. Classes dispersas in duas	

I N D E X

- duas coëgit. 58. Nova officia
excogitavit. 106
Augustus Euphratesiæ fictitius
Episcopus. 138
Augustini Leonardi explicatio
Mithrae Abraxeï. 250
Aurelianus agonem Solis pri-
mus instituit. 220. Ejus Pa-
tria investigata. 239. Ejusdem
Patera dono habita à Rege
Persarum. ib. Beli Sacra Ro-
mam transfert. 282
Aufonii testimonium de Bele-
no. 275
Austria Civitas, & Provincia
in Italia. 374. 375. 376

B

- B** Litera mutatur in H. 286
Bacchus, Sol. 194. Saba-
zius, Sebasius, & Sebadius
dictus. ibid. & 195
Barberinus *Franciscus* Cardin.
cum laude nominatus. 223
Barberina Bibliotheca. ibid.
Baronii error de anno Prefectu-
ræ Græcchi. 245
Barthius *Caspar* immeritò Fir-
micum reprehendit. 165. No-
tatus. 211
Basilidiani Mithram colebant.
210. Eumque in Sole quæ-
rebant per numeros. 171.
Abutebantur divinis nomi-
nibus. 210
Baudelotius de Dairval male
Augustales fuisse Libertos
negat. 365
Belenatensis, mons in Gallia à
Beleno. 276
Belatucadrus Britannorū Deus
276
Belbuk, bonus Deus. 273
Belenus deus patrius Aquile-
jenfium. 257. Dictus Belinus.
265. Malè Felenus à quibus-
dam. 266. An Tibelenus.
274. Ejus oraculum apud
Aquilejenses. 258. Tempia.
268. 281. Aræ. ibid. Cultus
apud Gallos. 275. Et Noricos.
272. Num apud Germanos.
274. Plures ejus inscriptio-
nes productæ, & explicatæ à
pag. 259. Dictus Augustus &
cur. 263. Bethel corrupte
apud Dandulum. 267. Fons
ei dicatus Aquilejæ. 271. Vo-
ta nuncupata. ibid. Idem ac
Apollo. 258. Unde in nu-
mismate lyram pulsat. 280.
Non est Sol. 277. & seqq. No-
men non est à Beel, vel Belo.
276. & seqq. Origo inquiri-
tur. 283. & seqq. Fortasse ab
Heleno Trojano. 286
Belenus puer 272
Belinensis Abbatia. 266. Ejus
origo. 281
Belinus idem ac Belenus. 265
Bellona dea Castrensis. 312
Bellonus *Antonius* laudatus.
378
Beneventum colonia, dicta Ju-
lia Concordia. 347. Colonia
triumviralis. ibid.
Berengarius Imp. perperam Fo-
roli-

RERUM NOTABILIMUM.

rolivienſis appellatus. 333
 Bibliothecæ inter opera publi-
 ca, earum Curator. 108
 Bieles, idolum apud Thurin-
 gios. 274.
Bis particula explicata. 27. *Bis*
 Conſul an rectè dictum. 26
 Blanchinus *Franciſcus* lauda-
 tus. 4.3 12
 Blondus *Flavius* de patria Cor-
 nellii Galli fallitur. 332
 Bochartus *Samuel* refutatus. 9
 Bolduci inepta Beleni origo.
 276
 Bona publicata, quæ. 77. Ca-
 duca & vacantia. 87. In for-
 mam patrimonii redacta. 76.
 Incorporata. ibid.
 Bona dea. 309. ſeqq. Pagana,
 unde. 310. Cereria. 311. Num
 Caſtrenſis. 312
 Bonarota *Philippus* laudatus.
 15.179
 Borghinus *Vincentius* Colonias
 militares vindicat. 369
 Boni cur Dii appellati. 310.293
 Bonus eventus quiſnam deus.
 310. Ejus templum. ibid.
 Bronton ſeu Broton, Juppiter.
 291. Ejus ſimulacrum. ib.
 Num pileatum, vel diade-
 matum. 294
Broxas, locus apud Forum Ju-
 lium. 379
 Bucherius *Ægidius* minus recte
 explicavit nomen *Invicti*.
 219
 Bulengerus *Julius Cæſar* reje-
 ctus. 202

C

CAbiri filii Vulcani. 22
 Cadavera non condebantur
 intra urbem. 215. Nec in
 loco Deo ſacro. ib.
 Cæſariana epocha examinatur.
 112. Ejus initium. 116
 Cæſar *Julius* Tranſpadanis do-
 navit jus Romanorum. 327.
 Inſtituit Forum Julii in Car-
 nis. 324. Et in Gallia Narbo-
 nenſi. 328. Gallis Tranſpada-
 nis dedit jus Civitatis. 337
 Calchedonenſis Concilii locus
 correctus. 138
 Caligula Antii ortus. 3. Tem-
 plum Hieroſolymitanum,
 ſibi dicari juſſit. 264
 Callias Metragyrtes. 243
 Calviſii *Sethi* obſervatio de
 cenſu tempore Nativitatis
 Chriſti rejecta. 231
 Calviſius Præfectus Claiſis. 68
 Cancelli in aditu Principum.
 39
 Cancer, quid in tabulis Mi-
 thrae. 189. Cancræ porta.
 190
 Candidi *Joannis* error de Tem-
 plo Veneris Calvae. 315. Idem
 laudatus. 377
 Cangius *Carolus* laudatus. 55
 Canis quid in tabulis Mithrae.
 189
 Capacius Julius Cæſar. 161
 Capitolium reſtitutum. 93.
 Ejusdē nova reſtauratio. 95.
 De-

I N D E X

Dedicatio quando per Titum facta.	97	Centurio rerum nitentium quis.	108
Capitolia Urbium.	316	Cereria. Vide Bona Dea.	
Capitolium Aquilejense. ibid.		Chalcedonenſis Concilii. Vide Calchedonenſis.	
Capodaleus <i>Joannes Joſephus</i> , collegit inſcriptiones Aquilejenſes. 290. Quæ ſcripſerit. ibid.		Characteres inſcriptionis M. Aquilii.	25
Carnea feſta Apollinis.	287	Chorerius <i>Nicolaus</i> temere tribuit Viennæ lapides Aquilejenſes.	269
Carnia Regio Venetiæ.	ib.	Chyndonactes an princeps Sacerdotum Mythræ. 215. & ſeqq.	
Carnorum gentis originatio.	288	Chriſti natalis. Vide Natalis.	
Carni, ſub Gallorum nomine contenti. 327. Memorati in lapide Tergeſtino.	359	Chriſtiani haud celebrabant feſta cum Gentilibus, & Judæis.	236
Carnutum in Gallia. 287. Sedes Druidarum.	288	Chryſoſtomus D Joannes oſtendit, diem Natalis Domini Romæ haberi certiffimum. 230. 232	
Carnuntum Urbs Pannoniæ. 288. Carnuntus Deus.	289	Ciceronis domus, & Bibliotheca Antii.	148
Catanæus <i>Joannes</i> locum Plinii junioris male de Foro-Julio Italico explicat.	372	Cimbriacus <i>Æmilianus</i> Poeta laudatus.	377
Cejonii Ruſii inſcriptio illuſtrata.	111	Circenſes ludi in honorem Mithræ.	219
A Cenſibus eſſe quid.	49	Circii venti Templum.	299
Cenſere equites quid.	49	Civiulitanum municipium.	150
Cenſiones.	48	Civitas Auſtria. Vide Auſtria.	
Cenſitor Provinciæ.	46	Clagenfurtum Opidum Norici, ubi Mithras cultus.	240
Cenſores Aquilejæ.	361	Claffarii milites. 62. An Legionarii.	ibid.
Cenſoris dignitas, & poteſtas.	46	Claffis, Monafterium Ravennæ ubi fuit Portus.	57
Cenſoria poteſtas privatis tradita ab Imp.	48	Claffis Præfeſtus. 67. Dignitas equeſtris.	69
Cenſoria nota.	52		
Cenſorius homo.	48		
Cenſura oris.	48		
Cenſus Codices Romæ ſervati.	231		
Cenſus equitum Romanorum.	49		

RERUM NOTABILIMUM.

Classēs vagæ ab Augusto in-	quæ. ib. Ante legem Juliam
duas coactæ. 58	suffragiis caruerunt. ib.
Classis Misēni , & Ravennæ ad	Coloniæ lege triumvirali dedu-
tutelam superi , & inferi ma-	ctæ. 346. <i>Julia</i> non omnes à
ris. ib.	Cæsare deductæ. 347
Classis Ravennæ servata ab Im-	Coloniarum symbolum. 369.
peratoribus post Augustum.	Magistratus. 349. Earum di-
59. Quot navibus constaret.	gnitas illustris asserta . 369.
60. Prætoria cur. 65. 67	370
Claudia Tribus . Vide Tribus,	Colonis Aquilejensibus quot
& Concordia.	jugerum territorium assi-
Claudia Legio XI. dicta. 143.	gnatum. 338
Ejusdem nummus. 144	Colonis non assignabantur res
Claudius Imp. Cenfor. 47. Ejus	incultæ. 339
oratio ad Senatum pro Lug-	Coloni <i>adlecti</i> , & <i>adjuncti</i> . 340
dunensibus. 90	Colloredus <i>Leander</i> Cardinalis
Cluverius <i>Philippus</i> perperam	laudatur. 341
Suetonium reprehendit. 57	Comes privatarum , & patri-
Cælestis Dea Africae. 275	monii quis . 73
Coelum velo significatum. 185	Comes privatarū parabat men-
Colonia Aquileja . Vide Aqui-	sam Principi . 74
leja .	Comes publicæ , & privatæ rei.
Colonia Concordia in Foroju-	77
lio. 340	Comes formarum , idem ac cu-
Colonia Forojulienfis . 324	rator Aquæductuum. 107
Coloniæ militares à quo pri-	Comes riparum & alvei Tibe-
imum traductæ. 2	ris , ac cloacarum , idem ac
Coloni non semper habebant	curator. 108
sacra , & leges cum Roma-	Comes Romanus , idem ac cu-
nis. ib.	rator statuarum. 108
Coloniæ definitio. 328	Commodianus Poeta. 162. Ejus
Coloniarum duo genera . 328	versus explicati . 163
Militares à Legionibus no-	Commodus humanas hostias
men adeptæ. 329	instauravit. 213
Coloniæ post Civitatem Ro-	Concordia Colonia Forojulien-
manam impetratam in Tri-	sis , ex tribu Claudia . 336.
bum adscriptæ. 330. Civium	340. Ejus origo 345. Cur <i>Fu-</i>
Romanorum donabantur ju-	<i>lia</i> . 346. 347. 348. Ejus Magi-
re Quiritium . 337. Latine	stratus. 342
	Con-

I N D E X

Concordiæ Juliæ plures Colo- niæ sic dictæ. 345. Concor- diæ symbola à Triumviris usurpata. 347	Cujacius Jacobus laudatus. 77
Concordiensis fabrica, Vide fa- brica.	Culina Deorum. 308
Consentes Dii. 256	Cumis spelæum Mithrae. 238
Consules suffecti in tabulis Ar- valium. 100	Cunobileni numisma. 280
Consules Aquilejæ. 360	Cuperus <i>Gisbertus</i> . 161. 173. 191
Conventum indicere. Vide fo- rum.	Cura viarum, & alvei Tiberis. 107
Coracica sacra Mithræ. 190. 202 206	Curator operum publicorum idem ac Procurator. 106. Ex illustrioribus familiis sume- batur. 92. Eadem opera dedi- cabat. 109. Locum exstruen- dis assignabat. 110. Statuisq; ponendis. 111
Coraces sacrificuli Mithræ. 190. 202	Curator riparum, & alvei Ti- beris. 108
Corippus Poeta. 220. Ejus lo- cus de Sole novo. 227	Curator Statuarum, & ejus munus. 108
Cornelius Fuscus Classis Ra- vennatæ Præfectus. 69	Curatoris nomen in operibus publicis quid designet. 117
Cornelius Verus alius à Corne- lio Tacito. 89	
Corona spicea insigne Fratrum Arvalium. 104	D
Correctio vetustorum lapidum quando exercenda. 43	<i>In</i> D acia Mithras cultus. 239
Corvi dicti subministrantes Mi- thræ. 202	Dandulus <i>Andreas</i> emendatus. 267
Corvus Ales Apollinis. 190. Quid notet in tabulis Mi- thrae. ibid.	Daduchus quid in Adagio apud Erasinum significet. 243
Costaguti Cardinalis Villa Antii. 4	Datus Carolus immeritò putat Linium errasse in sermone Latino. 64
Chronici Alexandrini error in Antiochena epocha designan- da. 112	Dea Dia, quæ fuerit. 101. Ejus lucus viâ Campanâ. 384
Cryphii cur ostensi & quomo- do in sacris Mithrae. 205	Decretum eligendi Patronum in coloniis. 151
Cubiculares imagines. 11	Decuria equitum. 50. Arma- mentaria. 342
	De-

RERUM NOTABILIMUM.

Decuria armamentaria Concor-	Dii magni Penates appellati .
dienfis. 340	11
Decuriæ de pluribus quam de-	Dii municipales. 201.256.257
cem dictæ. 342	Dii Patrii . 256
Decuriati equites. 50	Dii tutelares boni. 274
Decuriones, creabant Magistrat-	Dii Selecti. 279
us in Coloniis. 350. In Co-	Dio Cassius notatus 47. Expli-
loniis locum ponendæ statuæ	catus de nominibus Legio-
designabant . 111. Diceban-	num . 143. Falsus in morte
tur, Ordo , publicum Confi-	Scriboniani. 134
lium, & Senatus. 259	Diocletianus Aquilejæ statuit
Dedicatio Capitolii quando per	Templum Solis. 281. Et cur.
Titum facta. 97. Operum pu-	282
blicorum ad Curatores spe-	Diomedis Templum apud Ti-
ctans. 109. Templorum , &	mavum. 320. Eidem albus
Aedium ad Pontifices, & Im-	equus immolabatur. ib.
peratores . 110. Non fiebat	Dionysius regno pulsus Metra-
à privatis absque decreto Se-	gyrtem agit. 242
natus. 110	Dioscurorum Templum Antii.
Delmaticus Censor. 47	17
Delphinus <i>Dionysius</i> Patriarcha	Divionensis inscriptio explica-
Aquilejensis cum laude me-	ta . 214
moratus. 382	Domitianus Antio delectatur.
Deorum multitudo. 255. Varia	4. Censor perpetuus. 46. Non
genera . 256	fuit solus Censor post Augu-
Deserti animalia. 235	stum. 47. Perfecit restaura-
Desticia gens incognita anti-	tionem Capitolii à Tito cæ-
quariis. 343	ptam. 95
Deus cuique Regioni , & genti	Domna Bona . 311
Praefes. 236	Domna Julia vxor Severi. 312.
Deos non omnes heredes insti-	Mater Castrorum dicta. ibid.
tuere licebat. 85	<i>Domo</i> in inscriptionibus Pa-
Diaconus Paullus Civis Foro-	triam significat. 344
juliensis. 323. Perperam Fo-	Donaria in Templis alienorum
roliviensis appellatus . 332.	deorum oblata. 262
Ejus loci illustrati. 375. 379	Druides apud Britannos . 276.
Dianæ labrum. 313	Mystae Beleni . ibid.
Dianæ lucus Straboni memora-	
tus fuit extra Carnos. 321	

I N D E X

E

E *Gnatus* Postumus Consul
 suffectus. 100
 Eliaca ostendere quid in Mi-
 thriacis. 206
 Elias Patriarcha Aquilejensis
 Templum Beleni in Cœno-
 bium mutat. 267. 268
 Epocha Cæsariana examina-
 tur. 112. Antiochena. *ibid.*
 Epulum emortuale. 318. Jovis.
 319
 Equestris ordinis census. 49. Ex
 eo iudices sumebantur. 51.
 Erat etiam in coloniis. 368
 Equites Romani quomodo de-
 lecti. 49. 50. Decuriati. *ibid.*
Nudati quid. 52. Eorū trans-
 uectio & probatio. 51. A
 Censoribus notati. *ibid.* An
 omnes equo publico mere-
 rēt. 49. Equites pueri. 50. 368
 Equo publico donatus. 367
 Erasini explicatio vocabulo-
 rum in sacris Mithræ rejecta.
 201. Eiusdem lapsus in inter-
 pretatione Adagii. 243
 Euphratenensis, & Euphratesia
 Provincia. 137. Cur Augu-
 sta vocata. 139
 Eusebii Metachronismus. 94.
 Eiusdem Codd. Gallum Poe-
 tam Forojuliensem faciunt.
 332
Exacisclare quid significet. 355.
 356
Ex visū idem ac per somnium.
 302

F

F Aber *Petrus* minus recte
 accipit locum S. Ambro-
 sii. 174. Leones Mithræ apud
 Tertullianum male interpre-
 tatur. 202
 Faber *Tanaquillus* iniquus in-
 Titum Livium. 64
 Fabia Tribus. 28
 Fabrettus *Raphael* laudatus. 15.
 26. 35. 82. Moritur. 66. Re-
 linquit opus imperfectum.
ibid. Inscriptionem Forojul-
 iensem Forolivio attribuit.
 331. Passim citatur.
 Fabrica Concordiensis Sagitta-
 ria. 342. Mantuana Loricaria.
ib. Veronensis scutorum. *ib.*
 Falerina Tribus. 345
 Familiarum insignia. 10
 Familiæ à locis appellatae. 6
 Famuli Divi, in Tabulis Arva-
 lium. 101
 Fasti Consulares restituti ex
 Tabulis Arvalium. 98. 384
 Fatum, & fatalis necessitas. 297.
 An Iuppiter ipse, vel pote-
 stas supra Jovem. *ibid.*
 Fata victricia. 298
 Felenus nullus Deus Aquile-
 jensium. 266
 Felix cognomentum. 23. Ur-
 bium epitheton. 55
 SS. Felicis & Fortunati Acta.
 316
 Femina Patronæ Coloniarum.
 153. In earum ambitionem
 inve-

RERUM NOTABILIMUM.

invehitur Cæcina. ibid. No-		Forum Julii Ciuitas Carno-	
minibus Dearum appellatæ.		rum. 322. Quando à Cæsare	
264		institutum. 324. 325. Colo-	
Feræ paganicæ. 309. Ori.	221	nia Mediterranea. 326. Mili-	
Feronia Dea Sabinorum.	8	taris. 328. A Julio Cæsare	
Fiscalia erant Patrimonium		jus Civitatis Romanæ obti-	
Principis. 72. Quid comple-		nuit. 328. In tribum Sca-	
cterentur.	73	ptiam adscripta. 331. 335.	
Firmicus <i>Julius</i> defensus con-		Quando Colonia deducta.	
tra Barthium.	165	348. Habuit magistratus, &	
Flamen Augustalis.	367	Sacerdotia Colonica. 369.	
Flameum.	36	Quæ recensentur & expli-	
Flavius Silva Nonius, Consul		cantur. 349. 361. 364. 367.	
restitutus.	99	Habuit ordinem equestrem.	
Florentia ex Tribù Scaptia.		368. Obscurior florente	
336. Num tantum in hac Ur-		Aquileja. 372. Colonia illu-	
be lingua Italica purior.	64	stris. 373. Variis nominibus	
Fonion Deus quis.	295	appellata. 374. & seqq.	
Fontaninus Justus. 223. 332.		Forum Julii Colonia Galliæ	
374. 376		Narbonensis. 328. Pacensis &	
Fontes Dii.	271	Classica. 329. Colonia Osta-	
Formæ conceptacula aquarum.		vanorum, militaris. ibid. Pa-	
107		tria Valerii Paulini.	372
Formula votorum.	98	FR. explicatio.	135
Forolivienses perperam Corne-		Fretensis Legio. 135. Unde di-	
lium Gallum, Berengarium,		cta. 141. Ejus varia nomina.	
& Paullum Diaconum suos		142. 143	
faciunt.	332. 333	Frumentaria Romanorum tria.	
Fortensis Legio.	142	59	
Fortuna inter Penates adscri-		Frumentarii munus.	130
pta. 10. In cubiculo Impera-			
torum. 11. Equestris. 16. Ejus			
Templum Antii celeberrim-	4		
um.			
Fortunæ Antiates, sorores di-			
ctæ. 5. Geminæ. 15. Num			
per sortes responsa reddide-			
rint.	12		
Forum agere quid.	325		

G

Galli trans Padum Venetos,
& Carnos complecteban-
tur. 327
Galli Cisalpini in societatem
Romanam admissi. 337
Galli Apollinē coluerunt. 281
Ecc 2 Gal-

I N D E X

Gallorum Opidum in Forojulio. 323

Gallus *Cornelius* Poeta, forte ex Gente *Cornelia* Aquilejensi. 268. Fuit ex Colonia Forojulienſi. 332

Generatio rerum ſub ſymbolis Mithræ figurata. 180. & ſeqq. Apud Ægyptios triangulo designata. 197

Genius, Deus natalis. 305. Duplex. 306. Feminarum, Juno. 305

Gentianus, Conſul ſuffectus. 100

Gentiles ſomnia a Deo immiſſa putabant. 302

Gladius Mithræ. 188

Gothofredus *Jacobus*. 41. Ejus error de anno Præſecturæ Gracchi. 245

Gracchus, quo anno Præſectus Urbis exſtiterit. 246

Gratianus Imp. ſuſtulit viceſimam hereditatum. 82

Gronovii *Joannis Friderici* error in loco Plinii junioris explicando. 373

Gruteri inſcriptiones correctæ. 331. 333. 341. 391

Gutherius *Jacobus* notatus. 82. 203

Gryphii initiati Mithræ. 202

Gyraldi *Lilii* error de Feleno. 265

H

Hæpe mutatur in B. 286
Hadrianus titulos reſpuit in operibus publicis. 118. Humanas hoſtias ſuſtulit. 213

Harduinus *Joannes* notatus. 150. Errat in die natalis Jeſu Chriſti adſignando. 228. & ſeqq.

Helenus auctor Antenoreæ expeditionis in Hadriaticum. 285. Apollo vocatus. ib. Ut Deus cultus. 286

Heneti cum Trojanis ad Hadriaticum ſiſtunt. 284

Hereditates Imperatoribus Roman. in teſtamentiſ privato- rum relictæ. 83. 84. A malis per ſcelus quæſitæ. 84. Ingentes divitias iis conſtabant. 85. Procuratoribus peculiaribus adminiſtrabantur. 83. 86

Hereditates patrimonii privati, quæ. 86. Caducæ, & vacantes. 87. Reip. & Urbis Romæ. 88

Hereditatum viceſima. Vide viceſima. Hered. adminiſtri, qui. 87. Statio. 90.

Herennius ſecundus Conſul ſuffectus. 100

Hermannus Godefridus notatus. 47

Herodoti locus difficilis. 174. 175

Herwartus *Joannes*. 117

Hie-

RERUM NOTABILIMUM.

Hierocoracica sacra Mithriaca.	Luna. 187. Sanitatis præses.
190	314. Aquilejæ culta. ibid.
Horta Urbs Etruriæ.	6 Iterum particula explicata. 27
Hortensia familia ab Horta ur-	Judex veli. 41
be.	ibid. Jugerum Romanum quot pe-
	dibus constaret. 339

I

I gnem cum Mithra & Sole,	Julia Domna appellata Vesta.
invocabant Persæ. 163. An	306. Mater Castrorum. 312
cultu tantum civili, vel po-	Julium cognomentum unde
tius religioso. 168. Deus ha-	Concordiæ Colonix Foroju-
bitus, & quomodo. 169. 170.	liensi. 346
Imperialis <i>Joseph Renatus</i> Car-	Julianus Imp. colit Mithram.
dinalis cum laudatione nun-	238
cupatus, in <i>Præfatione</i> . Ejus	Julium Carnicum Opidum.
Bibliotheca. ibid.	326
Imperatores nominibus Deo-	Julius Cæsar, vide Cæsar.
rum appellati. 264	Juno Dea Dia. 101. Dea natalis.
Imperatrices. Vide Augustæ.	305. Variis nominibus ap-
INF. quid significet. 356	pellata. 307. Lanuvii culta.
Inscriptionis M. Aquilii ætas.	8. Ejus symbolum. 185. Lu-
25	cum habuit extra Carnos.
Intimilium ex Tribu Falerina.	321
345	Junones Genii feminarum. 305.
Inviçtus Deus quis. 162. Mi-	dictæ Augustæ. 306. 307
thras. 179. 223. Ejus natalis.	Juppiter in duas potestates di-
228	visus. 176. Tonans idem ac
Jopher niger. 274	Bronton. 291. 292. Barbatus.
Josephi Flavii Codices Græci	294. Imperator, & Rex. ib. Pa-
corrupti. 100	ganicus. 310. Labreus, & La-
Jovis Templum Aquilejæ. 316.	bradeus. 292. Sebазius. 190
Irenæus à Cruce Auctor Histo-	
riæ Tergestinæ. 334. Perpe-	
ram putat Tergestem fuisse	
veram Rempublicam. 358.	
Semel iterumque correctus.	
ibid. & 359	
Isis terra. 178. Ejus caput ser-	
pentibus cinctum. 186. Est	

K

K Alendarium Constantinianum. 223

Lab-

I N D E X

L

- L** Abdacus, an filius Mithræ hominis, vel Sacerdos Mithræ. 216. 217
- Laberius Max. Procurator in Judæa. 97
- Labreus Juppiter. 292
- Labrum. Vide Diana.
- Lambecii *Petri* interpretatio N. Invisiti rejecta. 219
- Lamiæ *Aelii* Consulis cognomen, & prænomen nunc primum indicatum. 96. 97
- Langii *Wilhelmi* sententia de annis Lunaribus perpenſa. 204. Explodit argumentum Scaligeri de natali Christi. 233
- Lanuvium municipium. 8
- Lararium quid. 11
- Larices arbores Phaetontiades. 20
- Larvatorum ludicra Kal. Jan. 208
- Latinæ Colonix non quæ ex Latio, sed quæ jus Latii acceperant. 337. Suffragiis caruerunt ante legem Juliam. ib.
- Lavationes cur adhibitæ in sacris Mithræ. 225
- Lazii *Wolfgangi* sententia de Legione Fretensi rejecta. 136. Idem confundit Legionem Fretensem cum Ferratensi. 140
- Leſtiſternia Deorum. 318. 319
- Legio X. Fretensis cur appellata. 136. & seqq. Eadem Ferratensis 140. Et Gemina. 141
- Legio XI. cui Aquilius prepositus. 132. Claudia nuncupata. 133. Pia & Fidelis. 134. Cur etiam Fretensis, variæ conjecturæ. 143. & seqq. & 392. Diversis locis stativa habuit. 142
- Legio quot hominibus constaret. 338
- Legio octava Pacensis, unde nomen Foro-Julio Narbonensi. 329
- Legiones Provinciis designatæ. 59. Civibus constabant. 62. Earum signa. 145
- Leones dicti Sacerdotes Mithræ. 202
- Leontica, Coracica &c. sacra Mithræ. 201. Ostensa populo statis diebus. 204. 206
- Leonticis initiandi, melle manus lauabant. 211
- Leunclavii *Joannis* lectio in Dione restituta. 48. Idem correctus. 99
- Liberti Augustales. 365
- Liburnæ naves militares. 61
- Liceti *Fortunii* explicatio Inscriptionis Divionensis expenſa. 215
- Ligfootus male textus Talmudicos interpretatur. 234
- Limes terminus Sabbaticus. 235
- Lingua Italica an Florentiæ dumtaxat purior. 64. Phrygia non diversa à Græca. 288

RERUM NOTABILIMUM

Lipſius *Juſtus* rejeſtus. 51. Sup-
pletus. 94. Defenſus adver-
ſus Salmaſium. 125
Livia diſta Juno, & Diana Lu-
cifera. 306
Livius de inſcitia Latini ſer-
monis perperam accuſatus. 64
Lucernæ Diſ Penatibus dica-
tae. 11
Luciferi curruſ. 193
Luciliuſ Baſſuſ Ravennatiſ, &
Miſenatiſ Claſſium Præfe-
ctuſ. 69
Lucuſ Dianae, & Junoniſ. Vi-
de Junoniſ & Dianæ.
Luduſ idem ac ludio. 207
Lugdunenſeſ æreiſ tabuliſ con-
ſignant orationem Claudii
Caſeriſ. 90
Lugduni cultuſ Mithraſ. 239
Luna in tabuliſ Mithræ per bo-
vem figurata. 181. Cur bicor-
niſ. 184. Cur una cum Mi-
thra. 185. Lunuſ diſta. 187.
Unico equo veſta. 193. Iſiſ
ac Terra. 188
Luni effigieſ. 188
Lupuſ *Chriſtianuſ* notatuſ. 140

M

MAbillonii *Jo:* lauſ. 134
Maceria quid. 307
Mænianuſ in Amphitheatro. 103
Madriſiuſ *Nicolauſ* laudatuſ. 257
Magiſter rei privatæ idem ac

Procurator. 83
Magiſter Admiſſionuſ, qui
nunc *Maſtro di Camera*. 40.
Ejuſ munuſ. 39
Magiſtri Quinquennaleſ. 363.
364
Magiſtræ ſacroruſ muliereſ. 311
Magiſtratuſ in Coloniis. Vide
Coloniaruſ. Aliquando ho-
nori, ſepiuſ oneri habiti. 351.
352. Coloniaruſ Aquilejen-
ſiſ, Foroſulienſiſ, & Concor-
dienſiſ. Vide ſub hiſ tituliſ.
Curatoruſ operuſ publ.
duobuſ conſtabat. 110
Mameæ Aug. ſimulacruſ Pan-
theon in nummo. 312
Maneſ defunctoruſ animeſ, ſub
Ditiſ poteſtate. 304
Maneſ hæreticuſ, Mithræ ſacer-
doſ. 206. Vocatuſ ab Arche-
lao *Ludio*, & *Mimuſ*. 207.
Unde ejuſ impia doctriſ de
duobuſ principiis? ibid.
Manichæi Solem Chriſtuſ pu-
tabant. 211
Manuſ velabant diiſ ſupplican-
teſ. 37
Marcanova *Joanneſ*, inter pri-
moſ inſcriptioneſ collegit.
111. 131
Marquarduſ de Suſanniſ. 266.
377
Mars Phonion, ſeu Fonion di-
ctuſ. 295
Maſtro di Camera. Vide Magi-
ſter Admiſſionuſ.
Matragyrteſ. 241
Ma-

I N D E X

- Maxentius Patriarcha Aquil.
extruit Abbatiam Belinen-
sem. 281
- Maximinus obsidet Aquilejam.
315
- Mediolani cultus Mithræ. 238
- Mel in sacris Mithræ. 210. 211
- Menin Luna. 195
- Mestres pro Mitres malè legit
Kircherus. 216
- Metragyrtes mysteria magnæ
Matris circumferebant, sti-
pem quærendo. 242. Athenis
frequentes. ib. De his scom-
ma Iphicratis. 241. Et Anti-
sthenis. 242. Facta descriptio
ab Appuleio. 243
- Milites classarii, an legionarii.
62
- Militares coloniæ. Vide Colo-
niæ.
- M.N. sigla explicata. 356
- Ministri ad fores, qui. 40
- Ministræ dearum. 311
- Misitheus Rempubl. Romanam
heredem instituit. 87
- Missus equorum in ludis Cir-
censibus. 220. Quot Mithræ,
& Imperatorum natalibus
dicati. ibid.
- MITHRA Sol, vel epitheton
Solis. 165. 166. Non tamen
Apollo. 282. A Persis origo
vocis. 167. Et religionis. 166.
Idemque ignis, & simul cum
igne invocatus. 169. Unde
ejus sacra ad ignis potestatem
translata. 163. Et Mithra di-
ctus inspector & moderator
ignis. 213. An pro deo habi-
tus apud Persas discutitur.
168. Nomen in numeros re-
solutum Sol est. 171. Venus
apud Herodotum. 173. Et
cur. 176. An idem ac Abra-
xas, & Harpocrates. 173. Cur
alatus. 172. In antris coleba-
tur ex instituto Zoroastris.
181. 200. Qui mos ad Ro-
manos traductus, spælea, seu
antra plura ei dicata. 201. E
petra natus fingebatur. 163.
209. 225. Fur boum. 165.
183. Et vultu Leonino. 182.
Dictus *Inuictus*. 163. 179.
Pileatus à D. Augustino. 210.
Triplex, seu *Triplasion*. 196.
Mediator. 207. Et demum
Multinominis. 173. Romæ
maximus Mithræ cultus.
201. 237. Quando primùm
inductus. 243. Aliis quoque
locis colebatur. 239. & seqq.
- Mithra, vocatur etiam Mithras.
Mithres, & Mithre. 166. 167.
174. 214
- Mithræ sacra & mysteria hor-
renda retegere Christianis
haud indignum. 199. In an-
tris agebantur. 200. 201. Va-
riis nominibus appellata,
Leontica, Eliaca, Patrica,
Coracina. Vide sub his ver-
bis. Quæ tradita & ostensa
dicebantur. 203. Ad imita-
tionem sacrorum Christianæ
religionis instituta à Paga-
nis. 209. 225. In his homines
ma-

RERUM NOTABILIMUM

- maſtati. 213. Ad divinationem, & animas incantandas. 214. Primū Alexandriæ abolita. 244. Quando Romæ, latius inquiritur. 245
- Mithræ Sacerdotes, ferarum nominibus appellati. 201. 202. Imò & animalium figuras induebant, cum sacra publicè peragerent, quæ statis diebus fiebant. 203. & ſeqq. Unde *Indiones* & *Mimi* vocati. 206. Id quomodo fieret, conjectura. 208. Antequam initia Mithrę ſuſciperent, vario tormentorum & cruciatuū genere probabantur. 211. 212. An gradus hi probationum duodecim, vel octoginta. ibid. Ritus quoque aliqui ad imitationem Chriſtianorum inducti. 209. 225. Mel initiatibus tradebatur. 210. 211
- Mithræ, ſeu Inviſti Natalis celebratur Romanis die xxv. Dec. 219. Alia vide verb. *Natalis*.
- Mithræ nomen hominibus inditum. 217. An proprium cognomen Sacerdotum primorum. 216. Num Mithræ lucus dicatus in inſcriptione Divionenſi. 214. & ſeqq.
- Mithræ ſollemnia ſtatis diebus celebrata. 204. 221
- Mithræ ſymbola in gemma abraſea. 249. Simulacrum æneum. 251
- Mithræ ſimulacra variis figuris & ſymbolis expreſſa. 159. Quæ ſingulatim explicantur, & ad rerum generationem referuntur. 180. & ſeqq. In his Mithra ſub antro Tauri cornua torquet. 181. Et gladio ferit. 188. Ejus ſedes juxta Æquinoctia. 183. Cur adſtant animalia, Canis, Serpens, Scorpius, Cancer, Corvus. Vide ſub his vocibus. Pueri facem præferentes. 192. Vas. 192. 252. Vetusſtum ſimulacrum, & inſcriptio, in quibus Luna & Mithra, variè exponuntur. 184. 185
- Mithragytes nequaquam legendum apud Ariſtotelem, ſed Metragytes. 242
- Montelaticus *Dominicus*. 160
- Montſauconius *Bernardus* laudatus. 134. 212. 261
- Morbo affecti in templis pernoſtabant. 303
- Morettus *Antonius* S.I. 239
- Mulieres Aquilejenſes. Vide Aquilejenſes.
- Mulieribus ſtatuar poſitæ. 155. Vide *Patronos*.
- Municipales Dii. Vid. Dii.
- Muratorius *Antonius Ludouicus* laudatus. 177. 201. 247. Ejus ſententia de Mithra à Sole diſverſo ad criſim vocata. 177. De Sabazio. 195
- Muſſidius, Frater Arvalis ex nummo. 104

I N D E X

N

N Ama Sebestio quid in veteri inscriptione. 193. 194.

252

Natales Cæsarum Missibus celebrati. 220

Natalis Mithrae cur 25. Decembris. 222. Oppositus Natali Christi. 224. Ejus causa physica. 225. & seqq.

Natalis Christi Domini variae sententiae. 229. Semper celebratus 25. Decemb. apud Latinos. 230

Natiso fluvius in Foro Julii. 322

Neapolis fuit spelæum Mithrae. 238

Nemefes duæ. 15

Nemesis & Adrastea vis divina. 298

Neptunalia festa Ravennæ & Romæ. 65

Nero Portum Antii exstruit. 3

Nicetæ dubitatio de Mithra, rejecta. 177. Ejus lectio ex Cod. Mediceo. 212

Nomenclator a censibus. 44

Nomen privatorum non ponebatur in operibus publicis titulo principis consecratis. 118. Nec ab ipso extructis. ibid.

Nomen artificum inscribebatur tantum in operibus privatis, & obscuris. 120

Nomina familiarum ab Urbi-

bus deducta. 262

Norici coluerunt Mithram. 239

Noricum habuit Procuratorem. 71. Tabularium & Arcarium. 240

Norisius *Henricus* Cardinalis laudatus. 98. 103. Ejus sententia de Foro Julio. 379. Sæpius citatur.

Notæ contractæ. 43

Numeri vexillationes ex Legionariis. 129

Numismata Triumvirorum, confecta. 324

Nummia Veria Patrona Peltuinatum. 153

Mummi *explicati, quorum aliqui sunt etiam delineati*. Acisculi. 21. C. Antii, *Dei Penates*. 6. M. Antonii & Cleopatæ. 68. M. Aquilii. 23. Aquilii Flori. 19. Atii Balbi. 8. Boni Eventus. 310. Diocletiani. 298. Gallieni, plures. 144. Larisculi. 20. Leonis Imp. 56. Publicii Malleoli. 21. Mussidii Longi. 104. Neronis. 3. Sex. Pompei. 67. Pomponii Musæ. 19. Ravennæ urb. 55. Q. Rustii. 5. Sardi Patris. 10

Nummi *tantum indicati aut descripti*. Augusti. 160. Alexandri Theopatoris. 144. M. Antonii. 62. 348. Col. Butroti. 362. Claudii Imperat. 47. 53. Gentium Copponiæ, Cordiæ, Julæ, & Rubiæ. 12. Cornuficii. 10. Faustinae Imp. 306. Col.

RERUM NOTABILIMUM.

Col. Forojuliensis in Gallia. 329. Furii Crassipedis. 21. Gallieni. 329. Getæ & Caracallæ. 268. Col. Hadrumentinæ. 345. Juliarum, Domnæ. 312. 345. Mamæ. 312. Et Pia. 306. Liuiæ. ibid. Mussidii Longi. 348. Q. Nasidii. 67. Poppæ. 306. Severi. 295. Thessalonicæ. urb. 22. Titi. 4. 47. Triumvirorū 347. Vespasiani. 47. Vitellii. ibid. Vocconii Vituli. 20
Nuncupationis formula. 96
Nuptius Ferdinandus laudatus. 7

O

Octavanorum Colonia. Vide Colonia.
Octavius milites deduxit in Colonias Italicas. 346
Oculorū Ori feriæ apud Ægyptios. 221
Officium Procuratoris operis publici inventum ab Augusto. 106
Olympiades in Inscriptionibus Latinis nusquam memoratae. 381
Opera publica, quæ. 106. ad 109. Operum publ. curam distinxit Augustus. 106. Ea claris viris demandata. 93. Operibus publ. nomen inscribere, quibus vetitum. 117. 118. Alia quære verb. Curator.

Opilius Macrinus privatae rei Procurator. 89
Ordo Aquilejensium. 259
Oromaza Deus Persarum. 207
Ostendere, quid in sacris significet. 205
Ottobonus Petrus Cardinalis laudatus. 94
Ovidii locus explicatus. 52

P

P. varia interpretatio. 130
Paduani Alexandri errores refelluntur. 333
Pagana, Bona Dea. 309. 310
Paganalia festa. 309
Pagius Antonius. 100. Lapsus est in Epocha Cæsariana. 113. Et in anno Præfecturæ Gracchi. 245
Palladius Henricus, laudatur. 323. Felenum frustra quærit. 266. Ejus error de Templo Veneri Caluæ dicato. 315. Conficta descriptio Opidi Gallorū, & Ciuitatis Triumviralis. 323. 324. Fallitur ubi agit de institutione Fori Julii à Cæsare facta. 324. 325. Et in origine nominis Zulii. 326. Perperam Forum Julii Coloniam esse negat. 327. Male putat Coloniam Aquilejensem ex Latinis hominibus deductam. 337. Et Augustum Aquilejenses Ciuitate Romana donasse. ibid. Verum nomen Ciuitatis Forojuli-
Fff 2 ju-

I N D E X

- julienſis reticuit. 377. Inſcriptionem falſam adoptat. 380.
- Palladius *Joannes Franciſcus* fallitur in adſignanda origine nominis Civitatis *Auſtriæ*. 376
- Pallantes vetus Scriptor de Mithra. 213
- Pamelius notatus. 202
- Pamphilus *Benedictus* Cardinalis, laudatus. 121
- Panciroloſ *Guido* correctus. 106. Illuſtratus. 108. Ejus error de Legione Fretana. 140
- Panvinioſ *Onuphrius* emendatus. 98. Æram vulgarem Chriſti uno anno antevertit. 114
- Patores in Judæa, an noctu manſerint ſub dio. 233. 234
- Paſtriciuſ *Joannes* laudatus. 234
- Patera Aureliano donata. 166
- Patinuſ *Carolus* correctus. 8. Ejus errores in cognominibus. 9. Rejeſtus. 67. 68
- Patres Dii omnes appellati. 304
- Patria* cognomentum Provinciæ Foroſulienſis. 333
- Patrica oſtendere, quid. 206
- Patrimonium Cæſarum, publicum & priuatum. 72. Vocationem privata res, & privata ratio. 73. Sacrum, & ſiſcale, quod. 75. Quid bona in formam patrimonii redigere. 76. Vide Bona.
- Patrimonii privati hereditates. Vid. Hereditates.
- Patronoſ cooptandi moſ a Romulo. 149. Ejuſdem cooptationis formula. ib. Patronorū genera. 152. Dignitas. 153. Patronæ feminae. ibid. Patroniſ Urbium ſtatuae erigebantur. 154. 155
- S. Paulini opera nuper edita. 177. Ejus locus de cultu Mithrae. 247
- Peplum Coelum appellatum. 185
- Perizoniuſ Jacobuſ. 20
- Perſica oſtendere, quid? 206
- Petouio Patria Aureliani Imp. 239. Habuit Templum Mithrae. 239
- Petroniuſ Sabinuſ procurator hereditatum. 90. An idem Vicariuſ Hiſpaniarum. ibid.
- PH pro P. 193
- Phaëtontis ſororeſ in Lariceſ verſæ. 20
- Pharuſ Portuſ Ravennatiſ. 65
- Phonion, quiſ. 295
- P. I. D. explicantur. 353
- Picturiſ ornabantur templadeorum. 241
- Pighiuſ *Stephanuſ* rejeſtus. 23
- Pignoriuſ *Laurentiuſ*. 44
- Pileatuſ quiſ S. Auguſtino. 210
- Pileuſ Perſarum. ibid.
- Pithoeuſ *Petruſ* 273. Ejus opinio de origine Beleni. 283
- Pliniuſ major, quando deceſſerit. 89
- Plinii junioriſ locuſ declaratuſ. 372
- Plotiuſ Curator viarum, Statiolanuſ.

RERUM NOTABILIMUM.

laudatus .	107	Princeps juventutis quis .	50
Plutarchi lapsus .	222	Privata res, & ratio quid .	73
Pluvia prima .	235	Privatarum rerum procuratio	
Poblicia Tribus .	345	quando instituta .	74
Podium in Amphitheatro .	103	Probatio equitum .	51
Pola Colonia .	328	Probationes Mithriacæ . 211. &	
Pollio novum cognomen gen-		seqq.	
tis Domitiæ .	63	Procuratoris Patrimonii munus	
Pompei Sex. nummo reddita		quando institutum .	25
vera interpretatio . 67. Idem		Procuratores in Provinciis mi-	
Pompejus , appellatus Sala-		noribus .	71
cius, & Neptunus. ibid. Præfe-		Procurator Patrimonii . 72. 75.	
ctus Classis .	68	77. 79	
Pompejus Strabo Transpada-		Procuratores rei privatae .	73
nos jure latio donavit .	327	Procuratoris in Urbe auctori-	
PONT. QVINQ. explicantur .		tas .	79
364		Procurator hereditatum . 83. 86	
Pontificatus Quinquennalis .		Procuraciones equitibus , & li-	
362. 363. 364. 367		bertis traditæ .	89. 91
Popæ ministri sacrificiorum .		Promagister quis .	83
38		Ptolomei lectio defensiva .	327
Poppæa Juno appellata .	306	Publica , seu Poblicia tribus .	
Portus Ravennæ .	56. 57	334. 345	
Post parriculæ varia significatio .		Pueri in tabula Mithriaca . 192.	
115		Sunt Phosphorus , & Hesper-	
Præfectus cubiculo, non est ma-		rus .	193
gister admissionum .	40		
Præfectus morum Caesar di-			
ctus .	46		
Præfectus juventutis .	50		
Præfectus Praetoriæ ex ordine			
equestri usque ad Severum .			
69			
Præfectus vexillationum .	128		
Præfecti Classis dignitas .	69		
Præpositorum munera .	133		
Præpositus militum .	132		
Prætorium quid .	42		
Prideaux <i>Humphridus</i> notatus .			
91			

Q

Quartironus *Dominicus*, in
præfatione .
 Quatuorviratus an-
 nuus . 350. 354
 Quatuorviri in Coloniis ex De-
 curionibus . 360
 QVINQ. PONT. in inscriptio-
 nibus explicantur . 361
 Quinquennales , & Quinquen-
 nalitii , 362. 363
 RA-

I N D E X

R

Rationalis idem ac Procurator. 79
 Ravennæ nummi explicati. 55.
 Ejus armamentarium. 64.
 Portus. 56. Classis. 57. Quot navium. 60. Pharus. 65
 Ravissius Textor corruptit nomen Beleni. 268
 Reinesius *Thomas* notatus. 89. 146. 260. Ejus error de Tacito Historico. 88. Explicatio Nama Sebesii. 252. Ejus correctio audax. 267. 271. Opinio de initio cultus Beleni apud Aquilejenses. 283.
 Religio, Mithræe sollemnis. 219
 Respublica Aquilejensis. 349. 355-357
 Respublica accipitur pro qualibet, Civitate. 358
 Rica tegumentum. 37
 Rickius *Theodorus*. 288
 Rigaltius *Nicolaus*. 162
 Ritus capita velandi. 36
 Ritus Gentilium abolitum Christianis. 236
 Robigus. Vide Rubigus.
 Robortellus *Franciscus*. 7
 Romilia Tribus. 28
 Rorarii Accensi. 34
 Rubigus Deus cultus apud Forum Julii. 316
 Rubigalia festa. 317
 Rubignacus pagus sic dictus à Rubigo. 316
 Rufinus interpres Josephi. 99

S

Sabatinus *M. Antonius*. 8
 Sabellicus *M. Antonius* Forum Julii Utini non agnoscit. 378
 Sabina nova Ceres dicta. 264. 306
 Sabinus Frater Vespasiani. 110
 Sacra Mithræe anniverfaria. 204. Initiato ostensa. ibid. Vere exhibitæ. 105. Vide Mithræe facta.
 Sacerdotes Mithræe. Vide Mithræe fac.
 Sacrificuli operabantur capite adoperto. 36
 Sacrificium Rubigi. 317
 Sagittaria fabrica. Vide fabrica.
 Salacia Neptuni uxor. 67
 Salacius, cognomen Sex. Pompeii. 67
 Salia Sacerdotes & Salii. 296
 Salmafii *Claudii* opiniones observatæ. 40. 50. 124. Alia Latius discussa. 74. Illustrata. 239
 Salamonius *Jo: Dominicus*. 380
 Samosata Urbs. 139
 Sardinia nominis origo. 10.
 Ejus Classis. 58. Fuit Frumentarium Romanorum. 59.
 Habuit Procuratorem. 71
 Sardus Pater Deus tutelaris Sardinia. 9. Ejus Statua in Delphis. 10
 Saturnina Patrona Ariminensium. 154
 Sc-

RERUM NOTABILIMUM.

Sebefius, & Sebadius Sol.	194	Sidonius.	56			
Secretarium Judicis, velis clauderetur.	41	Sigonii <i>Caroli</i> sententia de terminatione nominum.	6			
Scaliger <i>Josephus</i> notatus.	37.	Silvanus cultus Aquilejæ.	301.			
Ejusdem lapsus in explicando lapide Cejonii Ruffii.	112	Silvani tres.	ibid.			
Scaptia Tribus Augusti.	29.	Silvanus liberator.	302			
loniæ Forojulienfis.	335	Simulacrum à Spanhemio adductum explicatur.	184			
Schefferus rejectus.	67	Sinibaldus <i>Joannes Franciscus</i> laudatus.	104			
Schonleben Joannes Ludovicus.	288	Sirmondus <i>Jacobus</i> laudatus.	27			
Scipio Africanus Censor.	52	Slavis <i>Zernebok</i> est niger Deus.	273			
Scipionis Barbati inscriptio.	27	Sol, idem ac Mithra.	165. 166.			
Scorpius quid notet in tabulis Mithrae.	191	& seqq. Cur Inviçtus.	179.			
Scriboniani mors variè narrata.	134	Triplex.	197. Ejus portæ.	189		
Sedilia Deorum.	318.319	Post hibernum Solstitium.	antiquis renasci creditus.	226		
Selecti Dei.	256	Unde <i>Sol novus</i> nuncupatus.	227. Deus coelestis.	279.		
Semes Sol.	194	Aegris putabatur propitius.	282. Alius ab Apolline.	278.		
Senatoria, idest Decurionum, Dignitas.	371	Ejus effigies non eadem quae Apollinis.	280. Cultus Aquilejæ.	281.300		
Serapis Sol.	178	Solfeld Vicus in Carinthia.	240			
Sergardus <i>Ludovicus</i> laudatus.	94	Solla quid.	318			
Serpens quid notet in Tabulis Mithriacis.	190	Solva Urbs.	240. Ibi Templum Mithrae.	241		
Servatrix Isis appellata.	314	Sortes quid fuerint.	12. Educabantur.	ibid. An fuerint Antii.	13. Sors pro Oraculo.	14.
Servi urbium manumissi, earum nomen accipiebant.	262	Sortes apud Falerios.	15.			
Servi Medici contra Sponium	361	Sortes exteniatæ.	ibid.			
Severus Senatoriam dignitatem addit Praefecto Praetorio.	69. Procurationem rerum privatarum instituit.	74	Spanhemius <i>Ezechiel</i> laudatus.	26.50. Ab eo adductum Simulacrum explicatur.	184.	
Severus Caecina invehitur in ambitionem feminarum.	154	Passim citatur.				
Seviri Augustales.	364.365.366					

Spar-

I N D E X

Spartiani locus Explicatus. 74
 Speleum Mithrae . 201
 Spelea Mithrae variis in locis .
 238
 Spicæ in Cauda Tauri Mithria-
 ci, cur 192
 Sponius *Jacobus* rejectus . 71.
 Notatus in Dea Dia. 101
 Statio quid . 90
 Statores, qui . 41
 Statuae ponebantur Patronis
 urbium. 154. Et ciuibus be-
 nemeritis . 353. Inter opera
 publica 108
 Statii locus explicatus . 181
 Stephanus Baluzius laudatus
 & obseruatus. 139
 Strabo in Perfide versatus. 175.
 Locat Aquilejam extra Ve-
 netos. 320. Explicatus ibid.
 Strata Dis maribus posita 318
 319
 Strozza *Leo* laudatus . 249.
 Ejus Museum . 160
 Suetonius explicatus . 51. 94.
 Defensus contra Cluverium.
 57. Ejus locus restitutus. 13.
 14. Alius explanatus. 52
 Summanus Dis appellatus .
 304
 Sufanna *Marquardus* laudatus.
 377
 Symbola Mithræ ad rerum ge-
 nerationem relata. 183. Vide
 Mithræ.
 Symmachus damnat Censu-
 ram . 47

T

TAbularius quis. 240. Ratio-
 num. 86
 Tabulæ Solis Mithræ per par-
 tes descriptæ . 158
 Tacitus Historicus alius a Ta-
 cito Procuratore in Gallia
 Belgica. 88. In Concionibus
 notatus. 90. Explicatus . 16.
 94
 Taurelli *Andreae* explicatio im-
 scriptionis Divionensis reje-
 cta . 214
 Taurus figurat Armeniam. 160.
 Quid designet in sybolis Mi-
 thræ . 182. 183. 184
 Talmudici textus explicati .
 234
 Templum Fortunæ Antii . 4.
 Veneris Calvæ . Vide Vene-
 ris . Diomedis . Vide Diome-
 dis . Jovis . Vide Jovis . Tem-
 pestatis . 299. Bonis Eventus.
 310
 Templum Cælum appellatum.
 185. Picturis ornatum. 241
 Terebinthus præcursor Mane-
 tis . 208
 Tergeste Colonia Tribu Publi-
 cia. 334. Non fuit Respublica
 libera . 358
 Territorium Aquilejense. Vide
 Ager .
 Tertulliani lectio defensa. 273
 M. Theodorus Patronus Africæ,
 154
 Theodosius Idololatriam præci-
 dit.

RERUM NOTABILIMUM.

dit .	200	cia, seu Publicia .	334
Theologia Gentilium triplex .		Tribus posita inter nomen , &	
278		cognomen . 28. Signata in	
Thot mensis, unde Ægyptii an-		saxis .	330
num ordiebantur .	221	Tribuum nomina a familiis	
Tibilenus num Deus .	273	Romanis .	29
Ticuli fuit Spelæum Mithræ .		Tribunal Judicis velis clausum .	
238		41	
Tifel non est à Tibileno .	274	Tribunus rerum nitentium ,	
Tillemontius Nanus notatus .		quis .	108
375		Tricesimum, locus in Foro Julii	
Timavi fontes sacri .	320	341	
Tirones inter velites computa-		Trieres quodcunque genus na-	
ti .	124	vis militaris .	61
Tisi prænomine an Vespasia-		Triplex Mithra, cur .	196
nus appellatus .	95. 97	Tristani opinio de Mithra , re-	
Titus Antio delectatur . 4. Re-		jecta .	167
staurat Capitolium . 95. Quo		Triumvirorum qui Coloniam	
anno Amphith. dedicavit . 97		Aquilejam deduxerunt in-	
Tonans Juppiter .	292	scriptio .	337
Tormenta in sacris Mithræ . 212		Triumviri Colonias militibus	
Tradere verbum Sacrorum .		promiserunt . 345. Eorum .	
203		Symbolum .	347. 348
Trajanus Consulit Oraculum		Trojanorum reliquiæ occupant	
Heliopolitanum . 13. Cur di-		Venetiam , & Aremoricam	
ctus herba parientina .	118	284	
Transpadani jure latii & Ro-		Tubi Antii & Puteolis reperti .	
manorum donati .	327	120. 121	
Transpadani agri diuisio post		Tumbilicia gens ignota .	341
Philippensem victoriam . 346		Turnebi sententia de vexillatio-	
Transvectio equitum .	51	ne Germanor. rejecta .	126
Triangulus naturæ symbolum .		Tutilius Pontianus Consul sus-	
197		fectus .	100
Tribus urbanæ ignominiosæ ,			
rusticæ nobiliores . 29. Tribus			
Fabia . 28. Anienfis . 29. Gale-			
ria . ibid. Falerina . 345. Lemo-			
nia . ib. Claudia . 340. Sceptia .			
335. 336. Velina . 337. Publi-			

V

V Aillantius Jolaudatus, & perstrictus. 50. 51
 Valeriani Pierii explicatio Sta-
 G g g tii

I N D E X

- tii rejeſta . 181
 Valeſius *Hadrianus* laudatus.
 39. Notatus in Colonia
 Octavianorum . 349. *Henri-*
cus male confundit Comi-
 tem Statuarum cum Centu-
 rione rerum nitentium. 108
 Valvaſonus *Jacobus* laudatus .
 378
 Van-Dale *Antonius* refutatus.
 15
 Varro illuſtratus. 32
 Vas cur in tabula Mithriaca.
 192.252
 De Vecchiis Germanus auſtor
 ſpuria Inſcriptionis Utinen-
 ſis. 381.382
 Vegetius deſenſus. 61.62
 Vela ad fores cubiculi Impera-
 torii . 38
 Velarii qui . 40
 Velato capite adire Principes.
 38. Velatis manibus. 37
 Velati, Accenſi. 35. 41. 42. Sa-
 cerdotes. 37. Miniſtri ſacro-
 rum. ibid.& 38.
 Veleda pro numine habita. 274
 Velites qui. 124.125
 Velites Accenſi. 34
 Velina Tribus unde dicta. 338
 Velum Judicis.41.Sacerdotum.
 38
 Venationes plenæ quæ. 351
 Veneris Calvæ Templum Ro-
 mæ,non alibi dicatum. 315
 Venetis Italis, & Gallis una ori-
 go, & religio. 284
 Veneti jure Civitatis Rom. do-
 nati.337. Et adipiſcendorum
 honorum. 327. Sub Gallo-
 rum nomine comprehenſi .
 ibid.
 Ventorum Tempia, & aræ.299
 300
 Venus num Mithra apud Per-
 ſas, inquiritur.174. ſeq. Solis
 adminiſtra, barbata , phyſica,
 mas, & femina. 187
 Veſpaſianus Capitolium reſti-
 tuit. 93
 Veſtinus rei privatae procura-
 tor.90,91. Eidem demanda-
 ta cura reſtituendi Capito-
 lium. 93
 Vettius Probianus Præfeſtus
 Urbis. 109. Eidem cogno-
 men reſtitutum. 110
 Vexillarii equites qui. 124
 Vexillationes pedestreſ . 126.
 Equeſtreſ. 127. Earum gene-
 ra. ibid. Et ſignificatio. 128
 V.F.varia ſignificatio. 358.
 Viarum Curatores. 107
 Viceſima hereditatum quid.82.
 Eam ſuſtulit Gratianus. ibid.
 Viſtorii *Mariani* opinio de
 Tauro Mithræ exploſa. 181.
 explicatio vocabulorum in
 ſacris Mithræ rejeſta. 201.
 Viſtorinus Conſul. vid. Auſi-
 dius .
 Vigiliæ agere quid. 234.235
 Vilicus, & Villicus. 302
 Virgineſ Divæ . 102
 Viſ divina , Nomen incertum.
 296. Fatum , fatalis neceſſi-
 tas . 297.298.Eadem *Viſ ma-*
ior dicta . 299. Quo nomine
 tem-

RERUM NOTABILIMUM.

tempestates indicantur. <i>ibid.</i>	res Forum Julii extra Uti-
Vis divina etiam anima mun-	num fatentur. 377-378
di Platoniorum. 298	
Vis divinæ ara. 296	X
Vitellius primus velato capite	
adiit Cæsarem 38. Cenfor. 47	X Ilander Gulielmus. 48
Volusius Cenfor equitum. 50	
Vopiscus explicatus. 239. 358	Z
Vota quando nuncupabantur.	
96. Vota gentilium. 271	Z Acagnius Laurentius cum,
Urfinus Fulvius notatus. 19. 21.	laude memoratus. 206.
22. 67	217. 232
Ufserius Jacobus correctus. 99	Zenus Apostolus laudatur. 111.
Utinum Urbs laudatur. 382.	331
Non est Opidum Gallorum.	Zernebok niger Deus. 273
323. Nec Forum Julii. 377. &	Zoroaster primus consecravit
seqq. Ejus Urbis inscriptio	Mithrae Antrum. 181. 200
falsa. 380. Ejusdem Scripto-	

I N D E X

*Nominum & Cognominum, quæ in Inscriptionibus
Forojuliensibus occurrunt.*

A			
L. Acestius. Saturninus	367	C. Aquilius Mela.	340
Sex. Acilius.	334	M. Armonius Astura.	344
M. Acilius Marcellus.	338	M. Armonius Auētus.	<i>ibid.</i>
C. Albutius.	345	M. Armonius Salvius.	<i>ibid.</i>
Antoninus.	338	C. Arrius.	334
T. Antonius Respectus.	<i>ibid.</i>	Atilia Onesimenis.	355
Apusidia Secunda.	334	Atteja Posilla.	335
C. Aquilejensis Diadumenus.		Aurelius Dizo.	135
270		B	
C. Aquilejensis Felix.	259	Sex. Bebius.	311
C. Aquilejensis Suavis.	260	M. Calventius.	345
L. Aquilejensis Agathius.	261	Calvius Pollio.	349
T. Aquilejensis Stratonicus.	<i>ib.</i>	L. Cammius Maximus.	349
A. Aquilius Valens.	263	Casilia Scylace.	309
		Q. Caecilius Rufinus.	368
		G g g 2	Q.

INDEX NOMINUM,

Q. Caedius.	334	C. Julius Agathopus.	263
Sex. Caesernius Faustus.	265	M. Julius Soter.	261
T. Caesernius Macedo Quintianus.	360	C. Julius Epictetus.	355
Cervonia Tiche.	355	T. Julius Aquilinus.	320
Ti. Claristio.	259	L. Junius Successus.	263
Claudius Constans Feroclaudus.	ibid.	L	
Ti. Claudius Stephanus.	311	C. Lælius Exoratus.	344
Tib. Claudius Asianus.	367	Licinius Macro.	263
L. Cornelius Secundinus.	263	C. Lucius Maniacus.	350
D		A. Lucretius Attalus.	ibid.
Decidia Paulina.	309	C. Lucretius Helvianus.	349
T. Desticius Juba.	340. 343	M	
Desticius Philenides.	343	Magia Ilias.	304
F		Magia Vera.	ibid.
Fabia Compsa.	335	M. Magius Amarantus.	ibid.
Fabia Festa.	ibid.	L. Magius Phileas.	314
Fabianus.	361	Manfuetius Verus.	270
C. Fabius.	345	T. Marius Aptus.	ibid.
P. Fabius Philetus.	335	M. Munatius.	330
P. Fabius Verecundus.	ibid.	Q. Munatius.	ibid.
Faustus Barbonius.	309	N	
Feronius.	300	Naicus.	361
Flavius Severus.	313	Nalvius Pintitus.	263. 269
C. Frennius Secundus.	260	L. Nonius Rufinus Pomponianus.	349
Fructicius.	350	Numisius Tiberius Batileus.	261
Fundania Athenais.	359	O	
L. Fundanius Rufus.	ibid.	C. Opeterius.	301
H		Opponia Tertia.	344
C. Helvius Julianus.	359	P	
M. Hostilius Auctus.	270	Petronia Aquilejensis.	261
I		C. Petronius Andronicus.	259
Ialissus.		C. Pettus Philtatus.	259
Julia Barachus.	303	C. Pomponius Silvanus.	135
Julia Fortunata.	359	Priscilla.	350
Julia Marcella.	263	Prosa Aquilinus.	320
Julia Stratonicus.	320	Pupia Peregrina.	309

Re-

ET COGNOMINUM.

R		L. Tumbilicinus.		341
Revidia Marcella.	357	Tutulia Medama.		367
A. Ritus Tertius.	365	V		
C. Rufus Anthus.	301	L. Vectonius Secundus.		265
Rufria Festa.	309	Valeria Quarta.		341
S		C. Vellæus Eros.		318
C. Sacconius Varro.	320	T. Veratius.		341
Seja Jonis.	295	T. Vettius Gnesius.		340
Statilia Timele.	367	Vibiana Jantulla.		270
Q. Sulpitius.	357	Q. Vesonius Fuscus.		349
T. Suttius.	335	T. Vettidius Potens.		331
T		T. Vettidius Valens.		ibid.
Tallus.	301	C. Vettius Cavolus.		296
M. Trebius Proculus.	349	P. Vibius Abascantus.		263
P. Terentius.	340	Vinisia Maxima.		334
T. Trebellenus Rufus.	ibid.	Vrfilla.		357
Trophimus.	360			

ERRORES EMENDATI.

Pag. 3 vers. 8 provincias	78 v. 18 cūm, tūm & alibi
10 v. 12 Templum	95 v. 34 perficiendam
14 v. 13 nunquam	110 v. ult. commutasse quādam,
v. 22 dele, §.	proque
v. 33 nunquam	116 v. 17 exorsus
17 v. 16 lib. xv.	120 v. 28 veterem
20 v. 30 notam	125 v. 6 provincias
21 v. 13 excudimus	127 v. 18 legionaria
v. 31 32 Asciscolus Malleolus	136 v. 25 Victore
37 v. 17 Qui	137 v. 23 corrigenda
38 v. ult. apertè	139 v. 13 Meletium
41 v. 18 abducamus	140 v. 31 dele, ipsemet
42 v. 16 dele, ac	145 v. 26 A. V. 946.
47 v. 13 cudit	166 v. 27 quem
48 v. 3 memoria	171 v. 6 Latreutici
50 v. 22 præfert	173 v. 22 πολυώνυμος
66 v. ult. unum	175 v. 33 colebantur
67 v. 1 Duumviros vel Prætozem	177 v. 33 σύνθετος σύνναος
v. 13 Cn.	178 v. 7 dicitur, regni consors &
72 v. 12 transibant	SOCIVS
73 v. 1. loco	

186 v.6 contexuere
 190 v.33 sacra
 194 v.8 lapidem
 195 v.ult. *τριπλασίον*
 207 v.20 Manes
 215 v.12 pag.
 216 v.4 collocatum
 236 v.8 vetuerunt
 247 v.6 defunctus
 252 v.13 *σεβέσθων*
 267 v.16 Damascius
 276 v.3 Belenatenfis

v.5 adde; pag.77.
 279 v.30 Oneirocrit.
 295 v.20 *ἀνδροφονία*
 282 v.ult.lib.1.
 308 v.12 Sulpitius
 309 inscript.3.lin.5. FAVSTVS
 320 inscript.1.lin.2. AQVILINI
 331 v.4 collegerint
 339 v.10 idoneæ
 346 v.18 in quæ
Ptolomæum legas , ubicumque
Ptolomæum inveneris.

Pag.240. in inscriptione Solvensi, quamquã in exemplari ad me transmissio legatur *Epictetus*, emenda, si placet, *Epictetus*, nam nomen hoc frequens est in saxis, primum haud notum, quodd sciam. In explicatione ejusdem Inscriptionis timidior alicui videbor, quodd fassus fuerim, me nescire, quid significant litteræ singulariæ D.N.& nota compendiarie PAT.cum obvia sit interpretatio, *Domino Nostro*, & *Patrono*, ad Licinium Marcellum, Libertorum Hilari & Epicteti Patronum, referenda. At sanè id ausus non fui, quia appellatio *Domini Nostri*, quæ in versu antecedenti tribuitur Imperatori, haud videbatur convenire homini privato. Præterea Licinius esse nequit Patronus Hilari, qui in secundâ lineâ dicitur Augusti Libertus.

Pag.67.v.24.post *servavit*, adde: Idem Spanhemius, alio eruditissimo opere adnotationum in Cæsares Juliani, haud melius explicat: *Imperator SALutatus*, vel *SALutaris*.

Pag.247.v.5.post, *administrafse*: eandemque etiam gessisse anno antecedenti, quo scripta fuit lex prima jam memorata ad *Gracchum* P.P.scilicet *Præfectum Prætorio*, abjecta Gothofredi correctione.

Pag.377.v.23.adde:Primum omnium inter Scriptores Utinenses profero Jacobum Canonicum Aquilejensem, qui quodd antiquior, eodd incorruptior in tradenda Civitatis Austriæ vetustate censerî debet. In Codice M.S. Reginae Sueciæ num.1878.qui nunc in Bibliotheca Vaticana asservatur, extat ejus erudita epistola de antiquitate, & præstantia Aquilejæ ad equitem Franciscum Barbarum Patriæ Forijulii Locumtenentem scripta, in qua de Opido à Gallis extructo, cujus nobis mentio fuit pag. 323. loquens,
 hæc

hæc habet : *Quis autem locus ille fuerit à Gallis ædificatum , cognoscere pulchrum esset . Plura Opida hæc Patria intra se continet : verum duo extant , quæ & magnitudine & auctoritate longe ceteris præstant ; Utinum , & Austriæ Civitas . Utinum , post ruinam Aquilejæ ab Attila initium cæpisse , annales nostri affirmant . Ciuitas verò non modo Utinum , verum etiam alia opida antiquitate vincit . Ob id igitur coniecturari potest , opidum à Gallis conditum , Civitatem Austriæ esse . Videat Palladius , quæ opinio ante excitata turbas de utriusque urbis vetustate apud suos vigeret . Porro Jacobus vivebat ad annum 1448. quo Provinciam Forojuliensem moderabatur Barbarus , ad quem data est Epistola . Præclara ejus est mentio apud Blondum in regione X. Italiæ pag. 386. Habet nunc Utinum Jacobum civem & Aquilejæ Canonicum eloquentia ornatissimum .*

Ad Antii monumenta exornanda hanc inscriptionem addo , paucis ab hinc diebus inibi repertam .

EROS. AVG. L
 PROCVRATOR
 CAENIDLANVS *sic*
 CVM. M. ANTONO
 QVIR. CANDIDO
 FILIO. SVO *sic*
 TRIBVNIS. SODAL^{BVS}
 D. D

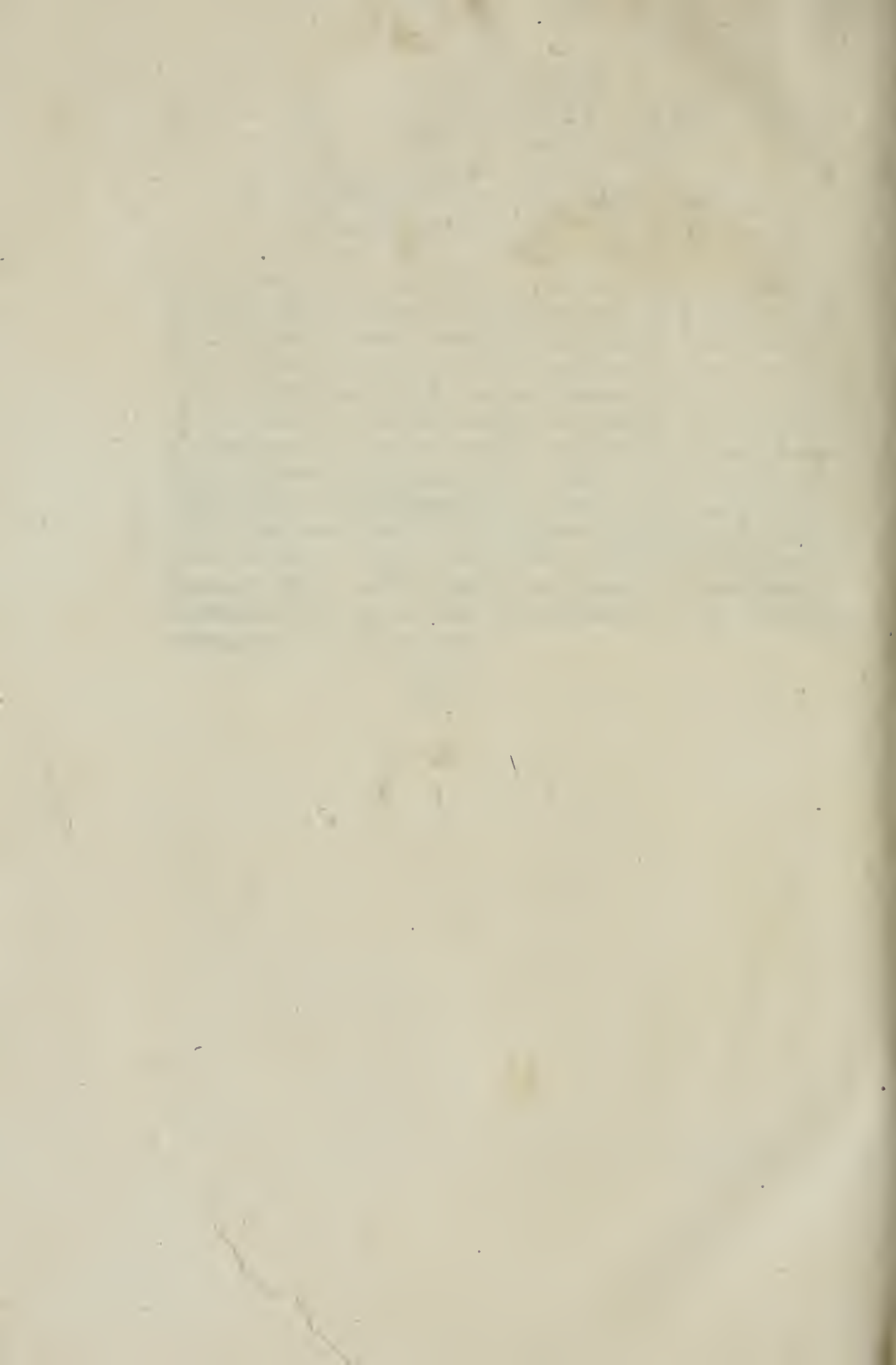
Cum de Procuratorum generibus ad inscriptionem M. Aquilii agerem , nunquam apud veteres occurrit mentio Procuratoris *Caenidlani* , qui in hoc lapide signatur . Notatu dignum est filium Liberti ingenuum , *Quirina* tribui adscribi . Aliud exemplum habes in epitaphio 366. cap. 10. apud Fabretum . Cum Tribuni non tantum militare nomen , sed civile sit ; quodnam hoc sodalium Tribunorum esse possit , planè ignoro .

Hanc quoque inscriptionem nuperrimè Aquilejæ inventam subjicio , dum pagina patitur .

C. FIRMIDIUS
 C. F. AEM. RVFVS. SVESS
 AV. RVNC. A. MIL. CoH. 57
 PR. MILIT. ANN. VII.
 L. POMPILIUS. L. F. VOL. CELEI
 COMMILITO TIT. D. S. P

In apographo ad me transmissio primum vocabulum tertii versus ita interpunctum visitur. Sed legendum est, AVRVNCA. Designatur enim, ex indicio quoque antecedentis vocis, SVESS, patria C.Firmidii, *Saessa Aurunca*; quo nomine vocat coloniam in Campania, nunc *Sessa*, Vellæus Paterculus lib.1.cap.14, ubi deductiones Coloniarum recenset; & Fronto de Colonis itidem memoratur, apud quem cum vulgata lectio habeat *Arunca*, emendanda venit etiam ex nostro lapide. L.Pompilius Commilito Firmidii, cui *TITulum De Suo Posuit*, erat ex Colonia Celeja, cujus cives censos fuisse in tribu *VOLtinia* ex hac inscriptione discimus. Celeja, vulgò *Cilla*, celebris fuit apud veteres colonia in Norico, dicta *Claudia*, ut primus omnium observavit Fabrettus cap. 2. pag. 104. ex lapide Gruteriano 386. 3. cui alios addas, pag.482.7.& 497.10.& 11.

F I N I S.

SPECIAL 93-B
3558

